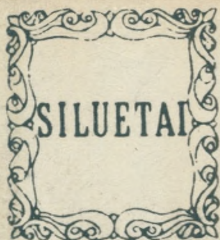

ROŽE AVERMATAS

RUBENSAS

ROŽĖ
AVERMATAS

RUBENSAS

ROŽĖ
AVERMATAS

RUBENSAS

Iš lenkų kalbos vertė
JONAS ČEKYS

VILNIUS 1978

Roger Avermáete RUBENS I JEGO CZASY
Państwowy Instytut Wydawniczy, Warszawa, 1973

Šlovė tapybos Homerui, ugningo įkvėpimo ir entuziazmo tėvui mene, kuriuo pranoko visus kitus ne tiek tobulumu, kiek savo dvasios slėpininga galia ir kūrybine jėga, išreikšta kūriniuose!

Delakrua

ĮŽANGA

Aštuonerius metus išgyvenęs užsienyje, tapytojas grįžta į ilgamečio karo nusiaubtą tėviškę. Išvyko pačioje savo tapybos kelio pradžioje. Kai grįžta — jam jau trisdešimt treji. Grįžęs tučtuojau be vargo pranoksta gausų mieste dirbančių dailininkų būrį. Plaukia užsakymai, plaukia ir mokiniai. Jam padeda gabūs darbo draugai, kiekvienas pagal savo specialybę. Jis mielai naudojasi jų paslaugomis, tačiau iš esmės griauna jų meno supratimą ir be didelių pastangų primeta jiems savo dioniziška vaizduotę. Kai užsigeidžia aktyviai imtis politinės veiklos, jis tampa diplomatu, netgi prieš valią visų tų, kurie vėliau patys į jį kreipiasi. Turtingas, gerbiamas, išaukštintas, jis bendrauja su karaliais, kunigaikščiais ir ministrais. Norėdamas prislopinti įgimtą polinkį į didybę, beveik trisdešimt metų griežčiausiai tramdo save. O paskutiniuosius metus leidžia kaimo ramybės prieglobstyje, kaip truputį nusivylęs didikas, veikiausiai trokšdamas tik mėgautis džiaugsmu, kurį mums teikia įsitikinimas, kad šio pasaulio šlovė nedaug teverta.

Toks buvo Rubensas.

Jis troško sėkmės ir nepaprastai išgarsėjo. Beje, jo šlovė gyva ir po šiai dienai — o šitai pasitaiko dar rečiau. Rubenso šlovė, jam esant gyvam, buvo tokia didelė, kad jo vardas nutvieskė blankų erchercogo Alberto ir Izabelės viešpatavimą, o karalystė dėka jo gavo didžiosios karalystės vardą. Bet jo sėkmė tuo nesibaigė. Stebuklingame tapybos pasaulyje, kur Rubensas parodo tiek nuostabaus polėkio ir laisvumo ir kuris persisotinusiems žmonėms nebedaro jokio įspūdžio, nuo šiol dailininkas užima vieną iš garbingiausių vietų.

Rubensui paskirta daug veikalų. Jo kūryba išnagrinėta ir preciziškai, ir entuziastingai. Įžvalgūs tyrinėtojai su užsidegimu vertino jo įtaką. Jis turėjo daugybę biografų. Jie bandė,— o

toks bandymas tikrai viliojantis,— aiškinti kūrybą per kūrėją. Tačiau, sužavėti tapytojo kūrybos, jie visuomet imdavo hiperbolizuoti, ir legenda greitai nustelbė istorinę tiesą. Tai galima pasakyti jau apie pirmuosius biografus. Kai kurie išgalvojo jį esant kilusį iš kažkokių Štirijos kunigaikščių. Pasipylė nepagrįstos smulkmenos. Kadangi jų tikslas buvo aukštinti tapytoją, vėlesnieji biografai, netikrindami faktų, kartoja nebūtas istorijas. Pakanka prisiminti ginčus XIX amžiuje, kai po Bakheizeno van den Brinko tyrinėjimų Zigeno miestukas buvo neginčijamai paskelbtas dailininko gimtine. Iki tol dėl šios garbės varžėsi Antverpenas ir Kelnas. Belgijos meno istorikai ir kritikai, kaip antai Pjeras Ženaras, Bartelemis Diumortje, F. J. van den Brandenas, Maksas Rosesas ir kiti, su kažkokiu beveik jaudinančiu nesąžiningumu, įmantriai žongliruodami žodžiais, gynė Antverpeno pretenzijas, o tuo tarpu daktaras L. Enenas puolė į kovą, gindamas Kelno prioritetą. Ilgus metus prie tuščio Rubenso namo šalia Vaperio kanalo prikalta lentelė kategoriškai skelbė, kad didysis menininkas gimė Antverpene. Ir tik paskui, kai antverpeniečiai, atidavę pavėluotą duoklę Rubenso legendai, pastatė naujitelaičius „Rubenso namus"— šis melagingas užrašas dingo.

Antroji dingstis kurti prasimanymus, kuriuos taip buvo pamėgę Rubenso biografai, buvo pirmosios jo žmonos mirtis. Kiekvienoje knygoje galima perskaityti, koks didelis buvo dailininko skausmas. Kai kas net tvirtina, kad jis kuriam laikui užsidarė švento Mykolo vienuolyne, kur Izabelė Brant buvo palaidota šalia dailininko motinos Marijos Peipelinks. Iš kur jie semiasi šitų žinių? Daugelis išlikusių Rubenso laiškų yra kaip tiktai iš šio laikotarpio. Tuo metu dailininkas susirašinėjo su Pjeru Diupiuji. Į Pjero Diupiuji atsiųstą užuojautą Rubensas atsako laišku, kuriame gražiausiais žodžiais mini mirusiąją, o kalbėdamas apie savo skausmą, tepriduria, kad jam labai būtų pravartu pakeliauti. Šis laiškas yra šaltokas, kiek iškilmingas, kaip ir dera „humanistui". Iš jo negalima daryti jokių išvadų Humanistai mėgo pabrėžti savo stoišką ramumą. Daug daugiau atsiskleidžia iš paskesniųjų jo laiškų, kuriuos Rubensas reguliariai kas savaitę siuntinėjo tam pačiam adresatui. Juose Rubensui rūpi vien politika, jis karštai domisi to meto įvykiais. Apie save užsimena tik tarp kitko, pranešdamas, jog jau nustojo karščiavęs. Šis laiškas yra nepaprastai charakteringas. Jeigu pirmieji tapytojo gar-

bintojai ir buvo davę valią savo vaizduotei, tai niekuo nepaaiškinama ir nepateisinama, kad vėlesnieji biografai, galėdami naudotis visais šeimos archyvais, nepagalvojo, jog laikas suteikti daugiau tikroviškumo žinomiems menininko gyvenimo faktams.

Iš tikrųjų Rubensas visą savo gyvenimą dėvėjo kaukę. Malonus jo charakteris, puikios manieros, polinkis į prabangą, „humanistiniai" siekiai — štai tie bruožai, už kurių jis slėpėsi. Norint geriau jį pažinti, reikia tyrinėti jo susirašinėjimą ir pačią kūrybą. Bet ir imdamas plunksną į ranką, jis geba puikiai pasislėpti. Išliko beveik du šimtai trisdešimt laiškų, tačiau juose užtiksime vos keletą užuominų, kurios padeda šiek tiek suprasti šio žmogaus vidinį pasaulį. Jo kūryba kur kas iškalbingesnė. Jis manė, kad pavyks pasislėpti už įmantrių savo paveikslų siužetų, visiškai negalvodamas, kad siužetas paveiksle tai tik regimybė, o tikrasis dailininko charakteris reiškiasi savita tapybos kalba, susidedančia iš linijų ir spalvų, kurias kiekvienas didis dailininkas derina savitai ir nepakartojamai. Kadangi žmonės labai jautrūs šiai tapybos kalbai, veikiančiai juos tiesiogiai per kūrinius ir padedančiai užmegzti ryšį su dailininku, jie ima domėtis ir pačia asmenybe, kuri jiems atskleidžia slėpiningiausius reiškinius. Apstulbinti Rubenso tapybos kalbos religinėse ir mitologinėse scenose, peizažuose arba portretuose, jie trokšta kiek galima arčiau pažinti šį dievų išrinktąjį. Ar tai žmogus, kuriam vien tik pasisekė? Čia būtų nieko ypatingo. Tačiau visiškai kas kita, jeigu menininkas yra iš tų išrinktųjų, kurie mus traukia savo vaizduotės kerais. Negi tai meno misterija, atskleidžianti mums žavėjimo paslaptį? Kas žino, kodėl, praėjus ištisiems amžiams, žmogų žavi koks nors kūrinys, kai kitiems tokios tematikos kūriniams jis yra abejingas? Šį faktą aiškinti tiktai to kūrinio menine verte, atrodo, būtų pernelyg paviršutiniška. Atseit, kur meno misterija, ten mes matome tik techniką. Tai būtų melas! Juk menas yra aukščiau už bet kokią techniką.

Mūsų pagarbos Rubensui neturi drumsti net pats nekalčiausias melas. Tokios dvasinės jėgos žmogų reikia rodyti tikros tiesos šviesoje. O jeigu jis turėjo kokių silpnybių, tai tik įrodo, kad žmogus, kurio gyvenimas panašus į kitų žmonių gyvenimą, per magišką meno tiesą gali iškilti į neregėtas aukštumas. Šioje knygoje nėra kokių nors stebinančių atradimų ar naujų archyvinių dokumentų. Norėta tik parodyti Rubensą tokį, koks jis mums at-

rodo iš savo palikimo — paveikslų ir laiškų. Čia nerasime fantastinių pasakojimų ar savavališko tekstų aiškinimo. Rubensas tarsi nužengia nuo daugumos biografų sukurto pjedestalo ir vėl atsiduria kaip lygus tarp paprastų žmonių, savo brolių. Bet dabar jis mums dar mielesnis.[1]

[1] Vienintelė naujovė per pastaruosius dešimtį metų studijose apie Rubensą, tai netikėtas Šarlio-Rože Bordlėjaus teiginys, kad dauguma geriausių Rubenso paveikslų — tai Sneiderso kūriniai *(RUBENS OU SNYDERS, Editions Le Nef, Paris).*

Jeigu iš tikrųjų kai kurios drobės, figūruojančios Rubenso pavarde, nėra jo kūryba, jeigu net būtų tiesa, kad kai kurios iš jų Sneiderso nutapytos, ir tada būtų neatsargu tvirtinti, kad Sneidersas buvo genijaus „negras", dirbęs didžiojo menininko šešėlyje. Juk šis menininkas savo amžininkų tarpe susilaukė tokio pripažinimo, kurio tegalima pavydėti. *(Autoriaus pastaba.)*

I

IŠSVAJOTASIS MIESTAS

Po sunkios ligos mirė tėvas. Daugelį metų jis skundėsi pairusia sveikata. Atrodo, kad tai buvo daugybės jo nelaimių pasekmė. Motina ligonį jautriai globojo ir slaugė, nenorėdama, kad jis prisimintų negandas. Tėvas buvo palaidotas netoli namų. Daugybė žmonių atėjo į laidotuves, nes jis buvo plačiai žinomas ir turėjo daug bičiulių.

Liūdesys — natūralus jausmas, bet gyventi vis vien reikia. Tai paprasti žodžiai, tačiau motina gerai žino, kiek ištvermės ir pastangų tat atsieina. Vaikai irgi tai supranta. Ypač vyresnieji Janas Baptistas ir Blandina. Jaunesnieji Filipas ir Peteris Paulius, be abejo, mažiau supranta. Tačiau visi gerai suvokia baisią pinigų galią. Kiek tiktai siekia jų atmintis, tėvai visada plūkėsi, norėdami nors truputėlį prasimanyti taip būtinų pinigų. Kalėjimas, tremtis, turto konfiskavimas — tokius žodžius vaikai buvo pratę girdėti. Tėvas apie tai kalbėdavo kasdien, tačiau dabar šie žodžiai nebe tokie baisūs, kaip anais seniai praėjusiais laikais, kai lyg paslaptinga grėsmė jie kybodavo virš jų namų.

Motina buvo ne iš silpnųjų ir nemėgo skųstis. Ji labai mylėjo velionį vyrą, bet turėjo keturis vaikus. Reikia gyventi. Tačiau kaip įveikti negandas? Vyras buvo teisės daktaras. Jo uždarbis baigėsi kartu su jo mirtimi. Gimtinė ir menkas dar likęs turtas — toli. Nors ir išgyvenusi Kelne gana ilgai, motina čia jaučiasi svetima. Bet štai gimtajame jos krašte pagaliau nusistovėjo šiokia tokia ramybė. Kaip ir visi emigrantai, ji tikisi ten lengviau išsipinklioti iš rūpesčių. Pagaliau nutaria: grįžtame į Antverpeną.

Koks nuostabus žodis! Joks kitas miestas vaikų širdyse nežadina tokio jausmo, kaip šitas. Šis žodis buvo visų šnekų svarbiausia tema. Tėvai, seneliai ir proseneliai — visi kilę iš Antverpeno. Tėvas ten tarnavo miesto tarėju, ten išvydo pasaulį Janas Baptistas ir Blandina. Rubensų bičiuliai nuolat minėdavo tą miestą: dauguma jų ten buvo gimę. Motina keletą kartų ten bu-

vo nuvažiavusi tvarkyti šeimos reikalų. Pasitaikius progai, Antverpenas visad priešpastatomas Kelnui. O juk Kelnas — didelis miestas, arkivyskupo buveinė, Kelno universiteto istorija siekia XIV amžių. Nemaža tapytojų ir skulptorių prisidėjo gražinant šį miestą. Čia daug puikių architektūros paminklų, pradedant sena, rūsčia Mergelės Marijos bažnyčia Kapitolyje ir baigiant tik ką pastatyta rotuše, suprojektuota pagal naują iš Italijos atėjusį stilių. Tai Hanzos miestas, svarbus prekybos centras. Visa tai neturi reikšmės! Paprastas miesteliūkštis — pasakys apie jį didžiojo miesto prie Šeldės entuziastai. Kas gi tas Reinas prieš Šeldę! Ja praplaukia daug daugiau laivų, geriau vystosi prekyba. Tiesa, pastaraisiais metais Antverpenas labai nukentėjo. Kalbama, kad prekyba turėjo nemažai nuostolių ir jūrų laivai rečiau užsuka į uostą. Bet dabar stojo taika, ir išdidusis miestas veikiausiai vėl atsigaus.

Antverpenas! Šis žodis nuolat vaikų svajonėse. Nors vyresnieji ten užgimė, bet tik neaiškiai prisimena tas tolimas dienas: Janas Baptistas tada buvo šešerių metų, Blandina — ketverių. Nuo to laiko praėjo beveik dvidešimt metų. Bet kodėl gi jų šeima taip ilgai gyvena toli nuo šio nuostabaus miesto? Vyresnieji vaikai niekad apie tai neužsimena. Filipo ir Peterio Pauliaus lengvai neatsikratysi. Jie vis klausia ir klausia. Ir visuomet susilaukia to paties atsakymo: tuo metu Flandriją buvo užgriuvusios didelės nelaimės. Ispanijos karalius Niderlanduose perleido valdžią baisiajam hercogui Albai. Nuo tada tėvynėje niekas nesijautė saugus Persekiojami visi, kurie nors truputį įtariami esą palankūs reformacijai. Reformacija tai ne kokia nauja religija. Ją išpažįstantieji irgi krikščionys, tik atmeta kai kurias tiesas, kurių moko Romos bažnyčia. Kaip ir katalikai, jie tiki Jėzų Kristų, tik mano, kad tikinčiųjų santykiai su dievu turi būti kitokie. Dėl šitų nesutarimų atsitiko daug nelaimių. Abi pusės peržengė ribas. Krikščionys ėmė deginti savo brolius, kurių pažiūros jiems atrodė eretiškos. Blogiausia, kad ir patys protestantai nesutarė tarpusavy. Liuteronai ir kalvinai irgi turėjo skirtingus įsitikinimus. Šaliai didžiulė nelaimė, kai ją niokoja religiniai vaidai.

Tėvas buvo mokytas žmogus. Teisę studijavo Romoje ir kituose Italijos miestuose. Grįžęs į tėvynę, buvo paskirtas tarėju savo gimtajame mieste, kur ilgus metus ėjo šias pareigas, ir visi juo buvo patenkinti. Bet kai kilo nelemtieji vaidai, jis atsidūrė nepavydėtinoje padėtyje, nes turėjo daug bičiulių abiejose sto-

vyklose, kurios tarpusavy atkakliai kovojo. Ką gali daryti išp sęs žmogus, trokštąs tiktai ramybės. Jis emigruoja. Palieka tėvynę. Per pačius neramumus palieka Antverpeną. Kartu išvyksta ir žmona su keturiais vaikais, iš kurių tik du išliko gyvi — Janas Baptistas ir Blandina. Klara, turėjusi vos ketverius metus, mirė pas senelius Ljere 1580 metais, o Henrikas mirė Kelne, turėdamas šešiolika metų. Paskui prasidėjo pati baisiausia nelaimė — karas. Niderlandai daugelį metų buvo jo arena. Iš vienos pusės Ispanija, iš kitos — Jungtinės provincijos, kovojančios dėl savo nepriklausomybės. Apgultis, kovos, pjautynės, visokiausi neteisėti plėšikavimai, neaprašomos nelaimės — štai tų liūdnųjų metų balansas. 1576 metais — tai yra prieš vienerius metus iki gimstant Peteriui Pauliui — Antverpenas, tas numylėtas Antverpenas, tapo sukilusios ispanų įgulos auka. Sudeginti ištisi kvartalai, nužudyta tūkstančiai žmonių. Žiaurumai buvo tokie dideli, kad tos dienos įvykiai su pasibaisėjimu buvo vadinami „ispanų siautėjimu". O kiek dar šiurpių įvykių buvo paskui. Antverpenas, tas numylėtas Antverpenas, pergyvena naują šturmą. Karingojo Parmos hercogo apgultas, po didvyriškos kovos 1585 metais pasiduoda. Nuo to laiko grįžta ramybė. Ar ne geriau su šeima gyventi tėvynėje, kur jau niekas negresia? Bet tai neapsaugo nuo likimo smūgių. Mirė Klara, tas pats likimas ištiko Henriką ir jauniausiąjį sūnų Bartolomėją. O dabar dar numirė tėvas.

Tačiau kodėl, nuolat puoselėjant viltis sugrįžti, vis dėlto reikėjo laukti tėvo mirties? Tėvas retkarčiais apie tai užsimindavo, bet jautėsi jau didelis ligonis. Čia rimta priežastis, tik kodėl retkarčiais į Flandriją vykdavo vien motina? Tėvas niekada... Peteriui Pauliui dešimt metų. Filipui trylika, kaipgi jie neklausinės motinos? O motina vėl atsako: tėvas mokytas žmogus, užvis labiausiai vertino ir mėgo ramybę. Ir kad niekas tuo neabejotų, šią tiesą įrašo į antkapio plokštę švento Petro bažnyčioje: „Kai pagaliau kilo vidaus karai, trokšdamas ramybės ir norėdamas gyventi toliau nuo sumaišties, jis laisva valia paliko tėvynę, kuriai buvo nemaža nusipelnęs, dorai tarnaudamas miesto valdyboje ir stropiai vykdydamas teisingumą. Žmona, septynių jo vaikų motina, su kuria jis santarvėje išgyveno dvidešimt šešerius metus, neduodamas jokios priežasties nusiskųsti, šį antkapį pastatė geriausio ir mylimiausio savo vyro garbei."

Bet vaikai nesiliauja klausinėję, ir kažin ar neišliko jų galvoje prisiminimų, kurių negalėjo išdildyti suaugusiųjų aiškinimai, todėl Marija Peipelinks pasako savo jaunėliams tai, ką, be abejo, jau buvo sakiusi ir vyresniesiems: „Dėkitės mano žodžius į širdį. Štai jau beveik dvidešimt metų gyvename Kelne. Čia gimė Filipas ir Peteris Paulius. Čia turime bičiulių. Tačiau gyvename neramiais laikais. Iš pažiūros menkiausi dalykai kartais tampa didelių katastrofų priežastimi Kuo mažiau kalbėkite. Gerbdami tėvo atminimą, iš meilės man ir dėl savo labo. Kai grįšime į Antverpeną, ypač stenkitės nežarstyti praeities pelenų. Supratote?"

Vaikai suprato. Bet ar galima sulaikyti mintį, kuri atkakliai daužosi į mūrą, kažką nuo jos slepiantį? Išskleisk sparnus, legenda, ir sklandyk beribėje žydrumoje. Bet saugokis istorijos, šio kantraus liudytojo, kuris seka iš paskos!

Veltui stengiasi Marija Peipelinks. Anksčiau ar vėliau vaikai sužinos apie tėvo romaną...

II

TĖVO ROMANAS

Iki trisdešimt aštuntųjų gyvenimo metų likimas jam šypsojosi. Vientūrtis vaistininko sūnus, jis pirmasis šeimoje galėjo baigti studijas. Išskyrus senelį, kuris buvo vaistininkas, visi jo proseneliai buvo kailiadirbiai, jau nuo XIV amžiaus žinomi kaip Antverpeno piliečiai. Po vyro mirties motina išteka už našlio Jano de Lantmeterio. Šis apsukrus pirklys tampa tikru tėvu savo posūniui, kuris išvyksta studijuoti į Luveną, paskui į Padują ir Romą. Dvidešimt dvejų metų Janas Rubensas Romos dela Sapienca kolegijoje gauna civilinės ir kanoninės teisės daktaro laipsnį. Trisdešimt vienerių metų grįžta į gimtąjį kraštą ir netrukus veda Mariją Peipelinks. Po metų tampa Antverpeno miesto tarėju. Juo būdamas, jis posėdžiauja kruvinajame tribunole ir ne vieną kalinį pasmerkia kankinimams. Tarp kitko, dalyvauja tardant garsiuosius liuteronus Fabricijų ir Bokijų ir, nors tuo metu jau save laiko protestantu, paskelbia tokį pat nuosprendį, kaip ir jo kolegos: Fabricijus nuteisiamas mirti.

1567 metais padėtis šalyje pablogėja. Šventų paveikslų naikintojai žiauriai siaubia katalikų bažnyčias. Garsusis Nasau grafas Vilhelmas Oranietis dar nenutraukė ryšių su valdžia. Jis vis dar Valstybės tarybos narys ir negaili pastangų atkurti taikai. Pirmiausia nori nuramdyti religinius vaidus, kad galėtų sėkmingiau kovoti prieš ispanų politiką. Vienu metu pasitelkia Janą Rubensą būti tarpininku, vykstant Antverpeno magistrato ir kalvinistų deryboms. Iš savo pusės Ispanijos regentė Margarita Parmietė reikalauja, kad burmistrai ir miesto tarėjai įrodytų savo lojalumą sumaišties metu. Šie prisipažįsta kalti, bet nelabai išsigąsta. Niderlandams sutramdyti Ispanijos karalius Pilypas II siunčia naują vietininką — hercogą Albą. Žinodamas, jog valdovas visiškai juo pasitiki, šis žmogus nori įrodyti, kad yra vertas to pasitikėjimo. Perpratusi padėtį, regentė prašo leidimo išvykti. Jos noras patenkinamas. Nuo šiol grafas Egmontas jau netenka ra-

mybės ir nutaria užsidaryti savo pilyje Chasbeke. O juk Lamoralis Egmontas — vienas iš narsiausių savo meto vadų! Virš šalies pakibęs netikrumo siaubas. Tuo tarpu hercogas Alba negaišta laiko. Jis žino, ko nori, ir niekas jam nesutrukdys vykdyti savo kėslų. Šis žiaurus, fanatiškas ir šaltas kareiva, regis, neturi žmogiškų jausmų. Jis įrankis karaliaus rankoje ir kirs iš peties. Nedelsdamas ir be skrupulų, kol jo valdovas bus priverstas jį atšaukti. Rugsėjo 9 dieną Briuselyje areštuojamas Egmontas ir Hornas, o Antverpene burmistras Antonas van Stralenas. Už juos įžvalgesnis Vilhelmas Oranietis pabėga į savo valdas užsienyje. Gyventojai apimti baimės ir apstulbinti. Hercogas Alba atvyksta į Antverpeną ir reikalauja iš magistrato raštu naujų teisių. Kai jam liepia šiek tiek palaukti, Alba pasiunčia savo „didžiai brangiems ir geriems bičiuliams" šiurkštų laišką, reikalaudamas, kad miesto vadovybė tučtuojau atsakytų. Janui Rubensui neramu. Norėdamas apginti save, jis rašo pasiteisinimą ir nusiunčia jį Antverpeno miesto valdininkui Janui Gilisui, kuris jį tučtuojau persiunčia grėsmingosios „Tarybos bruzdėjimams tirti" nariui Liudovikui del Rijui, turinčiam teisę tirti Antverpeno gyventojų lojalumą.

Savo pasiteisinime Rubensas tvirtina, kad jo ryšiai su Oraniečiu buvo tik administraciniai, ir pareiškia esąs uolus katalikas. Tuo tarpu, deja, pasirodo sąrašas Antverpeno piliečių, prijaučiančių naujoms srovėms. Šiame sąraše ir Jano Rubenso pavardė. Sąrašas sukelia didelį sąmyšį. Prasideda egzekucijos: 1568 metų sausio 4 dieną mirtimi nubaudžiami aštuoniasdešimt keturi žmonės, vasario 20 dieną — trisdešimt septyni, vasario 21 dieną — septyniasdešimt vienas, kovo 20 dieną — penkiasdešimt penki, ir taip toliau. Kovo 28 dieną hercogas Alba nusiaubia Kulemburgo rūmus. Kodėl? Mat, prieš dvejus metus čia buvo susirinkę „Bajorų kompromiso" nariai. Birželio 5 dieną teroras pasiekia apogėjų. Hercogo Albos įsakymu, po devynių mėnesių kalėjimo nukertamos galvos dviem žymiausiems šalies žmonėms: grafui Egmontui ir admirolui Hornui. Sekanti auka — senas Jano Rubenso kolega Antonas van Stralenas. Po ilgų kankinimų rugsėjo 24 dieną Vilvorde jam nukertama galva. Kankinimai jį tiek buvo nualinę, jog budelis turėjo pasodinti į krėslą, kad galėtų smogti paskutinį smūgį. Janas Rubensas ilgiau nedelsia. Ispanams įsikišus, jis jau nebeišrenkamas tarėju. Gavęs raštą apie savo nuopelnus gimtajam miestui, jis bėga iš Antverpeno su žmona ir

keturiais vaikais. Ir pačiu laiku. Vos tik išvažiuoja, jo pavardė atsiranda persekiojamų asmenų sąraše.

Rubensas pirmiausia vyksta į Limburgą, esantį kunigaikščio vyskupo valdžioje, kur netoli Kuringeno Marija Peipelinks turi giminių. Vėliau pasuka į Kelną, kur susiranda prieglobstį daugelis Flandrijos pabėgėlių. Vos tiktai spėję įsikurti, vėl susilaukia nemalonumų. Jie apsigyvena priešais kleboniją, ir iš karto pasklinda kalbos, kad buvęs Antverpeno tarėjas niekad nelanko bažnyčios. 1569 metų gegužės mėnesį jis gauna įsakymą per aštuonias dienas palikti miestą kartu su šeima. Ieškodamas išeities, Rubensas kreipiasi į Antverpeno magistratą su prašymu, kad keletas žymesnių piliečių paliudytų, jog miestą paliko laisvanoriškai. tenorėdamas Kelne sutvarkyti savo privačius reikalus. Geram teisininkui niekad netruks argumentų! Vietos valdžia vis tiek nerodo jam prielankumo. Tačiau, žinodama, kad jis didžiuojasi princo Oraniečio protekcija, nedrįsta nieko sakyti. Janas Rubensas iš tiesų palaiko su Oraniečiu ryšius.

Tuo metu kunigaikštienė Ona Oranietė, kurfiursto Saksoniečio duktė, apsistoja Kelne, norėdama apsaugoti savąją turto dalį nuo konfiskavimo, gresiančio turtui jos vyro Vilhelmo Oraniečio, vadinamo Tyliuoju (Taciturnus). Jos patarėjas šiuo klausimu emigrantas Janas Betsas, kilęs iš Mechelno. Netrukus Rubensas tampa jo padėjėju, o kai Betsas ilgesniam laikui išvyksta, padėjėjas iškyla į pirmąjį planą. Dabar jis paskelbiamas kunigaikštienės įgaliotiniu. Koks apsukrus žmogus Janas Rubensas! Per trumpą laiką jis tremtyje tapo patikimu patarėju ir užtikrino savo šeimai pragyvenimą. Ona Saksonietė kviečiasi savo patarėją prie stalo, vyksta su juo į keliones ir pagaliau patiki jam savo turtus ir savo vaikus. Jai dvidešimt penkeri metai. Jos vyro, kuriam ji pagimdė keturis vaikus, nuolat nėra namie. Jis kariauja arba pasirašinėja sutartis. Kaip ir daugelis kunigaikštienių, jinai toli nuo politinių įvykių. Garsėja kaip įkyri ir kaprizinga moteris. Jai priekaištaujama, kad ji nejautri žmona Vilhelmui, ir iš tiesų taip yra. Kai po nepavykusio žygio į Niderlandus Vilhelmas grįžta nugalėtas ir palaužtas, žmona nenori su juo pasimatyti, nors jis labai geidauja. Janas Rubensas gražus vyras, iškalbingas, su juo malonu bendrauti. Kunigaikštienės miegamasis jam atviras.

Porą metų meilužiai, apsvaigę nuo savo laimės, viską pamiršę, negalvoja net apie bėdas, kurios juos gali ištikti. Advokatui bū-

tina tartis su savo kliente — tai pakankamas pretekstas pateisinti dažnus susitikimus. Bet 1570 metų pabaigoje kunigaikštienė tampa nėščia. Kūniškieji džiaugsmai, kokią didelę jūs turite galią! Kaip suprasti, kad šios dvi būtybės taip lengvapėdiškai nesidomi savo ryšio pasekmėmis. Jie nesiima jokių žygių, net nemėgina nukreipti piktą lemtį. Kunigaikštienė net negalėjo pasinaudoti paskutine priemone — primesti kunigaikščiui savo nuodėmingos meilės vaisiaus, nes jau seniai jo nebuvo mačiusi. Kokio nepaprasto stebuklo jie laukia, tikėdamiesi išsikapstyti iš šių bėdų? Netrukus užgriūva skandalas, jeigu ir ne viešas, tai bent siaurame artimųjų rate. Kunigaikštienės apkūnumo jau negalima nuslėpti. Tačiau kai grafas Johanas iš Nasau reikalauja, kad svainė pasiaiškintų, toji akiplėšiškai ginasi. 1571 metų kovo mėnesį Rubensą, besitaisantį vykti į Zigeną pas kunigaikštienę, sulaiko kunigaikščio žmonės. Atvestas į Dilenburgą, prisipažįsta esąs kaltas. Jis gerai žino, jog pagal vokiečių įstatymus jo laukia kartuvės. Ir prašo vienintelės malonės,— kad nukirstų jam galvą.

Tuo metu, kai Janas Rubensas laukia mirties, jo šeima apimta baisios nevilties. Žmona tris savaites be perstojo rašo laiškus ir į visas puses siunčia pasiuntinius. Pagaliau ji gauna vieną jo laišką, kuriame kaltininkas viską prisipažįsta ir maldauja atleidimo. Ji atleidžia jam nesvyruodama. Nepraranda dvasinės pusiausvyros. Jeigu vyras gyvas, reikia jį gelbėti. Tučtuojau ima jį ginti. Ji gerai žino, kad jos laiškai, prieš patekdami kaliniui, bus skaitomi kurio nors teismo valdininko. Todėl rašo: „Esu įsitikinusi, jeigu tie geri ponai pamatytų mano ašaras, nors jie mediniai ar akmeniniai, pasigailėtų manęs. Jeigu jau nebeliks kitokių priemonių, aš panaudosiu paskutinę, nors tu rašei, kad šio žingsnio nežengčiau." Šiais žodžiais daroma užuomina, kad ji yra pasiryžusi imtis veiklos, dėl kurios kaltininkas visai neatsakingas. Laiške netrūksta ir pagalbos šauksmų į patį dievą: „Dieve, tu nenori nusidėjėlio mirties, tu trokšti, kad jis gyventų ir atgailautų, tai pripildyk savo gailestingumo širdis tų ponų, kuriuos mes taip užrūstinom, kad mus nebekamuotų baimė ir visokie persekiojimai." Ir pabaigoje: „Dėl šito melsiuosi su vaikais ko karščiausiai, kiek tiktai galiu, vargšai mažyliai sveikina tave, kaip ir aš! Dievas tai mato geriausiai! Rašyta balandžio 1 dieną tarp pusiaunakčio ir pirmos valandos. Prašau tave niekad nerašyk man „tavo nevertas vyras", nes tau viskas atleista."

Nasau giminė atsidūrė nepaprastai keblioje padėtyje. Iškelti bylą — vadinas, parodyti visiems, kokia nešlovė ištiko jų namus. Antra vertus, jie nenorėjo egzekucijos vykdyti, nesilaikydami visų teisinių formalumų. Tai būtų buvusi lyg ir žmogžudystė. Šios abejonės Jano Rubenso naudai. Jo žmona, negaišdama laiko, laišką po laiško rašo grafui Johanui iš Nasau. Ji net susidraugauja su savo varžove, kuri 1571 metų rugpjūčio mėnesį pagimdo dukrą. Tikėdamasi pasimatyti su vyru, vyksta į Dilenburgą. Paskui atvyksta į Zigeną pas gimdyvę. Į pagalbą kviečiasi gimines. Iš Antverpeno atskuba Filipas de Lantmeteris, Jano Rubenso netikras brolis. Jie abu stengiasi patekti pas įkalintąjį. Veltui! Tai viena iš gausybės nesėkmių, ištikusių šią kilnią moterį. Gresiant ištrėmimui iš Kelno, ji ieško prieglobsčio pas vieną savo giminaitį, vaistininką Raimondą Ringotą.

Po dvejų metų pagaliau gauna leidimą pasimatyti su vyru. Viską parduoda Kelne ir vyksta į Zigeną, tikėdamasi ten apsigyventi. Bet ir vėl nauji sunkumai. Niekaip negali rasti buto, todėl Janas Rubensas prašo grafą Johaną iš Nasau padėti jo žmonai, gyvenančiai užvažiuojamuose nakvynės namuose. Bet Marija Peipelinks nenuleidžia rankų. Neturėdama pastogės, „netoli miesto sienos išsinuomojau sklypelį žemės, pasodinau ten visokių daržovių, kurias atsivežiau iš Olandijos namų reikalams", juk jeigu lauksi, gali būti per vėlu sodinti, tada darže niekas neužaugs. Kartu ji be paliovos rūpinasi, kad jos vyras būtų paleistas. Gegužės 9-ąją per pasiuntinį gauna žinią, kad Janas Rubensas rytojaus dieną atvyks į Zigeną. Vis dėlto pergalė! Tiesa, reikia įmokėti šešis tūkstančius talerių užstato, kuris, nors menkiausiai pažeidus sąlygas, bus konfiskuotas. Nusikaltėliui keliama daugybė sąlygų: negalima pasirodyti mieste nei vaikščioti į bažnyčią; gavęs valdžios šaukimą, tučtuojau privalo grįžti į kalėjimą. Jis bus stebimas Nasau šeimos agento. Nasau šeima kiekvienu momentu gali atnaujinti procesą. Vienintelė malonė — leidimas pasivaikščioti po miesto apylinkes. Ir vis dėlto tai pergalė. Po dvidešimt šešių mėnesių jis iš kalėjimo išėjo sveikas, tuo tarpu mažai betrūko, kad atsidurtų kartuvėse!

Tačiau Rubensų gyvenimas Zigene anaiptol nėra toks ramus. Mažame liežuvautojų miestelyje jie gyvena lyg maru apkrėsti. Čia visi linkę įtarti ir grasinti, o vienintelis jų pragyvenimo šaltinis — nereguliariai išmokami procentai už įmokėtą užstatą. O čia dar nuolatiniai grasinimai. Vieną dieną Rubensas buvo įspė-

tas, kad nevaikščiotų už miesto sienos, jeigu jam mielas gyvenimas. Kitą sykį vėl buvo apskųstas, kad pasirodęs miesto gatvėse ir blogai kalbėjęs apie savo valdovus. Reikėjo teisintis, kad jis nekaltas, ir dar mėginti gauti kokių nors nuolaidų. Marija Peipelinks visuomet būna pirmasis šeimos advokatas. Ji daug geriau tvarko visus reikalus, nei vyras, kuris dabar išminčius be balso. Kol kas tenka rūpintis tuo, kas šiuo metu svarbiausia: kad Janas Rubensas galėtų vaikščioti po miesto apylinkes, nes tas jį ramina, ir kad jam būtų leista dalyvauti religinėse apeigose. Pirmuoju reikalu grafas Johanas iš Nasau nusileidžia, o dėl antrojo — lieka neperkalbamas. Dėl šio draudimo Rubensas, regis, skaudžiai pergyvena. Argi pabudo iki šiol buvę gana šaltoki religiniai jo įsitikinimai? Ką daryti, kad nebūtum žmogumi, kuriam bažnyčia uždaryta. Epidemijos dingstimi jis pirmą kartą kreipiasi prašydamas leidimo laikinai išvykti su šeima iš Nasau valdų. Nedrąsiai bręsta planas, seniai knietėjęs Rubensų šeimai: išvažiuoti!

1574 metų balandžio 24 dieną pasaulį išvysta sūnus Filipas. Auga nauja gyvybė. Galima spėti, kad būtent šiuo metu Marijai Peipelinks dingtelėjo mintis nutylėti tėvo nuotykius. Ona Saksonietė persikelia pas savo dėdę kurfiurstą Augustą, kur buvo užaugusi. Tuo būdu visos bėdos po truputį pasimiršta. Jeigu dar būtų galima ištrūkti iš Nasau valdų, būtų žengtas dar vienas žingsnis... Bet iki to dar toli. Štai Rubensui uždraudžiama išeiti iš namų. Reikia vėl maldauti, norint atgauti tai, kas pirmiau buvo leista.

Galima įsivaizduoti, kaip įtemptai Rubensų šeima sekė, kas vyksta jų tėvynėje. Labai skaudžiai juos sukrėtė žinia apie „ispanų siautėjimą" Antverpene. O Marš en Fameno ediktas didžiai nudžiugino: visiems, kurie kovojo prieš Ispaniją, bus grąžinti konfiskuoti turtai! Rubensams tai reiškė, kad baigsis visi jų nepritekliai. Janas Rubensas gauna leidimą išvažiuoti į Kelną pasirašyti įgaliojimo, suteikiančio žmonai teisę rūpintis visais reikalais. Negalima buvo nė valandėlę stabtelėti šiame puikiame kelyje! Ir vėl laiškai, vėl rūpesčiai. Marijos Peipelinks motina vyksta į Vokietiją paremti savo dukros pastangų. Jos abi su didžiausiu atkaklumu siekia, kad Janui Rubensui būtų leista išvažiuoti į kurį nors Brabanto miestą, pavyzdžiui, į Ljerą. Tačiau Nasau šeima lieka nepermaldaujama.

1577 metų birželio 28 dieną Marija Peipelinks pagimdo šeštąjį kūdikį, kurį pakrikštija Peteriu Paulium. Po kelių mėnesių miršta Ona Saksonietė, teišgyvenusi vos trisdešimt trejus metus. Sekančiais metais Janas Rubensas gauna pagaliau leidimą išvykti iš Nasau kunigaikštystės, tačiau privalo gyventi toli nuo princo Oraniečio valdų.

Be to, jam reikia atsisakyti pusės iš tų šešių tūkstančių talerių, kuriuos kaip užstatą įmokėjo žmona. Be jos žinios, jis dar paaukoja Nasau šeimai tūkstantį keturis šimtus talerių. Su viskuo sutiktų, kad tik galėtų ištrūkti iš Zigeno! Rubensų šeima išvyksta į Kelną ir apsigyvena burmistro Pilio namuose. Tai dar vienas žingsnis į laisvę. Šiame mieste Rubensai turi draugų, todėl tėvas vėl planuoja iš naujo pradėti advokato praktiką. O motina nepratusi veltui leisti laiko. Ji verčiasi prekyba. Gyvenimas ir toliau sunkus, bet čia jau bent jų niekas nelaiko prakeiktaisiais.

1580 metų pabaigoje Peipelinks senelių namuose Ljere miršta duktė Klara. Po kurio laiko miršta ir pats senelis. Likimo smūgiai, krintantieji ant Rubensų galvų, nepalaužia jų tikėjimo gyvenimo prasmingumu. Į mirtį jie atsako sukurdami naują gyvybę. 1581 metais pasaulį išvysta septintasis palikuonis, Bartolomėjas Tėvas atgauna anksčiau buvusias pozicijas, jo reikalai vis gerėja. Motina atidaro pensionatą ir, pasiskolinusi pinigų, imasi visokių prekybinių sandėrių. Rašo, kad, dirbdami dieną naktį, šiaip taip verčiasi. Gyvena geresnės ateities viltimi. Vaikai auga. Blandina jau didelė, septyniolikametė mergina, jau susižiedavusi.

Deja, sunkūs išbandymai dar nesibaigė. 1582 metų rugsėjo mėnesį pas Rubensą atvyksta grafo Johano iš Nasau įgaliotinis, tarėjas Andrea Christianus, ir perduoda įsakymą atvykti lapkričio 1 dieną į Zigeną. Atsakydamas į nerimastingus klausimus, tarėjas neslepia, kad, jam regis, Rubenso gyvybė pavojuje. Mat, grafas nenorįs grąžinti likusios užstato dalies. Christianus duoda Rubensui suprasti, kad grafas geidžiąs baigti Onos Saksonietės Dietco pilyje pagimdytos mergaitės bylą. Rubensas labai prislėgtas. Rašo grafui Johanui, bet Dilenburgo kanceliarija patvirtina, kad reikia vykdyti sprendimą. Rubensai nenustoja vilties. Pradeda veikti žmona, kurios plunksna iškalbingesnė, negu vyro. Paskirtas terminas artėja, o grafas iš Nasau nepermaldaujamas! Nelaimingasis Rubensas maldauja keletą mėnesių pa-

laukti, jis norįs šiek tiek sutvarkyti reikalus, kad šeima neskurstų.

Galų gale baisus grasinimas virsta paprasčiausia pinigine afera. Rubensui daromos užuominos, kad sprendimas būsiąs anuliuotas, jeigu jis atsisakysiąs viso užstato, neišmokėtų procentų ir dar grąžinsiąs jau gautus nuošimčius. Išgirdęs tokius reikalavimus, nelaimingasis prašo atsiųsti arklį ir tarną. Sutinka vykti į Zigeną, nes negali pasmerkti skurdui žmonos ir vaikų! Diskusijos ir derybos vyksta toliau. Norėdami užbaigti šią bylą, grafo tarpininkai siūlo jam grąžinti septynis šimtus talerių nuo visos užstato sumos. Rubensas reikalauja tūkstančio. Pagaliau abi pusės sulygsta maždaug aštuonis šimtus talerių, kas tesudaro dešimtadalį tos sumos, kuri priklausė Rubenso šeimai. Rubensai priversti ne tik patvirtinti raštu, kad gavo visą sumą, bet dar pareikšti grafui savo dėkingumą. 1583 metų sausio 5 dieną jie pasirašo tą melagingą dokumentą. Šiuos keturis mėnesius galima laikyti sunkiausiu neramaus jų gyvenimo laikotarpiu. Ir anksčiau neretai pasitaikydavo sunkių negandų, kai visai užgesdavo viltys, o nelaimės būdavo kasdieninė duona. Šis paskutinis išbandymas juos užklupo tokiu metu, kai likimo laivas jau, rodės, išsikapstys iš seklumos. Ir vis dėlto jie vėl išsigelbėjo, nors liko neturtingi, beveik visiškai nuskurdę. Tačiau kova su Nasau šeima pagaliau baigta. Ji truko beveik dvylika metų. Šioje kovoje Janas Rubensas neteko sveikatos. Reikia iš naujo kelti gyvenimo naštą.

Blandinos sužieduotuvės nutrauktos. Miršta šešiolikametis Henrikas. Ir vis dėlto reikia gyventi. Miršta ir mažasis Bartolomėjas. Reikia saugoti išlikusius vaikus. Marija Peipelinks pati viena vyksta į Antverpeną tvarkyti šeimos reikalų: per tą laiką mirė ir jos motina, ir vyro patėvis. Reikia vaikščioti po įstaigas, pasirašinėti dokumentus. Nors ir sunkūs buvo laikai, mirusieji paliko šiek tiek turto. Nepalaužiama motina toliau rūpinasi savo reikalais. Pavedusi viską tvarkyti savo tarpininkui, grįžta į Kelną.

Tuo laiku į Flandriją atvyksta naujas vietininkas Aleksandras Farnezė, tremtiniai didžiai susijaudinę. Netrukus apsupamas Antverpenas. Visi kalba apie apsuptį, svarsto, kuri iš kovojančių šalių gaus viršų. Kruvina intermedija tampa princo Vilhelmo Oraniečio nužudymas. Slenka mėnesiai. Vieną dieną sėkmė lydi Antverpeną, kitą — kunigaikščio Farnezės kariuomenę. Visi

laukia stebuklo iš Olandijos. Kalbama tik apie tiltus, branderius ir karines pragaro mašinas. Tačiau Farnezė nugali! 1585 metų rugpjūčio 17 dieną Marniksas de Sent Aldegondė atiduoda miestą. Taikos sutarties sąlygos švelnios ir Antverpeno gyventojams, ir emigrantams. Pagaliau kelias laisvas!

Rubensai, kaip ir daugelis kitų, gali grįžti į Antverpeną. Net ir Janas Rubensas, kadangi Vilhelmas Oranietis, kuriam jis buvo prisiekęs gyventi toli nuo jo valdų, nužudytas. Tačiau šlovingojo Vilhelmo Taciturno varžovas jau ligotas, pasenęs ir pavargęs. Jis vis tikina savo šeimą, kad jie greitai sugrįšią į tėvynę, kai tik pagerėsianti jo sveikata. Imasi visų atsargumo priemonių. Iš naujo tampa kataliku. Šeimoje niekas neužsimena, kad jaunėliai vaikai buvo pakrikštyti pagal liuteronų tikėjimą. Motina uoliai kuria legendą, kad Filipas ir Peteris Paulius gimė Kelno mieste, kuris, kaip žinoma, yra katalikiškas. Tai juos priartina prie tėvynės tikėjimo. Pagaliau Rubensų šeima visuomet gyveno Kelne. Tokia versija patikimiausia. Vaikai auga. Nereikia, kad tuo abejotų. Vyresniesiems kai kuriuos dalykus išaiškins, o jaunėliai tegu tiki legenda. Sugrįžus į Antverpeną, viskas turi vėl grįžti į savo vėžes, o tėvo romanas turi būti užmirštas.

Šis sugrįžimas — tai paskutinis dramos veiksmas ir paskutinė pergalė. Deja, pagrindinis herojus jau negalės su visais džiaugtis. 1587 metų kovo mėnesį penkiasdešimt septintaisiais gyvenimo metais Janas Rubensas mirė. Po devyniolikos tremties metų Marija Peipelinks, jau našlė, atvyksta į tėviškę. Tačiau atsiveža keturis vaikus: o tai reiškia — dar ne viskas prarasta.

III

MOKYMOSI LAIKOTARPIS

1587 — 1600

Praėjo beveik keturi mėnesiai nuo tėvo mirties. Per šį laiką vos spėta sutvarkyti šeimos reikalus. Pagaliau birželio 27 dieną Marija Peipelinks ir jos vaikai palieka pareinio miestą. Senieji namai Šternengasėje! Jus atsisveikina Rubensų šeima, kurią jūs buvote priglobę per pastaruosius devynerius metus. Daugiau jau nebematys jie puošnaus fasado su šešiais langais, nei vartų prie kolonados, nei monumentalių laiptų, nei skurdaus sodelio, kuriame galėjo žaisti vaikai. Likite sveikos, kreivos gatvelės, susitelkusios apie švento Gereono, švento Pantaleono, Mergelės Marijos, švento Martyno ir kitas senas bažnyčias. Brangiausia širdžiai švento Petro bažnyčia, kurioje ilsisi Janas Rubensas, bet gražiausia tai katedra, garsioji Kelno katedra, kuri tarsi laiko šventoje savo globoje visą miestą. Lik sveikas, Kelne!

Kelionė diližanu iki Antverpeno trunka penkias dienas. Tenka pravažiuoti Lježo apylinkių žalias kalvas, švelniai banguotas Aspenchau lygumas, Kampiną su jo kopomis ir eglėmis, daug miestelių ir didesnių miestų. Vaikų akys godžiai seka pro šalį slenkančius gamtovaizdžius, tačiau jie vis laukia, kada pasirodys tasai miestas, kuris nustelbs visus regėtus vaizdus, miestas, kurio pavadinimas lyg refrenas buvo kartojamas tėvų ir bičiulių lūpose. Pagaliau horizonte jau matyti taškas — dievo motinos bažnyčios bokštas. Jam didėjant, apie jį iškyla kiti bokštai. Šv. Jokūbo, šv. Mykolo vienuolyno, šv. Andriejaus, šv. Jurgio, šv. Valpurgos...

Antverpene!

Štai pas tave grįžta penki tavo vaikai. Nors du jaunesnieji gimė toli nuo čia, siela ir širdimi jie priklauso tau. Tu jiems ne tik gimtinė, tu esi didelis jaunystės svajonių ir legendų miestas. Ką jie galvoja apie tave dabar, atsidūrę tavo mūruose? Ar jie taip sužavėti, kad tas žavesys nenublanksta ir dabar, nors tikrovė, palyginus ją su atvykstančiųjų viltimis, paprastai pasirodo labai

vargana? Daugybė pastatų dar byloja apie buvusią tavo didybę. Tu visuomet turtingas puošnių rūmų; tavo gildijų buveinėse netrūksta ištaigingumo ir elegancijos, kai kurie namai beveik rūmai. Bet ar šitai gali nuslėpti tavo skurdą? Štai jau dveji metai siautėja badas. Maisto nedaug, ir jis labai brangus, nes skurdas gera dirva prekybininkams pelnytis. Trečdalis namų tušti. Kai sutemsta, šilkais ir aksomais vilkintys žmonės tiesia ranką, prašydami pagalbos. Kiekvieną šiukšlių krūvą naršo badaujantieji, ieškodami kaulų, lupenų arba kokio kopūsto lapo. Vilkai ateina prie pat miesto vartų, o netolimame Kampine, esą, ištuštėję ištisi kaimai. Siautėja plėšikai. Argi čia toji pažadėtoji žemė? Argi čia tas išdidusis miestas, kuris, esą, buvęs turtingiausias pasaulyje? Deja, taip, mano vaikai, tačiau įsidėmėkite, kad šis nuniokojimas ir nusiaubimas tai karo pasekmės. Priespauda ir tikėjimų netoleravimas buvo vaidų priežastis. Po spontaniškų vaidų laikotarpio prasidėjo nuolatinis nesibaigiantis karas. Štai jau daugelį metų šalis alinama. Nesiliauja gaisrai, plėšikavimai, žudynės. Žmonės, atsidūrę karo demono valdžioje, netenka proto. Apie tai daug esate girdėję, dabar tai matote savo akimis. Tačiau nereikia nusiminti. Vis vien turime neprarasti vilties. Mano vaikai, jūs privalote dirbti ir vengti savo tėvų klaidų...

Marija Peipelinks ir jos sesuo Susana Meire turi bendrą namą, paveldėtą iš tėvų. Ten apsigyvena Marija su vaikais. Filipas ir Peteris Paulius patikimi Romuldui Verdonkui —„mokytojui tos mokyklos, kuri yra Dievo motinos bažnyčios šventoriuje". Tarp mokinių yra trylikametis berniukas, kuris taps jų draugu. Guvus protas jam kompensuoja luošumą: nelaimingasis yra silpnos sveikatos, paraližuota dešinė pusė. Tačiau jis moja ranka į savo fizinius trūkumus. Puikiai rašo kairiąja, ir iš viso, žiūrint į jį, sunku įsivaizduoti, kad pusė kūno visai nejudri. Baltazaras Moretus — garsaus spaustuvininko Christopo Planteno anūkas. Jo senelis 1549 metais įsikūrė Antverpene, kuris tada buvo vadinamas „mokslo ir visokių gėrybių gausybės ragu", ir įsteigė ten spaustuvę, netrukus labai išgarsėjusią Nors ir sunkiais laikais, ji vis dar — kultūros ir meno židinys. O senasis meistras, tarytum jau net nematerialus, tebėra šios spaustuvės siela. Jis patyrė sunaikinimų ir ištrėmimo dalią, bet kas čia tokio? Argi ne jis pats kadaise sukūrė sentenciją, skelbiančią triumfą prieš likimo išbandymus?

Drąsus darbas ištverme ginkluotas
Atlaiko smūgius, likimo suduotus.

Du žentai, kaip „du mano antrininkai pagrindiniuose baruose", stropiai jam padeda. Tai Rafelengijus ir Janas Murentorfas, vadinamas Moretum. Mažasis Baltazaras yra šio pastarojo sūnus.

Mokytojas Romuldus Verdonkas — graikų ir lotynų kalbų specialistas. Jis labai myli mokinius. Jo negąsdina vaikai, kadangi pats jų turi visą pulką: trylika palikuonių! Jaunieji Rubensai, kaip ir jų bičiulis Moretus, pas jį mokosi net iki 1590 metų. Rugpjūčio mėnesį Blandina išteka už Simeono diu Parko. Šis bajoras turi keturis šimtus florinų pajamų, todėl nė neketina imti žmonos be dalios. Marija Peipelinks iš paskutiniųjų stengiasi sutaisyti dukteriai dalį. Jai pavyko susitarti, kad dalis bus išmokėta po truputį. Filipas išvažiuoja į Luveno universitetą: motina nori, kad jis, kaip ir jo tėvas, taptų advokatu. Dabar reikia pagalvoti apie Peterio Pauliaus ateitį. Ar iš tiesų ji svajoja, kad jis būtų pažas? Ar iš tiesų jau anksčiau numatė kunigaikštienę Laleng, kurią buvo kartą sutikusi tremtyje?

Peteriui Pauliui viskas atrodo labai paprasta. Jis nori būti tapytoju. Trylikamečio pasirinkimas kelia nuostabą! Giminėje niekad nebuvo jokio tapytojo. Marija Peipelinks, kuri jaučiasi esanti labai įtakinga savo vaikams, šią žinią sutinka tikriausiai be didelio entuziazmo. Sušaukia šeimos pasitarimą. Bet kokių argumentų griebtis prieš šį taip ryžtingai pareikštą troškimą? Pagaliau, jei Peteris Paulius eis mokytis pas kokį tapytoją, motinai sumažės išlaidų. Ir ji sutinka patenkinti jo prašymą. Ieško meistro, kuris jį priimtų. Tas meistras — Tobijas Verhachtas. Peteris Paulius persikelia pas jį. Jam patikimos pirmosios šio kilnaus tapybos meno paslaptys: leidžiama plauti teptukus, trinti dažus ir tvarkyti dirbtuvę. Be to, jis stebi meistro darbą ir bando mėgdžioti. Tobijas Verhachtas, kokių trisdešimt metų vyriškis, dideliu talentu nepasižymi. Jis tapo peizažus Joso de Mompero stiliumi. Atsisakęs subtilaus detalizavimo, būdingo Breigelio Vyresniojo kūrybai, ir fantazija paremtų Patiniro kompozicijų, Momperas laisviau žiūri į vaizduojamą objektą, remdamasis tiesiogiu natūros stebėjimu. Tačiau savo kūryboje Tobijas Verhachtas yra kur kas sausesnis, o jo detalizavimo ma-

nieta nesiderina prie naujo stiliaus. Be didesnės kūrybinės ugnies jis tapo daugybę Babelio bokštų bei kitas biblines scenas.

Po dvejų metų Peteris Paulius persikelia į Adamo van Norto dirbtuvę. Kas paskatino jauną mokinį pakeisti mokytoją — nežinia. Van Nortas vyresnis už Verhachtą ir labiau gerbiamas savo kolegų. Jis tapo kompozicijas su figūromis. Veikiausiai dėl to Rubensas ir perėjo į šią dirbtuvę, nes Verhachtas daugiausia buvo peizažistas. Dailininkai dar tiki žanrų hierarchija. Ši be abejo klaidinga teorija tuo metu laikoma neginčijama tiesa. Flamandų tapytojus žavi didieji italų meistrų kūriniai. Tačiau tasai, kuris svajoja sekti Mikelandželo arba Rafaelio pėdomis, be didelio talento, dar privalo turėti didelį išsilavinimą. Adamas van Nortas buvo vienas tų dailininkų, kurie gebėjo daug ko išmokti iš meistrų, gyvenančių anapus Alpių.

Kol Rubenso brolis Filipas ir Baltazaras Moretus, vadovaujami Justaus Lipsijaus, studijuoja Luveno universitete, Peteris Paulius bando savo jėgas, imdamasis vis sunkesnių darbų. Ketverius metus dirba pas van Nortą. Tuo metu motina, kaip ir pirma, nuolat kovoja su finansiniais sunkumais. Žentas be paliovos reikalauja neišmokėtos Blandinos dalies. Marijos Peipelinks įgaliotinis renka pinigus jos vardu, bet neatsiskaito, ir ji priversta jam iškelti bylą.

Turėdamas devyniolika metų, Peteris Paulius trečią kartą keičia mokytoją. Palieka van Nortą ir persikelia į Oto Venijaus dirbtuvę. Jaunajam tapytojui nepaprasta laimė patekti pas garsiausią Antverpeno dailininką. Otui Venijui trisdešimt aštuoneri metai. Kilęs iš kilmingos giminės, didiko manieromis, išsilavinęs diletantas. Rašinėja lotyniškus eilėraščius, buvo vyskupo Ernesto Bavariečio pažu, paskui hercogo Farnezės dvare „karališkųjų armijų inžinierium". Ruošiantis erchercogo Alberto iškilmingo sutikimo ceremonijai, būtent jam buvo patikėtas miesto dekoravimas. Jis tapo istorinius ir religinius paveikslus, taip pat ir portretus. Kaip dauguma to meto menininkų, Otas Venijus yra karštas šalininkas naujo tapybos stiliaus, kuris smelkėsi iš Italijos ir taip paveikė Niderlandų tapytojus, kad jie pradėjo netekti savo originalumo. Šis menininkas, turėdamas neblogą skonį, vis dėlto nepajėgia peržengti šalto taisyklingumo ribų. Tapybinėse jo kompozicijose visuomet daugiau pastangų, negu dvasios, o koloritas nepakankamai raiškus. Tačiau ar gali apie tai spręsti jaunas tapytojas, savo akimis dar nematęs didžiųjų

meistrų kūrinių? Turi praeiti laiko, kol jam atsivers akys. Pirmiausia reikia daug dirbti pačiam, kol galėsi suprasti kitų dailininkų darbą, stipriąsias ir silpnąsias jų puses, ir atsivers akys daugeliui dalykų.

Otas Venijus išprusęs ir plačių interesų žmogus. Jis kalba įdomiai ir vaizdingai, tačiau kad ir ką jis pasakotų, visuomet kažkokiais nežinomais keliais pašnekesys nukrypsta viena tema: Italija. Šis šiaurietis beveik penkerius metus buvo išgyvenęs anapus Alpių. Italija jį apstulbino. Romoje jis mokėsi pas Federiką Cukarą, garsų dailininką, kuris turėjo garbę užbaigti vieną Mikelandželo tapybos darbą, dekoravo Florencijos Santa Maria del Fiore bažnyčios kupolą, taip pat dirbo Pilypui II — Eskoriale. Otui Venijui nerūpi, kad Cukaro tapyba gana vidutiniška. Galbūt jis to iš viso nepastebėjo. Ar galima abejoti dailininko talentu, jeigu jis išrinktas Romos šv. Luko akademijos „kunigaikščiu"? Juk iš Italijos plaukia pas juos šviesa. Tik tenai galima perprasti tikrąsias meno paslaptis. Flamandų tapytojai tuo įsitikinę. Visi jaučia pareigą būtinai nuvykti anapus Alpių. Senųjų flamandų meistrų mokslas jiems atrodo nesvarbus. Italų estetikos garbintojai visiškai nevertina nei van Eiko, nei van der Veideno, nei Memlingo. Sekdami Mabiuzės ir van Orlejo pavyzdžiu, karštais naujo stiliaus šalininkais tapo beveik visi. O Denis Kalvaerta net pasiliko Italijoje ir Bolonijoje įsteigė savo mokyklą.

Sužavėti flamandų dailininkų žvilgsniai krypsta į du polius: Mikelandželą ir Rafaelį. Ką ir kalbėti, pavyzdžiai labai puikūs, tačiau pavojingi epigonams, visuomet labiau linkusiems mėgdžioti kūrinio išorinius požymius, užuot gilinusis į esmę. Mikelandželas, nepalyginamas piešinio meistras, tačiau silpnesnis koloristas, žavi juos nepaprastu anatomijos pažinimu, stebinančiu sugebėjimu vaizduoti judesį, kurį jis perteikia kone patetišku raiškumu. Jie nesupranta, kad šie bruožai tai išdidaus ir niūraus florentiečio, Dantės ir Savonarolos garbintojo Buonaročio tragiškos sielos atspindys. Jei mėgdžiosi jį, neturėdamas tokio polėkio, būtinai nukrypsi į pompastiškumą, tuščią gražbylystę... Bet jeigu dar galima suprasti flamandų tapytojų susižavėjimą Mikelandželo kūriniais, kaip paaiškinti jų gėrėjimąsi Rafaeliu? Saldusis Santis — tai darnumas ir santūrus žavingumas. Jo meistriškumas slypi po tariamu paprastumu. Galima be paliovos gėrėtis jo madonomis, nepastebint, kad visų jų kompozicija

remiasi trikampiu. Rafaelio koloritas toks subtilus, kad mažiau patyrusiai akiai gali atrodyti perdaug paprastas. O idealaus grožio kultas perteikiamas taip meistriškai, kad gyvo temperamento žmonėms, neturintiems reikiamo pasiruošimo, gali atrodyti blankus. Ko tik imasi Santis, jo menas viską nepastebimai pakeičia, supoetina. Flamandai — realistai, jie stengiasi tiksliai atkurti modelį. Rafaelis — poetas ir išreiškia idealią jo esmę. Iš vienos pusės — analizė, iš kitos — sintezė. Čia — tikslumas, noras tiksliai išreikšti individualybę, ten — individualybės nepaisymas, norint parodyti amžiną žmogaus paveikslą. Nuo van Eiko laikų Flandrijos tapytojų dievo motina buvo tipiška flamandė, kurią įprasta matyti kasdien. Rafaelio madona — ne italė, tai svajonės įsikūnijimas, ne šios žemės būtybė... Veltui stengiasi flamandų tapytojai — genijų sunku mėgdžioti. Jie svajoja apie lengvą, tarytum sparnuotą piešinį, o jiems išeina tik paprasta gestikuliacija. Nori paveiksluose išlaisvinti spalvą, tačiau lieka ištikimi savo tiksliai detalizuotai tapybai. Ir jeigu kuris nors flamandų dailininkas vietoje Romos tapytojų ima sekti venecijiečiais, jo pastangos taip pat bergždžios. Šalia savo mokytojo Tintoreto ugningo talento Martenas de Vosas atrodo bejausmis.

Tačiau Rubensas dar pernelyg jaunas, per mažai patyręs ir negali viso to suprasti. Šito nesuvokia ir vyresnieji jo kolegos. Bet jis svajoja apie šitą naują pažadėtąją žemę, kaip kažkada svajojo apie Antverpeną, gimtąjį miestą, kuriame, deja, nėra didelių tapytojų. Turėdamas dvidešimt vienerius metus, Peteris Paulius priimamas kaip laisvas meistras į Antverpeno švento Luko gildiją, kur vyresniuoju yra buvęs jo mokytojas Adamas van Nortas. Dabar Rubensas gali laisvai tapyti lygiomis teisėmis su savo amžininkais, žinomais tapytojais, kaip antai Janas Snelinkas, Venseslas Kobergeris ir Otas Venijus... Bet argi tai jau viskas? Ne, reikia eiti toliau ir pasiekti kažką daugiau Reikia ir jam vykti anapus Alpių, pačiam pamatyti didžiųjų meistrų kūrinius. Juk ten yra ne tiktai flamandų dievas Rafaelis ir didysis Mikelandželas, dar yra Ticianas, Tintoretas, Veronezė, Leonardas ir Koredžas. Yra Džulijas Romanas ir Parmidžaninas. Yra Džordžonė, Andrea del Sartas, Fra Bartolomėjas, Sebastianas del Piombas, Sadoma, Broncinas, Palma ir Bordonė... Visų net neišvardinsi! Be to, yra ir skulptorių Flamandas Janas Bolonietis Italijoj tapo garsiu dailininku. Italijos žemę savo puikiais kūriniais papuošė Bramantė, Paladijas, Sansovinas. Jau beveik šimt-

metį flamandai menininkai uoliai atkuria šio naujo architektūros stiliaus elementus. Net pačiame Antverpene naujoji rotušė, pastatyta atkaklaus italų stiliaus pasekėjo Kornelijaus de Vrinto, byloja apie naujojo stiliaus grožį. Yra taip pat graverių, kaip Markantonijus, auksakalių, kaip Benvenutas Čelinis, kuris yra skulptorius, juvelyras ir rašytojas. Įvairiapusiškas šių žmonių talentas leidžia skulptoriui būti tapytoju ir architektu, architektui kurti skulptūras, tapytojui vadovauti inžineriniams darbams, vieniems rašyti mokslinius traktatus, kitiems — išgarsėti kaip poemų kūrėjams. Niekas negali prislopinti šių puikių žmonių polėkių. Jei tik panorės, gali laisvai, meistriškai, nepaprastai patraukliai atlikti viską bet kokioje žmogaus kūrybinės veiklos srityje. Ten apsisuka galva. Tad ar galima stebėtis, jei ten nuvykusieji negali visko aprėpti? Ar galima stebėtis, jog kiekvienas, kuris nori būti menininku, mano, kad jam būtinai reikia nuvykti Italijon?

Deja, Marija Peipelinks ir toliau turi finansinių sunkumų. Žentas Simeonas diu Parkas nuolat primena neišmokėtą dalį. Turėjo Marija Borgerhaute du menkus namelius, bet ir tie sudegė lyg sauja šiaudų. O čia dar kažkoks skolininkas negali atiduoti skolos, čia palūkanos nesumokėtos. Bet šalin aimanos! Ji ne iš tų moterų, kurios lengvai puola į neviltį. Dėl sūnaus ji kilniadvasiškai atsisako dalies savo pajamų — parduoda namą prie šv. Kotrynos pylimo. Marija Peipelinks jau turi keletą sūnaus drobių, kurios jai atrodo labai puikios. Ji tikra, pabuvęs už Alpių, jis tapys dar geriau.

O štai ir paskutinė pramoga prieš išvažiuojant: erchercogo Alberto ir Izabelės iškilmingas sutikimas Antverpene. Ištisas aštuonias dienas žmonės užmiršta rūpesčius, kad Šeldės žiotys uždarytos prekybos laivams ir mieste apmirė prekyba. Miesto diduomenė iš kailio neriasi, kad tik vertai priimtų jų didenybes ir prabangumu nenusileistų aukštiems valdininkams ir dvasininkams. Otas Venijus vadovauja miesto puošimo darbams. Triumfo arkas, padangtes, teatrų scenas, iškilmių vežimus tapo alegoriniais ir mitologiniais vaizdais. Nors jau gruodis, bet dienos saulėtos ir labai palankios iškilmėms — eisenoms ir kitoms ceremonijoms. Šiaurės žmogui to visai pakanka. Bet kaip atrodo panašios iškilmės anapus Alpių?

Italija! Janas Rubensas ten įsigijo teisės daktaro diplomą. Netrukus tenai tuo pačiu tikslu važiuos Filipas. Tegul ir Peteris

Paulius ten pasiekia šlovę! Jam dvidešimt treji metai. Jis dailus, protingas ir talentingas. Keliauk, Peteri, tegu tau gerai sekasi!

1600 metų gegužės 8-ąją Peteris Paulius gauna pasą. Rytojaus dieną jis jau balnoja arklį. Lik sveikas, Antverpene, paprastų šiokiadienių, pažįstamų gatvių, draugiškų veidų mieste, kur slenka labai pilkas gyvenimas po labai pilku dangumi... Tenai — pasakų pasaulis, sapnas...

Nežinomybė...

IV

ANAPUS ALPIŲ

1600 — 1603

Kai Peteris Paulius leidosi į pirmąją savo kelionę — iš Kelno į Antverpeną — jam buvo vos dešimt metų. Veikiausiai dabar būtų sunku atkurti atmintyje tuomet matytus vaizdus. Tokiame amžiuje kelionė neturi reikšmės, svarbus tik jos tikslas. Jis jaudinasi dar prieš išvykdamas kelionėn. Todėl nepastebi pro šalį slenkančio gamtovaizdžio grožio, tik įtemptai galvoja apie artimiausią ateitį, kuri turi jam atverti kad ir nepažįstamas, bet už viską pasaulyje brangiausias vietas. Dabar Peteris Paulius palieka jo širdžiai artimą Antverpeną ir vėl leidžiasi į naują kelionę, nuo kurios priklauso jo likimas. Šios kelionės teko laukti net dvidešimt trejus metus, kadangi kelionė brangiai atsieina, o motina verčiasi gana sunkiai. Bet svarbiausia — jis vis dėlto keliauja, visa kita priklausys nuo jo paties. Pagaliau jam nusišypsojo laimė. Jis turi įrodyti, jog moka ja naudotis.

Ši klasikinė kelionė niderlandų dailininkams būna tiktai kartą gyvenime, bet dažniausiai jie pasilieka Italijoje ilgus metus — toks vaisingas jiems būna gyvenimas toje šalyje. Rubensas žino pavardes visų, kurie ten buvo, taip pat ir tų, kurie dar tebėra tenai.

Kelionė trunka ilgai, bet mokančiam godžiomis akimis stebėti nuolat besikeičiantį kraštovaizdį tai nieko nereiškia. Lygumos, kalvos, kalnai. O štai horizonto žydruma, kokią jis matydavo vien tik meistrų paveiksluose. Po kurio laiko kalvas papuošia vynuogynai. Dangus vis vaiskesnis, oras šiltesnis. Iš laukų sklinda nepažįstami kvapai. Paskui pasirodo kalnai, jų spindinčios viršūnės aiškiai matyti dangaus žydrynėje. Jaukiuose slėniuose įprastinę augmeniją užgožia dekoratyviniai augalai. Italija! Atrodo, lyg čia būtų kita saulė, negu ta, kuri šviečia Flandrijoje. Čia ji viską pakeičia. Tai švytintis Italijos dievas. Jis suteikia daiktams ir žmonėms ypatingą reikšmę. Tai burtininkas, kuris savo stebuklingu teptuku papuošia elgetas ir griūvančias lūš-

nas. Šio krašto saulė, regis, paauksuoja net savo gyventojų balsus...

Peteris Paulius laisvas. Kuria linkme nukreips savo žingsnius? Visi šiaurės dailininkai vyksta į Romą. Jo mokytojas ten išbuvo penkerius metus. O šio bičiulis ir mokytojas Cukaras liko Romoje visam laikui. Roma tai popiežių miestas — Vatikanas, šv. Petro bazilika, šv. Jono bažnyčia Laterane, Panteonas, Koliziejus, Forumas — tai lyg burtų miestas, tai miestas, kuriame susilieja du pasauliai, kaip Adriano mauzoliejuje, kuris perstatytas į šv. Angelo pilį. Tai dvasinė krikščioniškojo pasaulio sostinė, o nuo tada, kai šiame mieste pradėjo kurti Bramantė, Mikelandželas ir Rafaelis — jis tapo ir menų sostine. Tačiau ir daugelis kitų garsių miestų traukia menininką. Spinduliuojantis Toskanos centras Florencija, nesenkantis nesuvaldomų aistrų šaltinis, daugelio garsių žmonių — tapytojų, architektų, skulptorių ir poetų tėvynė. Jų kūriniai nuspalvinti intelektualumo. Pusiau rytietiška Venecija, besididžiuojanti savo prabanga ir goslumu; Siena, Urbinas, Ferara, Paduja, Piza, Mantuja, Milanas, Vičenca, Piačenca, Verona, Perudžija, pagaliau Bolonija, kur Denio Kalvaertos įtakoje iš naujo suklestėjo tapyba, nors ir tapdama patetine.

Visų šių miestų pavadinimai kaip viesulas skriejo jo mintyse; žinios apie juos grynai teorinės — kokio nors laimingo keliautojo graviūros arba užrašai. Italiją reikia pamatyti savo akimis, pakvėpuoti jos oru, pavaikščioti ta žeme, pabūti jos gyventojų minioje, žvelgti į itališką dangų ir į horizontą. Reikia žingsnis po žingsnio pažinti šį kraštą ir tik tada artėti prie jo meno. Čia tam nereikia ypatingų pastangų. Menas čia taip tvirtai įėjęs į gyvenimą ir taip glaudžiai susipynęs su pačia jo esme, kad nejučia juo persiimi. Meną matai visur — rūmuose, bažnyčiose, gatvėje. Tačiau jam suprasti reikia laiko ir panašios pasaulėjautos. Dar nepakanka ten būti ir godžiai žiūrėti. Reikia mokėt suprasti pačią meno dvasią. Forma tėra tik tuščias simbolis, jei neperpranti dvasios. Svetimšalis čia turi nusimesti savo kasdieninį drabužį ir iš naujo persirengti. Kaip pakeitė klimatą, panašiai privalo pakeisti ir sielą. Atėniečiai pašiepdavo Beotijos piliečių nerangumą, nors pastarieji buvo Graikijos senbuviai. Ką gali daryti šiaurės žmogus, flamandas iš migloto krašto, tarp šių temperamentingų italų? Tapydamas galingus žmonių kūnus, kaip Fransas Floris, anaiptol dar nepasieksi Mikelandželo meist-

riškumo, o saldus Koksio kūrinių švelnumas nieko bendro neturi su Rafaelio švelnumu. Nors ir labai stengėsi Martenas de Vosas ir abu Frankenai — jie tik mėgdžiojo formą, nemokėdami perteikti dvasios. Todėl jų kūriniai teatrališki ir bejausmiai, o spalvos dažniausiai perdaug rėkiančios. Jie išlaikė realistinį pasaulio suvokimą ir būdingą jiems smulkmeniškai kruopščią techniką, todėl savo kūryba primena uždususių dainininkų dirbtiniu heroizmu skambančius balsus.

Taip nuostabiai klestinčio Italijos meno akivaizdoje galimos tik dvi išeitys: arba pasiduoti jam be išlygų, arba jį atmesti. Breigelis Vyresnysis tai suprato. Kaip ir kiti jo tėvynainiai, jis pagyveno Italijoje ir grįžo į tėvynę, nė kiek nepakeitęs savo tapysenos, tiksliau kalbant, tarsi slėpdamas ten įgytas vertybes. Jis nepasidavė antikos kultui, kurį taip brangino Italijos meistrai, ir pačių italų drobės jo taip baisiai nesukrėtė, kaip daugelį jo tautiečių. Ar čia abejingumas? Anaiptol. Breigelis turėjo skvarbų žvilgsnį ir šviesų protą. Nepaisydamas italų meno, jis godžiai žiūrėjo į kraštovaizdį ir Italijos dangų. O jeigu garsiuosiuose jo peizažuose vos galima aptikti subtilias itališkų vaizdų aliuzijas, tai tik rodo nepriklausomą dailininko charakterį.

Rubensas pasirenka kitą kelią, į kurį jį kreipia jo entuziazmas. Jis supranta, kad vien tapybos studijų nepakanka. Reikia pasinerti į tos tautos gyvenimą, kur jau daugiau kaip šimtas metų siautėja pašėliškos aistros, rezgamos slaptos intrigos, vyksta nusikaltimai, karai ir suirutės ir kur iškilo tokia gausybė poetų, dailininkų, kunigaikščių ir kondotjerų, mokslininkų ir teologų, žavingų moterų ir aistringų meilužių. Žmonijos triumfas. Auksas, teikiamas išdavikui, durklas ir nuodai — tai malšinantieji vaistai, kuriuos smurtas primeta priešui. Tuo tarpu menininkas ir mokslininkas, jungdami į puikią sintezę dabartį su praeitimi, stengiasi visapusiškai išreikšti žmogų: dailininkas kuria naują meną, kur grožio sąvoka vienija pagonybę ir krikščionybę; mokslininkas savo darbuose remiasi visu žmonijos patyrimu. Šio aistromis ir gyvybingumu kunkuliuojančio gyvenimo išdava — visame Italijos pusiasalyje lyg per stebuklą atsiradę iškalbingi šio pertekliaus liudininkai: puikios bažnyčios, prabangūs rūmai, apraiškos naujo stiliaus, savo formomis primenančio Cezarių Romos epochą. Kiekvienas miestas turi jam vienam būdingus bruožus, kurie pabrėžia jo savitumą. Bet tai dar ne viskas. Vykstant pašėliškai statybai, skulptoriai ir tapytojai run-

giasi savo genialumu ir užsidegimu. Kiekvienas pastatas, nesvarbu kam skirtas — žmonėms ar dievui,— pirmiausia tampa meno šventove. Šalia bronzinių arba marmurinių skulptūrų tapyba susilaukia iki šiol neregėto triumfo. Ji viešpatauja didžiuosiuose ir šoniniuose altoriuose, puošia sales ir galerijas, lubas ir sienas. Bibliniai ir mitologiniai siužetai, pasaka ir alegorija arba portretas — visos temos lygiai geros, visos tampa neišsenkamu tapytojų įkvėpimo šaltiniu. Tautų istorijoje būna tokie kulminacijos momentai, kai, rodos, sustoja laiko tėkmė ir bet koks vystymasis, kad tautai būtų suteikta galimybė, sutelkus visą kūrybinių jėgų polėkį, įamžinti nepakartojamo pasaulio paveikslą. Būtent todėl, kad Italija šiuo metu pergyvena panašų laikotarpį, kitų šalių dailininkai tampa piligrimais ir karštais jos garbintojais; juk vien tik Breigelis yra išimtis, o šimtus kitų dailininkų tučtuojau ir visam laikui pavergia nuostabus Italijos menas. Prie jų būtent priklauso Rubensas.

Bet vien žavėjimasis, nors ir labai didelis, žmogaus nepasotins. Kai nuo pat mažumės svarbiausia šeimos pokalbių tema yra piniginiai sunkumai, norisi greičiau iš jų išsivaduoti. Peteris Paulius turi puikiausius lotynų kalba parašytus pažymėjimus. Antverpeno magistras užtikrina, kad Šeldės pakrantėse nėra maro epidemijos ir pažymėjimo pateikėjas neplatins jokios pavojingos užkrečiamos ligos. Tačiau tikriausiai Rubensas turėjo ir svarbesnių rekomendacijų. Mes nežinome kokių, bet jų veiksmingumas akivaizdus: 1600 metų spalio 5 dieną jis dalyvauja Florencijoje Marijos Mediči sutuoktuvių iškilmėse, o tų pačių metų pabaigoje pakviečiamas tarnauti į Rūmus Mantujoje. Tai tikri įrodymai.

Jau trys šimtmečiai Mantują valdo Gonzagų šeima. Valdovas hercogas Vinčencas I kviečiasi jauną dailininką kopijuoti paveikslų. Aistringi kolekcionieriai nesitenkina puikių meno kūrinių ieškojimu. Kai kurių šedevrų neįmanoma gauti, nes savininkai juos pavydžiai saugo savo kolekcijose. Hercogas Vinčencas apie šiuos dalykus nusimano: argi nėra ketinęs suteikti markizo titulo už Rafaelio Madoną? Kaip ir kiekvienas kolekcionierius, jis trokšta įsigyti kai kuriuos kūrinius ir ieško jų už bet kokią kainą. Kai negali gauti originalo, reikia tenkintis kopija. Kopijuoti paveikslus nelabai garbingas darbas, tačiau kas geba į jį gilintis, tam jis nėra jau toks nenaudingas: niekur taip neperprasi meistrų technikos paslapčių. Galiausiai viskas priklau-

so nuo talento. Kai Ticianas nutapo Rafaelio popiežiaus Julijaus II portreto kopiją, sunku nuspręsti, katras iš dviejų paveikslų puikesnis. Dailininkui, norinčiam studijuoti tapybą, Mantuja yra tinkamiausia vieta. Šv. Petro arba šv. Andriejaus bažnyčios garsėja savo freskomis ir paveikslais. Hercogo rūmai, Karaliaus rūmai ir Te rūmai pilni tikrų šedevrų. Gonzagų šeimos kolekcija pati garsiausia Italijoje. Joje yra Belinio, Ticiano, Palmos Vyresniojo, Tintoreto, Veronezės, Mantenjos, Leonardo da Vinčio, Andrea del Sarto, Rafaelio, Pordenonės, Koredžo ir Džulijo Romano kūrinių. Rubensas visa širdimi gali jais grožėtis. Palyginus su šiais gigantais, kokie atrodo vargšai flamandų tapytojai, jo gentainiai: Fransas Floris, Martenas de Vosas, Frankenai, Sprangeris arba Venijus. Ir jis pats, nors mokytojai ir giria, nors ir ambicijos netrūksta, jaučiasi toks mažas, vargšas ir nieko nereiškiantis!

Gonzagų šeima ne tik uoliai kolekcionuoja paveikslus, jie mėgsta turėti nuosavus dailininkus. Liudviko III į Mantują pakviestas Mantenja išbuvo ten keturiasdešimt metų. Paliko daugelį savo puikių kūrinių, be kita ko freskas Hercogo rūmų vedybinėje menėje, taip pat „Cezario triumfus", skirtus šv. Sebastijono rūmams. Šis tobulas tapytojas, kaip rašo Vazaris, „nuostabiai mokėjo tapyboje pavaizduoti, kokios sustumtos atrodo, žiūrint iš apačios, žmonių figūros, ir tai, be abejo, buvo retas ir originalus atradimas". Iki tol tapytojai dažnai talentingai dekoruodavo sienas, atsižvelgdami tik į du išmatavimus. Mantenja drąsiai aprėpia visą erdvę, atverdamas sieninei tapybai naujas perspektyvas. Todėl maloningasis Ariostas, jaunesnysis jo amžininkas, priskyrė jį prie trijų didžiųjų tapytojų: „Leonardo, Andrea Mantenjos ir Džovanio Belinio".

Dėka Mantenjos Gonzagų sostinė tapo svarbiu meno centru. Čia prisidėjo taip pat Izabelė d'Estė, Pranciškaus II žmona. Pamėgusi meną, susidūrė su Džovaniu Beliniu, Leonardu da Vinčiu ir Mikelandželu Buonaročiu. Jinai būtent po vyro mirties ir pasikvietė į Mantują Džuliją Romaną. Pasmerktas mirti ir popiežių mieste simboliškai *(in effigie)* sudegintas, jis mielai leidosi prikalbinamas Gonzagų pasiuntinio kunigaikščio Baltazaro Kastiljonės. Ir nesigailėjo šio žingsnio. Per visą šešiolika metų Gonzagų dvare dirbo, negailėdamas savo talento. Kaip karo inžinierius pastatė miesto įtvirtinimus, kaip paprastas inžinierius sureguliavo Minsijo upę, o kaip architektas pastatė puikiuosius Te

rūmus ir Koloredo rūmus, be to, restauravo katedrą. Tvarkydamas visų statybų darbus miesto teritorijoje, pelnė Vazario pagyrimą: „Kadaise nešvari ir balose skendinti Mantuja, užuot visiškai ištuštėjusi, per Džulijo Romano talentą virto ne tiktai sveiku, bet ir maloniu miestu. Mantuja turi būti jam dėkinga už daugybę ją puošiančių koplyčių, namų, parkų ir fasadų. Kaip tapytojas, Džulijas Romanas papuošė Te rūmus kupinais dinamizmo kūriniais, kurie, būdami gana sudėtingos kompozicijos, viliojo žiūrovus šiek tiek perdaug apnuogintomis mitologinėmis gražuolėmis."

Mantujos hercogas laikosi savo senolių tradicijų. Mėgsta viską, kas reta ir dailu. Visur turi savo žmonių. Jam nepakanka Europos. Jo kolekcijas turtina Azija ir Amerika. Hercogui patinka tapyba su lengvu epikūrizmo atspalviu. Jis svajoja turėti paveikslų kolekciją, kur figūruotų gražiausios to meto moterys. Neseniai pasikvietė vieną flamandų portretistą Fransą Pourbų Jaunesnįjį. Ar tik ne dėl tos žavios portretų galerijos? Jis pats gali greitomis sukurti neblogą sonetą, bet neniekina ir savo plunksnos brolių — rašytojų. Kai Tasas buvo Feraroje griežtoje priežiūroje, Vinčencas dėl jo kreipėsi į savo svainį ir jam pasisekė nelaimingąjį „Išvaduotosios Jeruzalės" autorių parsivežti į Mantują. Jo dėka nuolat persekiojimo manijos kankinamas poetas atgavo ramybę ir net galėjo vėl imtis darbo. Hercogas neabejingas ir mokslui. Susirašinėja su mokslininku, į kurį nukreiptos visos Europos išsilavinusių žmonių akys — su Galilėjum, Padujos universitete dėstančiu matematiką.

Tačiau, vertindamas mokslą, šis mantujietis kaip tikras eklektikas žavisi taip pat astrologais, alchemikais ir kitokiais gudrautojais. Bet užvis labiausiai mėgsta prabangą, pramogas, naujus įspūdžius. Jo aktorių trupė garsėja ir už jo valdų. Savo rūmuose priglaudžia neūžaugų trupę. Hercogo arklidėse pusantro šimto garsios vietinės veislės žirgų, o šunidėje gausybė didelės vertės keturkojų. Hercogo kapelmeisteris Klaudijus Monteverdis drąsus novatorius. Ilgus metus buvęs smuikininku ir dainininku, šis garsus madrigalų ir kanconečių autorius raiškiu deklamavimu pagyvina nuobodų florentišką rečitatyvą, nevengdamas net disonansų. Tai pakankama dingstis įvairiems užsipuolimams. Tačiau Mantujos hercogui patinka viskas, kas stebina. Šis muzikas žavi hercogą. Ar nekolekcionuoja jis ir laukinių žvėrių? Hercogas dievina keliones ir visuomet keliauja su virti-

ne ekipažų, nes jam patinka stulbinti minią, plūstančią jo pasižiūrėti. Teko hercogui ir kariauti. Ir jis įsitikino, kad karas, nors ir panašus kartais į spektaklį, ne visuomet būna tik pramoga. Hercogo tėvas buvo kuprotas, bet pats Vinčencas dailus vyras ir neabejingas moters žavesiui. Tenkindamas savo užgaidas ir polinkį į prabangą, lengvabūdiškai švaisto valstybės iždą. Palaiko draugiškus ryšius su garsiausiais monarchais. Didžiausias jo troškimas — stulbinti. Tegu Mantujos Gonzagų vardas nustelbia Florencijos Medičius, Parmos Farnezes ir Feraros Estes!

Palyginti su vargana buitimi, kuri paprastai būna ten, ūkanotoje šiaurėje, čia gyvenimas atrodo lyg stebuklinga pasaka. Tapytojui visai nereikia svajoti ir dirginti vaizduotės. Užtenka žiūrėti plačiai atmerktomis akimis. Ne tiktai menas čia atskleidžia savo didžiulį lobyną. Čia pats gyvenimas yra kerintis reginys. Kokios temos studijoms, kokie modeliai! Žmonės tokie pat įvairūs, kaip ir gyvūnai! Ir visa, kas gyva, juda, kruta,— vienam žmogui, kuriam dar nėra net keturiasdešimt metų ir kuris viską maloniai ir nemaloniai švaisto vienu savo visagalės rankos mostu. Tačiau Peteris Paulius žino, jei ir ne iš savo patyrimo, tai iš nuogirdų, kad santykiai su šio pasaulio didžiūnais toli gražu nepastovūs. Jeigu kartais sunku įsiteikti valdovui, gana naudinga palenkti į savo pusę ministrą. Ir Rubensas arčiau susipažįsta su hercogo sekretorium garbinguoju Anibale Kjepiju. Šis senas valdininkas stengiasi suteikti savo maloningojo pono fantastiniams sprendimams bent kiek logikos... 1601 metų liepos mėnesį hercogas Vinčencas ruošiasi traukti į karą prieš Turkiją kaip imperatoriaus Rudolfo II sąjungininkas. Tačiau nepamiršta įsakyti, kad miesto puošimo darbai nebūtų atidėliojami. Aprūpintas rekomendaciniu laišku kardinolui Montaltui, Rubensas siunčiamas į Romą kopijuoti paveikslų. Kardinolas Montaltas Romoje labai svarbi asmenybė. Popiežius Klemensas VIII dėkingas jam už savo tiarą, kaip du ar trys jo pirmtakai, nes Montaltas pastarosiose konklavose buvo pagrindiniu elektoriumi. Šis gudrus diplomatas labai dosniai dalina auksą, bet dažniausiai už jo dosnumą atsiteisia patys proteguojami asmenys. Pasakojama, kad esąs labai neabejingas puikiosioms Romos gražuolėms. Prieš daugelį metų jis net pasakęs, kad „dėl markizės Aučizos galįs parduoti sielą, o dėl grafienės Skoti — tiarą!" Jis remiasi popiežiais, kuriuos išrenka savo nuožiūra, ir domisi dailės kūriniais. Kardinolas labai palankus Rubensui, tačiau net ne-

pagalvoja, kad atvykėlis privalo užsidirbti pragyvenimui. Jis tik padeda Rubensui patekti į muziejus.

Peteris Paulius pagaliau gali patirti tą nepaprastą džiaugsmą — savo akimis matyti Rafaelio ir Mikelandželo kūrinius, dėl kurių į Romą lyg piligrimai traukia dailininkai. Tačiau ne Rafaelis patraukia visą jo dėmesį. Be abejonės, Rafaelis Santis Vatikane atrodo visai kitaip, nei valdovų kolekcijose arba bažnyčiose. Iškart matyti, kad dailininkas čia savo namuose, o salės, kurias jis ištapė freskomis, tik jam priklauso. Stanca d'Eliodoro, del'Inčendijo ir pati svarbiausia iš visų stanca dela Senjatura — šios salės ne tik leido pasireikšti šiam dailininkui, tikriau sakant, jis užkariavo jas ir kaip nugalėtojas puikuojasi jose nesibaigiančia nugalėtojo šlove. Tolėliau yra Siksto koplyčia, kur triumfuoja titaniškas Mikelandželo genijus. Ką reiškia Rafaelio švelnumas ir net jo jėga, palyginus su šio gigantiško talento protrūkiais? Ar kas yra matęs tapytoją, šitaip žongliruojantį žmogaus kūno formomis. Jo anatomijos pažinimas — tikras stebuklas. Jis sugeba teisingai perteikti sunkiausias ir retai pasitaikančias pozas. Niekam kitam dar nepavyko pavaizduoti tokių minių, kokias aprašė Apokalipsės genijus. Tik antžmogis ar pusdievis gali plačią sienos erdvę užpildyti tokia gausybe galingų kūnų „Paskutinio teismo" freskoje, į kuriuos žiūrint svaigsta galva. O kokia charakterio jėga! Kai jam buvo pranešta, jog popiežius Paulius IV ketina pridengti nuogus „Paskutinio teismo" kūnus, manydamas, kad tai pernelyg nesantūru, Buonarotis atkerta: „Pasakykite popiežiui, kad neįstengs to padaryti: reikia pirmiausia reformuoti pasaulį, o tik paskui stengtis keisti tapybą."

Palyginus su šiuo gigantu, Ticiano piešinys atrodo nedrąsus. Mikelandželas gyrė jo koloritą, tačiau, kaip teigia Vazaris, jis apgailestavęs, kad „didžiausia Venecijos tapytojų klaida, jog jie nuo pat pradžių nesimokė gerai piešti ir nesistengė geriau išstudijuoti natūros. Jeigu Ticianas, iš prigimties labai talentingas, būtų dar tiek pat ištobulinęs savo meistriškumą, ypač vaizduodamas gyvas figūras, niekas nebūtų jo pranokęs, nes jis turi didelę meninę nuovoką ir nuostabų tapybos pobūdį." Argi Ticianas, liepsningas Venecijos mokyklos meistras, gali nusileisti grubiam Buonaročiui? Ne, nelyginant brangiausią lobį jis išsaugo savo magiškąją paletę. Mikelandželas — genijus, tačiau prastokas koloristas. Jo spalvos negyvos. Ticiano koloritas nelygi-

nant daina. Ticiano paveikslų spalvos žavi ir svaigina. Tas venecijietis ne tiktai talentingas, jis dar ir novatorius. Ir jeigu toskaniečiai bei jų mokiniai visapusiško išmanymo šaltiniu laiko antiką, Ticianas, o dar anksčiau Džordžonė, labiau vertina gamtą. Tuo jie iš esmės ir skiriasi. Ticianas savo kūryba įvykdė tikrą revoliuciją, išplėsdamas tapybos galimybes ir daugiausia dėmesio skirdamas potėpiui. Jo paveiksluose spalva ir piešinys susilieja į vieną visumą. Spalva liovėsi vien papildyti piešinį, kas būdinga visų jo pirmtakų paveikslams. Ticianas tapo spalva. Spalva tampa gyvesnė ir jau vaidina svarbiausią vaidmenį. Stebuklingasis didžiojo venecijiečio teptukas iškovoja spalvai pirmenybę. Po šito spalvos triumfo visiems tapytojams kyla būtinybė pasirinkti, nes nuo to priklausys tolesnė tapybos kryptis. Kas svarbiau — piešinys ar spalva? Bet gal atsiras dailininkas, kuris padarys tai, kas atrodo neįmanoma, sujungs Ticiano koloritą ir Mikelandželo piešinį. Toks dailininkas būtų tikras tapybos dievas.

Jauni žmonės kartais išdidūs. Galbūt Rubensas puoselėjo šią didžią svajonę. Apie tai galvojo ir daugelis jo pirmtakų: Jakopas Robustis, vadinamas Tintoretu, dar būdamas visai jaunas, ant kambario sienos parašė tokį savo credo: „Mikelandželo piešinys ir Ticiano koloritas." Tačiau jis, kuris, pasak Vazario, „turėjo nepaprastai originalų, kaprizingą, gyvą ir be galo drąsų protą, vienu žodžiu, buvo labiausiai stebinanti asmenybė visoje tapybos istorijoje", nepasiekė tos aukščiausios sintezės. Perdaug slėpė savo sieloje dramų ir audrų, kad būtų galėjęs būti kuo kitu, nei buvo,— laukiniu, patrakusiu, nesutramdomu gaivalu, kur švysteli genialumo blyksniai. Veltui Mikelandželas stengtųsi sukelti netvarką, jis kaip dievas darniai sutvarko muskulingų kūnų chaosą, tuo tarpu juslingasis Ticianas pasitenkina švelnia harmonija. Tintoretas lyg patrakęs grumiasi su savo pasąmonės vaiduokliais. „Mikelandželo piešinys ir Ticiano koloritas." Bandyti laimę...

Galima daug svajoti besigėrint genialiais kitų dailininkų kūriniais ir juos kopijuojant. Bet jeigu nori ko nors pasiekti, privalai pats tapyti paveikslus. Tačiau dailininkui reikia užsakymų, o jie iš dangaus nekrenta. Pravartu būtų, jei tave prisimintų tokie žmonės, kurie gali padėti. Ten, tolimoje tėvynėje, Filipas Rubensas dirba Jano Rikardo, erchercogo Slaptosios tarybos pirmininko, kabineto sekretoriumi.

Su šiuo įžymiu asmeniu Rubensas susipažino per iškilmingo erchercogų sutikimo Antverpene iškilmes Tai labai įtakingas žmogus. Erchercogas Albertas, prieš vesdamas su popiežiaus dispensu Pilypo II vyresniąją dukterį, buvo kardinolas, Toledo arkivyskupas ir Portugalijos vicekaralius. Erchercogas labai laiku prisiminė, kad Romoje buvo Jeruzalės šv. Kryžiaus bažnyčios garbės dekanu. Šioje bažnyčioje reikia išpuošti šv Elenos koplyčią. Šiuos reikalus tvarkyti pavedama erchercogų diplomatiniam įgaliotiniui Romoje. Koks laimingas sutapimas! Šis įgaliotinis buvo Jano Rikardo sūnus. Peteris Paulius tuo metu dirbo Romoje ir gavo užsakymą sukurti triptiką. Bet jis tarnauja pas hercogą Vinčencą, todėl jam reikia turėti savo pono sutikimą. Šiuos reikalus tvarkyti imasi Rikardas. Tačiau kai centrinis pano, kuriame vaizduojama kryžių apsikabinusi šv. Elena, jau beveik baigtas, Rubensas iškviečiamas į Mantują. Rikardas prašo, kad tapytojui būtų leista bent jau baigt dekoruoti šonines sąvaras. Laimė, kad hercogas Vinčencas neprieštarauja, ir Rubensas toliau tapo „Vainikavimą erškėčių vainiku" ir „Nukryžiuotąjį". Pavasarį Rubensas grįžta į Mantują.

Jis galėtų jaustis laimingas. Pirmą kartą pasinaudojo Italijoje įgytu patyrimu. Atrodo, kol kas dar neapsisprendęs: jį žavi puikus Mikelandželo piešinys ir dramatiškas Tintoreto koloritas... Jam turi įtakos ir linkę į eklektiką broliai Karačiai, be to, jį kausto ir Flandrijos prisiminimai. Truputį sustingusios figūros, apšvietimas ir iš paveikslų dvelkiantis šaltis primena Otą Veniją. Iš šių elementų susidaro šiek tiek chaotiška visuma, kurioje susiduria nesusiliedamos prieštaringos tendencijos. Nors ir galima prikišti šias silpnąsias puses, šie kūriniai nėra beverčiai. Rubensas gerokai pranoksta flamandiškuosius Italijos meno gerbėjus. Tai rodo, kad tapytojas, nors jo technika dar nėra tobula, daug geriau už kitus perėmė Italijos pamokas.

V

KELIAS Į TIKSLĄ

1603 — 1608

Hercogas Vinčencas jau senokai nori įteikti Ispanijos karaliui kokių nors dovanų, tikriausiai prisimindamas seną patarlę — dovanos draugystę stiprina. Ispanijos karalius yra taip pat Milano hercogystės, abiejų Sicilíjų ir Sardinijos karalystės valdovas. Mažai valstybei labai naudinga palaikyti ryšius su valdovu, kuriam priklauso tiek valdų Italijoje. Hercogas Vinčencas gražiai sugyvena su savo kaimynais venecijiečiais ir pjemontiečiais. Prancūzijos karalius Henrikas IV, kuris yra vedęs jo žmonos seserį, labai jam palankus. Bet su Ispanijos karaliumi visaip atsitinka. Tai dar viena dingstis pamėgint sušvelninti ūmius šio monarcho nuotaikos pasikeitimus. Norėdamas patvirtinti susidariusią apie jį nuomonę, hercogas nešykšti dovanų. Jis nusprendžia karaliui padovanoti šešiais arkliais kinkytą nedidelę karietą, vienuolika naujausio modelio muškietų ir kvepalų pilną kalnų krištolo vazą. Didžiajam hercogui Lermai: šešiolika drobių, didelę sidabrinę vazą ir dvi auksines. Šios drobės — tai paveikslų kopijos, kurias Vinčencas šia proga specialiai užsakė pas tapytoją Pjetrą Faketį. Dvi kalnų krištolo žvakides ir kryžių pasiųs kunigaikštienei de Lemos, pirmojo ministro seseriai ir karaliaus favoritei. Pagaliau ir sekretorius donas Pedras Frankesas, hercogo Lermos patikėtinis, gaus dvi kalnų krištolo vazas ir siuvinėto šilko audinį su auksiniu apvadu ir kutais.

Sukaupęs visas šias dovanas, hercogas nusprendžia pasiųsti jas per ką nors iš savo rūmininkų. Šią misiją paveda Rubensui. Jį pasirinkdamas, jis regi dvigubą naudą. Visų pirma „Peteris Paulius, kaip nusimanantis žmogus, žinos, ką pasakyti" hercogui Lermai, įteikdamas paveikslus. Be to, Vinčencas puikiai prisimena savąją gražiausių moterų portretų galeriją, todėl jis rašo savo vietininkui Ispanijoje Anibalei Iberčiui: „Kadangi minėtasis Peteris Paulius labai talentingai tapo ir portretus, geistume, kad jūs pasinaudotumėt jo sugebėjimais, kol jis bus Ispanijoje

(jeigu dar pas jus yra tokių kilmingų damų, kurių portretų nėra įsigijęs grafas Vinčencas). Tuo būdu Rubensui suteikiamas kreditas. Pats hercogas nuo savęs dar prideda atlyginimą, o rūmininkai kalba, kad tapytojas aptiko aukso gyslą.

Italijos hercogo vardu vežti dovanas galingam Ispanijos karaliui ir pirmajam jo ministrui, tai iš tiesų netikėta sėkmė jaunam ambicingam tapytojui. Ši misija būtų tikrai nepaprastai garbinga, jeigu jos nereikėtų derinti ir su palydovo pareigomis. Bet ką darysi — jei žmogus esi pavaldinys, negali rinktis. Be to, Vinčencas dar pažadėjo Rubensui, kad jis galėsiąs artimiausiu metu vykti kartu su juo į Prancūziją — ir Peteris Paulius mielai padarys viską, kad tik įtiktų savo valdovui.

Jam pačiam prižiūrint, supakavus paveikslus ir kitus meno kūrinius, 1603 metų kovo pradžioje Rubensas leidžiasi kelionėn dovanoms skirta šešetu kinkyta karieta su visa manta. Jam patarė Livorne sėsti į laivą, nors iš tikrųjų geriau būtų buvę važiuoti per Genują. Tai sužinojo jau atvykęs į Florenciją. Ar patarimas vykti į Livorną tik neapdairus, ar klastingas? Čia jo laukia naujas netikėtumas: didysis Toskanos hercogas Ferdinandas I kviečiasi jį pas save. Hercogas kalbasi su Rubensu apie jo valdovą, apie meną, ir pagaliau teiraujasi apie vežamas dovanas, apie kurias, pasirodo, žinąs viską ko smulkiausiai. „Aš buvau apstulbęs,— rašo Peteris Paulius Anibalei Kjepijui,— ir net įtariau, ar tik čia nebus pasitarnauta kokio bičiulio, ar budrių seklių, kad nepasakyčiau šnipų, besidarbuojančių jo didenybės rūmuose. Kitaip ir negali būti, kadangi apie bagažo turinį niekam nesu sakęs nei važiuodamas per sieną, nei kur nors kitur." Balandžio pradžioje atvykęs į Livorną, kaip tik sutinka vieną Hamburgo kapitoną, kuris noriai priima į savo laivą arklius, žmones ir krovinius. Tuo būdu pirmoji kelionės dalis baigiasi be kliūčių. Bet Peteris Paulius susirūpinęs. Jam neramu, kad išleido daug pinigų, ir jis jaučia pareigą pasiųsti hercogo sekretoriui pasiteisinimą.

Pasiekęs Alikantę, Rubensas sužino, kad karaliaus dvaras persikėlė į Valjadolidą. Nedelsdamas leidžiasi kelionėn. Kokia baisi kelionė! Dvidešimt penkias dienas lietus pila kaip iš kibiro! Bet tai dar ne viskas. Mantujos atstovas Valjadolide jam praneša, kad šiuo klausimu jis neturįs jokių nurodymų ir nieko nežinąs apie šią misiją. Laimė, tai buvo vien žaidimas. Ibertis tik norėjo jį pagąsdinti, netrukus jis ima rūpintis savo pono pa-

siuntiniu. Duoda Rubensui pinigų — tapytojas neturėjo nė skatiko,— aprengia pagal ispanų madą — jis turi gražiai atrodyti,— paruošia dovanų įteikimo ceremoniją. Deja, iš dėžių išimtos drobės atrodo baisiai: jos beveik sunaikintos. Tai fatališko lietaus pasekmės. Peteris Paulius labai nusiminęs, o Anibalė Ibertis dėl tokių menkniekių nepratęs pergyventi: tegu Rubensas, ispanų dailininkų padedamas, nutapo dar naujų paveikslų, o kitus tegu patvarko! Peteris Paulius pasipiktina: ispanų dailininkų parama nepriimtina, technika skirtinga. Be to, hercogas Lerma, būdamas meno žinovas, pastebėsiąs šią apgavystę. Su didžiausiu naivumu jis pareiškia, jog negalįs rizikuoti savo reputacija, „kuri ispanams nėra nežinoma", ir rašyti savo pavardės menkos vertės kūriniuose. Tačiau Mantujos atstovui šie argumentai nedaro jokio įspūdžio. Be reikalo Rubensas šiaušiąsis, jis neturįs čia valios priešintis.

Laimė, kad karaliaus dvaras išvažiavęs į Aranchueso pilį. Iš ten vyks į Burgą. Tik liepos pradžioje karalius grįš į Valjadolidą. Šie du mėnesiai lyg iš dangaus nukritę, per juos galima sutvarkyti paveikslus. Peteris Paulius kiek galėdamas stengiasi pataisyti Fakečio drobes, o visiškai sunaikintas drobes pakeičia dviem paties tapytais paveikslais. Kadangi jam buvo duota galimybė laisvai pasirinkti temą, jis dėl kontrasto tapo viename paveiksle „Heraklitą", o antrame —„Demokritą". Ibertis jo darbais patenkintas.

Sugrįžus karaliui, dovanos įteikiamos, kam buvo skirtos. Tuo tikslu suorganizuotos net dvi iškilmingos ceremonijos. Jose dalyvauja Peteris Paulius, tačiau jam nepasiseka suvaidinti tokio vaidmens, kokio jis tikėjosi, žinodamas, kad Mantujos hercogas pavedė Iberčiui pristatyti tapytoją karaliui. Ibertis sukūrė gražų planą, iš anksto paskirstė vaidmenis, bet, pasirodžius Pilypui III, viską pakeitė ir pats įteikė karaliui karietą ir arklius. Rubensui netgi nebuvo progos tylomis nusilenkti. Geriau jam sekėsi pas hercogą Lermą — dailininkas taip pat buvo delegacijoje, kuri turėjo įteikti ministrui paveikslus. Jie labai patiko pirmajam ministrui, kuris buvo laikomas meno žinovu, tačiau Fakečio padarytas Rafaelio kūrinių kopijas jis palaikė originalais. O paties Rubenso kūriniai taip jį sužavėjo, kad jis nusprendė jam užsakyti savo portretą. Tapytojas, sužavėtas priėmimu, pamiršta viską, ką buvo sakęs prieš porą mėnesių. Jis dar sužino, kad Mantujos hercogas juo patenkintas. Anibalė Ibertis taip pat sten-

giasi pasinaudoti dailininko atvykimu. Netrukus Rubensas pradeda tapyti raito hercogo Lermos portretą.

Pirmajam ministrui keturiasdešimt aštuoneri metai. Jis pasiekęs savo galios viršūnę. Atsisėdus į sostą Pilypui III, jis tampa tikruoju karalystės valdovu. Karalius labai švelnus ir pamaldus žmogus, tačiau visiškai neturi energijos. Jo tėvas iš pradžių džiaugėsi sūnaus nuolankumu, bet paskui tas ėmė jį gąsdinti. Nuo savo viešpatavimo pradžios Pilypas III perleido valdžią savo favoritui, pareikšdamas, kad nuo šiol Lermos parašas turi tokią pat galią, kaip ir jo paties. Šio žmogaus įtaka karaliui tokia didelė, jog rūmų žmonės pradeda kalbėti, kad čia tikriausiai esama kokių burtų. Hercogas protingas, šaltas, šiek tiek koketiškas. Iš brangaus ispanų širdžiai ceremonialo meno jis moka išgauti didžiausią efektą. Jo dėka ceremonialas ispanų karaliaus rūmuose įgavo nepaprastą reikšmę. Ministrui tai puiki priemonė tenkinti ispanų didikų garbės troškimą ir tuo palenkti juos savo pusėn. Nors didikai dabar neturi jokios įtakos, jiems tik reiškiama pagarba, tačiau jie didžiuojasi, kad prieš karalių nereikia nusiimti kepurės ir karalienė jų sveikinama privalo atsistoti. Natūrali šios hierarchinės piramidės viršūnė — pats karalius, ir Pilypas visai patenkintas šiuo tik dekoratyviniu vaidmeniu. Ceremonialas reguliuoja visą jo viešą ir privatų gyvenimą. Jeigu karalius rengiasi kur nors vykti, sujuda sudėtingiausias taisyklių ir formalumų mechanizmas.

Jokioje kitoje šalyje taip atvirai neparodomas bažnyčios noras tvarkyti krikščionybės reikalus grynai išorinėmis priemonėmis, kaip Ispanijoje. Būtent Ispanija iškalbingiau už kitas valstybes išreiškia savo pritarimą kontrreformacijai. Norėdama atremti šventų paveikslų naikintojų provokacijas, bažnyčia griebiasi dar turtingesnio ir ištaigingesnio stiliaus. Bažnyčios triumfas reiškiasi ne tik jos teologų išmintim, bet ir bažnyčių bei apeigų puošnumu.

Nauja bažnyčios vienybė, pasiekta Tridento susirinkime, randa savo estetinę išraišką. Suklesti altorių menas, kuris vienija tapybą ir skulptūrą ir yra artimas teatro menui. Ceremonijos užplūsta šventyklas ir vis labiau įsigali visuomeniniame gyvenime. Atsiranda gatvių menas: eisenos, maskaradai, iškilmingi atvykimai, milžinai, klajojantieji teatrai, fejerverkai. Šiuose renginiuose šventos apeigos jungiasi su pasaulietiškomis. Šio galingo prasiveržimo tikslas įjungti į šį nemirtingą ir laikinai at-

naujintą vienybės mitą visas gyvenimo formas. Mirus Pilypui II, Sevilijos katedros kūrėjas architektas Chuanas de Orvjedas sukonstravo milžinišką katafalką, kurį išpuošė skulptorius Montanjesas. Nuo tol ir kiti menininkai — tapytojai, skulptoriai ir architektai — bendradarbiavo vystant šį naują stilių. Iš prigimties nuolankus Pilypas III įtraukiamas į nesibaigiančias iškilmes bei vaidinimus, kurie rengiami pagal nustatytas taisykles, karalystę tuo tarpu valdo hercogas Lerma. Vienas italų bajoras, karaliaus siunčiamas pas pirmąjį ministrą, esą jam pasakęs: „Jei būčiau gavęs audienciją pas hercogą, nebūčiau atėjęs pas Jūsų didenybę."

Hercogas Lerma dalina savo pavaldiniams beneficijas ir turtus bažnyčioms, bet nepamiršta ir savęs. Mirus žmonai, jis dedasi didžiai sielvartaująs, bet iš tiesų tai tik veidmainystė. Visas jo dvaras rūpinasi, kaip jį greičiau apvesdinus, visi spėlioja, kas tiktų į nuotakas...

Rubensui pasitaiko laiminga proga — jis pakviečiamas į Ventosiljos pilį tapyti šio visagalio didiko portreto. Nuo tų laikų, kai atsirado pasaulyje dailininkai, tapyti portretą visuomet buvo madoje. Jaunam tapytojui ne taip lengva išsiskirti tokiame tapybos žanre, kuriame jau pasireiškė tiek garsenybių. Tačiau Rubensas nesvyruoja: hercogą Lermą sodina ant arklio. Tai didelė naujovė. Tiesa, Donatelas ir Verokjas pasodino Gatamelatą ir Koleonę ant puikių bronzinių arklių. Tačiau kur matyta, kad kas tapytų raitelių portretus? Tiesa, Ticianas tapė vieną, bet tai buvo imperatoriaus portretas. Rubensas tapys hercogą Lermą. Puiki proga įrodyti, kad sugeba pavaizduoti nervingą, ištvermingą ir idealiai gražų arklį! Tapytojas patenkintas portretu, kuris, jo nuomone, puikiai pavyko. Tačiau jis vis vien susirūpinęs. Jam neramu dėl kelionės į Prancūziją. Jis iš anksto protestuoja. Neverta dėl jo švaistyti tiek lėšų, „jeigu ten reikės nutapyti tik keletą menkų portretų". Šitoks darbas visiškai „nevertas" jo talento. Pagaliau sutinka net tapyti portretus, jei tik paskui galės „imtis svarbesnių darbų". Priešingu atveju verčiau tegu leidžia jam grįžti į Mantują. Jo norai patenkinami. 1604 metų balandžio pabaigoje jis grįžta į Mantują.

Po kiek laiko hercogas pagaliau leidžia dailininkui tapyti originalų kūrinį. Paveda Rubensui nutapyti paveikslą šv. Trejybės bažnyčios altoriuje. Nors kūrinys skiriamas ne hercogo kolekcijai,— šito Peteris Paulius negalėjo nepastebėti,— dailininkas vis

vien su džiaugsmu imasi darbo. Tapo nepaprasto dydžio triptiką. Centriniame pano vaizduojama šventoji Trejybė, dešiniojoje sąvaroje — viešpaties atsimainymas, kairiojoje — Jonas Krikštytojas krikštija Kristų. Rubensas suranda triptike vietos ir hercogo Vinčenco, jo žmonos bei jų gimdytojų portretams. Gal jis tikėjosi tuo palenkti savo valdovą, kuris per mažai jį vertino. Padaręs šią nuolaidą, Rubensas atsiduoda kūrybos džiaugsmui ir savo aistrai. Laimei, jis visiškai išsivaduoja iš romanistų įtakos. Liaujasi tapęs sustingusias pozas, dingsta rėksmingi tonai. Kompozicija žymiai darnesnė, tačiau paletė grynai itališka. Reminiscencija ir kartu prisiminimai. Ryškūs raumenys, kaip ir Mikelandželo. Tamsi kūno spalva. Žydra žaluma. Žemė. Kartais staiga užplūsta prisiminimai: Kristus, krikštijamas Jordano upėje, ne vien dėl šviesių plaukų primena Čezarės da Sesto Kristų, kuris yra šv. Jono Lateraniečio bazilikoje. Nors ir veikiamas daugelio prieštaringų ir įvairių tendencijų, jis paklūsta tik vienai iš jų, būtent tai, kuri iš pusiasalio... Nesvarbu jei šiame kelyje taps panašus į didžiuosius meistrus!

Netrukus Rubensas pradeda darbus dėl pinigų, kurių jam labai reikia. 1605 metų balandžio mėnesį imperatorius Rudolfas II užsigeidė turėti iš hercogo Vinčenco kolekcijos dvi Koredžo paveikslų kopijas. Kolekcionieriai neatsisako suteikti vienas kitam tokias menkas paslaugas. Peteris Paulius įpareigojamas šį darbą atlikti. Rugsėjo pabaigoje kopijos pasiunčiamos imperatoriui.

Kas nepakankamai galingas, bet nori šį tą pasiekti, turi būti apsukrus. Rubensas ieško priežasties išvykti į Romą. Kai jis buvo Ispanijoje, jo brolis Filipas buvo nuvykęs į Romą įsigyti teisės daktaro diplomo ir kaip tik dabar vėl ten nuvažiavęs. Kaip kardinolo Askanijo Kolonos kabineto sekretorius, jis domisi archeologiniais tyrinėjimais. Be to, tapytojas žino, kad Romoje įsikūrusi nemaža kolonija jo tautiečių. Ne tiktai dailininkų, bet ir amatininkų, kurijų tarnautojų, pirklių. Dauguma ten gyvena nuolatos. Kai kurie iš jų žymūs žmonės, kaip, pavyzdžiui, Peskatorės, turtingi bankininkai ir meno mecenatai, kilę iš Audenardės, dar praėjusiame šimtmetyje vadinęsi Vischersais. Visi šie žmonės, ilgiau ar trumpiau gyvendami Romoje, puoselėja savo tėvynės meilę. Turi savo bažnyčią ir net kapines, kaip antai Vokiečių ir flamandų kapinės, ir savo lėšomis išlaiko dvi prieglaudas: šv. Julijono Flamandiečio ir Santa Marija del Ani-

ma, kurios suteikia prieglobstį neturtingiems maldininkams, atvykstantiems iš Flandrijos arba Vokietijos.

Gavęs leidimą išvykti, Rubensas gali keliauti į Amžinąjį miestą „toliau tęsti savo studijų". Pirmas žingsnis padarytas: atleistas iš Mantujos hercogo rūmų, kur nebuvo, jo nuomone, deramai įvertintas, jis staiga puola į virte verdantį meninį Romos gyvenimą — vienintelį tikrai meninį gyvenimą. Čia aidi aistringos Anibalės Karačio šalininkų ir Karavadžo gerbėjų diskusijos Sunku nuslėpti, kad menas pergyvena krizę. Didieji meistrai jau mirė, o dabartinė dailininkų karta tenkinasi jų pasiekimais, nepridėdama nieko naujo.

Suvilioti lengviausio kelio, jie tapo skurdžiai, šabloniškai. Todėl brolių Karačių pasipriešinimas šiai tėkmei buvo entuziastingai sutiktas. Jų vadovaujama mokykla, iš pradžių Bolonijoje, o paskui Romoje, remiasi modelio ir antikos studijavimu, kartu nepamirštant ir garsiųjų pirmtakų patyrimo. Tapydami paveikslus, kuriuose jaučiama Rafaelio, Ticiano, Tintoreto, Koredžo, Veronezės ir Parmidžanino įtaka, jie ir patys rodo pavyzdį. Tapant kiekvieną detalę, remtis tuo iš didžiųjų meistrų, kuris šiuo atveju yra pats geriausias — štai jų principas. Norėdami pagyvinti varžybas, Romos rašytojai, susirinkę pas Karačius, pasakoja jų mokiniams istorinius įvykius. Pagal šiuos pasakojimus mokiniai renkasi siužetus, o daugelis kardinolų gabiausiems skiria premijas.

Tačiau brolių Karačių triumfas netrukus ėmė blėsti. Atsirado dailininkas, kuris, dirbdamas pas Džuzepę Čezarę, vadinamą kavaljere d'Arpinu, atsisakė visų įprastų taisyklių, atmetė antikinius meistrus ir Rafaelį ir paskelbė, kad vienintelis ir svarbiausias įkvėpimo šaltinis — tai betarpiškas gyvenimo stebėjimas. Šis patrakėlis — Mikelandželas Merizis, vadinamas Karavadžu. Iš pradžių jis tapė žmonių figūras, ir didžiausias troškimas buvo ko geriau pavaizduoti tikrovę, tačiau pamažu to atsisako, ir jo paveiksluose ima vyrauti ryškūs šviesos ir šešėlių kontrastai. Raudonas ir žydras spalvas jis vadina tapybos nuodais ir ima piešti tik juodą foną, kuriame ryškėja blyški figūra. Šis dailininkas tapo modelius tokius, kokius mato, nesistengia jų gražinti. Netgi priešingai: jo žvilgsnį traukia ir žavi šiurpiausi vaizdai. Pasipiktinę ir pasibaisėję užsakovai dažnai atsisako atsiimti užsakytus paveikslus.

Anibalė Karačis visuomet korektiškas ir mielas. Kardinolas Farnezė pasikvietė jį į Romą papuošti puikių jo rūmų, kuriuos praėjusiame amžiuje Sangalas ir Mikelandželas buvo pastatę iš „Koliziejaus ir Marcelo teatro akmens". Jau penkeri metai Karačis dirba rūmuose, bet darbas dar nebaigtas. Iš pradžių tapė kartu su broliu Agostinu Karačiu, tačiau besivaržydami broliai išsiskyrė. Kadangi Romos visuomenei labiau patiko Agostino darbai, Anibalė privertė jį išvykti iš Romos. Kardinolas Farnezė ėmėsi globoti Agostiną ir pasiuntė jį pas savo brolį Parmos hercogą. Dabar Anibalei padeda jauni tapytojai Domenikinas ir Lanfrankas, kurie nesigviešia jo šlovės.

Kavaljerė d'Arpinas, vadinamas Džuzepinu, sutaikė besivaidijančias grupuotes, suniekindamas tiek Karačį, tiek ir buvusį savo padėjėją Karavadžą. Kai tais pačiais 1605 metais Romoje įsikuria Gvidas Renis, Džuzepinas ima proteguoti šį bolonietį ir ieško jam užsakymų. Tai įžeidžia Anibalę, kuris bijo šio geriausiojo savo mokyklos Bolonijoje mokinio konkurencijos. Džuzepinas neturi kantrybės tapyti iš natūros ir supranta, kad paviršutiniška ir banali jo tapysena neatsilaikys prieš Karavadžo žiaurų spaudimą. Jis mato vienintelį būdą sutramdyti šiam nutrūktgalviui, meistriškai valdančiam ne tiktai teptuką, bet ir durklą,— nekenčiamam varžovui priešpastatyti kitą garsų tapytoją. Kad tiktai Gvidas Renis atsisakytų savo žydro dangaus ir švelnios tapybos ir taip pat akcentuotų šešėlius — tik šitaip galima įveikti šį prakeiktąjį Karavadžą. Kavaljerė d'Arpinas pasirodo esąs puikus psichologas. Be abejo, rafinuoto skonio žmonės labiau vertina akiai malonius švelnius Anibalės Karačio paveikslus, negu siaubingus Karavadžo kūrinius, bet juk reikia atsižvelgti į jaunimą, kurį labiau traukia ogi gyvenimo tiesa, negu įprastas išviršinis grožis, sukurtas pagal nuvalkiotas formules. Prislėgtas Karavadžo sėkmės, nors jam atrodė, kad šis neturi jokio talento, Anibalė Karačis priverstas būti tik bejėgiu naujo varžovo triumfo liudininku. Jam belieka tik skleisti piktas paskalas, nors tai niekam nedaro jokio įspūdžio. Gvidas Renis dar nespėjo nieko sukurti jį priglobusiame mieste, bet jau visa Roma jį šlovina. Iš tiesų kavaljerė d'Arpinas puikus psichologas.

Miršta popiežius Klemensas VIII. Po karštos ir daugelį dienų trukusios kovos, kur neapsieita be skandalo, balandžio 1 dieną konklava išrenka popiežiumi Leoną XI. Po dvidešimt šešių dienų

miršta naujasis popiežius, o tiara atitenka kardinolui Borgezei. Mieste šnabždomis eina girdas, kad konklavos metu į darbą buvę paleisti kumščiai ir Končių giminės damos nemaža prisidėjusios prie Borgezės laimėjimo. Esą jos sugebėjusios į kovos areną įtraukti ir kardinolą Montaltą, tą seną lapiną, turėjusį milžinišką įtaką konklavoje. Kardinolas Borgezė, pasivadinęs Paulium V, buvo įžymus, didingas ir nepaprastai savimi pasitikįs žmogus. Jam vos penkiasdešimt treji metai, jis svajoja nuveikti didelius darbus. Viešpatauja nuo gegužės mėnesio, būtent kaip tik nuo tada, kai Peteris Paulius atkeliauja į Romą. Vyksta darbai prie švento Petro bazilikos. Flaminijas Poncijas stato Borgezių rūmus, kardinolai be perstojo puošia savo rezidencijas Visi nori apstulbinti savo kolegas ir puikiąsias romėnes. Rezgamos intrigos. Kurstomi arba išaiškinami sąmokslai, mezgasi meilės avantiūros, ir ne visuomet galima išvengti skandalų. Dar prieš pusę amžiaus Diu Bele rašė:

Dutjerai, gal nori žinoti kas gi ta Roma?
Tai viso pasaulio viešoji tribūna,
Scena ir teatras, kur nieko netrūksta,
Kad žmonės pasiektų, ko geidžia jų širdys.

Čia stebime lengvą fortūnos žaidimą,
Kuris mus į viršų ir vėl žemyn mėto;
Čia niekas nebūna, kuo tapti norėtų,
Bet aktorium tampa šioj scenoj kiekvienas.

Klasta ir tiesa čia klesti vienodai,
Čia net kurtizanės viliojamai žavios,
Gudrumas, tuštybė drąsiai viešpatauja.

Čia laisvė nedrąsų paverčia šaunuoliu,
Čia geras žmogus nusikaltėliu tampa,
O niekingos padugnės išmintį rodo.

Ši vylinga laisvė gerai padeda lankstiems ir gudriems susikurti lengvą gyvenimą. Tokioje aplinkoje Peteris Paulius ir ketina skintis sau kelią.

Jis gyvena su broliu. Turi gerų bičiulių. Tarp jų iš geros šeimos kilęs flamandas Deodatas del Montė, kuris, kaip ir daugelis jo tėvynainių, atvyko čia perprasti didžiųjų meistrų paslapties.

Yra ir vokiečių tapytojas Adamas Elsheimeris, kuris biblines bei mitologines scenas vaizduoja erdvių peizažų fone. Elsheimerio realizmas, sutaurintas grynai klasikinės koncepcijos, buvo naujovė italų mokykloje. Šito šiauriečio niekas iš karto nepripažino, tik kitas šiaurės tapytojas, antverpenietis Paulius Brilis, kuris jau dvidešimt metų gyveno Romoje.

Tuo metu Filipas Rubensas dirba kardinolo Askanijo Kolonos bibliotekoje, kur jį buvo įtaisęs Justus Lipsijus, ir Peteris Paulius gali atsidėti savo mėgstamam darbui — tyrinėti didžiųjų meistrų kūrybą. Mikelandželo kūriniai — neišsenkamas šaltinis. O juk Romoje gausu dar Antikos meistrų marmurinių ir bronzinių skulptūrų, kuriomis didžiuojasi miestas. Pagaliau yra puikių medalių rinkinys. Piešiniai plunksna, spalvotais pieštukais, sangvinu, sepija, baltu guašu — visos priemonės geros, kai nori paskubomis keletu brūkšnių užfiksuoti paveikslą. Tai nėra tiksli kopija, o gyvas interpretavimas, išreiškiantis dailininko individualybę.

Meno, aukso ir aistrų kaitinamas, Romos gyvenimas virte verda. Šiandien visų dėmesio centre puikus paveikslas, o rytojaus dieną visus jaudina puiki drama. Pati žemė, kurioje slypi daugybė imperatoriškosios Romos liekanų, retkarčiais atskleisdama sužavėtai miniai iki šiol nežinomas vertybes, dar labiau kursto dionizišką apsvaigimą. Neseniai prie Galų arkos Eskvilino kalvoje rasta nuostabi freska, vaizduojanti vestuvines apeigas. Ji praturtins kardinolo Aldobrandinio kolekciją. Tai tas pats kardinolas, kuris prieš porą metų pasiuntė žudikus pas didiką Džirolamą Langobardį, laikiusį slapta jauną merginą; tasai pats, kuris įsakė nukirsdinti jį pasmerkusį Romos valdytoją, ir pagaliau tai tas pats, kuris du kartus mėgino konklavoje vadovauti kardinolų grupei ir abu kartus apsukraus Montalto buvo išgrūstas lauk. Dabar freska, kurią visi, taip pat ir Rubensas, nori pamatyti, yra nuostabioje Aldobrandinio viloje. Nuo šiol ši freska taip ir vadinama — Aldobrandinio vestuvės.

Šioje aistrų kupinoje atmosferoje Peteris Paulius visiškai negalvoja apie Mantują, nebent tik tada, kai prisimena savo algą, kurios jam jau senokai nebemoka. „Gaudamas algą,— rašo jis Kjepijui,— galėčiau toliau studijuoti meno šedevrus, ir man nereikėtų kitokiu būdu uždarbiauti pragyvenimui. Nors Romoje susirasti darbo man nesunku." Ir netrukus įrodo, kad šie jo žodžiai ne tuščias pasigyrimas.

1606 metų pabaigoje gauna šventosios kongregacijos pasiūlymą papuošti naujoje Santa Marija in Valičelos bažnyčioje didįjį altorių. Daugelis dailininkų, tarp jų ir Gvidas Renis, ir Pomerančas, tikėjosi gauti šį užsakymą. Šis faktas, kad Rubensas nurungė Romoje tokį visų pripažintą dailininką, kaip Gvidas Renis, byloja, jog jis jau turėjo neblogų ryšių. Tačiau jis nepasirūpina gauti savo valdovo leidimo, ir šis žiauriai sužlugdo tapytojo planus: įsako jam grįžti į Mantują. Rubensą pagauna pyktis. Jis prašo leisti dar čia pabūti, nes jau prisiėmęs pasiūlytą darbą. „Aš buvau priverstas imtis šio darbo: jau visi metai gyvenu Romoje, tačiau negaliu išlaikyti namų ir dviejų tarnų, kurie yra būtini mano padėtyje, nes, išvykęs iš Mantujos, tegavau tik šimtą keturiasdešimt skudų." Paveikslas kol kas nepradėtas, tačiau „juo domisi tiek įžymių asmenų, kad, atsisakydamas šio garbingo užsakymo, kurį gavau nurungęs didžiuosius Romos tapytojus, susilaukčiau daugybės priekaištų".

Geros diplomatijos pagrindas — naudotis parama trečiojo asmens, garsaus dideliais nuopelnais. Pagaliau Rubensas ryžtasi didžiausiai klastai: prašo pagalbos hercogo sekretorių, savo globėją Kjepiją, nors tikrai būtų galėjęs tikėtis kardinolo Borgezės paramos. Viską ir nulėmė šis didis vardas — Šipionė Kafarelis Borgezė, visagalis popiežiaus brolėnas. Šį žmogų Peteris Paulius įtraukia į žaidimą. Ir, žinoma, pasiekia, ko trokšta. Hercogas Vinčencas leidžia jam grįžti po trijų mėnesių. Tačiau praeina šeši mėnesiai, o Rubensas vis dar Romoje. Šį kartą gauna jau oficialų įsakymą. Hercogas numato didelę kelionę į Flandriją ir nori pasiimti savo tapytoją. Rubensas paklūsta. Tačiau norėdamas užsitikrinti, kad po kelionės galėtų vėl grįžti į Romą, kardinolui Borgezei tarpininkaujant, prašo hercogą šios malonės. Tam yra labai rimta priežastis: paveikslas nepatalpintas į numatytą vietą ir dar reikia šį tą paretušuoti.

1607 metų pabaigoje Peteris Paulius grįžta į Mantują. Tuo tarpu hercogas apsigalvojo: gydomuosius Spa vandenis nusprendė pakeisti jūros oru, todėl, atsisakęs važiuoti į Flandriją, vyksta Genujon. Kaip žmogus, atvykęs čia gydytis, jis gyvena labai keistai: nuolatos priėmimai, banketai, koncertai, iškylos, įvairiausios ceremonijos, kurių metu netrūksta „puikiųjų nimfų". Kardinolas Dorija pasirodė esąs toks pat aistringas lošėjas, kaip ir hercogas. Dožai, senatas ir vietinė aukštuomenė, kaip Palavičiniai ir Spinolos, neriasi iš kailio besistengdami ko šauniau pri-

imti hercogą ir jo palydą. Genuja ir toliau nori garsėti kaip vaišingas miestas.

Peteris Paulius dalyvauja šiose prabangiose pramogose, bet nepamiršta ir savojo amato. Jei nori būti stiprus, turi būti gerai apsiginklavęs. Kaip ir Mikelandželas, Leonardas da Vinčis, Rafaelis, Džulijas Romanas, jis domisi architektūra. Genujoje pilna puikių rūmų: Galeacos Alesio pastatyti Lerkario Parodžio rūmai, Džambatisto Kastelo pastatyti Rodžo Podestos rūmai; garsieji Doria Tursi rūmai, kuriuos sukūrė Roka Luragas; Via Balbi ir Via Nova rūmai su turtingomis skulptūromis ir dažytais fasadais. Peteris Paulius be atvangos piešia fasadus, planus ir pjūvius. Tapo ir paveikslus. Naudodamasis proga, nutapo dožo sužadėtinės Bridžidos Spinolos portretą.

Grįžęs į savo sostinę, Mantujos hercogas randa erchercogo Alberto laišką, dėl kurio labai susierzina. Niderlandų valdovas prašo hercogą leisti vienam savo pavaldiniui išvykti į tėvynę, kad šis padėtų šeimai sutvarkyti reikalus. Šis pavaldinys — tapytojas Peteris Paulius Rubensas. Kokie gi ten reikalai, kad būtina jam taip skubiai parvykti? Laiške apie tai neužsimenama, ir Rubensas labai susirūpinęs, kaip čia pasiaiškinus. Jo brolis Filipas sugrįžo į Antverpeną ir užmezgė nuoširdžius santykius su savo krašto įtakingais asmenimis. Ar tik ne jis pasirūpino atsiųsti šį laišką? O gal, būdami Romoje, abu broliai buvo sumanę šį planą? Peteris Paulius, ištikimas savo įpročiui, lieka paslaptingas. Kad ir kas atsitiktų, jis visuomet mandagus, besišypsantis. Puikiai supranta, kad šiame žaidime jis silpniausias. Kas dedasi jo širdies gilumoje, žino vien tiktai jis. Be abejonės, jis puikiai supranta, kad iš hercogo Vinčenco nėra ko tikėtis. Šio pasaulio viešpačiai gerbia tik sau lygius ir tokius, kurie jiems tokie atrodo. Štai kodėl anąsyk prireikė kardinolo Borgezės laiško, o dabar erchercogo laiško. Bet jeigu šitoks buvo Peterio Pauliaus sumanymas, jis statė ant prastos kortos. Hercogas ne toks kvailas. Laiško tonas jam pasirodė nelabai mandagus. Vis dėlto jis gana mandagiai atsako erchercogui, jog negalįs patenkinti jo prašymo. Negi Rubensas ketina mesti tarnybą? „Minėtas Peteris Paulius visai neturi tokių ketinimų, jis trokšta čia pasilikti, o aš taip pat noriu jį laikyti prie savęs." Mūšis pralaimėtas. Viską reikia pradėti iš naujo.

Apie gruodžio vidurį Peteris Paulius grįžta į Romą. Kai paveikslas buvo patalpintas į jam skirtą vietą, didžiajame altoriu-

je, pasirodė, kad jis labai nepalankiai apšviestas. Paveikslas visiškai neįžiūrimas. Rubensas rūpinasi savo reputacija ir nenori, kad apie jį būtų sprendžiama iš kūrinio, atsidūrusio tokiose netinkamose sąlygose. Tačiau šventosios kongregacijos tėvai drobe labai patenkinti ir leidžia tapytojui ją nuimti tik tuomet, kai jis padarys jos kopiją ant tokios medžiagos, kuri sugeria dažus. Ką daryti? Peteris Paulius vėl imasi darbo, tačiau nori iš šio nemalonaus nuotykio turėti naudos. Jis prisimena savo poną, Mantujos hercogą. O jeigu jis panorėtų įsigyti šį paveikslą? Rubensas tuojau pat rašo Kjepijui laišką, prašydamas jo paramos. Užtikrina, kad tai geriausias jo kūrinys, visi, kas tik jį matė, esą sužavėti. Jis nepakenksiąs Mantujos kolekcijai. Dėl kainos visiškai pasitikįs hercogu. Būsiąs patenkintas gavęs nedidelį avansą, o likusios dalies galįs laukti, kiek hercogas panorėsiąs. Kopijai padaryti jam tereikėsią dviejų mėnesių, nes į šį darbą jis nedėsiąs „tiek daug pastangų". Peteris Paulius iš šio žygio nemaža tikisi laimėti. Argi hercogienė jam nepavedė tartis su Pomeranču dėl paveikslo privačiai jos koplyčiai papuošti? Deja, jo pasiūlymas atmetamas. Jis pasiekia hercogą per patį karnavalo įkarštį, kai šis ruošiasi kelionėn į Turiną „su šauniausiu ir gausiausiu palydovų būriu, kokį man kada nors teko matyti",— rašo jam Kjepijas, norėdamas priminti, kiek daug išlaidų turėjo hercogas, rengdamasis šiai išvykai. Ir, nelabai paisydamas logikos, paaiškina, dėl ko atsisakyta pirkti paveikslą: „Dabar mes labai apdairiai darome išlaidas."

Tvirtindamas, kad šis jo kūrinys yra pats geriausias, Rubensas nė kiek nepasigyrė, nors tai buvo pasakyta ir dėl išskaičiavimo. Dievo motinos šlovinimo paveikslas — tai iš tiesų popiežiaus Gregorijaus Didžiojo išaukštinimas. Jį tapytojas traktuoja naujai ir drąsiai. Italijoje įgyta patirtis davė savo vaisius. Ši įtaka, be abejo, akivaizdi, bet Rubensas čia prideda naujų — savosios išraiškos akcentų. Tai ne majestotiškas Mikelandželo siautulys, ne Džulijo Romano nedarna nei dramatinis Tintoreto veržlumas ar slaptingas Koredžo grožis. Tobulas jo raiškumas tolimas ir pompastikai, ir retorikai. Stilius ir koloritas rodo tikrą tapytojo meistriškumą.

Rubensas jau nieko gero nesitiki iš Mantujos rūmų: Filipas neapsiriko, įspėdamas brolį. Peteris Paulius įširdęs ir turbūt pirmą kartą, neprarasdamas įgimto mandagumo, parodo aštrius nagus. Dėkoja sekretoriui Kjepijui už nevaisingas pastangas ir

pareiškia, kad beveik džiaugiasi šita nesėkme. Argi šio paveikslo „nematė ir juo nesigėrėjo visa Roma"? Jo kūrėjas „įsitikinęs rasiąs Romoje rimtą pirkėją". Tai žymiai svarbiau, negu nevykę Mantujos klientai. Žinoma, jis nepasako šito taip šiurkščiai, tačiau vis vien aišku, kad taip galvoja, nes tarp kitko primena „neseniai padarytas išlaidas visokiausioms pramogoms", dėl ko jam esą sunku tikėtis priklausančio atlyginimo. Paskui pereina į puolimą. „Mantujos rūmai neskubėtų man atsilyginti, kaip kad iki šiol vilkina išmokėti honorarus, kuriuos jau senokai privalėjo atiduoti." Baigdamas laišką, įgelia: „Todėl dar kartą sakau, kad man pasisekė, jog mano pasiūlymas buvo atmestas."

Įžūlesniam jau negalima būti. Rubensas dar primena Kjepijui nemalonumus dėl Pomerančo, kuris metė Romoje visus darbus, norėdamas patenkinti hercogienės užgaidas, ir negavo jam priklausančio atlyginimo, tų keturių šimtų auksinių dukatų, nors pradžioje buvo prašęs penkių šimtų. „Hercogienei ši suma atrodo per didelė, nes ji visai nežino dailininkų papročių ir mano galinti elgtis su jais kaip įprasta Mantujoje." Koks jis čia negailestingas ir koks išdidus! „Labai prašau Jūsų didenybę būti maloningam ir įtikinti Jos didenybę hercogienę, kad ji tučtuojau atsiteistų. Priešingu atveju man prieš visus bus didelė gėda ir ateityje jau tikriausiai niekada nerizikuosiu imtis tokios užduoties."

Šiame laiške, kuris buvo parašytas 1608 metų vasario 23 dieną, Rubensas įžūlus kaip tikras didikas. Jis pirmą kartą ryžosi nusimesti meilikaujamo mandagumo kaukę, kurią užsidėjo atsidūręs šio pasaulio didžiūnų šešėlyje. Jis nesvarstė, kokios bus jo poelgio pasekmės, davė sau valią. Gal tuo parodė savo silpnumą, bet liko nenugalėtas ir todėl toks puikus. Norisi sušukti: „Bravo, Peteri Pauliau!"

Rubensas vėl imasi darbo ir, kadangi užsakovai leido jam keisti temą, kompoziciją dalina į tris dalis. Jis tikėjosi, kad jam pakaks dviejų mėnesių, bet praslinko šeši mėnesiai, o paveikslas vis nebaigtas.

Rugpjūčio 28 dieną Rubensas iš Romos rašo Kjepijui: „Nors Jo didenybės Mantujoje nėra, jaučiu pareigą paaiškinti Jūsų šviesybei, kodėl aš beveik nesąžiningai elgiuosi hercogo atžvilgiu ir esu priverstas savo išvyką dar pratęsti, nors ji ir taip jau užtruko,— mat, turiu keliauti į užsienį. Tikiuosi, kad ši kelionė

bus trumpa. Užvakar gavau labai blogų žinių apie savo motiną, kuri rimtai serga astma ir kurią slegia septyniasdešimt dvejų metų gyvenimo našta; deja, tenka nuogąstauti, kad ją ištiks visų mirtingųjų likimas."

Mantujos hercogas, kuris buvo išvykęs į Niderlandus be savo flamando dailininko, šiuo metu jau grįžo atgal. Išbuvęs beveik dvi savaites Briuselyje ir apsilankęs Antverpene, jis buvo priimtas Henriko IV prancūziškajame dvare. Rugsėjo 22 dieną išvyksta iš Fontenblo. Rubensas rašo, kad jis stengsis susitikti su „Jo didenybe kur nors kelyje"; visiškai neturi laiko užsukti į Mantują, kadangi nusprendęs „vykti trumpiausiu keliu, nes reikia skubėti". Nežino, kada sugrįšiąs, tačiau tvirtina, kad sugrįžęs tučtuojau atvyksiąs į Mantują, nes Romoje savo darbą jau baigęs. Jo pono valia „visuomet ir visur bus šventas įstatymas". Šitaip jis rašo sekretoriui Kjepijui, jau ketindamas sėsti ant arklio.

Lik sveika, Italija! „Skubu lyg pašėlęs",— rašo jis. Greičiau į Flandriją.

VI

GRĮŽIMAS Į TĖVYNĘ

1608 — 1610

Skubu lyg pašėlęs...

Peteris Paulius lekia šuoliais Italijos ir Prancūzijos keliais. Jį kankina baimė, kad jau neberas gyvos tos, kuri tapo jų šeimos gyvuoju simboliu. Ji nebuvo iš tų bailiųjų moterų, kurių motinystė reiškiasi egoizmu ir despotizmu. Ji stipri moteris, verta antikinių matronų palikuonė, mokanti kentėti ir kovoti, visuomet jautri ir jokiems išbandymams nepasiduodanti. Prieš aštuonerius metus Peteris Paulius išvyko iš tėvynės. Motina neprotestavo. Ji nė karto nėra užsiminusi, kad dabar galėtų pailsėti, kad vaikai turėtų jai padėti. Tiesa, Filipas visuomet su ja. Bet ir jis du kartus buvo išvykęs anapus Alpių; pirmą kartą gauti diplomo, o paskui — dirbti savo archeologinių darbų. Ji nepasakė nė žodžio. Suprato, jog negalima trukdyti vaikui. Bet gyvenimas nesiliovė jai būti žiaurus. Į jos šeimą dar du kartus įsibrovė mirtis: 1601 metais mirė vyresnysis sūnus Janas Baptistas, 1606 metais — Blandina. Ir visuomet, per visą gyvenimą,— piniginiai sunkumai. Marija Peipelinks po truputį gynė savo turtą. Jai dar liko šiek tiek vertybinių popierių ir nejudamo turto. Daugelį kartų buvo priversta juos parduoti. Taip ji neteko puikių namų „Sent-Arno" Meiro aikštėje ir kitų mažesnių... Kažkoks skolininkas vėl nusigyveno. Ji per daug nesikremta, stengiasi pinigus investuoti kur kitur. Reikia gelbėti tai, kas galima išgelbėti.

„Skubu lyg pašėlęs."

Bet kelias tolimas. Peteris Paulius turi daug laiko pagalvoti apie motiną, šeimą, apie savo likimą. Lapkričio pabaigoje pasiekia tėvynę. Dar keletas dienų, ir jis atsiduria savo senolių mieste. Deja, jis skubėjo be reikalo: Jano Rubenso našlė Marija Peipelinks jau mirusi. Spalio 19 dieną ją apgaubė visagalė tyla; jos pageidavimu, palaikai palaidoti šv. Mykolo abatijoje. Ji mirė, iki paskutinės akimirkos gindama savo šeimos reikalus.

Balandžio mėnesį dar pati kreipėsi į miesto tarybą dėl kažkokio dokumento. Mirė taip pat, kaip ir gyveno: besirūpindama savo artimaisiais ir karštai kovodama dėl teisybės. Ji pasitraukė, bet jos valia vis dar reiškiasi. Dar prieš porą metų, būdama visai sveika ir sąmoninga, tačiau „gerai suprasdama žmogaus būties trapumą ir tai, kad nieko nėra tikresnio už mirtį, kaip ir nieko netikresnio už mirties valandą", ji ima į ranką plunksną ir pati nuodugniai išdėsto paskutinę savo valią. Negalima leisti, kad dėl jos kaltės šeimoje kiltų vaidai. Ko smulkiausiai iš eilės išvardija visus pastarųjų metų nuostolius, toliau suskaičiuoja, kas dar liko, paskui dalina turtą gyviesiems sūnums — Filipui ir Peteriui Pauliui — ir Blandinos vaikams. Primena, kiek jai kainavo dukra, kai sūnūs patys užsidirbdavo pragyvenimui. Todėl jie privalo gauti tokią pat dalį, kokią gavo sesuo: Marija nenori, kad vieni išloštų kitų sąskaita. Ir jokių pamokymų; veikiausiai ji manė, kad jos vaikai pakankamai užgrūdinti ir mokės tvarkyti savo gyvenimą. Tačiau gerai žinojo, kokie svarbūs gyvenime pinigai, ir paskutinės jos mintys krypsta į apyskaitos knygas.

Peteris Paulius įžengia į nepažįstamus namus. Tiesa, čia randa vieną kitą jaunystės piešinį. Kai kurie daiktai žadina jam prisiminimus. Bet vis dėlto čia jam viskas svetima. Ir kokia tuštuma aplink. Kai išvyko, senuose „Sent-Arno" namuose jų buvo penketas. Šiandien beliko tik Filipas ir jis. Savo draugo Baltazaro Moretaus remiamas, Filipas išleidžia knygą apie senovės drabužius *Electorum libri duo*. Knyga iliustruota Peterio Pauliaus piešiniais, kuriuos jis specialiai jai sukūrė dar Romoje. Filipas labai gerbiamas mieste. Mirus vienam iš keturių miesto sekretorių, jam pasiūloma užimti velionio vietą. Tarp naujųjų Filipo kolegų yra Anris de Mojis. Šis garbingas senis turi dvidešimt trejų metų dukterį, kurios grožis sužavi jaunąjį sekretorių. Birželio mėnesį jis ją veda.

Šeimyniniai reikalai kol kas sulaiko Peterį Paulių. Ar tik ne visam laikui? Kas žino? Tik viena aišku: pilkas Flandrijos dangus niekada nenustelbs jam spindinčio Italijos dangaus žydrumo, o niūrus ispaniškųjų Nidèrlandų gyvenimas — šventiško Italijos miestų puošnumo. Ten kunigaikščiai ir kardinolai lenktyniauja savo prabanga. Čia po žiauraus karo šalį slegia dideli sunkumai. Ir vis dėlto tie, kurie nepraranda vilties, tikina, kad pastarieji dveji metai vėl šiek tiek ramesni, tai, be abejo, pastovesnės

taikos požymis. Jų pranašavimai išsipildė: 1609 metų balandžio 9 dieną Antverpene pasirašytos paliaubos dvylikai metų.

Derybos truko beveik dvejus metus, kadangi vienai iš susitariančių šalių rūpėjo žymiai svarbesni reikalai, nei karo nutraukimas. Ketvirtį amžiaus truko kova, ir dabar Ispanija buvo priversta pripažinti Jungtinių provincijų nepriklausomybę. Veltui Ispanijos įgaliotiniai, ypač vienas iš atkakliausiųjų tėvas Janas Nejenas stengėsi išgelbėti Ispanijos prestižą ir darė viską, kad karalius prarastose provincijose galėtų išlaikyti savo titulą, armiją bei išorinius valdžios ženklus; Olandijos įgaliotiniai, vadovaujami Oldebarnveldės, buvo nepalenkiami ir derybas laimėjo. Pasirašytos paliaubos, o iš esmės taikos sutartis — tai didelė politinė ir ekonominė jaunos respublikos pergalė. Tačiau pietinės provincijos iš to neturi naudos: olandai toliau blokuoja Šeldės žiotis, ir Antverpenas pasmerkiamas sunykti. Tačiau karas tiek buvo visus iškankinęs, kad paliaubos sutinkamos su džiaugsmu. O naudos iš šitų paliaubų turi valdytojai tų provincijų, kurias humanistai iškilmingai vadina Belgija.

Erchercogas Albertas ir Izabelė, Pilypo II paskirti Niderlandų valdovais, iš esmės visiškai priklausė nuo Ispanijos. Dėl karinių Alberto nesėkmių Madrido rūmuose visi jį laikė niekam tikusiu karvedžiu. 1605 metais jis nušalinamas nuo vadovavimo armijai, ir jos vadu paskiriamas markizas Ambrosijas Spinola. Tokiomis gana kebliomis sąlygomis erchercogas, kaip rimtas, atsargus, lėtas, sąžiningas ir labai religingas žmogus, laikėsi gana oriai. Jis ne tik nesivaidija su jo vietą užėmusiu karvedžiu, bet net stengiasi su juo susitarti; šitai jam pavyksta, ir jis apsiriboja grynai dekoratyviniu vaidmeniu. Jis tenkinasi oficialiomis ceremonijomis, kurios vyksta pagal griežtą ispanišką etiketą. Rodo didelį palankumą savo valdiniams, nors jų visai nesupranta, ir suranda gana originalų būdą bendrauti su žmonėmis, nors nemoka vietos kalbų: jei kas į jį kreipdavosi prancūziškai, jis atsakydavo ispaniškai, o tiems valdiniams, kurie kalbėjo flamandiškai, atsakydavo vokiškai.

Albertas ir Izabelė daro viską, kad tik atrodytų nepriklausomi valdovai. Tuo tikslu apie save sutelkia visą vietinę aukštuomenę. Tarp naujai paskirtų aukštų pareigūnų ir kunigaikštis de Biurenas, sūnus atkakliojo Vilhelmo Oraniečio, kuris Pilypo II įsakymu buvo nužudytas, ir grafas Egmontas, sūnus grafo Lamoralio Egmonto, kuriam žiauriojo Albos laikais buvo nukirsta gal-

va Briuselio Didžiojoje aikštėje. Erchercogas Albertas ir Izabelė daugiau uolūs katalikai, negu ispanai valdovai, todėl netenka stebėtis, kad jiems valdant šalį užplūsta religingumo banga. Iš visų šalių į Briuselį plūsta dėl tikėjimo persekiojami katalikai, tikėdamiesi čia rasti paramą ir globą. Statomos koplyčios ir bažnyčios. Jėzuitų vadovaujami, miestiečiai ir gildijos stengiasi likviduoti reformatorių siautėjimo padarinius. Daug darbo architektams, skulptoriams, tapytojams. Erchercogas Albertas ir Izabelė visur stengiasi padėti. Netgi užsako Rubensui savo portretus.

Vietininkų rūmai Briuselyje turi didelį prestižą. Didžiosios valstybės akredituoja prie rūmų savo ambasadorius, nes Kudenbergo rūmai tapo Europos diplomatijos centru, kuriame susitinka visokių tautybių žmonės. Dviejų svarbiausių asmenybių Ambrosijo Spinolos ir kardinolo Bentivoljo dėka čia jaučiamas ir Italijos dvelksmas.

Markizas Spinola garsėja ne tik kaip puikus karvedys. Šis apsukrus genujietis dar ir geras politikas. Argi jis to neįrodė prieš porą metų, kai, Henriko IV paklaustas apie savo karinius planus, viską atvirai išklojo Prancūzijos karaliui, ne be pagrindo įsitikinęs, kad šis juo nepatikės? Taip ir įvyko. Manydamas, kad tai spąstai, karalius įsakė Moricui iš Nasau pasiruošti visiškai priešingiems netikėtumams. Pasijutęs apgautas, karalius Henrikas IV sušuko: „Kiti apgaudinėja meluodami, o Spinola mane apmovė, sakydamas tiesą." Po pergalės prie Ostendės Spinolos reikšmė nepaprastai padidėjo. O ką dar visi pasakytų, jei sužinotų, ko niekas net neįtaria, kad jis turi slaptą įgaliojimą suimti nelaimingąjį erchercogą Albertą, jeigu šis kokiu nors atveju būtų neklusnus?

Kardinolo Gvido Bentivoljo, kaip popiežiaus nuncijaus, politinė reikšmė labai didelė. Būtent jis apibūdino Briuselį kaip judriausią ir didžiai kosmopolitinį Europos centrą. Kaip įžvalgus stebėtojas, jis tapo kronikininku visų tų įvykių, kuriuose pats dalyvavo.

Ką daryti Peteriui Pauliui? Išvažiuoti? Pasilikti? Jei galėtų elgtis pagal savo norą, nesunku būtų apsispręsti. Ne veltui pagyveno šalyje, kuri laikoma gražiausia pasaulyje. Nors ir buvo Kjepijui žadėjęs, į Gonzagų dvarą neketina grįžti. Jį traukia tiktai Roma. Kur kardinolų prabanga gerokai pranoksta kunigaikščių turtus. Kur dailininkai taip pat varžosi, kur nesiliauja intri-

gos, šmeižtai, apkalbos. Tiesa, Romoje nelengva prasimušti į pirmas eiles. Tačiau Flandrijoje nėra ko nė svajoti apie tokią didybę. Yra čia erchercogų rūmai, kur jau keletas metų klesti Jų didenybių tapytojas ir pinigų kalyklos valdytojas Otas Venijus. Yra protėvių miestas Antverpenas, Karolio V laikų didinga sostinė. Nors Šeldės žiotys tebėra užblokuotos, gyvenimas Antverpene dar rusena. Veikia kai kurių amatų dirbtuvės. Gaminamas šilkas, nėriniai, Vienos stiklas. Gana gyvai dirba auksakaliai ir graveriai. Daug yra tapytojų — bet ar jie ko verti?

Rubensas mąsto blaiviai. Kaipgi jam, aštuonerius metus išbuvusiam Italijoje, žavėtis šiais menkais mėgdžiotojais? Netgi Otas Venijus jam nėra išimtis. Ką daryti? Išvažiuoti ar pasilikti? Mantuja? Nieku gyvu. Briuselis? Irgi ne. Roma ar Antverpenas? „Nežinau dar ar pasiliksiu tėvynėje, ar visam laikui išvyksiu į Romą, kur man žadamos puikios sąlygos. Beje, čia irgi viskas daroma man sulaikyti. Erchercogas ir šviesiausioji infantė atsiuntė man laišką, prašydami pasilikti ir pradėti darbus jų rūmuose. Jų pasiūlymai dosnūs. Bet aš neturiu jokio noro vėl tapti rūmininku. Antverpenas man bus patikimas prieglobstis, jei kada nors nuspręsiu visam laikui palikti Romą."

Roma — tai juk Anibalė Karačis, Gvidas Renis, Domenikinas ir Albanis. Antverpenas — tai Martenas Pepeinas, Hendrikas van Balenas, Abrahamas Jansensas ir vyresnės kartos dailininkai. Kiekvienam, kas tik gali matyti ir suvokti, aišku: iš vienos pusės — beatodairiška kova su talentingais, galingus globėjus turinčiais žmonėmis, iš antros — lengvos pergalės. Cezaris pasakė: „Geriau būti pirmuoju mažame miestelyje, negu antruoju Romoje."

Peteris Paulius pasirinko — liko Antverpene.

Susidomėjimas Rubensu vis didėja. Visiems žinoma, kad jis tapė hercogui Lermai Ispanijoje, markizui Spinolai Genujoje, šventos kongregacijos tėvams Romoje, taip pat erchercogui; žinoma, kad buvo princų, kardinolų ir ministrų rūmuose. Kas prie Šeldės galėtų tuo pasigirti? Erchercogas siunčia Rubensui auksinę grandinę ir suteikia jam rūmų tapytojo titulą. Rubensas įstoja į romanistų sambūrį, kurio vyresnysis Janas Breigelis. Ten susiranda savo mokyklos draugą Baltazarą Moretų, kuris po tėvo mirties vadovauja garsiajai Planteno spaustuvei. Bičiuliaujasi su Antverpeno burmistru Nikolu Rokoksu, kuris, kaip patricijų kilmės palikuonis, užima garbingą vietą miesto gyvenime. Turtin-

gas ir išsilavinęs, jis dar ir didelis meno mėgėjas, aistringas medalių ir monetų kolekcionierius. Be to, Peteris Paulius užmezga ryšius su Filipo svainiu Janu Brantu, miesto teismo sekretoriumi. Šis mokslininkas, daugelio veikalų autorius, buvo studijavęs Luvene ir Burže, ne vieną kartą ilgai gyvenęs užsienyje. Jo aštuoniolikmetė duktė Izabelė sužavėjo Rubensą savo subtiliu grožiu. Peteriui Pauliui jau trisdešimt dveji, dėl ateities būgštauti netenka, galima pagalvoti ir apie savo šeimos židinį. 1609 metų spalio mėnesį jis veda Izabelę. Ceremonijos vyksta šv. Mykolo vienuolyne, netoli Rubenso namų, kadangi jis gyvena tuose pačiuose namuose, kur gyveno jo motina, Kuvento gatvėje. Filipo vestuvėse, pasak Rubenso, jam tekę būti ceremonmeisteriu. Peterio Pauliaus vestuvėse Filipas pasirodė kaip poetas, lotyniškomis eilėmis apdainuodamas laimingą jaunąją porą. Peteris Paulius savaip stengiasi pagražinti iškilmes. Jis tapo lyrišką nuotaikingą paveikslą, kuriame vaizduoja save su žmona. Gėlių ir žalumynų fone, turtingai išsipuošusi, prie vyro kojų sėdi Izabelė Brant. Ji patikliai uždėjusi ranką ant jo rankos. O jis globėjiška poza truputį palinkęs prie žmonos, ranka pasirėmęs į kalaviją. Ar turi jis teisę nešioti šį bajorišką atributą? Tai jau kitas klausimas...

Prasideda ramybės ir darbo laikotarpis. Nedrumsčiamos laimės metas.

Užsakymų netrūksta. Tapytoją visi labai gerbia. Jį apsupę mokiniai. Sulaukusi taikos, šalis grįžta į normalų gyvenimą. Taika šalies viduje. Taika ir išorėje. Rubensui laikas bėga prie darbo ir šeimos židinyje. 1610 metų balandžio mėnesį jis pakviečiamas būti brolio Filipo dukters mažosios klaros krikšto tėvu. Jam užsakyti erchercogų portretai, ir teko gerokai pasikamuoti, norint suidealinti abi šias tiek fiziniu, tiek moraliniu požiūriu menkas asmenybes. Infantė portrete labiau primena sveikata trykštančią flamandę, negu ispaniškųjų Habsburgų atstovę, o jos vyras panašus į geraširdį nedidelio proto miesčionį; bet užtat jų drabužiai nepaprastai puošnūs, o pozos kaip tikrų monarchų...

Nikolo Rokokso iniciatyva Antverpeno magistratas nutaria išpuošti miesto rotušę. Naujai restauruotą posėdžių salę papuošti buvo patikėta dviem dailininkams: Rubensui ir Abrahamui Jansensui. Rubensas tapo „Trijų karalių pasveikinimą". Dabar puiki proga parodyti tėvynainiams, ko jis išmoko ilgai gyven-

damas užsienyje. Laimei, paveikslas užsakytas gana didelis. Pasveikinimo sceną galima pavaizduoti visiškai laisvai. Puošniai apsirengę žmonės, arkliai ir kupranugariai, brangios dovanos, raumeningi kūnai, liepsnojantys žibintai — paveikslas tarsi švyti savo puikumu. Tamsus fonas — tai įstabus kontrastas, išryškinantis šviesiąsias drobės vietas. Be abejo, tai Romos prisiminimų aidai, o tiksliau kalbant, Karavadžo aidai. Paveikslo eskizuose Rubensas netgi tapo lieknas lengvutes figūras, bet paskui tapytojas atmeta itališkųjų meistrų idealizavimo būdą. Paveikslas buvo labai įspūdingas. Panašios faktūros dar nebuvo jokio kito flamandų tapytojo drobėse. Bet ir Abrahamo Jansenso drobė padarė ne mažesnį įspūdį. Savo alegorinėje kompozicijoje „Šeldė ir Antverpenas" tapytojas įrodė, kad jis vertas Rubenso varžovas. Dinamiškas piešinys, raumeningos figūros, šviesos ir šešėlių kontrastai kaip Karavadžo — atrodo, kad abu kūrėjai tarsi susitarė įrodyti savo tautiečiams, jog italų tapybos pamokos daug gyvesnės, negu tos, kuriomis jau beveik šimtas metų tenkinosi vargšai niderlandų romanistai. Ką gi, juo geriau, kad yra varžovas! Rubensas nebijo konkurencijos. Tegu jam paveda kitą darbą, ir tada pažiūrėsim, kas ką įveiks! Jo troškimas greitai išsipildo. Rubenso bičiuliui Kornelijui van der Gestui tarpininkaujant, šv. Valpurgos bažnyčios klebonas užsako Rubensui didelį triptiką didžiajam altoriui. Sutarto atlyginimo laisvai pakaks pragyventi šeimai dvejus metus. Štai pagaliau proga parodyti savo talento didybę. Rubensas tapo „Kryžiaus statymą", kuris sukels sensaciją. Čia jis turi didesnes galimybes pasirodyti, negu „Trijų karalių pasveikinime", kur kompozicija horizontali. Temperamentui išreikšti yra būtinas veržimasis aukštyn. „Pasveikinimas" statiškas savo turiniu, ir vaizduoti judesį tapytojui buvo antraeilis uždavinys. O „Kryžiaus statyme" jau pats siužetas — veiksmo įtampa. Tačiau judesio reikia ieškoti ne kruopščiai išstudijuotose pozose arba aikštingose drabužių klostėse. Horizontalios ir vertikalios paveikslo linijos statiškos, o įstrižainės — kupinos dinamikos. Šiame veržliame kūrinyje viskas vien judėjimas. Ir visur jaučiamas džiaugsmas, sveikų kūnų džiaugsmas, darnių raumenų džiaugsmas. Net galingo ir stipraus lyg Olimpo Dzeusas Kristaus kūno spinduliuojantis džiaugsmas. Tai džiaugsmas paties Rubenso, pasidavusio pašėliškai aistrai ir beveik užmiršusio pagrindinę paveikslo temą. Nemirtingumo džiaugsmas, kaip atkirtis mirčiai. Meilė gyvenimui, pakeičianti

viską, netgi mirties temą. Vargu ar tai buvo sąmoningas Rubenso siekimas. Jo teptukas, liovęsis klausyti proto balso, apnuogino dailininko sielą, kurioje jungėsi Rubensų ir Peipelinksų ypatybės,— aistringai gyvenimo trokštančią sielą, patyrusią daug sunkių išbandymų, besirungiančią su mirtimi, vis pakylančią iš tamsos ir besiveržiančią į šviesą. Tačiau tie, kurie gėrisi „Kryžiaus statymu", visiškai apie tai negalvoja, ir užvis mažiausiai apie tai galvojo pats Rubensas. Žiūrovai tik žavisi kūriniu, kuris drąsių formų žaismu nustelbia visus iki šiol bažnyčioje matytus paveikslus. O patys įžvalgiausi spėlioja, kad, regis, jų šalyje bus atsiradęs didis dailininkas.

Vandens ir Žemės sąjunga. Apie 1615 m.

Du satyrai. Apie 1615—1617 m.

Pervėrimas ietimi. 1620 m.

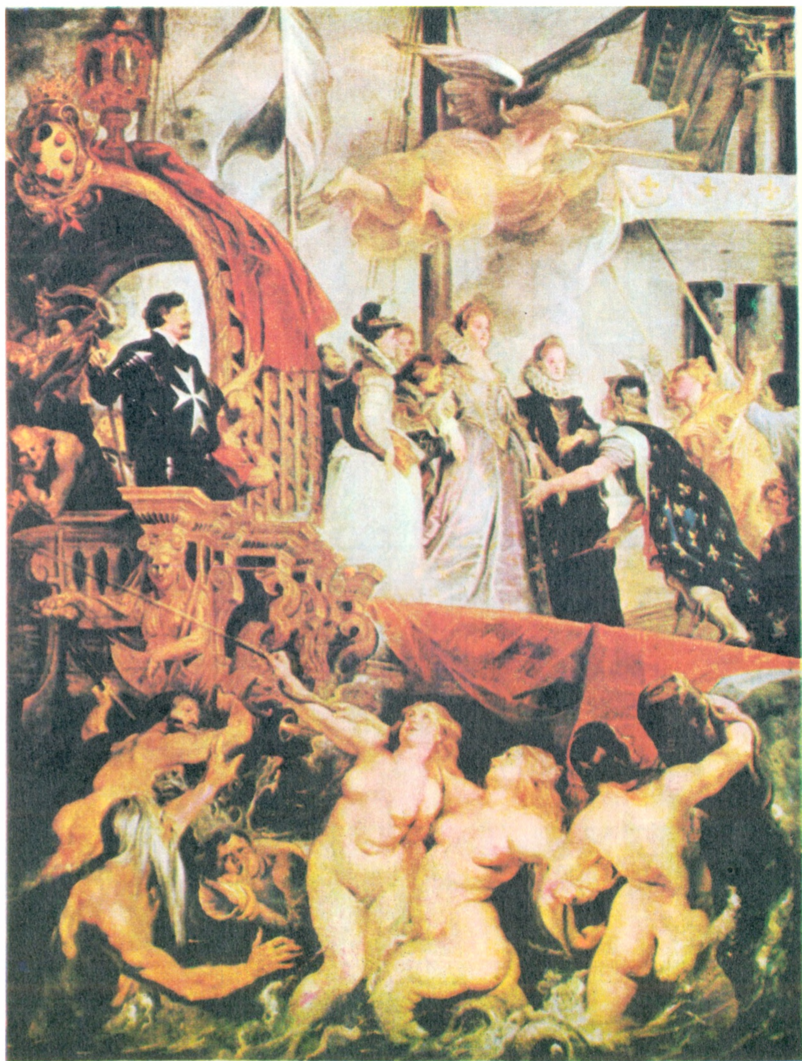
Susanos Fourment portretas. Apie 1625 m.

Elena Fourment su vaikais. Apie 1636 m.

Marijos Mediči istorija (iš paveikslų ciklo) 1622—1625 m.

Marijos Mediči atvykimas į Marselį. Apie 1622 m.

Kailinukai. 1638—1639 m.

VII

LAIMĖ IR ŠLOVĖ

1611 — 1618

Gyvenimas puikus. 1611 metų kovo mėnesį Peteris Paulius tampa tėvu, gimsta duktė Klara Serena. Jos krikštatėvis — Filipas. Iš visur į Rubenso dirbtuvę plūsta mokiniai, ne vienam jų tenka grįžti atgal nepriimtam, o tai geriausias būdas, kad norinčiųjų būtų dar daugiau. Darbo irgi netrūksta. Viskas einasi ko geriausiai.

Tačiau dar per anksti džiūgauti dėl gyvenimo sėkmių. Marija Peipelinks kadaise sakė: „Nieko nėra tikresnio už mirtį, kaip ir nieko netikresnio už mirties valandą." Rubensų šeimoje daug kas mirė be laiko ir netikėtai. Vieną iš paskutiniųjų rugpjūčio dienų staiga miršta iki tol buvęs visiškai sveikas Filipas. Jam vos trisdešimt aštuoneri metai. Peteris Paulius apverkia geriausią savo draugą. Žinoma, apverkia santūriai, giliai širdyje, kaip ir dera stoikų pasekėjui. Ši doktrina anuomet buvo labai madinga. Justus Lipsijus visada rėmėsi tik Seneka, ir, nors jis mirė 1606 metais, vis dar buvo autoritetas „Belgijos" humanistams — vadindami savo kraštą „Belgija", jie atgaivindavo senąjį tėvynės pavadinimą. Peteris Paulius nelabai pasitiki savo lotynų kalbos mokėjimu, todėl kreipiasi į Baltazarą Moretų, prašydamas parašyti epitafiją. Tasai savo ruožtu pasitelkia Voverijų, o šis dar atsiklausia Jano Branto ir Hemelarijaus nuomonės. Mat, pagal paprotį, epitafija turi būti pompastiška ir nė kiek ne prastesnė už senovės epitafijas. Peteris Paulius taip pat pasistengs įamžinti brolio atminimą — papuoš jo kriptą paveikslu. Jau būdamas Blandinos vaikų globėjas, dabar dar imasi rūpintis ir Filipo našlaičiais. Reikia rūpintis gyvaisiais ir pradėti kovą iš naujo, kaip darydavo, gyva būdama, Marija Peipelinks. Filipas paliko neišleistą veikalą *S. Asterii Episcopi Amascae Homiliae Graece et Latine*[1]. Šis mokslinis darbas tikrai deramai įamžins

---

[1] Vyskupo Asterijaus pamokslai graikiškai ir lotyniškai.

Filipo atminimą. Janas Brantas, velionio svainis ir Peterio Pauliaus uošvis, prisiėmė rūpestį išleisti šį veikalą. O Peteris Paulius piešia jam iliustracijas, kurių graviūras daro Kornelis Gale Vyresnysis.

Rugsėjo pradžioje šaulių gildija, kuriai vadovauja Nikolas Rokoksas, užsako pas Rubensą didelį triptiką savo altoriui katedroje. Triptikas turi vaizduoti jų globėją šv. Kristupą. Už darbą dailininkas gaus du tūkstančius keturis šimtus florinų ir dar žemės sklypą, esantį prie jo naujojo namo Vaperio kanalo krantinėje. Tačiau, atėję pas tapytoją, užsakovai didžiai sutriko: vidurinėje triptiko dalyje buvo „Nuėmimas nuo kryžiaus", o šoninėse sąvarose „Apreiškimas" ir „Paaukojimas šventovėje". Veltui jie ieško paveiksluose švento Kristupo. Jo nėra net išorinėje sąvarų pusėje. Garbingieji vyrai, niekur nepamatę savo globėjo, nori protestuoti, bet Rubensas jiems paaiškina, kad visi čia pavaizduoti personažai „neša savyje Kristų"— juk graikiškai Kristupas reiškia „nešantis Kristų".

Toks žodžių žaismas sužavi gudruolius, kaip ir naivuolius, kuriems jis sakomas. Rubensas labai mėgsta simbolių kalbą. Ja naudojasi ir tapyboje, ir piešiniuose, kurių nemaža prireikia Baltazarui Moretui. Naivūs žmonės pelėdą laiko paniekos simboliu, nes flamandams šio nakties paukščio pavadinimas turi niekinamą prasmę. Tačiau dailininkas jiems paaiškina, kad pelėda — tai išminties simbolis. Erelis ir povė, pavaizduoti su deglu, žvaigždėmis ir vaivorykšte, simbolizuoja vedybas. Altorius reiškia pamaldumą, indas — religiją, o valgomoji ostija — šventenybę. Poezijos simbolis — lyra, apsivijusi gebene. Žaibas simbolizuoja karą. Merkurijaus lazda — taiką. O ką reiškia medalių grandinė? Tai protėviai. Sumaniai derinant visus šiuos elementus, išeina savotiška kalba. Štai, pavyzdžiui, meno Genijus. Jis duoda Merkurijui plunksną ir teptukus, o Gamtai tiesia ranką. Tai reiškia, kad įgimtas talentas, paremtas darbo ir patirties, sukuria menininką. Argi tai neakivaizdu?

Nutapęs „Trijų karalių pasveikinimą" Antverpeno rotušei, Rubensas padarė savo tautiečiams didelį įspūdį. „Kryžiaus statymu" nusprendė visiškai juos apstulbinti. Abiejuose paveiksluose Rubensas naudoja svarbiausią savo kozirį — judesio elementą. Tačiau jis supranta, kad judesys turi būti pajungtas griežtai disciplinai. Vietoje šiokio tokio chaotiškumo pirmajame paveiksle, antrajame jis pasirenka diagonalią kompoziciją.

Įtempti ir išsipūtę rankų raumenys prie kryžiaus pavaizduoti taip genialiai, kad dar joks kitas flamandų tapytojas nėra taip nutapęs. Paveikslas susilaukia pelnyto pasisekimo. Niekas nedrįsta užginčyti jo akivaizdaus pranašumo. O „Nuėmime nuo kryžiaus" Rubensas sau leidžia sušvelninti judesius. Čia „Kryžiaus statymo" diagonalė virsta lanksčia S raide. Kompozicija ne taip įtempta, paveiksle labiau jaučiama harmonija. Tačiau ir čia tapybinės jo kalbos pagrindas yra judesys. Kiekviena figūra dinamiška, kiekvienas gestas, kiekviena drabužio klostė tarytum tęsia arabeską, kurią sudaro šviesus centras — Kristaus kūnas, ir toji arabeska nuostabiu ritmu jungia visą ansamblį. Nors siužetas ir tragiškas, paveikslas teigia meilę gyvenimui, dvasinę sveikatą. Šešėliuose išlikęs tamsus tonas — vadinas, tapytojas dar neatsikratė Karavadžo įtakos. Visos figūros atletiškos, raumeningos, o galingiausias iš visų Kristus, nors jo kūnas ir nutapytas su blyškiu melsvu atspalviu. Kad ir ką sakytum, šio paveikslo nepavadinsi sielvartingu. Tiesa, jis primena Golgotos dramą, bet, antra vertus, išreiškia naują kontrreformacijos dvasią, kuri visų pirma akcentuoja išorinį grožį ir religinių apeigų puošnumą.

„Nuėmimo nuo kryžiaus" pasisekimas buvo dar didesnis, jeigu tiktai įmanoma, už „Kryžiaus statymo" sėkmę. Iš visur plūsta užsakymai. Statomos arba atnaujinamos bažnyčios ir koplyčios, rengiama gausybė altorių. Didelis pareikalavimas paveikslų, kurie žavėtų gyvenimo jėga ir negąsdintų perdaug niūriu patosu. Kontrreformacija suteikė religijai optimizmo. Rubensas, būdamas iš prigimties optimistas dailininkas, tampa šios naujos srovės reiškėju.

Erchercogas nepamiršta antverpeniečio tapytojo. 1613 metais užsako jam „Dangun ėmimo" paveikslą, skirtą Mergelės Marijos de la Šapelio bažnyčiai Briuselyje. Sekančiais metais Izabelė Brant pagimdo Rubensui sūnų, ir erchercogas sutinka būti krikštatėviu. Vaikas pakrikštijamas Albertu. Šiais metais Peterio Pauliaus vardinių dieną kaip tik baigiasi jo kadencija dailininkų romanistų gildijoje, kur jis su dideliu pasitenkinimu visus metus ėjo vyresniojo pareigas. Netgi pats pripažįsta, kad „puikiai organizavau įvairiausias draugijai priklausančias iškilmes, kaip antai giedotines mišias, palaiminimą ir gedulingas pamaldas už mirusius narius, ir surengiau banketą savo namuose. O jeigu išlaidos žymiai viršijo pajamas, man atrodo nėra reikalo viską iš-

skaičiuoti, nes šią skolą dovanoju gildijai". Be to, Rubensas dovanoja gildijai „du savo ranka ant lentos tapytus didelius paveikslus, kuriuose pavaizduoti anksčiau minėti šventieji Petras ir Povilas".

Nuolat dirbti ir dirbti, tapyti naujus paveikslus, kurti gyvenimą. Statyti. Tikėti savo nemirtingumu. Nuo 1610 metų Rubensas turi nuosavą namą prie Vaperio kanalo, netoli Meiro aikštės. Reikėjo laukti ketverius metus, kol pagaliau buvo pradėtas statyti išsvajotas rūmas. Senasis namas gana kuklus: pirmame aukšte plačios durys ir penki langai su kryžminiais rėmais; antrame aukšte šeši lygiai tokie pat langai. Pastogėje du langeliai. Rubensas prie jo pristato naują fligelį: čia penki aukšti langai, o virš jų penki mažesni. Naują pastatą vainikuoja stogas su plačia atbraila, papuošta saulės laikrodžiu.

Nors ir labai linkęs į puošnumą, Rubensas neskiria dėmesio šio puikaus statinio išorei. Gal todėl, kad čia pat nešvarus Vaperio kanalas: būdamas perdaug arti, jis niekais paverstų bet kokias pastangas. O gal čia slypi gudrybė? Iš pažiūros kuklus namas turi apstulbinti svečią, pirmą kartą čia apsilankiusį. Nėra jokios abejonės: tapytojas išsaugojo atmintyje Romą, Veneciją ir Genują. Nori pastatyti rūmus, kurie niekuo nenusileistų šiems puikiems pavyzdžiams. Vos tik įžengęs į rūmus, žmogus turi būti sužavėtas. Lauko durys atsivers į erdvų vestibiulį. Dešinėje pusėje bus didingi skulptoriaus Hanso van Milderto darbo laiptai į naujo pastato antrąjį aukštą.

Kiemą uždarys portikas, jungiantis senąjį ir naująjį pastatą. Jis primins triumfo arką. Ją vainikuojančią baliustradą puoš Minervos ir Tapybos statulos ir dvi įspūdingos vazos. Kartušuose bus dvi citatos iš Juvenalio: *Permittes ipsis expendere numinibus, quid Conveniat nobis, rebusque sit utile nostris. Carior est illis homo, quam sibi* ir *Orandum est, sit mens sana in corpore sano. Fortem posce animum, et mortis terrore carentem... Nesciat irasci, cupiat nihil.*[1] Sodo gilumoje bus nedidelis paviljonas, papuoštas Heraklio statula. Tarp kolonų — Bakcho ir

[1] Tegu patys dievai nusprendžia, kas mums dera ir naudinga... Juk mes brangesni dievams, negu patys sau.

Reikia melstis, kad būtų sveika dvasia sveikame kūne. Prašyk narsios dvasios, kuri nebijo mirties... Kuriai svetimas pyktis ir aistros *(lot.)*.

Cereros figūros, o nišoje virš įėjimo Gausybės dievas. Pagaliau kairėje pusėje tarp kiemo ir sodo „į Romos Panteoną panaši apskrita salė, kur šviesa pateks tik iš viršaus pro angą kupolo centre". Šioje salėje, kaip mums pasakoja vienas ten buvojęs liudytojas, netrūko antikinių biustų ir statulų, iš Italijos parvežtų paveikslų bei kitų brangių ir retų daiktų.

Koks dekoro puošnumas! Skulptūros nuo žemės iki stogo: bareljefai, horeljefai, drąsios kompozicijos, festonai, girliandos. Kolonos ir nišos, frontonai ir baliustrados, konsolės ir vazos, biustai ir statulos — visa tai daro sunkaus ištaigingumo įspūdį. Bet čia dar ne viskas. Už namo per visą jo plotį ir netgi dešinėliau — sodas. Suplanuotas visiškai pagal italų stilių. Tiesios linijos ir apskritimų dalys sudarys atitinkamai vieną šalia kitos sugrupuotas klombas. Apelsinmedžiai čia turi priminti Italiją, o leukonijos ir tulpės atstovaus gimtojo krašto florai.

Tokios Rubenso svajonės. Gerai apgalvotos svajonės, ir jis įgyvendina jas su didžiausiu tikslumu. Jis pats sudarė planus ir dabar prižiūri darbus ir jiems vadovauja, kad visi veiktų pagal griežtą jo valią. Taip jis jau įgudęs dirbti.

Graveriai, kurie reprodukuoja jo kūrinius, privalo paklusti tapytojo reikalavimams. Jo visiškai nepatenkina smulkaus detalizavimo technika, kuri išgarsino ištisas graverių šeimas: Kolartus, Gale, Viriksus. Jis reikalauja labiau tapybiško interpretavimo. Kur nepakanka raižiklių, ten reikia griebtis oforto. Rubensui mažai rūpi, kad jis atmeta kruopštų raižikliu atliekamą graverio darbą ir bruka prievartą, kuri beveik tolygi išdavystei. Jis tik nori, kad visi jo paletės niuansai būtų tiksliai perteikti. Tai anaiptol ne taip jau lengva. Iš gausios Gale šeimos graverių jis pripažįsta tiktai vieną Kornelį, bet ir šis ne visiškai jį patenkina. Savo planams vykdyti jis ieško menininkų net užsienyje. Olandijoje atranda tokius meistrus, kaip Vilemas Svanenburgas, Janas Muleris ir Jakobas Matamas.

Panašiai pajungia ir tapytojus, dirbančius jo dirbtuvėje. Paklus jo valiai ir skulptoriai, nes ir jų menas turi atitikti bendrą kryptį. Šį kelią nutiesė Mikelandželas, kuris geriau nei Donatelas arba Verokjas mokėjo savo kūriniuose išreikšti judesį. Garsus flamandas Janas Bolonietis, miręs Florencijoje 1608 metais, su mažesne išraiškos jėga, bet žymiai gracingiau tęsė šią kryptį. Rubensas išnaudoja kiekvieną progą ir šioje srityje primesti savo tėvynainiams naują stilių.

Rubensas uždirba daug pinigų, bet jam reikia jų dar daugiau. Pinigai — tai priemonė, leidžianti Rubensui primesti savo valią ir tapti reikšmingam. Jis nepamiršo savo vaikystės ir tėvų nuolatinių rūpesčių. Mes gailimės vargšo, bet dažnai ir jaučiame jam panieką. Gyvenime reikia siekti sėkmės. Ir pirmiausia reikia turėti pinigų, turėdamas pinigų gali išnaudoti visas galimybes. Bet turtas dar ne viskas, reikia kopti vis aukščiau. Visų pirma, reikia pranokti kolegas tapytojus, ir ne tik savo meistriškumu, bet ir gyvenimo prabanga. Jei žymiesiems dailininkams daro įspūdį jų kolegos meniniai pasiekimai, tai vidutiniuosius žavi socialinė jo padėtis. O jeigu tu nori ko nors pasiekti, vidutinių dailininkų negalima nepaisyti, nes jų visas legionas. Reikia be paliovos kopti aukštyn ir stengtis atsidurti tarp tų žmonių, kurie savo kilmės dėka valdo pasaulį. Reikia pasiekti, kad galėtum elgtis su jais, kaip su sau lygiais. Juk žmogus yra tiktai žmogus, ir kilnūs titulai iš esmės jo nepakeičia. Rubensas jau seniai suprato, kokią kainą moka nekilmingasis už šio pasaulio didžiūnų malonę. Ryškiausias pavyzdys — Jano Rubenso likimas, kurio jis neužmiršo.

Trejus metus trunka šios karališkos rezidencijos statyba, o Rubensas per tą laiką dirba taip, kaip vien jis temoka dirbti. Daro eskizus savo bičiulio Moretaus knygų viršeliams. Jo piešinius graviruoja Teodoras Gale. Greitomis apmeta daugybės kompozicijų eskizus, kuriuos vėliau išdidina jam padedantieji tapytojai. Gerai įgudę bendradarbiai tapo kiekvienas jam skirtą paveikslo dalį, o jis pats, prieš atiduodamas paveikslą klientui, jį visą paretušuoja. Pats taip pat tapo kokią nors figūrą, rečiau visą paveikslą, tarsi norėdamas įrodyti, kad jis tebėra nepralenkiamas. Nors jo dirbtuvėje yra darbo paskirstymas ir jis naudojasi paslaugomis tokių tapytojų, kaip Jano Breigelio, Franso Sneiderso ir daugelio kitų, vis vien būtent jis vienija juos visus ir lengvai pranoksta net siauroje individualioje kiekvieno srityje.

Kunigaikščiai, prelatai, didžiūnai ir turtingieji bajorai gaudyte gaudo paties Rubenso tapytus paveikslus, bet dažniausiai jiems reikia tenkintis drobėmis, nutapytomis jo dirbtuvėje pagal meistro eskizą ir tik jo paretušuotomis. Štai naujasis „Trijų karalių pasveikinimas"— mažiau patetiškas ir ne toks puikus, kaip pirmasis. Jis siunčiamas į Mechelną papuošti šv. Jono bažnyčios. O štai gigantiškas „Paskutinis teismas", skirtas Noiburgo

jėzuitų bažnyčios didžiajam altoriui. Jį užsakė Noiburgo hercogas Volfgangas Vilhelmas Bavarietis. Spinolos dėka neseniai išgelbėtas iš gana keblios padėties, šis ką tik iškeptas katalikas ėmėsi puošti bažnyčias. „Paskutinis teismas"— tai žmogaus kūnui skirtas himnas. Susipynusios nuogos figūros verčiasi viena per kitą, ir teisuoliai atrodo ne mažiau sunerimę, kaip ir pasmerktieji. Raumeningus vyrų kūnus Rubensas jau ne kartą buvo vaizdavęs, bet štai pagaliau nutapytos ir apkūnios nuogos moterys. Tačiau dievui trūksta didingumo, jis nedominuoja virš visko, o tėra tiktai viena iš daugybės figūrų apie tuščią erdvę centre. Jeigu visas ansamblis ir byloja apie nepaprastą tapytojo užmojį ir temperamentą, paveikslo kompozicija nėra tobula. Šiame kūrinyje stipriai jaučiama Mikelandželo įtaka, tačiau tapytojas nepajėgė pasiekti genialaus jo komponavimo paslapčių.

Tam pačiam hercogui Rubensas tapo „Liūtų medžioklę". Tiesą sakant, šiame paveiksle pavaizduotas daugiau mūšis, negu medžioklė. Ilčių ir nagų smūgiai, įnirtingai spardantys arkliai, durklai, strėlės, ragotinės. Peizažas ribojasi horizonto linija. Pamėgęs šią temą, Rubensas dar tapys tokį siužetą ne kartą. Čia yra kur pasireikšti — tobulinti judesio vaizdavimą, demonstruoti pamėgtus išorinius efektus, ieškoti rakursų galimybių, gilinti anatomijos žinias. Tapydamas šią drobę, veikiausiai prisiminė vieną iš tų paveikslų, kurių fragmentus kopijavo Italijoje: Didžiojo Leonardo „Mūšį prie Angijario". Bet kas gi iki jo buvo tapęs liūtus, vilkus ir leopardus tokiomis sunkiomis ir neįprastomis pozomis? Rubensas nepaprastai mėgo arklius, visuomet jais žavėjosi. Jis kūrė idealaus arklio tipą — nedidele gražia galva, plačiomis strėnomis, stipriomis kojomis, ilgais besiplaikstančiais karčiais, į pliumažą panašia uodega, išplėstomis šnervėmis ir ugningomis akimis. Žirgus mes matome Rubenso portretuose, medžioklės, mūšio bei religinėse scenose. Tapytojas žirgui paskyrė vieną iš lyriškiausių ir, nors kovingo siužeto, labiausiai harmoningų savo darbų — „Amazonių mūšį".

Rubensas kartais tapo ir žuvis, kaip, pavyzdžiui, „Stebuklingoje žūklėje", kurią jam užsakė žvejų gildija Mechelne savajai Dievo motinos bažnyčiai papuošti. Tai išties puikus paveikslas. Nudegę įsirėžę žvejų kūnai — didelis kontrastas ramiai Kristaus figūrai. Be paveikslų religiniais siužetais — Rubensas vis kartoja savo pamėgtus motyvus ir tapo naujus, kaip „Kristaus apraudojimas", „Kristus ir nusidėjėlė", „Pabėgimas į Egiptą", „Švento

Tomo netikėjimas", „Nuėmimas nuo kryžiaus", „Trijų karalių pasveikinimas", „Guldymas į karstą", „Raktų įteikimas šventam Petrui",— Rubensas vis mieliau tapo mitologines scenas. Šis vaisingas kontrreformacijos „tiekėjas" pernelyg persiėmęs pagoniškosios antikos dvasia — jo paveiksluose Olimpo dievai broliškai sutaria su Senojo ir Naujojo testamento herojais. Šitai teikia puikių galimybių, Ticiano ir Koredžio pavyzdžiu, aukštinti nuogą moters kūną!

Dailiai įdegusio puikaus ir raumeningo vyro nuogam kūnui Rubensas priešpastato šiaurės moters šviečiantį baltumą ir putlumą. Italijos dailininkams labiau patinka aukso spalvos kūnai, švelnios ir idealizuotos formos. Rubensas taip pat jas idealizuoja, tačiau jis tai daro savaip ir sukuria tik jam būdingą moters grožio tipą — ilgos kojos, putlus pilvas, masyvios strėnos, platūs apvalūs pečiai ir mažos krūtys. Kad kūnas atrodytų skaidrus, jis savo moterų formas modeliuoja melsva spalva, o šešėlių akcentus ryškina grynu karminu! Jas vadina Venera, Diana arba Kibele, jas matome bakchanalijų scenoje, randame šalia girto Sileno. Kartais, kaip, pavyzdžiui, „Leukipo dukterų pagrobime", išgavęs tobulą spalvų ir formų darną, Rubensas sukuria tikrą dekoratyvinės tapybos šedevrą. Šiame harmoningame kūrinyje veltui ieškotum dramatinio akcento — vyrų figūrų ir arklių grožis čia išryškina dviejų nuogų moterų spinduliuojantį grožį. Ir visai nesvarbu, kad, kuriant šį šedevrą, su Rubensu kartu dirbo ir van Deikas! Kai kas net tvirtina, kad tasai nuostabus dailininkas beveik vienas nutapęs vieną iš garsiųjų Rubenso bakchanalijų. Tačiau vadovauja visuomet pats Rubensas. Jis pasiūlo sumanymą, o jo stilius užvaldo kitus tapytojus. Tai labai ryškiai matyti portretuose.

Sugrįžęs į Antverpeną, jis tapo daugybę portretų, ir jį lydi didžiulė sėkmė. Šiame žanre jis taip pat griauna visus iki šiol nusistovėjusius principus. Niderlandų tapytojai visuomet buvo puikūs portretistai. Tokie praėjusio amžiaus dailininkai, kaip Mabiuzė, Kejus, Moras, Pourbus, išgarsino šį tapybos žanrą portretais, stebinančiais meistriškumu ir tiksliu psichologinės charakteristikos perteikimu. Rubensas šį žanrą vysto grynai dekoratyvine kryptimi. Nuo to be abejonės nukenčia portretinė charakteristika, tačiau tapytojo meistriškumas kompensuoja šį trūkumą. Portretai tapomi su polėkiu, pagal pageidavimą suidealinami, o juos supantis dekoras pabrėžia visuomeninę

padėtį. Portreto užsakovams tai žymiai svarbiau, negu psichologinis tikslumas. Paradinis portretas ne Rubenso atradimas, nuostabą kelia tik nepaprastas gebėjimas pasinaudoti iš jo viskuo, kas tik jam reikalinga. Audinių, bižuterijos, nėrinių ir apykaklių, plunksnų ir kitų papuošalų žaismas jam padeda laisviau traktuoti modelio veidą, ir ne todėl, kad jis neskirtų jam dėmesio, o todėl, kad veidas tampa jam viena iš daugelio detalių. Netgi tapydamas autoportretą, Rubensas per daug nesistengia tyrinėti savo išorės. Du kartus save tapo be skrybėlės. Pirmiausia „Keturiuose filosofuose", kur jis pavaizdavo save su Justum Lipsijum, Voverijum ir broliu Filipu; paskui savo autoportrete. Tačiau ateityje jo kaktą pridengs plati veltinė skrybėlė... Jis ne tiek domisi modeliu, kiek apskritai žmogumi, kurio sąvoka tarsi susilieja su pačiu gyvenimu,— jis tą gyvenimą įkūnija. Šituo ir galima paaiškinti Rubenso pomėgį tapyti *putti* (amūrus), kurių gana daug jo paveiksluose tiek religiniais, tiek ir mitologiniais siužetais. Jų pilna Rubenso padangėse, jie greta didžiųjų asmenybių, o kartais ir patys tampa pagrindine tema, kaip, pavyzdžiui, „Vaisių girliandoje". Kas gali būti džiaugsmingesnio už tą septynetą putlių rausvų vaikų, nešančių glėbiuose vaisius? Tai tikras džiaugsmo ir vilties himnas, tai kūrinys žmogaus, kuris visokioms negandoms ir likimo smūgiams priešpastato tvirtą tikėjimą gyvenimu.

Atkaklus siekimas įgyvendinti visus, tiek didelius, tiek mažus troškimus — tapti genijum, pelnyti garbę, užsitikrinti pasisekimą — ir nepamiršti tarp visų gyvenimo smulkmenų meilės — štai kas būdinga Rubensui.

„Keturi filosofai"... Iš tiesų ten nėra nė vieno filosofo. Justus Lipsijus, nors ir geidžiąs garsėti kaip stoikas, mokytas filologas, nuolat keičiantis tikėjimus — čia jis katalikas, čia liuteronas, čia kalvinas ir vėl katalikas,— iš esmės buvo paprastas silpnas žmogus. Tuo tarpu Filipas Rubensas ir Janas Voverijus — tai du atstovai to šiaurės humanizmo, kuris daugiausia tenkinosi kitų autorių aiškinimu. Šios pakraipos ir pats Peteris Paulius. Mažiau pasisėmęs lotyniškos išminties, negu anie trys, jis tik įterpdavo lotyniškų citatų į savo korespondenciją. Vienintelis filosofas — tai Seneka, kurio biustas matyti paveiksle ir kurį dievina šis ketvertas. Šis imperatoriaus dvaro pataikūnas, turtingas palūkininkas buvo stoikas tik teorijoje. Kai kurie tvirtino, kad tas biustas ne Senekos, o Fileto iš Koso salos. Tiek to.

Klysti yra žmogiška. (Geriau tiktų pasakyti *Errare humanum est.)* Paveikslo pavadinimas „Keturi filosofai" skamba puikiai. Jei už portretą Rubensas ima po keturiolika florinų ir aštuonis sū, tai už triptiką reikalauja tūkstančio šešių šimtų florinų, o už „Paskutinįjį teismą" trijų tūkstančių penkių šimtų. Portretai, medžioklės, religinės ir mitologinės scenos — kiekviena tema, kiekvienas formatas — skirtinga kaina.

Van Deiko padedamas, Rubensas tapo Genujos pirkliams septynis kartonus kilimams, kuriuose pasakojama apie tragišką konsulo Decijaus Muso istoriją. Tapyti kartonus kilimams — tai reiškia palaikyti labai senas tradicijas ir paremti šį taurų Niderlandų amatą. Nuvainikavę Araso miesto audėjus, Briuselio audėjai tapo garsiausi visame krikščioniškame pasaulyje. Būtent jiems Rafaelis patikėjo austi kilimus pagal savo kartonų seriją „Apaštalų darbai". Prižiūrėti darbų eigą tapytojas iš Urbino pavedė Bernardui van Orlėjui, kuris netrukus pasirodė pats esąs talentingas kartonų tapytojas. Jis nutapė kartonus „Maksimilijano medžioklė" ir „Abraomo istorija". Rafaelis savo kartonais sugriovė visas iki tol buvusias šio žanro tradicijas: jis pagrindinį dėmesį skyrė temai, o dekoratyvinius elementus nustūmė į antrą planą. Nuo Rafaelio laikų siužetas tapo pasakojamas kaip freskoje. Ši naujovė gal nebuvo labai nusisekusi, bet Sančio autoritetas buvo didelis, ir ji prigijo. Bernardas van Orlėjus ne vienintelis sekė Rafaelio pavyzdžiu. Rubensas jį pranoko. Kaip ir Rafaelis pagrindinį dėmesį skirdamas pasakojamam siužetui, jis dar laisviau vaizduoja judesį. Bendrai serija išėjo truputį chaotiška, atskirų kartonų tarpusavio ryšys gana menkas. Tapytojas dėl šito nelabai pergyvena, jis patenkintas, kad šioje meno rūšyje irgi turi savo manierą, taigi laimėjo dar vieną pergalę. O Briuselio audėjai, gražiai derindami lininius, šilkinius, auksinius ir sidabrinius siūlus, pagal jo piešinius išaus kilimus.

„Įmonė" dirba visu pajėgumu, pinigai plaukte plaukia. Tai neblogai, nes jų reikia gana daug prabangiems rūmams užbaigti. Statybą užbaigus, reikia pradėti vidaus įrangos darbus. Marmuriniai židiniai, odiniai apmušalai, žvakidės ir tachtos, raižyti baldai — visa tai privalo harmoningai derintis, daryti pertekliaus ir prabangos įspūdį.

Nėra jokios abejonės, kad Antverpene Rubenso namai gražiausi, su jais gali varžytis tik jo bičiulio Baltazaro Moretaus namai. Nuo 1610 metų jis tapo garsios spaustuvės vadovu. Jame

tarytum atgijo senio Planteno siela. Kaip ir senelis, jis mėgsta būti mokslininkų ir dailininkų draugijoje. Rubensas nutapo jam visą seriją portretų: Plantenas ir jo žmona Joana Rivjer, „motušė Joana", kaip ją paprastai vadindavo „vyriausiasis spaustuvininkas"[1]; Janas Moretus su žmona Martina; Jano tėvai: Jakobas Murentorfas ir jo žmona Adriena Gras; mokytas humanistas Justus Lipsijus, helenistas ir lotynistas teologas Pantinus, garsusis geografas Abrahamas Ortelijus ir ispanų teologas Montanus. Visi šie žmonės vienokiu ar kitokiu būdu dar labiau išgarsino spaustuvę, o savo prielankumu pateisino Planteno eilėraščio strofą:

Nepajėgdamas būti
poetu, rašytoju nei genijum,
stengiausi sekti
jų takais, keliais arba pėdomis,
taip galėdamas pelnyti sau
jų prielankumą.

Moretus, išsilavinęs ir kultūringas žmogus, kiek linkęs į senovę. Tai išryškėja pradėjus jam plėsti garsiuosius savo rūmus. Rubensas labiau naujoviškas. Jis ne vien tiktai tiekia savo draugui piešinius, bet ir stengiasi primesti bičiuliui naują stilių. Griežta XVI amžiaus leidinių forma keičiama barokiniu ir neretai perdėtai pompastišku stiliumi. Estetikos srityje Moretus visiškai pasiduoda savo garsiajam bendradarbiui, kurį vadina „mūsų Apelesas". Kai reikia spręsti kokį nors ginčijamą klausimą, jis noriai remiasi Rubenso autoritetu.

Kai Teodoras Gale išraižė varyje pirmąsias jo piešinių graviūras, Rubensas atsisakė jas priimti. Visus reikalus sprendžia tiktai jis. Jo dėka Planteno įmonė spausdina puikius XVII amžiaus leidinius, kurių turinys, deja, ne visuomet atitinka puošnų knygos apipavidalinimą. Erchercogo Alberto ir Izabelės viešpatavimo metais literatūra buvo gerokai smukusi. Knygų autoriai, dangstydamiesi vėlyvojo humanizmo kauke, mėgaujasi lėkšta erudicija ir dievobaimingumu. Pedantiški jų veikalai, gana tušti, nors parašyti ir įmantriu stilium, teikia Rubensui didelių galimybių miklinti savo ranką piešiant alegorinius motyvus, daž-

[1] „Vyriausiojo spaustuvininko" titulą Kristupui Plantenui oficialiai suteikė Pilypas II.

nai nesuprantamus ir taip gausiai užpildančius puslapius, kad pavadinimui lieka ne daugiau kaip aštuntadalis visos kompozicijos. Laikui bėgant, Rubensas ima įvairiau komponuoti savo piešinius, tačiau šriftui niekada neskiria daugiau vietos. Kiekvienoje knygoje dominuoja jo piešiniai. Argi tai jam necharakteringa? Knygos, pasakojančios apie žmones, dievus ar šventųjų gyvenimą, jam tėra tik priemonė išreikšti savo nuotaikas.

1618 metų kovo mėnesį Izabelė Brant pagimdo antrą sūnų Nikolą. Sūnų krikštijant, dalyvauja Andrea Pikenotis, pavaduojantis krikšto tėvą, Genujos markizą Nikolą Palavičinį, kuriam Rubensas buvo tapęs ne vieną paveikslą. Peteris Paulius be abejonės mano, kad nereikia praleisti nė mažiausios galimybės pasirodyti prieš kitus. Ligurijos sostinę ir miestą prie Šeldės visuomet jungė draugiški ryšiai. Labai naudinga turėti Genujoje turtingą markizą, kuris prireikus gins tavo interesus. Antverpeno istorijoje draugystė ir dalykiniai santykiai dažnai sutampa, o Rubensas juk tikras antverpenietis. Nors Antverpeno rotušę globoja dievo motinos atvaizdas, jo gyventojų širdyse viešpatauja Merkurijus.

Turbūt jis ir paskatino Rubensą užmegzti ryšius su seru Dadliu Karltonu ir pabandyti iš jo gauti už keletą savo drobių antikinių skulptūrų kolekciją. Su šiuo anglų diplomatu praėjusiais metais jau buvo išmainęs savo paveikslą, vaizduojantį medžioklę, į deimantinį kaklo papuošalą. Tokie mainai jam, matyt, naudingi. Jo namuose keletas antikinių skulptūrų gana praverstų. Puikiai papildytų iš Italijos atvežtus meno kūrinius. Juoba kad įsigyti tokias skulptūras neišleidžiant nė skatiko — labai viliojantis dalykas. Seras Dadlis Karltonas — tai Anglijos ambasadorius Hagoje. Penkerius metus jis buvo Anglijos patikėtinis Venecijoje, ir manoma, kad artimai bičiuliaujasi su hercogu Bekingemu, Jokūbo I favoritu. Šis labai įtakingas žmogus yra garsus meno mecenatas. Jis iš tų amžinų meno globėjų, kurie nuolat ką nors perka, keičia, parduoda ir iš didelio savo dosnumo nejučia pasirodo esą geradariai. Būdamas Italijoje, seras Dadlis aistringai žavėjosi antikine marmuro skulptūra, tačiau prireikus lengvai atsisakydavo vieno ar kito kūrinio. Ypač jeigu prašydavo kas nors iš bičiulių ir jis pats iš to sandėrio galėjo turėti naudos. Dabar seras Karltonas neturi šios malonios galimybės — santūrūs olandų miestiečiai domisi tik tapyba. Anglijos diplomatas mielai atiduotų už gerus paveikslus savo likusias an-

tikines skulptūras. Tiesa, olandų tapytojai dar mažai žinomi, bet Rubenso pavardė jau garsi. Sero Karltono ir Rubenso interesai visiškai sutampa!

Norėdamas pradėti derybas su anglu, Peteris Paulius siunčia pas jį Harlemo dailininką Fransą Pitersą van Greberį, kurį apibūdina labai teigiamai. „Tai pagarbos vertas asmuo, todėl neabejodami galime pasikliauti jo nuoširdumu." Pagyrimas gana nelauktas, nes tasai Greberis buvo nelabai vertas tokios rekomendacijos. Bet juk galima nusidėti nesąmoningai; argi nėra kam pasitaikę klaidingai charakterizuoti savo amžininkų?

Derybos vyksta sklandžiai. Rubensas siūlo už kolekciją dvidešimt keturis paveikslus, kai kurie iš jų gana dideli. Jų bendra vertė šeši tūkstančiai florinų. Seras Dadlis Karltonas ne koks naivuolis. Jis atidžiai peržiūri sąrašą, atmeta ne paties Rubenso tapytus paveikslus ir vieną labai didelę drobę, kuri užimtų per daug vietos. Rubenso sąskaita sumažinama iki trijų tūkstančių florinų. Anglas pasiūlo naują variantą: pusę sumos Rubensas sumokės paveikslais, o kitą pusę — Briuselio kilimais! Rubensas jaučiasi netikėtai užkluptas — jis norėjo įsigyti kolekciją nieko nepridėdamas iš savo kišenės. Gudrusis Karltonas veltui stengiasi jį įtikinti, kad nuo to mainai nesikeičia. Rubensas prieštarauja, sakydamas, kad „dosniau dalinami savo daržo vaisiai, negu pirkti turguje". Kilimai — tai juk kaip tik turguje pirkti vaisiai, ir tapytojas skundžiasi: „Pastaraisiais metais išleidau daug tūkstančių florinų savo namams puošti." Tačiau anglas neperkalbamas ir užtikrina Rubensą, jog „niekas anapus Alpių — nei valdovas, nei koks kolekcionierius — neturės puikesnės ir vertingesnės kolekcijos". Sunkiai išnarpliojamas klausimas! Bet Peteris Paulius nepasiduoda: jis pridėsiąs keletą savo darbo drobių ir du tūkstančius florinų išleisiąs kilimams. Visada labai praktiškas, jis reikalauja, kad būtų „grąžintos dėžės, kuriomis bus galima pasinaudoti vežant iš Olandijos marmurines skulptūras". Ir į smulkmenas nedera moti ranka! Tuo sandėris ir baigiamas.

Rugpjūčio pradžioje Rubensas tampa savo išsvajotųjų antikinių skulptūrų savininku. Karltono kolekciją sudaro šimtas keturiasdešimt du objektai. Tai galvos, biustai, torsai, skulptūrų fragmentai. Galbūt tai ir ne pirmaeiliai kūriniai. Seras Dadlis gal ir per daug išgyrė savo prekę („džentelmeno žodis!"), tačiau ir Peteris Paulius neliko jam skolingas („garbingo žmogaus žo-

dis!") — jam nedera rodyti nepatenkintą veidą. Pagaliau prekybinė šios kolekcijos vertė gana svari. Visi tai žino ir apie tai kalba. Dabar Rubensas savo rūmus gali papuošti marmurinėm skulptūrom, kaip jau išgražino sienas paveikslais. Jo namai neturi sau lygių. Štai pagaliau pagrindas Baltazarui Moretui vadinti Rubensą „mūsų amžiaus Apelesu".

VIII

„FABRIKAS" VEIKIA

1618 — 1622

„Fabrikas" dirba.

Apie meistrą sukasi gausūs satelitai. Be tapybos parankinių, kuriais galime pavadinti mokinius, čia sutiksime ne vieną jau subrendusį dailininką. Pirmiausia tai Janas Breigelis, pramintas Aksominiu, kadangi šios rūšies medžiagai, kaip sakoma, turėjęs itin didelį potraukį. Ilgai išgyvenęs Italijoje, keliavęs po Vokietiją, nuo 1597 metų gyvena Antverpene. Jo kūriniai graibstyte graibstomi ir labai brangiai vertinami. Dailininkas labai laisvai traktuoja savo kūrinių tematiką ir sugeba tenkinti kolekcionierių skonį. Jis vienintelis didžiojo Breigelio palikuonis, turįs originalų talentą. Tiek pat meistriškai jis tapo žmonių figūras, gyvulius, gėles ir peizažus. Mielai bendradarbiauja su kitais dailininkais. Pauliaus Brilio ir Joso de Mompero peizažuose tapo žmonių figūras, gyvulius ir gėles. Tačiau pats prašo van Baleną, vieną iš Frankenų arba Rotenhamerį savo peizažuose nutapyti žmonių figūras. Kaip gėlių tapytojas, varžosi su Ambrozijum Boschartu dėl pirmenybės kuriant šią naują tapybos rūšį, tačiau Breigelio tapyba daug jausmingesnė ir įvairesnė, negu jo varžovo. Kartu su Gilisu van Koninkslu, Pauliumi Briliu ir Josu de Momperu sukuria naujo stiliaus peizažą, kuriam realistinis požiūris ir šviesos elementai teikia daugiau gyvumo, daro jį lyriškesnį ir paprastesnį.

Nuo 1609 metų susidraugavęs su Rubensu, Breigelis, būdamas už jį devyneriais metais vyresnis, mielai papildo jaunesniojo ir jau išgarsėjusio bičiulio veržlų nerimastingą genijų savo subtiliu talentu. Bendradarbiaujant šiems dviem meistrams, kartais netikėtai sukuriami šedevrai, kaip, pavyzdžiui, „Adomas ir Ieva rojuje". Rubensas subtiliai nutapė dvi nuogas figūras, kad jos dailiai pritaptų prie tobulo bičiulio peizažo. Kai reikia rašyti laišką itališkai, Rubensas noriai būna savo draugui sekretoriumi; be abejo, Rubensas rašė ir tą laišką, kuriame Breigelis pra-

nešė savo korespondentui Italijoje, kad Fransas Sneidersas tapo puikius paveikslus — *cose miracolose*. Mat, šis dailininkas, natiurmortų ir gyvulių tapytojas, ne tiktai Rubenso ir Breigelio bičiulis, bet ir žymi figūra Rubenso dirbtuvėje.

Fransas Sneidersas — malonus, romus žmogus pablyškusiu švelnių bruožų veidu, tamsiais plaukais, smailia barzdele ir dailiais ūsiukais. Jis pora metų jaunesnis už Rubensą. Kurdamas monumentalius natiurmortus, jis tęsė Piterio Artseno ir Joachimo Beikelaro tradicijas, tačiau, Italijos dailininkų paveiktas, ėmė tapyti švelnesne maniera, o Rubenso vadovaujamas pasiekė meistriškumo viršūnę. Dosniam, tačiau pernelyg materialiam savo pirmtakų turtingumui jis priešpastato daug lyriškesnę, dinamiškesnę ir labiau dekoratyvią koncepciją. Nesinori net vadinti natiurmortais jo drobių, kuriose maisto produktai — vaisiai, žuvis, paukštiena, žvėriena — įgauna beveik patetinį išraiškingumą. Su Sneidersu bando rungtyniauti jo pusbrolis Paulius de Vosas; šis linksmas, sveikata ir gyvenimo džiaugsmu trykštantis šaunuolis mėgsta tą patį žanrą, kaip ir Sneidersas, ir stengiasi pasiekti tokį pat monumentalumą.

Apie kitą savo bendradarbį — Deodatą del Montę — Rubensas kiek nepagrįstai atsiliepia, kaip apie žmogų, „daug pasiekusį tapyboje bei kituose menuose". Tai senas Rubenso bičiulis, su kuriuo jis buvo pažįstamas dar Italijoje, turtingas ir labai gerbiamas žmogus. Visuomenėje šios savybės dažnai atstoja talentą, ir Rubensui pravartu jį turėti savo bendradarbiu. Du peizažistai — Janas Vildensas, kuris, prieš ateidamas į Rubenso dirbtuvę, penkerius metus keliavo po Italiją, ir Lukas van Judenas — talentingi tapytojai, tobulai komponuojantys peizažų foną. Bet pats žymiausias ir garsiausias iš jų, labai gabus ir anksti subrendęs dailininkas, dirbtuvės pasididžiavimas — Antonijas van Deikas.

Švelnaus profilio, su puriais šviesiai rusvais plaukais jis gražus lyg pažas, o putlios jo lūpos su nedideliu ūsų ruoželiu byloja, kaip jis aistringai myli gyvenimą. Jo tėvai turtingi. Šiam likimo lepūnėliui viskas einasi labai lengvai. Būdamas vienuolikos metų, jis pradeda mokytis pas van Baleną, o septyniolikos metų jau savarankiškas meistras, nors dar ir nepriimtas į šv. Luko gildiją. Rubensas kviečiasi van Deiką į savo dirbtuvę ir patiki jam svarbiausius kūrinius. Šis dailininkas nėra kurio nors tapybos žanro specialistas vien dėl to, kad visur jis vienodai talentingas. Pasakojama, kad kartą Rubenso mokiniai, norėdami

pasižiūrėti savo meistro kūrinių, įėjo nesiklausę į jo dirbtuvę, ir vienas iš jų netyčia sugadino pradėtą drobę. Visi nutarė, kad tik van Deikas gali pataisyti paveikslą. Jis taip meistriškai viską sutvarkė, kad Rubensas, nors ir pastebėjo, kas buvo atsitikę, iš pagarbos savo bendradarbio talentui nepasakė nė žodžio.

Štai tie žmonės, arba, tiksliau sakant, patys svarbiausieji, kurie sudarė apie Rubensą tvirtą falangą. Vieni jų tam tikro tapybos žanro specialistai, kiti tapo ant drobės Rubenso eskizus. Eskizai — tai svarbiausias paties meistro uždavinys. Ant lentų, kurių dydis retai prašoka tris pėdas pločio ir keturias ilgio, Rubensas nepaprastai temperamentingai ir tvirtai škicuoja pagrindinius savo kompozicijos bruožus. Tuo pat metu piešia ir tapo, lengvai pačiu teptuko galiuku, sepijos spalva. Pakanka keleto staigių brūkštelėjimų apimčiai pavaizduoti. Keletas brūkšnių raudona, pilkšvai melsva ir balta spalva — ir išryškėja spalvų arba šešėlio intensyvumas. Žiūri į tokį pano, ir atrodo, tarytum nieko jame nėra, o iš tikrųjų ten jau yra viskas ir kaip puikiai išreikšta... Kartais Rubensas eskizus visai išbaigia, numato tonus. Tada jau pradeda ryškėti pats kūrinys, kol kas dar bendriausiais bruožais, pasižymintis išraiškos drąsa, kurios kartais pasigendame jau baigtame kūrinyje.

Rubensui būdinga aistra vaizduoti judesį niekur taip gerai neišryškėja, kaip tose siautulingose kompozicijose, kur žmonės, gyvuliai, dangus ir žemė tarsi įtraukti į galingą sūkurį. Tačiau jam nepakanka vien formų dinamiškumo. Jis nori, kad paveikslai „dainuotų". Nuo jų turi plūsti šviesa. Visur matyti šviesios properšos tarytum fermatos. Tai šen, tai ten raudoni atšvaitai išblaško tamsius šešėlius. Tai emocinės spalvos triumfas. Būtent prie šių kūrinių sužavėti sustingsta padėjėjai ir mokiniai. Kartais neįtikėtinai nuolankus Rubensas toleruoja ir jų tapybos pobūdį, tačiau beveik visuomet juos patraukia paskui save. Pavyzdžiui, matome jį, tvardantį jam būdingą užmojį ir mėginantį subtiliai tapyti Adomą ir Ievą puošniame bičiulio Breigelio rojuje. Taikantis prie jaunojo van Deiko, kuris pradžioje buvo pasidavęs Karavadžo natūralizmui, Rubenso aistra buvo pasidariusi net brutali.

Rubensas ne tiktai kruopščiai skirsto vaidmenis savo padėjėjams, jis akylai tikrina, ir kaip jie juos atlieka. Labai svarbu užtikrinti gamybos našumą, bet reikia mokėti vikriai parduoti prekes ir neturėti konkurentų. Su paveikslais nėra didelių sun-

kumų. Gausiai plaukia užsakymai, kolekcionierių agentai zuja apie dirbtuvę. Trokšdami dorai uždirbtų komisinių, jie moka žadinti entuziazmą, kurstyti smalsumą ir, jeigu reikia, savo globėjų prielankumą.

Graviūroms reikia didesnių pastangų. Bet graviūros — vertingi pagalbininkai. Jos žymiai tiksliau informuoja žinių trokštantį žmogų apie naujus atradimus bei kitus pasaulio įvykius, negu savaitraštis *Nieuwe Tydinghe*, kurį nuo 1620 metų leidžia Abrahamas Verhuvenas. Pats leidėjas, drovus novatorius, kiekvieną žinutę savo laikraštyje užbaigia atsargiu įspėjimu: *Of het waer is, sal den tijdt leeren*" (ar tai tiesa, parodys laikas), o graviūra pati patraukia akį. Kaip tik per estampus naujas italų meno stilius užvaldė Vakarus. Apie tai akivaizdžiai byloja prekiautojų estampais laimėjimai. Daugelis jų, kaip, pavyzdžiui, Gale arba de Jode dinastijos, patys yra graveriai. Kaip tik estampai išgarsino Diurerį, o Markantonijas per juos išgarsino Rafaelio vardą. Graviūros paskelbia pasauliui dailininko vardą ir pelno jam šlovę. Jau nekalbant apie tai, kad jos rimtas pajamų šaltinis, jeigu, žinoma, pasisekė įsigyti privilegiją, leidžiančią persekioti klastotojus. Bet gauti tokią ypatingą teisę nelengva, ypač užsienyje; čia reikia daug kantrybės, atkaklumo, be to, negalima užmiršti, kad ne pro šalį kai kam įteikti dovanų. Jeigu net viskas gerai pasiseka, artimiausiu metu vėl reikia iš naujo griebtis panašių gudrybių, nes privilegijos teikiamos ribotam laikui. Ir Rubensas nesiliauja dėjęs pastangų tai privilegijai išlaikyti, kol galų gale pasiekia tikslą.

Bet jam negana vien tik rūpintis parduoti savo estampus. Graviūra jį savaime domina. Kaip ir visur, kur tik jis prideda ranką, Rubensas ir čia kupinas naujų sumanymų ir tvirtai pasiryžęs juos įgyvendinti. Pats asmeniškai graviruoja nedaug, tačiau labai atidžiai stebi kitų dailininkų darbą, ir ne taip lengva jam įtikti. Nei senasis Kornelis Gale, nei graveriai, jam dirbantieji Olandijoje, neįstengia patenkinti jo norų. Galiausiai susiranda graverį, sutinkantį dirbti jo dirbtuvėje — mat, tada lengviau jį prižiūrėti. Tai Piteris Sautmanas, kuris, meistriškai derindamas darbą raižikliu su ofortu, sugeba perteikti šviesą ir judesį — du pagrindinius Rubenso tapybos bruožus. Bet ir jam išeina pernelyg ryškūs kontrastai, perdaug pabrėžti kontūrai. Ir čia dar ne tas, kas privalėtų būti.

Pagaliau Rubensą visiškai patenkina Lukas Vorstermanas. Šis dar jaunas dailininkas turi stiprų, bet kartu lankstų charakterį. Jo interpretacijos spalvingos, šiltos, pilnos šviesos. Jaunajam dailininkui Rubensas patiki visą seriją savo eskizų, o pats tuo metu rūpinasi gauti toms graviūroms privilegiją Olandijoje. Kreipiasi į Piterį van Veną, Hagos advokatą, savo buvusio mokytojo Oto Venijaus brolį. „Graviūros dar ne visiškai užbaigtos,— rašo jam Rubensas,— bet ilgai tas darbas neužtruks, ir aš manau, kad būtų galima, remiantis tiksliu sąrašu, kuriame bus aprašyti visi graviūrose pavaizduoti siužetai, jau dabar pradėti derybas ir tuo būdu laimėti laiko." Rubensas visuomet ūmus veikti. Ir dar praktiškas. Po poros eilučių priduria: „Tiesą sakant, tame sąraše norėčiau išvardinti dar ir tas graviūras, kurios bus baigtos vėliau. Nereikėtų vėl gaišti laiko deryboms." Mėgindamas pergudrauti Jungtinių provincijų Generalinius štatus — tam po Piterio van Veno į pagalbą pasitelkia ir serą Dadlį Karltoną,— Rubensas nepamiršta ir tapybos. Jis tapo paveikslus erchercogui Leopoldui, Pasau ir Strasburgo vyskupui, Noiburgo hercogui Volfgangui Vilhelmui Bavariečiui, savo bičiuliui, Antverpeno kolekcionieriui van der Gestui, markizui Nikolui Palavičiniui, savo sūnaus krikštatėviui, ir daugeliui kitų! Vienam užsakovui šventas Ignotas daro stebuklus, kitam — narsiai kaunasi amazonės, trečias gauna „Kristaus gimimą" ir „Šventosios dvasios nusileidimą". Ir taip toliau...

Gasparo Šarlio užsakymu, Rubensas tapo „Paskutinę švento Pranciškaus komuniją", skirtą pranciškonų bažnyčiai Antverpene. Daugelis meno mylėtojų didžiai susižavėję paveikslu. Šis kūrinys skiriasi nuo įprastinės Rubenso tapysenos. Nors jo kompozicija vertikali, Rubensas šį kartą nesistengia užpildyti visos drobės figūromis. Priešingai, veiksmas vyksta tik priešakiniame plane, paveikslas neapkraunamas ištisais aukštais, o viršutinė jo dalis net tuštoka. Nejaugi šis kūrinys atsirado Domenikino paveikslo „Paskutinė švento Jeronimo komunija" įtakoje? Rubenso paveiksle pasigendame judesio, užtat religinis jausmas čia išreikštas stipriau, negu paprastai. Netgi paletė prislopinta. Kūrinys nuostabus, tačiau Rubensui nebūdingas.

Galinga dailininko prigimtis daug pilniau išreikšta didžiulėje drobėje „Pervėrimas ietimi", kurią, van Deiko padedamas, kiek vėliau nutapė tai pačiai bažnyčiai. Šioje dramatinėje Kalvarijos kalno scenoje vis dėlto nejaučiama tikros kančios. Kristaus kū-

nas, kaip ir dviejų latrų kūnai, atrodo stiprus ir atletiškas. Dievo motinos, šv. Jono ir graudulingos Magdalenos figūros iš tiesų sudaro sielvartingą grupę, tačiau ją nustelbia sveikata trykštantys ir spalvingi kareiviai. Tamsus dangus sudaro kontrastą Nukryžiuotojo kūnui, o keletas juodų akcentų dar primena italų meistrus.

Vieną dieną Rubensas baigia paveikslą „Trys kryžiai", o jau kitą —„Dangun ėmimą". Vėl imasi „Paskutiniojo teismo" temos, tik žymiai mažesnio formato, negu pirmasis paveikslas. Jo koncepcija čia labiau apgalvota ir pasverta. Ir tarsi norėdamas įrodyti tobulą meistriškumą, jis vėl žongliruoja nuogų kūnų grupėmis „Nusidėjėlių pasmerkime". Tačiau šis darbas jam netrukdo tuo pačiu metu tapyti tris akademinius moterų aktus Jano Breigelio gėlių peizaže. Dar tapo drobes savo dirbtuvėje. Rubensas visiškai lengvai pereina nuo religinių siužetų prie pasaulietiškų. Keletas skubrių teptuko brūkštelėjimų — ir bendradarbiai jau imasi vykdyti sumanymą. Bet argi pats Rubensas neišbaigia paveikslo „savo ranka"? Jis stebisi, kad kai kurie klientai reiškia savo nepasitenkinimą arba reikalauja paveikslo, kuris būtų vien jo nutapytas. Ak, tie klientai! Yra ir tokių, kurie, užsakydami paveikslą, dailininkui nurodo vaizduotėje susikurtą modelį ir reikalauja, kad taip būtų ir atlikta. Taip atsitiko ir su Bavarijos hercogu, užsakiusiu Rubensui nutapyti šv. Mykolą. „Sumanymas puikus, tačiau sunkiai įgyvendinamas,— sako tapytojas ir priduria:— Nemanau, kad tarp savo mokinių galėčiau rasti tapytoją, sugebantį įvykdyti panašų užsakymą net pagal mano eskizus. Šiaip ar taip, būčiau priverstas pats pabaigti kūrinį."

Ne visuomet būna lengvi santykiai su didžiūnais, todėl reikia mokėti ginti savo interesus. Pavyzdžiui, ką galima atsakyti serui Dadliui Karltonui, visada godžiai puolančiam į mainus ir sandėrius ir geidžiančiam lordui Henriui Danversui priklausančią Basano drobę iškeisti į naujausius Rubenso kūrinius? Nauji Rubenso paveikslai — tai grynas sidabras, o ką veikti su Basano drobe? Tačiau kalba eina apie serą Dadlį Karltoną, o už jo pečių dar stovi lordas Danversas — su jais reikia skaitytis. Rubensas nusileidžia. Teprisiunčia jam Basaną. Vos pamatęs prisiųstą paveikslą, Rubensas net suriko iš siaubo: jo būklė tikrai apverktina! Norėdamas padaryti ambasadoriui paslaugą, pasiūlo už jį mažą savo drobę „Vilkų medžioklę", nutapytą „savo ranka". Kadangi seras Karltonas dėl šio pasiūlymo raukosi, sutinka padi-

dinti paveikslo formatą ir pakeisti vilkus į liūtus, bet kūrinys, pasak Rubenso, bus brangesnis. Todėl jis reikalauja dar papildomai atsilyginti. Pagaliau Karltonas nusileidžia, o Rubensas paima Basano paveikslą.

1620 metų kovo mėnesį Rubensas pasirašo sutartį su Briuselio jėzuitų kolegijos rektoriumi ir Antverpeno vienuolyno viršininku. Už septynis tūkstančius florinų jis apsiima ištapyti trisdešimt šešis plafonus naujoje jėzuitų bažnyčioje ir nutapyti tris paveikslus altoriui papuošti. Trisdešimt devynis mažesnio formato eskizus įsipareigoja padaryti „savo ranka". Tačiau tapymo darbai patikimi „van Deikui ir kitiems mokiniams". Van Deikui dar tik dvidešimt vieneri metai, tačiau jis jau tiek išgarsėjęs, kad žymusis kolekcionierius grafas Arundelis nori jį parsivilioti į Londoną. Ar pavyks jam dailininką įkalbėti? Sprendžiant iš laiško, rašyto savo įgaliotiniui, vargu: „Van Deikas gyvena pas Rubensą, o jo paveikslai pradedami vertinti lygiai tiek pat, kaip ir jo mokytojo kūriniai. Šiam jaunuoliui dvidešimt metų, jis labai turtingų antverpeniečių sūnus. Todėl labai bus sunku įtikinti, kad išvyktų iš tėvynės, juoba kad jis labai gerai mato, kokia sėkmė čia lydi Rubensą."

Šis jėzuitų užsakymas Rubensui — netikėtas laimikis. Jų bažnyčia bus pati puošniausia Antverpene. Statybos darbai vyksta jau nuo 1614 metų. Vienas jos autorius, tėvas Fransas Agilonas, mirė 1617 metais, ir ordino koadjutorius brolis Piteris Hoisensas dabar tęsia pradėtus darbus. Būdamas geruose santykiuose su jėzuitais, Rubensas gali čia įterpti savo žodį, padėti patarimais bei nurodymais. Architektai dirbdami vadovavosi Vitruvijaus veikalais ir Vinjolio teorijomis. Todėl bažnyčios forma tokia pati, kaip senųjų Romos bazilikų, o fasadas itališko stiliaus. Tačiau ji žymiai masyvesnė, įmantresnė, nei tokie statiniai anapus Alpių. Niderlanduose šis stilius visiškai naujas ir nuo šiol bus vadinamas „jėzuitų stiliumi". Tiesa, jo bruožų jau yra Antverpeno rotušės centrinėje dalyje, bet čia jie pirmą kartą pasirodo visu ryškumu. Tai stilius, kurį panaudojo po Tridento susirinkimo atgimusi katalikybė. Po inkvizicijos ir reformacijos bei jas lydinčių nelaimių ir žiaurumų senasis tikėjimas dedasi naują skraistę. Jį gaubia jaukesnės ir, jei taip galima išsireikšti, labiau žmogiškos formos, kad krikščionys suprastų, jog tikėjimas patraukia, o ne atstumia. Šiam tikslui nereikia gailėtis nei pastangų, nei lėšų. Laikantis Antverpeno tradicijų, viskas daroma su

dideliu užmoju. Iš Toskanos atgabentas gražiausias marmuras puošia chorus ir dvi šoninės koplyčias: antikinis žalias, brokatelas, oniksas ir raudonas su rudais taškais marmuras, nekalbant jau apie baltą Kararos marmurą kolonoms. Skliautai paauksuoti. Be to, bažnyčioje dar trisdešimt šeši tapyti plafonai, paveikslai ir skulptūros!

Architektūra, tapyba ir skulptūra sutelkia visas pastangas, kad ši „marmuro šventovė" taptų Antverpeno stebuklu! Rubensui pavestas darbas vertas paties Mikelandželo arba Rafaelio. Pagaliau jo tapyba randa tinkamus rėmus. Rubensas išsivadavo iš neapkenčiamos gotikos. Dabar su tikru džiaugsmu gali imtis darbo.

1621 metų rugsėjo 12 dieną Antverpeno vyskupas Janas Malderus iškilmingai pašventina naują bažnyčią. Jos patronu parenkamas Jėzuitų ordino įsteigėjas Ignatas Lojola, kuris po kelių mėnesių turi būti kanonizuotas. Didžiajam altoriui Rubensas tapo „Švento Ignoto stebuklą" ir „Švento Pranciškaus Ksavero stebuklą"— du puikius kūrinius, kurie pagal naują paprotį puoš altorių paeiliui. O plafonams siužetus Rubensas ėmė iš Senojo ir Naujojo testamentų, be to, dar nutapė keturis Rytų Bažnyčios teologus: Atanaziją, Baziliją, Gregoriją Nazianietį ir Chrizostomą, ir keturis Vakarų Bažnyčios teologus: Jeronimą, Augustiną, Ambroziją ir Gregoriją Didįjį; ir dar daug šventų vyrų ir moterų, tarp jų ir tris infantės Izabelės globėjas — Izabelę, Klarą ir Eugeniją. Ir visur puikiai pagautas judesys, su dideliu jam vienam būdingu meistriškumu nutapyti rakursai prilygsta didžiųjų Italijos meistrų darbams ir yra tikras jo meistriškumo įrodymas.

Deja, kad šalis laimingai gyventų, nepakanka statyti bažnyčias ir dirbti dievui patinkamus darbus. Ypač ryškiai blogėja padėtis Antverpene. Uždarius Šeldės žiotis, miestas vis labiau skursta. Nelaimingąjį Antverpeną viena po kitos palieka patricijų šeimos, nuo kurių iki tol priklausė šio miesto turtingumas. Jau 1616 metais vyskupas Janas Molderus skundžiasi Briuselyje, kad iš Antverpeno išvyko daugiau nei du šimtai keturiasdešimt šeimų. Prieš keletą metų dėl žydų persekiojimo vyko kitos rūšies emigracija. Miestas jau tiek prasiskolinęs, kad 1618 metais vyriausybė priversta išleisti įstatymą, pavadintą „Alberto įsaku", kuriame pernelyg dosniam Antverpeno magistratui nurodoma, kaip tvarkyti finansinius reikalus. Įsakas ne tiktai nu-

rodo, kad reikia sureguliuoti biudžetą, bet ir uždraudžia magistrato valdininkams švaistyti lėšas brangioms dovanoms, puotoms ir iškilmėms. Antverpeniečiai, mėgstą save vadinti „senjorais", dėl to labai nuliūsta. Jie pratę gyventi prabangiai. Štai, pavyzdžiui, rotušėje tik vienas Rubenso paveikslas „Trijų karalių pasveikinimas", kuriuo magistratas labai didžiavosi. Tačiau drobė padovanojama vienam ispanų bajorui, kuris galėjo palengvinti kažkokias sunkias derybas. Tokie jau tie antverpeniečiai!

Kadangi, darant paliaubas, sutartyje Ispanijos atstovai neiškėlė olandams sąlygos atidaryti Šeldę, Antverpenas liko be jokių ryšių su užjūrio kraštais. Nutrūko žaliavų tiekimas iš tolimų kraštų, nebeatvykdavo svetimšaliai, kurie papasakodavo visokių naujienų, atveždavo brangenybių ir užjūrio įdomybių. Visiškai apmirė nuostabus kunkuliuojantis gyvenimas, miesto gerovės šaltinis. Liko tik keletas amatų dirbtuvių ir buvusios prabangos liekanos. Prekyba su Indija, nors tas galėjo duoti Antverpenui šiek tiek pelno, dabar prieinama tik ispanams. Net dievobaimingiausi gyventojai nenori laikyti atpildu už nuskurdimą gausiai šalyje steigiamų vienuolynų, o jų tikrai apstu, kaip, pavyzdžiui, augustinjonai, pranciškonai, karmelitai didieji, karmelitai basieji, karteziniečiai, karmelitės, angliškosios karmelitės, ispaniškosios teresietės, dominikonietės, Apreiškimo seserys, pranciškonės... neskaitant jau esančių ordinų, kaip antai — pirmojo ordino pranciškonai, broliai celitai, elgetaujantieji broliai, kapucinai, dominikonai ir pagaliau įtakingiausias tuometinėje valdžioje jėzuitų ordinas.

Kovai su palūkininkų piktnaudžiavimais Antverpene ir Briuselyje įsteigti lombardai. Juos įsteigti pasiūlė Venseslas Kubergeris, kuris buvo stebėjęs jų darbą Italijoje. Bet tai vis vien negali sėkmingai išspręsti visų problemų. Šalis dar pergyvena išorinio pobūdžio sunkumus. Mirus karaliui Pilypui III, jo favoritas hercogas Lerma pateko nemalonėn. Erchercogienė Izabelė neteko ne tiktai atsidavusio brolio, bet ir jai palankaus ministro paramos. Vos įžengus į sostą nepažįstamam pusbroliui Pilypui IV, ispanų karaliaus rūmuose atsiranda naujas favoritas, grafas Olivaresas, hercogas de San Lukaras. Ko ji gali tikėtis po šių permainų? Nelaimingą moterį netrukus ištinka nauji smūgiai. Naujam valdovui įžengus į sostą, netrukus miršta erchercogas Albertas. Visiškai palaužta erchercogienė Izabelė daugelį

savaičių neišeina iš savo apartamentų. Nešioja tik vienuolės rūbus. Atrodo, ji nori visiškai išsižadėti valdžios. Padėtis šalyje tikrai kritiška.

Dvylika metų trukusios paliaubos baigiasi, nedrąsios derybos dėl naujo susitarimo neduoda jokių rezultatų ir joms nesimato pabaigos. Tikėdamas tuščiomis kalbomis, erchercogas Albertas puoselėjo beprotišką viltį — atiduoti Jungtines provincijas Ispanijos valdžion. Galime įsivaizduoti, ko galėjo tikėtis jo pasiuntiniai. Savo ruožtu Moricas iš Nasau grasino nutrauksiąs derybas, jeigu apie jas sužinosiąs Prancūzijos karalius. Iš karštuolio Morico, sūnaus Vilhelmo Oraniečio Taciturno ir Onos Saksonietės, tos pačios, kuri turėjo dukterį su Janu Rubensu, beliko vien tik šešėlis[1]. Prieš dvylika metų jis nė klausyti nenorėjo apie paliaubas, bet dabar, ligos nualintas, jis jau nori susitarti su Ispanija. Bet derybos turi būti labai slepiamos, nes abiejose pusėse yra aršių priešininkų, kad ir koks būtų susitarimas. Labiausiai nesutaikomas žmogus — tai Ispanijos ambasadorius Briuselio rūmuose kardinolas de la Kueva.

Alonsas de la Kueva, markizas de Bedmaras — ne tiktai labai energingas, bet ir neturi jokių skrupulų. Nepaprastai atsidavęs savo valdovui, jis vis dėlto turėjo palikti Veneciją, kur buvo akredituotas. Mat, paaiškėjo, jog dalyvavęs sąmoksle, kurio tikslas buvo perduoti Venecijos Respubliką Pilypo IV malonei ar nemalonei. Briuselyje kardinolas irgi paiso tik Ispanijos interesų, todėl priešinasi Spinolai ir kaip galėdamas stengiasi griauti jo autoritetą. Jis nepalankiai žiūri į Generalinius štatus ir tyčiojasi iš jų privilegijų, vadindamas jas „formalumu ir idiotų tautos pramogomis". Prie infantės jis vaidina tokį pat vaidmenį, kaip Granvela prie Margaritos Parmietės, ir jo nepopuliarumas jeigu ir nėra toks visuotinis, tai vis dėlto gana nemažas.

Po vyro Alberto mirties Izabelė jau ne regentė, tik Olandijos valdytoja. Tai nėra paprastas titulų pakeitimas. Madridas išmano, kaip „iš tolo" valdyti Niderlandus, lyg būtų kalbama apie Ispanijos karūnai priklausančią šalį, infantei paliekant tik tariamą valdžią. Todėl Brabanto kancleris Pekijus, be kardinolo Kuevos žinios, siūlo Rubensui užmegzti ryšius su Olandijoje gyve-

---

[1] Autoriaus klaida: Moricas iš Nasau buvo Vilhelmo Oraniečio ir jo antrosios žmonos Šarlotos Burbonietės sūnus.

nančiu savo svainiu Janu Brantu. Pekijaus sumanymas sužlunga. Niderlandai vėl mėgina slaptai tartis su Olandija per asmenis, neturinčius jokių oficialių titulų. Tačiau visos pastangos nesėkmingos, nes energingojo Olivareso valdoma Ispanija nori atsigriebti už visus iki tol patirtus pralaimėjimus.

Netrukus santykiai paaštrėja. Spinola atsisako savo pareigų, o į jo vietą Jungtinės provincijos paskiria generolą Ernestą de Mansfeldą, įrodžiusį savo sugebėjimus Vokietijos žemėje.

Nors Rubensas jam skirtoje diplomatinėje misijoje nieko nepasiekė, tačiau kaip tapytojas jis ir toliau triumfuoja. Bet ir čia neišvengia rūpesčių. Pagarsėjusi Basano paveikslo istorija netrukus komplikavosi labai nemalonia kryptimi. Lordo Karltono pasiuntiniai Metju ir Trambelis išsiuntė Rubenso kūrinį į Angliją. Raportuodamas savo ponui, Metju rašė: „Paveikslo originalas, puikus kūrinys, buvo parduotas už šimtą svarų sterlingų Bavarijos hercogui, tačiau anas buvo žymiai didesnis. Rubensas man prisipažino, kad ši antroji „Medžioklė" ne ištisai jo paties nutapyta. Aš jam padėkojau už atvirumą, nors kiekvienas, jei tik ne visai aklas, iš karto tai gali pastebėti. Vis dėlto Rubensas tvirtina, kad paveikslą ištisai retušavo jis pats." Dėl kainos Metju kalbėjosi su tapytoju labai atsargiai, „bet jo reikalavimai tokie pat nepajudinami, kaip medų ir persų įstatymai". Ne švelnesnis šiuo klausimu ir Trambelis. Jis netgi siūlo nutraukti sandėrį ir kreiptis į van Deiką, kuris tuo metu atvyko į Angliją. „Galiu prisiekti,— rašė jis,— kad van Deikas nutapys geresnį kūrinį, negu šis, ir už pusę kainos, kokios reikalauja Rubensas."

Gavęs „Liūtų medžioklę", lordas Henris Danversas baisiai įsiuto. Juk jis norėjo autentišką Rubenso paveikslą padovanoti Velso princui, o gavo skurdžią kopiją. Jis reikalauja, kad jam atsiųstų originalą arba grąžintų Basano kūrinį. Todėl Karltonas rašo tapytojui: „Grąžiname ponui Jūsų liūtus net nepaliestus ir prašome atsiųsti vietoj jų ramesnius ir geriau nutapytus gyvulius." Rubensas labai susikrimtęs. Ypač kai sužino, kad paveikslas buvo skirtas Velso princui, dar labiau nusimena. Jis teisinasi. „Niekas man nėra sakęs,— rašo jis,— ar tas kūrinys „privalo būti mano paties tapytas, ar tik mano retušuotas" ir siūlo tuos nelemtus liūtus pakeisti. Lordas Danversas su šiuo pasiūlymu sutinka, bet reikalas taip ir lieka nesutvarkytas. Įvyksta vi-

siškas nesusipratimas — Basanas grįžta į Londoną, o liūtai — į Antverpeną.

Yra nemalonumų ir su graviūromis. 1619 metais priėmęs raižytoju Luką Vorstermaną, tapytojas galėjo nuoširdžiai parašyti Piteriui van Venui: „Visuomet prižiūriu, kad graveris nenutoltų nuo modelio, ir man tai daug lengviau, kai mano priežiūroje dirba jaunas uolus žmogus, negu tada, kai darbą patikiu garsiems meistrams, kurie vadovaujasi tik savo vaizduotės įgeidžiais." Kai Rubensas rašė šį „pagiriamąjį žodį", Vorstermanui buvo tik dvidešimt ketveri metai. Deja, jaunuolis nepateisino vilčių. Rubensas skundžiasi: „Dėl mano raižytojo kaltės per pastaruosius dvejus metus neatspausdinome nieko geresnio."

Iš tiesų Vorstermaną buvo apėmusi baisi didybės manija, ir visai negalima buvo su juo dirbti. Jis tvirtino, kad visa estampų vertė priklausanti nuo jo darbo ir nuo šlovingo jo vardo. Tokia jo nuomonė siutino Rubensą. Jis ėmė skelbti „bet kam", kad jo piešiniai daug detalesni ir geriau išieškoti, negu Vorstermano graviūros. Čia meistras peržengia ribą. Juk žinome tuos piešinius, kuriuos Rubensas patiki savo graveriams; tai gana paviršutiniški eskizai, kuriuose pažymėta tik bendra kompozicija, o amatininkui reikia interpretuoti pagal Rubenso stilių. Visiškai suprantama, kad Vorstermanas, talentingas dailininkas ir labai įtarus žmogus, ėmė maištauti, nes jo darbas, nuo kurio iš tiesų priklausė graviūrų vertė, neišmanėlių akyse visiškai nebuvo vertinamas. O kas žino, koks sunkus ir atidus yra graverio darbas, tam, be abejo, bus suprantama išdidi Vorstermano laikysena. Tačiau Rubensas to nepripažįsta. Visus nuopelnus prisiskiria tik sau. Naivus tapytojas kivirčijasi ir stengiasi įrodyti, kad jo piešiniai „daug detalesni ir geriau išieškoti", negu padėjėjo graviūros, vien dėl to, kad negali susitaikyti su mintimi, jog Vorstermanas ištrūksta iš jo valdžios.

Nepakenčiamas Vorstermanas! Su tokiu charakteriu jam nieko daugiau nebelieka, tik dirbti savarankiškai. Taip jis ir pasielgia, prieš tai dar pagrasindamas buvusiam globėjui. Keletas Rubenso bičiulių, persigandusių dėl gresiančio jam pavojaus, reikalauja valdžios pasirūpinti didžiojo dailininko saugumu. Erchercogienė Izabelė pasirengus padėti Rubensui, tačiau Antverpeno burmistras Rokoksas atsisako, ir anaiptol ne dėl to, kad būtų abejingas savo bičiulio likimui. Greičiausiai Rokoksas tik

gerai pažinojo juos abu ir neteikė reikšmės Vorstermano grasinimams. Dailininkai ne avinėliai, ir, nors kai kurie iš jų dedasi dideliais ponais, dauguma taip ir lieka plebėjais. Briuselio rūmuose buvo pernelyg rimtai pasižiūrėta į šį dailininkų kivirčą, kuriam eiliniai Antverpeno gyventojai per daug neteikia reikšmės.

IX

NAUJA AISTRA

1622 — 1626

Jei kartais Rubensui ir pasitaiko nemalonumų, tai visuomet jie kompensuojami naujomis sėkmėmis. 1622 metais erchercogienės ambasadorius baronas de Vikas pakviečia Rubensą į Paryžių, kur supažindina jį su Marijos Mediči iždininku, šv. Ambraziejaus vienuolyno prioru. Karalienė motina kaip tik atvyko į Prancūziją susitaikyti su sūnumi Liudviku XIII. Ji vėl apsigyveno Liuksemburgo rūmuose, kuriuos prieš keletą metų jai buvo pastatęs Salomonas de Bros ir kuriuos po dvejų metų ji turėjo palikti. Karalienė yra sumaniusi didžiąją galeriją papuošti paveikslais, vaizduojančiais jos gyvenimo epizodus. Paskui nori kitoje galerijoje įamžinti savo garsingo vyro Henriko IV gyvenimą. Kaip tik Rubensui ir teko garbė vykdyti abu šiuos užsakymus.

Ir štai jis pristatomas Marijai Mediči, kurią iš tolo buvo matęs prieš dvidešimt dvejus metus, kai atvyko į Italiją. Tuokiantis šiai didžiojo Toskanos hercogo dukrai su Henriku IV, jis net dalyvavo palydoje. Beje, jinai senojo jo pono Vinčenco I svainė. Karalienei keturiasdešimt devyneri metai. Tai apkūni matrona gana paprastų veido bruožų ir nelabai protingo žvilgsnio. Kokia ji nepanaši į savo vyrą, kurio akys visuose portretuose spindi protu, laikysena išdidi, o veido išraiška gudri — tikri riterio ir klastingos lapės bruožai.

Tapytojas, suprantama, priėmė jam pasiūlytą darbą. Tai gigantiškas sumanymas, o tema nelabai dėkinga. Ką gi, tuo geriau! „Prisipažinsiu, iš prigimties aš labiau mėgstu tapyti didelius kūrinius, negu smulkius daikčiukus. Kiekvienas turi savo pašaukimą: mano talentas toks, kad dar niekada joks sumanymas nebuvo man per sunkus, nors ir milžiniškos apimties bei įvairiausių siužetų." Rašydamas šiuos žodžius prieš keletą mėnesių, Rubensas veikiausiai nė nepagalvojo, kad jo norai taip greit išsipildys...

Sugrįžęs į Antverpeną, tučtuojau imasi darbo. Ką galima pasakyti apie šią florentietę, kuri tapo Prancūzijos karaliene tik todėl, kad Henrikas IV skendėjo skolose, o Medičiai buvo svarbiausi jo kreditoriai? Dar net nesusipažinęs su būsimąja žmona, ministro Siuli prikalbintas, karalius pritarė numatytoms vedyboms, kurios turėjo atgaivinti jo herbo spindesį ir sustiprinti karališką valdžią. Prieš sutuoktuves Henrikas IV buvo matęs tik Marijos Mediči portretą. Jinai jam nepatiko, tačiau neatrodė atkari. Tačiau tuoj po vestuvių vedusiųjų santykiai pašlijo, jų gyvenimas virto tikru pragaru. Po Henriko IV mirties Marija Mediči tapo regente. Silpno charakterio pasipūtusi pikčiurna, prietaringa intrigantė, ji sutelkė apie save svetimšalius ir niekais pavertė protingą Henriko IV politiką. Apie karalienės protą vaizdžiai byloja ilgametės jos patikėtinės, maršalo d'Ankrės žmonos, atsakymas teisėjams, kurie kvotė ją, apkaltintą burtininkavimu. Kai ją paklausė, kokiomis priemonėmis ji pakerėjusi karalienę, apsukrioji italė įžūliai atrėžė: „Niekuo kitu, tik valdingumu, nes protinga moteris visuomet turi savo rankose kvailę." Karalienė motina ilgai kivirčijosi su sūnumi Liudviku XIII. Ir ko tik ten nebuvo — įkalinimas, ištrėmimas, pabėgimas ir net tikri mūšiai. Pagaliau Marija Mediči priversta pasiduoti karaliui. Kalbama, kad jiems susitaikyti padėjęs pats Rišelje.

Šitoje karalienės gyvenimo istorijoje galima gausiai rasti medžiagos dramatiniams siužetams, bet Rubensas žino ribas, kiek galima dailinti tiesą. Todėl verčiau tepadeda jam alegorijos ir mitologija! Ciklas pradedamas paveikslu, kuriame parkos, dalyvaujant Jupiteriui ir Junonai, verpia būsimosios karalienės gyvenimo siūlą. „Marijos Mediči auklėjimui" tapytojas pasitelkia Minervą, Apoloną, Merkurijų ir tris gracijas. Kūrinyje „Henrikas IV gauna būsimosios žmonos portretą" pavaizduota su šalmu Prancūzija, kuri pataria karaliui klausyti širdies balso! Lijone, kur karalius pirmą kartą išvysta Mariją Mediči, jis pats vaizduojamas kaip Jupiteris. Paveiksle „Liudviko XIII gimimas" matome sergstinčias Vaisingumo ir Sveikatos alegorijas, o kompozicijoje „Henriko IV-ojo mirtis" pavaizduota simbolinė raudančios Prancūzijos figūra. „Karalienės viešpatavimą" šlovina beveik visi Olimpo dievai. „Liudviko XIII subrendime" matome visas Dorybes. Atstumdamas įniršusią Nesantaikos deivę ir perkūnais trankydamas baidykles, „Merkurijus sutaiko jauną kara-

lių su motina". Ir pagaliau „Tiesos triumfe" tos pačios dievybės prieglobstyje Liudvikas XIII atiduoda savo širdį Marijai Mediči! Šiose kompozicijose, iš kurių trykšte tryKšta laki vaizduotė, Rubensas perkuria ne per daug šviesų savo herojės gyvenimą į pasakų pasaulį. Be to, ją apsupa tokia daugybe puošmenų, kad vos nenustumia jos į antrą planą. Pavyzdžiui, paveiksle „Atvykimas į Marselį" žiūrovo akį pirmiausia patraukia gražuolės najadės, o ne karalienė, kurią ištiestomis rankomis pasitinka Prancūzija. Netgi „Karūnavime"— viename iš nedaugelio karalienės gyvenimo epizodų, kur nepanaudotos jokios alegorijos,— pirmame plane nupiešti du dailūs šunys! Ir tai Sen-Deni bazilikoje! Rubensas karalienei pasirodė tiek prielankus ir savo vaizduote suteikė jai tiek žavesio, kad Marija Mediči nežinojo nė kaip džiaugtis. Pasaulio galingieji trokšta, kad šitaip būtų rašoma istorija...

Po kelių mėnesių Rubensas grįžta į Paryžių parodyti karalienei motinai eskizų. Jie priimami, pataisius tik keletą smulkmenų. Tapytojas gali keliauti atgal į Antverpeną ir atiduoti eskizus į dirbtuvę.

Dirbtuvėje jau nebėra van Deiko, kuris galėtų jam padėti. Šis „antras" puikus Rubenso padėjėjas beveik prieš dvejus metus išvyko iš Antverpeno. Tomas Hovardas, grafas Arundelis, žymiausias šioje šalyje meno žinovas, sugebėjo jį nusivilioti į Angliją. Karalius Karolis I garantavo dailininkui išlaikymą ir leido nuvykti Italijon. Nuo šiol to *pittore cavaleresco* pasisekimas vis didėja. Pikti liežuvautojai šneka, kad šis dailininkas „geriau moka bučiuoti damoms ranką, negu laikyti teptuką", bet šitai nesutrukdo jam Italijoje tapti naujo portreto žanro kūrėju. Jo portretai kupini spindinčio nerūpestingo žavumo, gracijos ir kartu juose jaučiamas psichologinis gilumas.

Rubensui vis dėlto dar liko ištikimų padėjėjų, kaip antai Sneidersas ir Vildensas. Į pagalbą jis kviečiasi ir naujų: Justų van Egmontą, Teodorą van Tiuldeną, Jakobą Murmansą. Kadangi galerijos puošimo darbai numatyti ilgesniam laikui, tapytojas dirba ne vien tik juos. Jis pradėjo spausdinti savo „Genujos rūmus". Tai jo darbai, atlikti Italijoje. Šie kūriniai buvo puiki proga Rubensui išreikšti savo pažiūras į architektūrą, turint viltį, kad „senasis stilius, vadinamas gotiškuoju arba barbariškuoju, ilgainiui išeis iš mados ir visai išnyks Flandrijoje, užleisdamas vietą simetriniam nuoseklumui, kuris derinsis su

antikinėmis romėnų ir graikų taisyklėmis. Naujasis stilius, kurį diegs žmonės, turį geresnį meninį skonį, žymiai prisidės, kad mūsų kraštas būtų dar puikesnis".

1623 metų kovo mėnesį mirtis brutaliai pasibeldė į Rubenso namų duris. Vos tesulaukusi dvylika metų, miršta vyresnioji Rubenso dukrelė Klara Serena. Žmogui, kurio pergalingo žygio, rodos, niekas negali sulaikyti, toks likimo smūgis primena žemiškų reikalų trapumą. Tačiau reikia įveikti skausmą, sutelkti apie save likusius šeimos narius ir vėl drąsiai imtis darbo.

Po trijų mėnesių Rubensas vyksta į Paryžių parinkti galerijoje vietos savo kompozicijoms. Dideliam savo džiaugsmui, jis čia susitinka Peireską. Jau gana seniai tapytojas susirašinėja su šiuo garbingu humanistu. Susirašinėjimas nenutrūksta ir jam sugrįžus į Antverpeną. Peireskas savo laiškuose tapytojui cituoja lotyniškas epigramas, dalinasi įspūdžiais apie naujas knygas, tauriuosius akmenis ir netgi patiki jam „perpetuum mobile" sukūrimo planą. Ar yra tokių temų, apie kurias nebūtų galima pakalbėti su Klodu Fabri de Peiresku? Šis žmogus viską išmano. Jis daug keliavo, o dabar vienišas gyvena Ekse, eidamas parlamento patarėjo pareigas. Jo darbovietė, *estude*, primena muziejų, numizmatikos kabinetą, biblioteką ir zoologijos sodą. Gyvena apsuptas kačių, ožkų, vėžlių ir paukščių. Jo bibliotekoje penki tūkstančiai tomų knygų ir du šimtai rankraščių. Visuomet mielai skolina knygas ir pergyvena, jei kas jų negrąžina, tačiau negali atsakyti kitiems ir leidžia naudotis savo turtais. Nepaprastai didžiuojasi savo portretų galerija. „Turiu paties Vue, velionio Pourbaus, Frančesko Apolodoro ir keleto kitų dailininkų kūrinių. Tikiuosi sulaukti ir Rubenso drobių",— rašė vienam savo bičiuliui. Pastaroji jo viltis irgi išsipildys. Turi jis ir antikinių marmuro skulptūrų, grafikos darbų ir įvairiausių retenybių, bet svarbiausia — nuolat papildo savo žinias iš įvairiausių mokslo šakų.

Būdamas Paryžiuje, Rubensas susipažino ir su Peiresko broliu. Palamedas de Fabri, senjoras de Valave, paryžietis ir rūmininkas, irgi pradėjo susirašinėti su tapytoju. Laiškuose jie svarsto mokslo problemas ir dienos naujienas. Kai nuteisiamas Teofilis de Vijo, Rubensas kreipiasi į Valave, kad jam prisiųstų garsųjį „Satyrinį Parnasą"— tikras humanistas, net ir dievobaimingiausias, negali nesidomėti žmogaus dvasios kūryba, nors tie kūriniai ir būtų laikomi nedorovingais.

Dailininko tapyba vėl pasiekia naują pakopą. Šv. Mykolo vienuolyno bažnyčios didžiajam altoriui Rubensas tapo vieną iš mėgstamiausių savo paveikslų „Trijų karalių pasveikinimą". Nesikviesdamas jokių padėjėjų, kuria vieną puikiausių savo šedevrų. Atitrūkęs nuo smulkių rūpesčių dirbtuvėje, tapo daug lyriškesnius ir šviesos prisodrintus kūrinius. Išnyksta niūrūs Karavadžo kūrinių rūkai. Paveiksle šviesa nustelbia šešėlius. Piešinys lengvesnis, potėpis subtilesnis.

Šiame naujame „Trijų karalių pasveikinime", kurio figūros didesnės už natūralų žmogaus ūgį, viskas turi džiuginti akį. Nežinai, kur pirmiausia kreipti sužavėtą ir apstulbusį žvilgsnį: ar į maurų karalių Baltazarą su žalio šilko skraiste, ar į Melchijorą filosofo veidu, milžinišką senį, kurio raudonas auksu siūtas drabužis jau savaime yra nepaprastas šedevras? Dar yra klūpantis karalius baltu plačiu apdaru. Dievo motina panaši į sveikata trykštančią baltaveidę flamandę. Šiame prabangiame reginyje vaikelis Jėzus visiškai prapuola. Iš tiesų, ir ko tik čia nėra. Čia ir žmonės su šalmais, kažkoks gražus raitas vyriškis, pabalnoti kupranugariai, jautis. Prie didžiulės kūtės slenksčio lyg niekur nieko stovi korintiška kolona. Galima parašyti visą veikalą apie meistrišką spalvų derinimą, tobulą kompoziciją. Tačiau, kalbant apie šį kūrinį, viską laikyti tik technikos pasiekimu, ar tai nesumenkins jo vertės? Tikras menas prašoka techniką, ir Rubensas tai įrodė šiuo nuostabiu kūriniu. Kaip ir visuomet, pirmiausia jis apmeta eskizą, o paskui ima tapyti paveikslą,— ir viskas, kas iš pradžių buvo neaišku ar chaotiška, staiga stebuklingai atsiduria savo vietoje ir atrodo visai natūralu šiame kūrinyje, kuriam gyvybę įkvepia dailininko talentas, nepavaldus bet kokiems žemiškiems sąlygotumams.

1624 metų pabaigoje šv. Ambraziejaus vienuolyno prioras pranešė tapytojui, kad Prancūzijos karaliaus sesuo numačiusi tuoktis su Velso princu, tai progai galerija turi būti nedelsiant užbaigta, ir tai atlikti privalo pats Rubensas. Rišelje, kuris už karalienės sutaikymą su sūnumi buvo pakeltas į kardinolus ir gavo pirmojo ministro pareigas, taip pat panoro įsigyti dailininko paveikslą. Rubensui puiki proga pasirodyti, kad jis „labiau už visus darbų nukamuotas ir visokių įpareigojimų naštos prislėgtas", tačiau tuo pat metu laiškuose su savo korespondentais svarsto įvairiausias temas ir prabėgomis užtikrina bičiulį Valave: „Visiškai nesidomiu visuomeniniais reikalais, jeigu tik ne-

liečiamas mano turtas arba mano asmuo." Tuo tarpu neseniai su savo draugu Pekijum labai slaptai aptarė Olandijos reikalus. Net ir atsitiktinis diplomatas privalo mokėti slėpt savo mintis. Pagaliau šis „visiškai nesidomintis visuomeniniais reikalais" žmogus prieš porą mėnesių darė žygių dėl bajoro titulo ir jį gavo, pasinaudodamas prielankumu vyskupo Segovijaus, kuris vadovauja aukščiausiai Flandrijos tarybai Madride.

1625 metų vasario mėnesį Rubensas atvyksta į Paryžių. Jo paveikslai jau galerijoje. Keletą iš jų baigia čia pat, vietoje. Atvyksta aukšti asmenys įvertinti jo darbų. Tiesą sakant, svarbu tik pirmojo ministro nuomonė. Armanui du Plesi de Rišelje keturiasdešimt metų. Dar tiktai metai jis valdžioje, bet jau visi jį tituluoja tik kardinolu. Aristokratiškos kardinolo manieros slepia nepalaužiamą valią. Jis turi amžinų priešų ir fanatiškų šalininkų. Būdamas devyniolikos metų, tampa vyskupu; jis, kaip pasakojama, apgavęs, patį popiežių Paulių V, kuris apie jį taip pasakęs: „Šis jaunuolis ateityje bus labai apsukrus." Rišelje karjera buvo stulbinanti. Trisdešimt metų jis jau Tarybos narys ir jaunos karalienės Onos Austrijietės pašalpų dalintojas, paskui karalienės motinos sekretorius, valstybės sekretorius karo ir užsienio reikalams. Seniau Marija Mediči, jos favoritė maršalo d'Ankrės žmona, džiūsna Galigai, ir jis sudarė garsųjį trejetuką. Tada buvo kalbama apie „trijų sijonų valdžią". Ne veltui kardinolas skelbė, kad „reikia aukoti netgi nepalankiems dievams". Dabar prasidėjo rimtas žaidimas. Valdžia jau jo rankose, ir jis moka ja naudotis. Čia negali būti jokių prielaidų rizikai. Valstybės vyras privalo „miegoti kaip zuikis — atmerktomis akimis". Rišelje sutinka atvykti į galeriją ir su panieka dirstelėt į Rubenso drobes. Joks debesėlis neturi temdyti jo pastangų sutaikyti karalių ir jo motiną. O kas čia? „Karalienė išvyksta iš sostinės" — koks nemalonus prisiminimas! Vietoj šito paveikslo reikia skubiai pakabinti kokį nors kitą. Rubensas sutinka. Į pagalbą jam ateina Olimpas. Jis tapo alegorinį paveikslą, kurio miglotas pompastiškumas neturėtų niekam užkliūti. Tai regentystės šlovinimas! „Mokslo ir meno atgimimas jos karališkosios didenybės kilnumo ir dosnumo dėka." Tapytojas tvirtina, kad „šis siužetas nieko neturi bendro su kokiais nors valstybės reikalais ir asmeniškai nieko neliečia. Paveikslas visiems labai patiko, ir esu įsitikinęs, jei man būtų buvę leista tapyti kaip noriu, ir kiti siužetai nebūtų sukėlę skandalo nei susilaukę kriti-

kos". Karalienė motina sužavėta, šv. Ambraziejaus vienuolyno prioras taip pat.

Galeriją aplanko ir karalius Liudvikas XIII. Regis, jis iš viso pirmą kartą peržengia Liuksemburgo rūmų slenkstį. Rubensui nepatogūs batai buvo nutrynę koją, todėl jis sėdėjo namuose, o svečią galerijoje lydėjo šv. Ambraziejaus vienuolyno prioras, „kur reikia, mikliai pakreipdamas paveikslo mintį". Karalius labai patenkintas. Štai ką reiškia alegorija, leidžianti įvairiai aiškinti paveikslą. Tačiau kiti lankytojai galerija ne per daugiausia sužavėti, jie priekaištauja tapytojui, kad perdaug laisvai traktavo dievus. Šie nepalankūs kritikai net neįsivaizduoja, koks sunkus buvo jo uždavinys. Juk, tapydamas „Henriko IV gyvenimą", Rubensas įrodė, kad jam visai nereikalingos mitologinės scenos, kai paveikslų tema atitinka tiesą...

Tuo pat metu tapytojas nepamiršta ir politikos. Pagrįstai ar nepagrįstai, bet jis galvoja, kad Noiburgo hercogas, kurio laukiama Paryžiuje, atvyksta su kažkokia Ispanijos karaliaus misija. Jis karaliaus įgaliotas vesti su olandais derybas ir pasirašyti sutartį. Tai nelabai patinka Rubensui, kadangi 1623 metais jis pats nesėkmingai stengėsi pradėti derybas su Jungtinėmis provincijomis. Naujo tarpininko atsiradimas jam ne prie širdies. Jis neabejoja, kad „visa tai yra hercogo sekretoriaus de Bi intrigos" ir išskaičiuoja visas neigiamas šio sumanymo puses: „Noiburgo hercogo misija tik iškels viešumon slaptus mūsų sumanymus,— rašo jis iš Paryžiaus,— ir duos laiko mūsų priešams prancūzams atkakliai ir karštai priešintis mūsų planams ir panaudoti visas priemones jiems sužlugdyti. Be to, jie dar atgrasins princą Oranietį tęsti derybas, ir nutruks pradėti susitarimai, kurių nemaža — kaip žinoma Jūsų didenybei — jau gerame kelyje."

Sukritikavęs minėtą misiją, laišką baigia taip: „Tačiau maldauju Jūsų didenybę laikyti paslaptį ir mano laišką sudeginti. Esu ištikimas rūmų tarnas, jaučiu didelę pagarbą Noiburgo hercogui ir nenoriu (gink dieve!) padaryti nemalonumų ponui de Bi. Esu jo bičiulis ir nieku gyvu nenorėčiau būti jo nepasitenkinimo priežastis. Tačiau mano tėvynės gerovė ir ištikimybė Jūsų didenybei man svarbiau už visus kitus jausmus, todėl ir drįstu tikėtis Jūsų didenybės įžvalgumo ir diskretiškumo."

Šis poelgis nėra perdaug taurus netgi tuo atveju, jei tai būtų daroma „tėvynės gerovei"... Tikriausiai Rubensas, visuomet gei-

džiantis turėti svarbų vaidmenį, nenorėjo būti įveiktas šio nenumatyto konkurento.

Gegužės 11 dieną vyksta neakivaizdinės Henrietos Prancūzietės, trečios Marijos Mediči dukters, vestuvės su Anglijos karaliumi Karoliu I, kuris vos prieš mėnesį įžengė į sostą. Šiose iškilmėse dalyvauja ir Rubensas ir vos išvengia nelaimės. Mat, griuvo tribūna, ant kurios sėdėjo, ir tik per stebuklą jis išliko sveikas. Tuo tarpu jo bičiulis Valave nebuvo toks laimingas: jis smarkiai susitrenkė galvą. Nors vestuvių iškilmės ir priėmimai, surengti tų, kuriuos Rubensas tuo metu vadino „mūsų priešais prancūzais", leidžia jam užmegzti naudingas pažintis, tapytojas nėra patenkintas. Jis pasiūlo kardinolui Rišelje planą ištapyti naują galeriją, tačiau valstybės reikalais užsiėmęs kardinolas nesiteikia net žvilgtelėti į eskizus. Tuomet Rubensas nusprendžia išvažiuoti, kai tik bus jam sumokėta už padarytą darbą. Tačiau susierzinęs mato, jog Rišelje sprendimą sužinos ne anksčiau, kaip „po metų" Antverpene.

Vis dėlto jam nėra pagrindo skųstis. Jis susipažino su tapytoju Baltazaru Žerbje iš hercogo Bekingemo svitos. Šis prancūzas, turįs ir ispaniško kraujo, labai draugingas žmogus, ilgai gyveno Prancūzijoje ir Olandijoje, kol galiausiai pasiūlė savo paslaugas Anglijai. Dažnai su juo šnekučiuodamas, Rubensas darė užuominas, kad Briuselio rūmuose su gailesiu prisimenami geri Anglijos ir Ispanijos santykiai. Veikiausiai jis tikėjosi, kad Žerbje praneš šitai savo ponui. Bekingemas atvyko į Prancūziją nuvežti jaunąją karalienę pas karališkąjį jos vyrą. Žerbje pristatė Rubensą Bekingemui.

Tapyti portretą — geriausias būdas tyrinėti žmogaus veidą ir pažinti charakterį. Rubensas gauna leidimą tapyti hercogo Bekingemo portretą. Ir štai priešais jį energingas, solidus žmogus, dviejų karalių favoritas ir visagalis Anglijos karalystės šeimininkas. Kaip ir jo patikėtiniui Žerbje, Bekingemui trisdešimt treji metai. Jis dailus vyras, šaltomis akimis, plona nosimi ir gražiomis išraiškingomis lūpomis. Išdidus rafinuotas aristokratas, jis gali būti labai įžūlus. Bekingemas taip akiplėšiškai elgėsi karaliaus rūmuose Madride, kad pavertė niekais dabartinio savo valdovo Velso princo vedybas su Pilypo IV seserimi. O Paryžiuje argi nešnabždama, jog jis aistringai įsimylėjęs Prancūzijos karalienę? Pilypo III duktė aukšta, graži dvidešimt keturių metų moteris. Jos vyras karalius jai gana šaltas, todėl Be-

kingemas su jam būdingu akiplėšiškumu ryžosi pamėginti laimę. Pasak Talemanto de Reo, jei tik galima juo tikėti, šiam apsukriam anglui pavyko susitikti su karaliene sode, kur „šis galantiškas meilužis pargriovė karalienę ir savo kelnių papuošalais sužeidė jai šlaunį, tačiau tikslo pasiekti jam nepavyko, nes karalienė pradėjo taip šauktis pagalbos, kad ją lydinčioji dama, kuri pirmiau dėjosi nieko negirdinti, šoko padėti karalienei". Tačiau ši nesėkmė jo neatbaidė. Jis stengėsi karalienę apstulbinti savo puošnumu ir išlaidumu. Vieną dieną atvyko į audienciją pas karalienę Oną Austrijietę perlais išsiuvinėtais drabužiais. Silpnai prisiūti perlai ėmė byrėti ant parketo, bet išlaidusis hercogas neleido jų rankioti. Nepaprastai greitai ir lengvai įgijęs visokių malonių, Bekingemas nežino savo valdžios ribų. Karalius Jokūbas I, vargšas žmogus, niekada nesidomėjęs moterimis, nuoširdžiai buvo prisirišęs prie Bekingemo, net gal buvo jį įsimylėjęs. Dėl šios karaliaus silpnybės iki šiol nežinomas Žoržas Vilje per porą metų tapo taurininku, vikontu Vilje, paskui grafu, markizu, paskui hercogu Bekingemu, vyriausiuoju arklininku, didžiuoju karaliaus vandenų ir miškų valdytoju, Penkių Uostų lordu saugotoju, Aukščiausiojo Karališkojo teismo pirmininku, Vestminsterio valdytoju, Vindzoro konstebliu ir Anglijos laivyno lordu admirolu. Jo motina ir brolis taip pat gausiai apdovanojami titulais, visa giminė turtėja. Apsvaigęs nuo sėkmės, jis tampa nepasotinamas, užvis labiausiai trokšta garbės. Kartais būna malonus ir linksmas, bet iš tiesų yra labai ūmus ir lengvai užsirūstina. Pagautas neapykantos, jis negailestingas, bet lengvai apmulkinamas, ir gali kaip mat iškelti į aukščiausias pareigas kokį nors niekingą pataikūną, beje, paskui taip pat staigiai iš jų ištrenkti. Bekingemas niekina ir žmones, ir auksą. Jo įtaka jaunam karaliui Karoliui I — jeigu tai tik įmanoma — dar didesnė, nei silpnavaliui Jokūbui I, nors ir dėl kitų priežasčių.

Kad ir užmezgęs tiek įtakingų ryšių, Rubensas nepatenkintas. Jo darbas iki šiol neapmokėtas. „Šioje atmosferoje aš tiesiog dūstu,— rašo jis,— ir jeigu man nebus užmokėta taip punktualiai, kaip aš įvykdžiau savo įsipareigojimus karalienei motinai, tikriausiai antrą kartą ne taip jau greitai čia sugrįšiu." Ir įsivaizduokit, norėdamas greičiau gauti priklausomą sumą, Rubensas įteikia didelį paveikslą karalienės iždininkui... Tačiau nieko negavęs, nusprendžia išvažiuoti,

Po ilgos apgulties pasiduoda Breda. Tai puiki Spinolos pergalė. Infantė ketina vykti į nugalėtą miestą, Rubensas tikisi ją lydėti, tačiau, truputį pavėlavęs, apmaudžiai prasilenkia su ja ir Briuselyje, ir Antverpene. Bet jam nėra kada liūdėti dėl patirtos nesėkmės — nuo parvykimo dienos „vėl jį užgriuvo vizitų ir sveikinimų banga". Jį lanko giminės ir bičiuliai...

Be Bredos pasidavimo likimas šiaurinėms provincijoms smogė dar vieną smūgį. Mirė Moricas iš Nasau. Tiesa, šis grėsmingas štathalteris buvo nelengvo charakterio žmogus, ir Generaliniai štatai daug kur nesutiko su diktatoriškom jo užmačiom. Argi šis nepataisomas bobišius nebuvo rūsčių teologo Gomaro šalininkų pusėje, kai jie vaidijosi su Arminijo šalininkais, vien dėl to, kad sužlugdytų oraus Oldenbarnveldo silpstančią valdžią? Argi ne jis atsakingas istorijos teismui už nužudymą pirmojo Olandijos ministro, visą gyvenimą atidavusio kovai už laisvę? Garbingi piliečiai niekad jam neatleis šio nužudymo, o liaudies poetas Vondelis jį persekios keršto kupinais savo kūriniais. Bet vis dėlto princas Moricas beveik keturiasdešimt metų buvo jaunos respublikos kardas ir skydas. Be mūšių, laimėtų atvirame lauke, jis apgultimi paėmė trisdešimt aštuonis miestus ir tvirtoves. Gudrumu užėmė penkis miestus ir iš priešo rankų išvadavo dvylika tvirtovių. Jis buvo didis karvedys, strategas ir karinės taktikos reformatorius. Kažkokiai smalsiai poniutei, norėjusiai iš jo sužinoti didžiausio epochos karvedžio vardą, jis atsakė: „Spinola — antras." Šis Taciturno ir Onos Saksonietės sūnus išauklėjo puikius mokinius, kurie ateityje įrodė esą verti savo mokytojo — tai jo brolis Fridrichas Henrikas ir pusbrolis jaunasis Tiurenas. Tuo tarpu Ispanija puoselėja viltį, kad, netekusios Morico, Jungtinės provincijos bus sukalbamesnės ir greičiau sutiks sudaryti taiką.

Į šias derybas tučtuojau aktyviai įsijungia Rubensas. „Vykdydamas savo valdovės pavedimus, turiu dažnai išvykti ir nedelsdamas." Jis iš tiesų daug važinėja. Čia jį regime su infante ir Spinola Diunkerke, kur ginkluojamas laivynas, čia Vokietijoje. Šešis mėnesius išbūna Briuselyje. „Aš čia labai kamuojuos, nes tiek laiko esu toli nuo savųjų",— rašo lapkričio mėnesį. Bet vis dėlto negrįžta...

Nors Antverpene plinta epidemija, Rubenso dirbtuvėse darbas nenutrūksta. Politikos demono užvaldytas, meistras užsiėmęs Ispanijos reikalais. Jis gina ją be jokios atodairos. Labai susirū-

pinęs seka Anglijos, Prancūzijos ir Olandijos veiksmus, jam rūpi grafas Tilis ir Valenšteinas, taip pat La Rošelės kalvinai. Svaido perkūnus į Bekingemą už Kadiso užpuolimą ir užjaučia jauną karalių, leidžiantį savavaliauti šitam akiplėšai, „kuris įtraukia savo tautą į betikslę, niekuo nepateisinamą avantiūrą. Nors karą pradėti galima kada tik nori, bet ne visuomet jį lengvai gali užbaigti". Šių protingų žodžių teisingumą visiškai patvirtino Europos neramumai. Po maišto Čekijoje, karas plinta visoje karalystėje, ir dar sunku numatyti, kas bus toliau.

Nors politinis horizontas ir apsiniaukęs, Rubensas nepamiršta savo asmeninių reikalų. Kad ir neprisipažįsta, tačiau jaučiasi labai prislėgtas, negaudamas jokių žinių apie Henriko IV galeriją. Veltui siuntinėja laiškus šv. Ambraziejaus vienuolyno priorui. Šis garbingas žmogus jam nieko neatsako. „Iš jo tylėjimo darau išvadą, kad veikiausiai bus pasikeitusi padėtis, beje, tai nė kiek manęs nejaudina",— rašo jis Valave, bet vis dėlto prašo šį rūmininką atsargiai sužinoti to tylėjimo priežastį. Ir su apmaudu sumuoja savo kelionės į Prancūziją balansą: „Kai suskaičiuoju, kiek kartų man teko važiuoti į Paryžių ir kiek laiko ten praleidau be naudos, matau, kad milžiniškas darbas karalienės motinos garbei man visiškai neapsimokėjo. Savaime suprantama, čia aš nepriskaičiuoju paties hercogo Bekingemo dosnumo."

Rubensas nutyli, kad, jam būnant Paryžiuje, buvo leista tapyti Liudviką XIII su visais karališkos valdžios ženklais ir paradinį Onos Austrijietės portretą. Beje, jeigu dirbti valdovams tau malonu, tai gauti iš jų uždirbtus pinigus tikras vargas. Tas pats Liudvikas XIII prieš porą metų užsakė jam dvylika kartonų kilimams, kuriuose atsispindėtų Konstantino Didžiojo gyvenimas. Tapytojas iki šiol laukia priklausančio atlyginimo. Rubensas truputį nusiramina, gavęs žinią, kad Rišelje nori pirkti iš jo du paveikslus, jis pasinaudos šia proga ir paklaus kardinolą, ar negalėtų gauti atlyginimo už kartonus.

Deja, laikai labai nepalankūs žmonėms, norintiems ramiai dirbti. Anglija pasirašo sutartį su Olandija. Prancūzijos karalius bando susitarti su hugenotais, norėdamas sustiprinti savo pozicijas užsienyje. Ispanijos reikalai prasti, kaip niekad iki šiol. Netgi Rubensas, pamiršęs įprastą santūrumą, sušunka: „Verčiau jau tie vaikezai, nuo kurių dabar priklauso pasaulio likimas, draugiškai susitartų, užuot drumstę visą krikščioniškąjį pasaulį, pa-

taikaudami savo užgaidoms." Tie vaikezai — tai Karolis I, Liudvikas XIII ir Pilypas IV. Vyriausiam iš jų ne daugiau kaip dvidešimt šešeri metai.

Pagaliau vasario mėnesį Rubensas grįžta į Antverpeną, kuris norom nenorom turi ruoštis karui su Olandija. Jūroje jau vyksta smulkūs susidūrimai... Kaip visuomet, šalyje trūksta pinigų. Jos didenybė infantė, kaip ir velionis jos vyras, norėdama padėti gyventojams ištrūkti iš lupikų palūkininkų, rėmė lombardų steigimą, bet dabar pati priversta prašyti jų paramos. Vyriausias finansų intendantas Venseslas Kubergeris, tapytojas ir kartu architektas, sukalbamesnis negu bankininkai, ir duoda erchercogienei pinigų, paėmęs kaip užstatą jos brangenybių.

Nors Rubensas kartais domisi naujomis knygomis, ypač antikinės archeologijos klausimais, tačiau didžiausia jo aistra — politika. Laiškuose Peireskui ir Valave gausu mokslinių veikalų komentavimo, bet didžiausia ir gyviausiai parašyta jo korespondencijos dalis skiriama Europos įvykiams ir rūmų paskaloms. Kadangi Valave turėjo kuriam laikui iš Paryžiaus išvykti, jis pasiūlė Rubensui kitą korespondentą. Tai prancūzas Pjeras Diupiuji, istorikas ir humanistas, sutvarkęs archyvų aprašus ir paskelbęs Tridento susirinkimo aktus.

Birželio pradžioje Rubensą staiga ištinka skaudus smūgis. Sulaukusi vos trisdešimt ketverių metų, miršta Izabelė Brant. Ji gyveno taip tyliai, taip kukliai pasislėpusi šešėlyje, kad net užmirštama, jog šešiolika metų buvo atsidavusi tapytojo draugė. Todėl apie ją beveik nieko nežinoma. Turėdama aštuoniolika metų, ištekėjo už Rubenso ir pagimdė dukterį Klarą Sereną, kuri anksti mirė, ir du sūnus: Albertą ir Nikolą. Ji buvo kukli didėjančios vyro šlovės liudininkė. Turėjo dideles svajingas ramiai žvelgiančias akis, o šypsenoje, kuria tapytojas papuošė paskutinį jos portretą, jaučiama melancholija. Nors ir puošniai apsirengusi, prabangos apsupta, ji vis dėlto atrodo liūdna. Kas žino, gal jau tada graužė liga, pasišaukusi ją iš šio pasaulio?

Izabelė Brant buvo palaidota greta Marijos Peipelinks šv. Mykolo vienuolyne. Jos antkapį Rubensas papuošė vienu iš savo kūrinių, kuriame pavaizduota dievo motina su vaikeliu. Naujam savo bičiuliui Pjerui Diupiuji parašė lyg ir kalbą prie jos kapo: „Netekau ištikimos draugės, kurią mylėjau ir negalėjau nemylėti vien dėl to, kad ji neturėjo jokių jos lyčiai būdingų ydų,— nebuvo nei aikštinga, nei smulkmeniška, tik gera, protinga ir

nuovoki, ir visi ją mylėjo gyvą ir apverkė mirusią. Ši mirtis sukrėtė mane iki širdies gėlmių, ir, kadangi kiekvienos nelaimės vaistas yra užmarštis, tas laiko kūdikis, man nieko kito nebelieka, tik pasikliauti ja. Tačiau nepaprastai sunku bus užmiršti skausmą, kurį nuolat žadins prisiminimai, nes visą gyvenimą jie man išliks apie tokią brangią ir gerbiamą būtybę." Ir priduria, kad jam padėtų kokia nors kelionė. „Nauji vaizdai, patraukiantys akį, nauji įspūdžiai sužadina vaizduotę ir slopina skausmą."

Rubensas liūdi, bet jau ieško paguodos.

Toks gyvenimas...

X

DIDYSIS ŽAIDIMAS

1626 — 1628

Aštuonioms dienoms praėjus po anų gedulingų žodžių žmonos atminimui, Rubensas vėl rašo Pjerui Diupiuji. Dar po savaitės pasiunčia jam kitą laišką. Nuo tol jau siuntinėja jam laiškus reguliariai. Nejaugi per tokį trumpą laiką dailininkas spėjo apmalšinti skausmą, atsigauti ir užsimiršti? O gal jis ieško priebėgos? Šiaip ar taip, svarbiausia susirašinėjimo tema — politika. Beje, Europos padėtis duoda pagrindo tokiems susirašinėjimams. Anglijos karalius Karolis I įtraukė Prancūziją, Jungtines provincijas ir Daniją į kovą prieš imperatorių ir Pilypą IV. Nors Rubensas niekur neišvyksta iš Antverpeno, jo mintys klajoja po platų pasaulį. Paskui Tilį ir Valenšteiną jis lekia į Vokietiją. Jį domina naujas kanalas, kuris pasuks Reino tėkmės kryptį ir tuo padarys didžiulę žalą olandams. Rubensas kaltina žiaurumu olandus, kadangi jie jūros mūšiuose neima belaisvių, ir pritaria griežtoms infantės represijoms. Jis labai jaudinasi dėl laivų, vežančių iš Peru dvidešimt milijonų aukso, nes Anglijos laivynas jų tykoja. Ir hercogas Bekingemas. kaip anksčiau, traukia jo dėmesį.

Šis taip pat prisimena flamandų dailininką, tiktai visiškai skirtingos šių prisiminimų priežastys: 1625-ieji ir dar labiau sekantieji metai Anglijai buvo nesėkmingi. Britų armijos patiria tik pralaimėjimus. Tuo metu, kai Pilypas IV pasirašo taiką su Prancūzija, Anglija, Bekingemo sukurstyta, suranda naują dingstį kivirčams. Bekingemo aistra Prancūzijos karalienei vis dar liepsnoja, ir jis taisosi į Prancūziją, norėdamas ją sutikti. Tačiau jis pamiršo kardinolą Rišelje, kuris, nepaisydamas savo mantijos, anaiptol neatsisakė meiliškų pergalių ir taiko gana aukštai. Bet jam sunku varžytis su tokiu patraukliu kavalierium, kaip hercogas Bekingemas. Rišelje nebelieka nieko kita, tik visaip žlugdyti pergalingojo varžovo užmačias! Ir tai jam sekasi. Šiuo klausimu įspėtas Liudvikas XIII (mat, kardinolas visur turi sa-

vo akis ir ausis) nesutinka, kad Bekingemas atvyktų į Prancūziją. Jis pareiškia, kad tai „pažemintų karalių ir sudrumstų valstybės ramybę". Nepratęs tramdyti savo norų, hercogas prisiekia, kad pasimatysiąs su karaliene „prieš visų Prancūzijos karaliaus rūmų valią", ir ilgai nedelsdamas įtikina savo karalių žiūrėti į Prancūziją, kaip į savo priešininką. O tauta už jo nugaros murma. Hercogas supranta, jeigu jam pavyktų sudaryti taiką su Ispanija, turėtų didesnę veikimo laisvę. Bekingemo tikslas — išsisukti iš keblios padėties taip, kad per daug nenukentėtų jo savimeilė. Remdamasis iš Rubenso gautomis žiniomis, Žerbje prieš metus pranešė savo ponui apie taikius infantės ketinimus. Nepaisydami karo, Rubensas ir Žerbje nuolat susirašinėja.

Bekingemas netikėtai pasijunta esąs nepaprastai susidomėjęs antikinėmis marmuro skulptūromis. Rubensas turi sukaupęs nemažą jų kolekciją, hercogas nori ją pirkti. Ar perprato Rubensas, turįs nepaprastą nuovoką, kad ši kolekcionieriaus užgaida turi politines užmačias? Šiaip ar taip, nė kiek nesvyruodamas, pareikalauja už savo kolekciją šimto tūkstančių florinų. Norėdamas pakurstyti tarpininko aistras, Rubensas jam prižada dešimt procentų visos sumos. Išgirdęs tai, Bekingemo agentas pasidaro labai iškalbingas. Viskas sutvarkoma sėkmingai: Rubenso kišenėje devyniasdešimt tūkstančių florinų. Kadangi visa kolekcija tapytojui kainavo tik du tūkstančius florinų ir keletą „jo ranka" tapytų paveikslų — šis sandėris jam buvo tikras finansinis „šedevras". Brangiąsias skulptūras Rubensas pats lydi iki Kale. Nors ir buvo susitaręs, Žerbje jis ten nerado. Grįždamas atgal, trims savaitėms užsuka į Paryžių. Jam nesant, Belgijos karaliaus rūmuose, kur paprastai būdavo „mieguista ramybė", ėmė sklisti paskalos apie dailininką. Kai kas tikino, kad jis grįžta iš Anglijos. Tuo patikėjo ir infantė, ir markizas Spinola, Rubensui labai sunku buvo jų įsitikinimus sugriauti...

Neilgai teko laukti naujienų iš Anglijos. 1627 metų sausio mėnesį Žerbje praneša Rubensui turįs svarbių žinių nuo savo pono ir prašo išrūpinti jam pasą. Vasario pabaigoje jis atvyksta į Briuselį: Bekingemas siūlo pasirašyti paliaubas su sąlyga, kad bus užtikrinta prekybos laisvė tarp Ispanijos, Anglijos, Danijos ir Jungtinių provincijų. Šį pasiūlymą Rubensas perduoda infantei. Tačiau Briuselio rūmai būgštauja, kad bus sunku pasiekti visuotinę santarvę, ir siūlo tuo atveju, jei nepavyktų susitarti visiems, Anglijai ir Ispanijai atskirai pasirašyti taikos sutartį. Ru-

bensui pavedama šiuos pasiūlymus perduoti Žerbje, o šis savo ruožtu apie tai praneš hercogui Bekingemui. Bekingemas sutinka, tik su sąlyga, kad į šį susitarimą būtų įtrauktos ir Jungtinės provincijos, kadangi jas su Anglija sieja draugystės ryšiai.

Infantė tiksliai informuoja savo sūnėną Pilypą IV apie Bekingemo pasiūlymus. Tačiau senu įpročiu Madridas neskuba atsakyti. Šis delsimas Rubensą erzina. Jis stengiasi nuraminti Bekingemą ir Žerbje. Negaudamas jokio atsakymo, pradeda įtarti, kad jo laiškai nepasiekė adresato. Rubensas veikia toliau. Su Savojos ambasadorium abatu Skalja, ką tik atvykusiu į Niderlandus, Rubensas vyksta į Briuselį. Rubensas patenkintas Skaljos pokalbiu su infante ir Spinola. Jo dėka Spinola ir Skalja „puikiai pasišnekėjo, ir abudu labai patenkinti". Skalja numatęs grįžti į Olandiją, kur be abejo susitiks su Žerbje. Šiame susitikime norėtų dalyvauti ir Rubensas. „Manau,— rašo jis,— kad ten dalyvaudamas pastūmėčiau pirmyn visą reikalą." Tačiau jo valdovai nesiryžta savo vardu jo ten siųsti, ir Rubensas sugalvoja puikų planą. Tegu Žerbje jį iškviečia į Olandiją Bekingemo vardu. Su Karltonu ir abatu Skalja jie ras būdus Ispanijos ir Olandijos nesutarimams pašalinti, nes tai vienintelės šalys, trukdančios susitarti.

„Tai jau būtų šis tas..."— priduria Rubensas. Kliūčių galėtų kilti tik iš Jungtinių provincijų pusės, bet Rubensas jaučiasi pajėgus joms pašalinti. „Ten turiu įtakingų bičiulių ir senų korespondentų, kurie mielai atliks savo pareigą." Parašius šį pagyrūnišką ir gudriai suredaguotą laišką, Rubensą apniko abejonės. Todėl prirašo *post scriptum:* „Prašau Jus sudeginti šitą laišką, kai tik perskaitysit, nes jis gali pakenkti mano santykiams su valdovais, nors ir nieko blogo jame nėra. Nenorėčiau prarasti jų pasitikėjimo ir netekti galimybės ateityje dar jiems būti naudingas."

Madridas tyli ir toliau, nes tam yra rimtos priežastys. Tų pat metų, kovo mėnesį grafas hercogas Olivaresas ir Prancūzijos ambasadorius grafas Rošpo pasirašė susitarimą, numatantį nei daugiau, nei mažiau kaip užimti ir pasidalinti Angliją! Šį susitarimą ratifikavo Liudvikas XIII ir Pilypas IV. Susidarius tokiai padėčiai, sunku priimti Anglijos pasiūlymus, tačiau neapdairu ir atmesti.

Pagaliau Pilypas IV ryžtasi atsakyti. Tegu infantė ir toliau tęsia derybas. Jai duoda net įgaliojimus pasirašyti taikos sutartį,

tačiau aiškiai perspėja, kad verčiau šito nedarytų. Be to, karalius nepatenkintas, kad Rubensui paskirtas toks vaidmuo: galingajai Ispanijai atstovauja kažkoks dailininkas. „Nesunku įsivaizduoti, kaip tai pakenktų monarchijai — reputacija tikrai nukentės, jeigu jos įgaliotas atstovas bus toks žemo rango žmogus ir į jį turės kreiptis su svarbiais pasiūlymais ambasadoriai." Infantė nepritaria karaliui, sakydama, kad Žerbje irgi tik dailininkas, o Bekingemas atsiuntė jį su savo laišku pas Antverpeno dailininką. Į tai reikia atsižvelgti.

Birželio mėnesį Žerbje išvyksta į Hagą. Dadlis Karltonas taip pat grįžta į Olandiją kaip ypatingasis įgaliotinis, praslinkus porai metų, kuriuos jis praleido labai naudingai tiek moraliniu, tiek materialiniu požiūriu. Sugalvojęs dingstį, kad jam reikia sutvarkyti paveikslų ir kitų meno kūrinių pardavimo reikalus, Rubensas gauna užsienio pasą. Išvyksta į Bredą ir, veikdamas pagal gautas instrukcijas, siūlo Žerbje susitikti netoli Bredos neutralioje vietoje — Zevenbergene. Nustebęs Žerbje įtaria klastą ir savo ruožtu siūlo susitikti Delfte, Roterdame, Amsterdame arba Utrechte. Paklusdamas nurodymams, Rubensas ir toliau siūlo Zevenbergeną, bet Žerbje kategoriškai atsisako. Situacija darosi tragikomiška.

Pagaliau, gavęs Briuselio sutikimą, Rubensas priima Žerbje pasiūlymą susitikti Delfte! Į jo apsilankymą Olandijoje atkreipia dėmesį sunerimę diplomatai. Koks šios kelionės tikslas? Per aštuonias dienas Rubensas ir Žerbje gali iki valiai prisišnekėti apie taiką, kurios taip trokšta. Tačiau jų kalbos neturi didesnės praktinės reikšmės. Rubensas yra labai mažai ką reiškiantis įgaliotinis, jis neturi jokių raštiškų įgaliojimų ir negali pats nieko svarbesnio spręsti. Beje, be Ispanijos karaliaus sutikimo, infantė ir Spinola taip pat neturi teisės vesti derybų. Norint sužinoti Ispanijos monarcho valią, belieka laukti dono Diego Mesijos, bet Ispanijos patikėtinis neskuba atvykti.

Jau prieš mėnesį Rubensas parvyko į tėvynę, o Žerbje dar tebelaukia. Rugpjūčio pabaigoje, netekęs kantrybės, pareiškia, jog grįžtąs Anglijon. Bet kaip tik tuo metu donas Diegas Mesija išvyksta iš Paryžiaus į Briuselį. Skubiai Rubenso painformuotas, Žerbje nusprendžia palaukti: juk jeigu grįžtų tuščiomis rankomis, neišvengtų pašaipų. Tačiau jis reikalauja infantės rašto, patvirtinančio, kad į visą šį reikalą ji žiūri labai rimtai. Bet donas Diegas Mesija visiškai nesidomi derybas vedančių atstovų sie-

kimais ir atskleidžia tiesiog neįtikėtiną planą su smulkiausiom detalėm: Prancūzijos, Ispanijos ir Jungtinių provincijų susijungę laivynai išlaipins savo karius Anglijoje ir žygiuos užimti Londono, o paskui visos Didžiosios Britanijos. Vadovauti šiam žygiui bus pavesta pačiam Spinolai!

Rubensui toks planas — tai visų svajonių žlugimas. „Perne-lyg didelis katalikų uolumas ir neapykanta bendram priešui — štai pagrindinės šio sumanymo priežastys",— tvirtina Rubensas. Jis didžiai susikrimtęs, nors ir stengiasi tai nuslėpti. „Šiuo atveju, kaip ir visais kitais, reikia būti ramiam ir pasikliauti ateitimi." Jis priverčiamas pasiųsti Žerbje dviprasmišką laišką. Viena vertus, praneša, kad donas Diegas Mesija „užtikrino Niderlandams Ispanijos ir Prancūzijos karalių paramą, ginant jų kraštą". Antra vertus, tvirtina, kad „Jos didenybė infantė nė kiek nekeičia savo pozicijų", nes „užvis labiausiai trokšta, kad jos sūnėnas Pilypas IV viešpatautų taikoje, ir visas pasaulis patirtų tą didįjį gėrį — pastovią taiką". Taip pat ir Spinola „stengsis viską ko sėkmingiausiai įvykdyti, kad būtų įgyvendinti tokie kilnūs planai".

Puikiai suprasdamas, kad susitarimas su anglais neįmanomas, Rubensas turi juos įtikinti, kad Ispanija, kaip ir visuomet, nori taikos. Ir čia neapsieina be kovos. Mėgina iškelti aikštėn prancūzų dviveidiškumą, kurie, nors ir būdami sąjungoje su Ispanija, toliau padeda Jungtinėms provincijoms. Jis taip karštai įtikinėja doną Diegą, kad tasai net patiki. Tačiau instrukcijų suvaržytas Ispanijos ministras bejėgis. Norėdamas išlieti savo jausmus, Rubensas siunčia Žerbje daugiau asmenišką laišką, kurį saugumo sumetimais parašo flamandiškai: „Prašau patikėti, kad darau, ką galėdamas, o mano valdovai nepaprastai susirūpinę šiais reikalais." Didžiausias viso to kaltininkas — Olivaresas, kuris, „ pasidavęs nežabotiems geismams, nepaiso jokių argumentų". „Aukščiausios Ispanijos tarybos dauguma palaikė mūsų nuomonę, bet Olivaresas savo atkaklumu visus patraukė į savo pusę." Apie doną Diegą Rubensas rašo: „Jam įtikinamai buvo atskleistas prancūzų dviveidiškumas, išskaičiuota visokeriopa Prancūzijos karaliaus parama Generaliniams štatams. Tokiu pat būdu jis norėtų sau laimėti ir Daniją! Dabar aiškiai matyti, kad šis ispanas šaiposi iš mūsų naivumo ir siekia mus sukiršinti su Anglijos karaliumi, be abejo, jis to ir pasieks. Infantės ir markizo Spinolos įsakymu, visa tai ne kartą labai išsamiai papasakojau donui

Diegui. Kalbėjau su juo labai nuoširdžiai ir atvirai. Manau, kad mano pastangos buvo šio to vertos, bet viskas jau iš anksto nuspręsta, donas Diegas yra bejėgis ką nors pakeisti gautose iš Ispanijos instrukcijose. Dėl mūsų draugystės prašau manimi patikėti, jog niekur Jūsų neapgausiu. Priešingai, nuoširdžiai Jums pasakysiu, kad infantė ir markizas Spinola nemano nutraukti mūsų derybų, kadangi jie įsitikinę, jog Prancūzijos ir Ispanijos sutartys bus nevaisingos ir trumpalaikės. Todėl visi mąstantieji žmonės, tiek pasauliečiai, tiek dvasininkai, iš to tyčiojasi ir juokiasi. Bet kol visiškai neišryškės šios sutarties kvailybė, padėtis nė kiek nesikeis, todėl reikia apsišarvuoti kantrybe. Ateis metas, kai Olivaresas viską supras ir padarys iš to išvadas. Bet, deja, jau bus per vėlu!"

„Kol kas reikia stengtis, kad gerai vyktų mūsų reikalai ir Jūs galėtumėt toliau palaikyti gerus hercogo Bekingemo ketinimus. Šiaip ar taip, čia nėra nieko blogo; juk mes negalime nei sutrukdyti kokių nors karinių veiksmų, nei jų užvilkinti, todėl mūsų elgesys negali kelti kokių nors įtarinėjimų. Bendrai paėmus, aš nenorėčiau tuščiais pažadais ilgiau laikyti Jūsų toli nuo valdovo ir brangios žmonos. Iki šiol taip elgiausi geriausių norų skatinamas ir turėdamas tam įvairių priežasčių Savaime suprantama, ir toliau nenutrauksime ryšių ir stengsimės vienas kitą informuoti, kad tokiu būdu palaikytume mūsų valdovų gerus ketinimus ir nesitrauktume iš savo pozicijų. Pridedu laišką ir hercogui, kaip savo ir Jūsų pateisinimą. Kol kas nieko daugiau negaliu padaryti ir su ramia sąžine atsiduodu dievo valiai."

Tačiau praėjus vos porai savaičių nuo laiško parašymo, Rubensas pradeda puolimą. Jis pernelyg atkaklus, kad paleistų grobį. Markizui Spinolai praneša iš Žerbje gautas naujienas: Žerbje ketinąs atvykti į Briuselį dėl taikos derybų. Mat, Bekingemas bet kokia kaina norįs susitarti su Ispanija. Nesėkmingai mėgindamas padėti apgultai La Rošelės tvirtovei, hercogas Bekingemas prie Il-de-Re buvo visiškai sutriuškintas. Šiame tragiškame žygyje, kuriam vadovavo pats hercogas, žuvo du trečdaliai karių. Veltui Žerbje tvirtina, kad „pasitraukimas, po kurio būna dar smarkesnis puolimas,— tai gudrybė, kurios griebdavęsi visi didieji karvedžiai". Pradėti karą iš naujo Bekingemas neturi jokių galimybių. Norėdamas apsiginti nuo puolimų šalies viduje, jis būtinai nori sudaryti taikos sutartį su Ispanija. Dėl karo su Ispanija, ir ypač dėl avantiūristinio žygio prieš Prancūziją

labai nukentėjo Anglijos prekyba, kuri buvo suklestėjusi, įsigijus kolonijas Indijoje. Valstybės iždas apverktinoje padėtyje, valstybė priversta ieškoti ne itin švarių pajamų šaltinių. Žerbje, kaip ištikimas hercogo tarnas, apie tai neužsimena. Priešingai, praneša, kad „pradėta ruoštis žymiai svarbesnei ir atsakingesnei ekspedicijai, negu buvusioji". Spinola, kuris ketina keliauti į Ispaniją, praneša Rubensui, kad, atvykęs į Madridą, tučtuojau visas žinias perduosiąs karaliui. Spinola atsargus ir nenori deginti visų tiltų: prancūzai nelabai patikimi sąjungininkai, o jų pagalba Olandijai ne tušti žodžiai...

Susirašinėdamas su Žerbje, Rubensas daug šilčiau atsiliepia apie angliškuosius bičiulius, nei apie ispaniškuosius savo valdovus, ir nuolat pabrėžia norįs likti geruose santykiuose su Bekingemu, tačiau laiškuose Pjerui Diupiuji jo tonas visiškai kitoks. Čia jau nekalbama apie „prancūzų dviveidiškumą", priešingai, anglai smerkiami be jokių išlygų: „Sprendžiant iš anglų elgesio, jie netrukus senoje šv. Jurgio vėliavoje galės įrašyti tokį šūkį: „Dievo bičiuliai ir viso pasaulio priešai." Sužinojęs, kad Bekingemas ima vadovauti laivynui, Rubensas rašo: „Esu labai nustebęs, kad hercogas ryžosi palikti savo karalių ir nepanoro patikėti kitam, labiau patyrusiam generolui vadovauti šiam nemaloniam ir labai neatsargiam sumanymui." Ir baigia visai aiškiai: „Jo įžūlumas pasiekė tokią ribą, kad jis turi arba nugalėti, arba šlovingai žūti. Jeigu jis pralaimės ir liks gyvas, be abejo, taps likimo žaisliuku ir visuotinės pašaipos objektu." Sužinojęs apie anglų pralaimėjimą, rašo: „Jie geriausiai pasielgtų, jei ko greičiausiai grįžtų ginti savo židinių, užuot puldinėję svetimus; hercogas Bekingemas dabar iš savo patirties žinos, kad karo tarnyba anaiptol ne tas pats, kas tarnyba karaliaus rūmuose!" Ir džiaugiasi „krikščioniškiausiojo karaliaus pergale prieš anglus, kurie gėdingai išvyti iš Il-de-Re ir turi daug nuostolių". O prieš keletą savaičių Rubensas rašė tam pačiam Bekingemui: „Maldauju Jūsų didenybę būti ir toliau man maloningam ir patikėti, jog niekad jokia fortūnos užgaida arba rūstus likimas nepajėgs pakeisti mano jausmų ir neužgesins mano troškimo nuolankiausiai tarnauti Jūsų didenybei pagal duotą priesaiką."

Čia labai aiškus Rubenso dviveidiškumas. Ar tai reikėtų laikyti įgimtu klastingumu? Kažin! Jis visuomet tik mėgėjas, norintis karštai suvaidinti kokį nors vaidmenį politiniame gyvenime. Atrodo, sau pavyzdžiu rinkosi profesionalus politikus. Dip-

lomatas privalo mokėti slėpt savo žaidimą. Rubensas šio meno mokosi įvairiausiais būdais, tačiau ne visada jam tas pavyksta. Laiškuose anglams korespondentams jam pritrūksta ramybės ir ištvermės. Kartais leidžiasi į per daug ankstyvus komentarus. Blaškosi nuo vienos temos prie kitos, ir tai išduoda jo nepatyrimą. Su Pjeru Diupiuji jis jaučiasi žymiai laisviau. Tiesą sakant, šis istoriografas nėra jo bičiulis. Tai tik pažįstamas, su kuriuo naudinga palaikyti ryšius, nes šis puikus bibliotekininkas gerai žino visas rūmų paskalas ir turi didelį Liudviko XIII pasitikėjimą. Taip pat moka moksliškai pašnekėti įvairiausiomis temomis, todėl Rubensui, laikančiam save humanistu, labai patinka susirašinėti su tokiais žmonėmis. Diupiuji taip pat nori aktyviai dalyvauti politinėje veikloje, todėl Rubensas rašo jam labai santūrius laiškus, kuriuose praneša visokias naujienas: apie kardinolo nuotaiką, apie projektą antrojo kanalo iki Herentalio, apie nuskendusius per audrą laivus, apie Spinolos ketinimą vesti ir kitas dienos aktualijas.

Kai kada laiškų tonas būna irzlus. Rubensas rašo apie monarchų bankrotą: „Jie ne tiktai skęsta skolose, kadangi išnaudojo visus pajamų šaltinius, bet jiems labai sunku rasti naujų, leidžiančių laisviau atsikvėpti ir nors truputį pratęsti savo kreditus!" O dėl „„gražbyliavimo, kuriuo švaistosi mūsų rūmai, tai jis skiriamas liaudžiai, ne mums". Ir toliau: „Tenka pridurti, kad visi monarchai labai blogai tvarko savo ekonomiką, ir jų reikalai taip pašliję, kad baisiai bus sunku juos sutvarkyti." Ir baigdamas: „O aš tik vieno tenorėčiau, kad visame pasaulyje būtų taika, ir mes gyventume aukso amžiuje, o ne geležies."

Kartais, nors gana retai, Rubensas prabyla atviriau: „Jeigu išpuikę ispanai galėtų bent kiek klausyti proto balso, be abejo, atsirastų būdų Europai sutaikinti, nes iš visų pusių girdisi taikos šauksmas." Turbūt pernelyg ilgo laukimo suerzintas šis ispanų tarpininkas įtūžęs rašo: „Visi jau taip iškankinti ne tiek tarpusavio kivirčų, kiek nuolatinių sunkumų, susidarančių dėl Ispanijos kaltės. Ji ne tiktai neteikia pakankamos paramos baisiam skurdui palengvinti, bet dar mus niekina pikti, kvaili ar negalintys kitaip elgtis jos ministrai."

Tačiau Rubensas turi darbą, galintį jį paguosti po nusivylimų diplomatinėje veikloje. Erchercogienė užsakė penkiolika kartonų kilimams basųjų karmelitų vienuolynui Madride. Jų tema „Eucharistijos triumfas" leidžia dailininkui žongliruoti sim-

boliais ir alegorijomis. Jo kompozicijos temperamentingos, dinamiškos ir paprastam žmogui visai nesuprantamos.

Pradėjo jis ir seriją eskizų Henriko IV galerijai. Ji labai puikūs: „Mūšis prie Ivri", „Paryžiaus paėmimas", „Henriko IV atvykimas į Paryžių", „Henrikas IV iš liaudies rankų gauna skeptrą", „Henrikas IV ir Marija Mediči". Iš viso dvidešimt keturi. Henriko IV gyvenimas — ištisa žygdarbių virtinė, o juk tokios temos kaip tik atitinka tapytojo temperamentą. Jis tapo ir Spinolos portretą ir labai gailisi, kad šis išvažiuoja Ispanijon. Su šiuo lanksčiu genujiečiu visada būdavo lengviau susitarti, negu su pasipūtėliais ispanais, kurie apsupę infantę. Be to, Rubensas turi savo mėgstamas knygas ir antverpeniečių bičiulių: Baltazarą Moretų, Nikolą Rokoksą, van der Gestą ir Gevartijų.

Pastarasis yra žymi asmenybė. Baigęs studijas garsiajame Luveno trijų kalbų koledže ir ilgai išgyvenęs Olandijoje ir Prancūzijoje, dabar Antverpene turi aukštas miesto sekretoriaus pareigas. Šis žinomas pareigūnas yra kartu filologas ir lotynų poetas. Išleidęs Stacijaus poeziją, pelnė literatūros mokslininko šlovę. Būdamas Paryžiuje, susidraugavo su Peiresku, ir per jį šis įžymus humanistas susipažino su Rubensu. Gevartijaus portretas — tai puikus kūrinys, kuriame labai vykusiai pavaizduoti aristokratiški jo bruožai. Šiame kūrinyje Rubensas nepanaudojo, kaip visuomet, dekoratyvinių elementų. Visas dėmesys sutelktas į subtilų mokslininko veidą. Žvilgsnį traukia ne baltas žabo, bet šviesi veido oda ir ypač skvarbus išmintingas žvilgsnis. Turbūt Rubensui retai kada pasitaikydavo toks įdomus modelis. Gal nemaža reikšmės turėjo ir nuoširdi draugystė, nes Gevartijų jis pavadino „geriausiu savo bičiuliu ir mūzų bičiuliu" ir kaip tik jį išsirinko savo sūnaus Alberto auklėtoju.

Susirašinėjimas su Pjeru Diupiuji nenutrūksta Bičiuliai aptaria politinius įvykius ir perskaitytas knygas. Juos domina ir La Rošelės tvirtovės apsiaustis. Bet sužinojęs, kad Spinola, vykdamas per Prancūziją, gavo audienciją pas Liudviką XIII, Rubensas neištveria ir, pamiršęs abejingą stilių, sušunka: „Iš tiesų, nenoromis susimąstai dėl žemiškųjų reikalų nepastovumo, kai matai, kad Spinola, vadovavęs Bredos apgulimui, Spinola, kurį taip įnirtingai stengėsi įveikti Prancūzijos ir Anglijos karaliai, labai panašiomis aplinkybėmis daro vizitą Prancūzijos karaliui ir tasai priima jį lyg savo bičiulį ir klausosi jo patarimo, kaip nu-

raminti maištaujančius pavaldinius ir Anglijos karalių, dabar tapusį Prancūzijos priešu."

Po penkiolikos dienų rašo jau ramesniu tonu: „Esu laimingas, kad markizas, išvykdamas iš Prancūzijos karaliaus rūmų, pareiškė, jog jis patenkintas vizitu. Iš tiesų jis vertas, kad jį priimtų kaip džentelmeną. Galiu tai paliudyti, nes man teko kasdien su juo bendrauti. Tai įžvalgiausias ir protingiausias žmogus iš visų, kuriuos man teko pažinti. Jis labai santūrus ir nešnekus, kai eina kalba apie jo planus, ir ne todėl, kad neturėtų savo nuomonės,— jis tik bijo pasakyti kokį žodį per daug. Jo drąsa visiems žinoma, todėl aš apie ją nekalbėsiu. Iš pradžių jo, kaip italo ir genujiečio, vengiau, bet įsitikinau, kad jis visuomet lojalus, vertas pasitikėjimo ir nuoširdus." Sužinojęs, kad Spinola neaplankė Mediči galerijos, Rubensas nė kiek nenustebo, nes „šis narsus karvedys apie tapybą nusimano tiek pat, kaip paprastas nešikas". Užtat jo žentas, markizas de Leganjesas, yra „vienas geriausių pasaulyje meno žinovų".

Kai Danijos atstovas Hagoje Josijas Vosbergenas aplanko Rubensą, šis naudojasi proga prašyti infantę įgaliojimų deryboms su danu vesti. Jis vėl pasiilgęs veiklos. Lydi Vosbergeną į Briuselį, kad šis išdėstytų infantei savo ketinimus. Kalba eina vis apie tą pačią sunkiai pasiekiamą taiką, kurios derybose Rubensas nori žūt būt dalyvauti. Šių pastangų rezultatai buvo visai nežymūs. Infantė liepė Rubensui susitarti su Spinola, esančiu Madride. Rubensas kimba į šį pasiūlymą, tačiau Josijas Vosbergenas neturi jokių įgaliojimų, ir ispanai nelabai paiso jo pasiūlymų. Bet tai ne tiek svarbu! Rubensas skuba apie tai informuoti savo korespondentą. Pakanka Rubensui aptikti Spinolos atsakyme sakinį: „Visiškai tikra, kad Ispanija pasirengusi taikytis su kariaujančiomis šalimis", ir jis tuoj čia įžvelgia užuominą apie naują politikos kryptį ir skuba tai pranešti Bekingemui.

Žerbje, susirašinėdamas su Rubensu, nuolat pabrėžia: nors Ispanija neatsakė į Anglijos pasiūlymus, Anglija, kaip ir pirma, pasirengusi tartis. Rubensas vėl kreipiasi į Spinolą, ragindamas veikti. Netgi pritaria kai kokioms pretenzijoms, kurias Žerbje kelia Ispanijai. Tačiau ne viską pasako, ką galvoja. Su Pjeru Diupiuji jis žymiai atviresnis; jam atrodo, kad „Spinola nesugebės įveikti įgimtų ispanų ydų — abejingumo ir tingumo,— kurias ši tauta visomis išgalėmis stengiasi ne tiktai išlaikyti, bet ir didinti". O Spinolai rašyto laiško pabaigoje primygtinai reika-

lauja, kad derybos, jeigu jos bus pradėtos, būtų vedamos įgaliotų atstovų, kuriems nereikėtų „kiekvieną kartą kreiptis į Ispaniją įsakymų ar instrukcijų". Norėtų, kad infantė galėtų „lygiomis teisėmis vesti derybas su Didžiosios Britanijos karalium".

Tačiau šį kartą Madridas į visus reikalus pasižiūri labai rimtai. Pilypas IV pareikalauja, kad infantė persiųstų jam visus Rubenso laiškus, liečiančius šį klausimą. Tapytojas triumfuoja: niekas nesupras šių laiškų, kurie iš dalies užšifruoti, o iš dalies parašyti flamandiškai. Privatūs reikalai juose susipynę su visuomeniniais. Reikia rasti žmogų, kuriam galima būtų juos patikėti. Bet gal karalius panorės, kad juos atvežtų pats Rubensas?.. Karalius tariasi su Valstybės taryba. Taryba apie tapytoją atsiliepia palankiai, karalius irgi neprieštarauja. „Tačiau,— prirašo karalius savo ranka,— nereikia Rubenso versti, tegu pats nusprendžia, ar tokia kelionė jam bus įdomi." Negalima sakyti, kad tai malonus pakvietimas, bet tiek to! Rubensas pasiekė savo tikslą, tai užvis svarbiausia. Gal jis tikisi padėti Spinolai, kuris vis dar tebėra Madride? Veiklusis Rubensas įsitikinęs, jog markizas „sutelks visą savo talentą ir gerą valią letarge sukaustytam Ispanijos karaliui ir jo ministrams išjudinti, kad pagaliau jie praregėtų ir padarytų galą didžiajai Europos nelaimei". Infantė ir Spinola — tai vieninteliai išmaningi valdovai. Tačiau visi kiti... „Šiuo metu Europos reikalai labai supainioti, ir nenuostabu, nes jie netikusių ar neišmanančių žmonių rankose."

Ir dar paskutinis laiškas Pjerui Diupiuji: „Dabar esame pusiaukelėje tarp taikos ir karo, kęsdami su juo susijusias nelaimes ir kančias ir nesinaudodami jokiomis taikos malonėmis. Antverpenas vis labiau grimzta į skurdą; eikvoja savo kapitalus, iš prekybos, kuri dar būtų galėjusi jį palaikyti, nieko nebeliko." Pranešęs daugelį kitų naujienų, rašo: „Bijau, kad mūsų susirašinėjimas keletui mėnesių gali nutrūkti. Mat, vykstu į didelę kelionę. Bet kadangi mūsuose niekuo negalima būti tikram iki paskutinės akimirkos, aš dar parašysiu Jūsų šviesybei prieš išvažiuodamas ir, kad Jūsų šviesybei netektų tuščiai rašyti, pranešiu, jeigu ten mane sulaikys arba dėl ko nors negalėsiu sugrįžti."

XI

EUROPOS ŠACHMATŲ LENTA

1628 — 1630

Lyg žaibas Rubensas pralėkė per Prancūziją. Tik nežymiai nukrypo nuo kelio — pasuko pro La Rošelės tvirtovę. Jau visus metus šis didvyriškas miestas priešinasi žiauriai apsiausčiai, tačiau, atrodo, netoli pabaiga. Rišelje įsakymu, pavasarį upėje supilta užtvanka, nuo to laiko miestas atkirstas nuo jūros. Du kartus anglai bandė padėti miestui, tačiau pastangos nuėjo niekais. Badas veikiausiai dar labiau sustiprins tvirtovės gynėjų atkaklumą. Laiške savo bičiuliui Peireskui Rubensas praneša, kad jis šią apsiaustį laiko „nuostabą keliančiu reginiu". Tačiau po poros mėnesių, kai Pjeras Diupiuji atsiunčia jam epigramą, liaupsinančią šį herojišką karo žygį, Rubensas griežtai parašo: „Turėkime viltį, kad netrukus autorius savo talentą galės skirti žymiai svarbesniam įvykiui pašlovinti, o tas įvykis bus toji diena, kai vidaus karo pergalių šlovė išblės, palyginus ją su pergale prieš išorės priešą."

Štai Rubensas Madride. Jau praėjo dvidešimt penkeri metai, kai jis pirmą kartą buvo Ispanijoje. Kaip viskas pasikeitė! Tuomet karalius dar buvo jaunas, o hercogas Lerma — visagalis jo ministras. Pilypas III mirė 1621 metais. Jo sūnui Pilypui IV dabar dvidešimt treji metai. Gamta dosniai apdovanojo šį karūnuotąjį nepaprastomis kūno ir dvasios ypatybėmis. Jis puikus raitelis, varžybose pirmas imtynininkas. Kaip puikus šaulys, medžioklę laiko mėgstamiausia pramoga ir stebina visus savo vikrumu. Turi aštrų protą, nemažus lingvistinius gabumus, potraukį istorijai. Jį domina ir meno pasaulis. Dievina tapybą ir ne vien tik kaip mėgėjas,— jis pats piešia ir tapo. Žavisi teatru, bet ir čia nėra tik pasyvus žiūrovas. Turėdamas devynerius metus, jau vaidino vienoje komedijoje. Ir dabar jam niekas neteikia tokio malonumo, kaip pasirodymas improvizuotuose vaidinimuose, kurie dažnai vyksta karalienės rūmuose,

Ispanų literatūrai tuo metu klestėjimo laikotarpis. Beveik kiekvienas rašytojas yra ir dramaturgas. Servantesas jau miręs, bet senis padūkėlis Lope de Vega nepralenkiamas savo kūryboje; jo komedijos skaičiuojamos šimtais. Prisidengęs Tirso de Molinos slapyvardžiu, vienas dvasininkas ką tik parašė „Sevilijos suvedžiotoją", sukurdamas nemirtingą Don Žuano paveikslą. Alarkonas ir Kalderonas dideli poetai. Karaliaus rūmuose šambeliono ir pašalpų dalintojo pareigas eina Gongora, kurį jo talento gerbėjai vadina „Andalūzijos Pindaru" arba „ispaniškuoju Homeru". Šis prašmatnaus, bet mažai suprantamo stiliaus kūrėjas turi daug priešų, kurie negailestingai iš jo šaiposi. Ypač žymus daug rašantis gabus autorius Kevedas, kurį karalius paskyrė savo sekretorium.

Visi šlovina Pilypo IV malonų charakterį. Dar nebuvo Ispanijoje tokio valdovo, kuris taip pagarbiai elgtųsi su savo valdiniais. Jis švelniai myli savo seseris. Yra geras katalikas, tačiau ne toks šventeiva, kaip tėvas, ir ne toks negailestingas žiauruolis, kaip senelis. Nors iš pažiūros atrodo gležnas kaip mergaitė, tačiau nuostabiai moka valdytis. Jis žiūri į žmones ramiu didelių mėlynų akių žvilgsniu. Jo niekas nėra matęs supykusio, tačiau nelabai dažnai ir juokiasi. Veidas labai baltas, plaukai šviesūs, aukšta kakta, putlios lūpos ir atsikišęs Habsburgų smakras.

Karaliavimo pradžioje jis norėjo viską tvarkyti pats ir spręsti valstybinius reikalus. Tačiau, būdamas silpnos valios, greit šito atsisako ir su dideliu malonumu vaidina karalių, viską spręsti palikdamas kitiems. Visi jį vadina „ceremonialo karaliumi". Kita ir dar didesnė jo silpnybė — moterys. Nesuskaičiuojami karaliaus meilieški nuotykiai, o nesantuokinių vaikų vis daugėja. Gerai pažįstantis savo valdovą, Olivaresas puikiai atlieka pasiuntinio ir sąvadautojo vaidmenį, kad tik turėtų laisvas rankas valstybės reikalams.

Šis „grafas hercogas" labai įdomi asmenybė. Pradžioje numatytas dvasiškam luomui, donas Gasparas Gusmanas, grafas Olivaresas, o paskui hercogas de San Lukaras, savo didžiąją karjerą pradėjo po buvusio karaliaus mirties. Prieš keletą metų hercogas Lerma jį buvo pasikvietęs į Madridą ir paskyręs jaunajam sosto įpėdiniui Pilypui rūmų draugu. Tačiau netrukus Lerma pastebėjo, kad, vertindamas savo proteguojamąjį, apsiriko. Nuo tada veltui stengėsi juo atsikratyti. Olivaresas sugebėjo iki galo pasinaudoti savo padėtimi, kai į sostą atsisėdo šešiolikos metų

tesulaukęs jaunasis jo valdovas. Nors Pilypas IV buvo pareiškęs neturėsiąs jokio favorito, Olivaresas be didelių pastangų netrukus gauna neribotą valdžią. Bijodamas karalienės Elžbietos Burbonietės įtakos, jis įperša „pirmąja freilina" seną, irzlią ir bjaurią savo žmoną, kurios uždavinys šnipinėti Henriko IV dukrą. Dideli garbėtroškos, kaip Olivaresas, beveik instinktyviai nujaučia, iš kur jiems gresia pavojus. Todėl jis nepasitiki žaviąja karaliene, apie kurią Kalderonas rašė:

La mas bella,
la mas pura, mas fragrante
flor, la flor de lis, la reina
de las flores.[1]

Jam gana sėkmingai pavyksta ją nuteikti prieš karalių Pilypą. Savo valdovui jis įteigia mintį, jog pats dirba dieną naktį. Iš tikrųjų jis labai apsikrovęs darbais. Nuolat paskendęs popieriuose, viską turintis galvoje, jis šiam tingiam monarchui pasidaro nepakeičiamas. Gyvena asketiškai ir garsėja kaip nepaperkamas žmogus. Jis tvirtina, kad bet kuris arklininkas už jį laimingesnis. Nusižeminęs prieš karalių, kuris jį guodžia, kai šis dedasi susikrimtęs, su kitais jis išdidus ir įžūlus. Per trumpą laiką tampa visų nekenčiamas. Apie jį kuriama nesuskaičiuojama daugybė pamfletų. Žmonės atvirai trokšta jo mirties ir net paties karaliaus mirties, kad tik išsivaduotų nuo nekenčiamo ministro.

Rubenso atvykimas sudomina visus prie karaliaus rūmų akredituotus diplomatus. Tapytojas dažnai susitinka su Olivaresu. Ką tai galėtų reikšti? Pasakojama, kad šis flamandas — artimas paties Bekingemo draugas. Esą, jis tik grįžęs iš Anglijos, tai gal atvyko derėtis dėl paliaubų su Olandija, o gal dėl taikos su Anglija. Tuo tarpu Rubensas pakviečiamas į Valstybės tarybos posėdį. Taryba nusprendžia ir toliau deretis su Anglija. Pirmieji rezultatai geri, tačiau staiga pasiekia sensacinga žinia: nužudytas Bekingemas! Koks dabar bus derybų likimas? Kitas Bekingemo pasiuntinys Endimionas Porteris pačiu laiku praneša, kad diplomatiniai žygiai buvo pradėti paties karaliaus pritarimu. Tą patį patvirtina Briuselis. Tuo metu pasiduoda La Rošelės tvirtovė, ir vėl pasidaro aktualus Anglijos ir Prancūzijos taikos klau-

[1] Gražiausia, tyriausia, kvapniausia gėlė lelija, gėlių karalienė *(isp.)*.

simas. Tarpininkauti imasi venecijiečiai. Dabar Ispanijos eilė atremti smūgį! Londone bandoma perprasti valstybės sekretoriaus Kotingtono ir vyriausio iždininko Vestono sumanymus. Kotingtonas daro užuominą, kad netrukus ketinąs vykti į Madridą... Reikia apsišarvuoti kantrybe.

Rubensas be darbo negali būti. Visuomet randa ką veikti. Argi jam tapyba ne tas pats, kaip kitiems oras? Madrido rūmai — tapytojo išsvajota aplinka. Karalius menu labiau domisi, nei politika. Turi puikias paveikslų kolekcijas. Rubensas nustemba, kad karaliaus rūmų dailininku dirba vos dvidešimt devynerių metų talentingas kolega. Tai Velaskesas. Flamandų tapytojas mėgsta su juo pasikalbėti ir duoti jam patarimus.

Donas Diegas Velaskesas de Silva gimė Sevilijoje, mokėsi pas Ererą Vyresnįjį ir pas Pačeką, kurio duktė už jo ištekėjo. Bet daugiausia įtakos jam turėjo Ribera. 1623 metais, įtakingų globėjų dėka, o labiausiai dėl to, kad nutapė didelį ir gražų raito Pilypo IV portretą, jis tampa karaliaus rūmų dailininku. Velaskeso dirbtuvė yra pačioje pilyje, ir karalius dirbtuvėje turi savo krėslą, nes mėgsta pasikalbėti su savo dailininku ir ypač žiūrėti, kaip jis dirba. Būdamas Sevilijoje, dailininkas tapė religines ar buitines scenas, tarnaudamas karaliaus rūmuose, daugiausia turi tapyti portretus. Svarbiausios karaliaus rūmų asmenybės: Olivaresas, karalius, visų pirma pats karalius, kurio veidas niekada nesikeičia — toks siauras pasaulėlis nuo šiol riboja dailininko horizontą. Iš artimų jam darbo draugų, galima sakyti, nieko negali išmokti. Nė vienas iš jų nepajėgė suprasti neseniai mirusio genialaus Domeniko Teotokopulo, vadinamo El Greku, dailininko, kuris taip pailgindavo tapomas figūras, „kad jos būdavo panašios į dangiškus kūnus, iš tolo tie šviesuliai mums atrodo milžiniški, nors iš tiesų yra maži".

Turtingose karaliaus kolekcijose vyrauja svetimšalių dailininkų kūriniai. Galima įsivaizduoti, kokį įspūdį Velaskesui padarė atvykęs Rubensas, tuomet buvęs jau šlovės viršūnėje. Pirmą sykį donas Diegas sutiko gyvą žymų dailininką. Šis flamandų mokyklos kūrėjas gerai pažįsta Italiją, kurioje išgyveno aštuonerius metus. Iki jo Flandrijos, kaip ir Ispanijos dailininkai skyrėsi formų statiškumu. Rubensas juos išmokė, kaip reikia pagyvinti vaizduojamą objektą, švelninant kontūrus ir apgaubiant juos švelnia šviesa. Atvykęs į Madridą, didysis antverpenietis pradeda savo tapysena su dideliu užsidegimu kopijuoti keletą

mėgstamo Ticiano kūrinių, tuo įrodydamas, kad nepamiršo garsaus Venecijos burtininkó. Velaskesui įdomu pasiklausyti šio flamando samprotavimų apie stilių. Juk jis taip skiriasi nuo ispanų tapytojų! Jame tarsi susilieja Renesansas ir Kontrreformacija. Jam patinka stambių formų puošnumas, turtingi apdarai. Jis meistriškai vaizduoja taurų nuogumą, kurio veltui ieškotum ispanų tapyboje. Iš visų šių elementų kuria sodrių spalvų, temperamentingus, aistrų kupinus paveikslus, stebinančius savo užmoju.

Visiškai suprantama, kad prieš tokią asmenybę Velaskesas jautėsi nedrąsiai, ir tikriausiai ši nedrąsa,— kaip tvirtina Pačekas,— turėjo ir šiek tiek kartėlio. Juk Velaskesas — karaliaus tapytojas ir jam priklauso teisė tapyti valdovą. Tuo tarpu vos tik pasirodęs Rubensas tučtuojau tapo Pilypo IV, karalienės ir karališkosios šeimos portretus... Visi jam pataikauja. Visi žavisi, kaip nuostabiai lengvai jis dirba, stulbinančiu jo stilium — portretuose neramų dangų jis užpildo ereliais, nuogomis moterų figūromis, vainikais ir palmėmis.

Kokie atrodo sustingę tapytojų Pantochos de la Kruso, Alonso Sančeso Koeljo, Bartolomėjo Gonsaleso ir net Surbarano ir Velaskeso paveikslai, palyginus su dinamiškais ir džiaugsmu alsuojančiais Rubenso portretais. Jie nepasižymi pernelyg dideliu išraiškingumu, tačiau juose yra kažkas naujo, kas atitinka rūmų atmosferą, kur karalius labiau domisi teatru ir medžiokle, nei politika. Velaskesas ir toliau gali sau tapyti darnius, simetriškus portretus, kurių psichologinės tiesos niekada nepasieks Rubensas, tačiaù sėkmė vis vien lydi atvykėlį iš svetimo krašto. Niekada nepamirštantis savo reikalų, Rubensas dėl visa ko pasiėmė iš Antverpeno aštuonias drobes — dabar jos papildys karaliaus kolekciją. Nors retkarčiais podagros priepuoliai jį prikausto prie lovos, jis visuomet kupinas energijos. Jį dažnai aplanko karalius. Svečio iš Flandrijos lankymas jam teikia malonumą.

Netrukus išsisklaido bet kokie įtarumo pėdsakai, kurie buvo pradžioje, atvykus šiam miestiečiui vesti derybų bajoriškosios Ispanijos vardu. Karalius net laiko tapytoją savo bičiuliu. Argi tenka tuo stebėtis? Rubensas visuomet mokėjo įtikti šio pasaulio didžiūnams. Tačiau, būdamas apsukrus rūmininkas, išlaiko blaivų protą, perpranta karalių, ir jo sprendimas gana rūstus: „Man gaila karaliaus. Gamta jį apdovanojo puikiomis kūno ir dvasios

savybėmis, kuo aš įsitikinau kasdien su juo susitikdamas, ir jeigu jis labiau pasitikėtų savimi ir mažiau kliautųsi savo ministrais, drąsiai galėtų priešintis visokioms likimo išdaigoms. O dabar tenka atsiteisti už savo patiklumą ir kitų daromas kvailystes. Jį supa neapykanta, kurios jis nenusipelnė."

1629 metų balandžio mėnesį pasiekia teigiama žinia: Anglija nori siųsti į Madridą ambasadorių su sąlyga, jei ispanai iš savo pusės padarys tą patį. Šiam vaidmeniui parenkamas Rubensas. Ar tai buvo karaliaus malonės įrodymas, ar Olivareso pastangos atsikratyti žmogumi, kuris galėjo turėti pernelyg didelės įtakos karaliui? Galbūt tai lėmė abi priežastys iš karto. Viena tiktai tikra: Rubensas pripažintas tinkamu imtis tokios sunkios misijos. Olivaresas ragina ko greičiau vykti. Kad Rubensas nebūtų palaikytas diplomatu mėgėju, karalius jį paskiria Ispanijos Nyderlandų Slaptosios tarybos sekretoriumi.

Rubensas palieka Madridą. Neturi pagrindo būti nepatenkintas: jam pavesta oficiali misija, nors ir trumpai būdamas rūmuose, nutapė keturiasdešimt drobių, tarp jų nemažai karaliaus ir karališkosios šeimos portretų, jam buvo leidžiama, kiek tik norėjo, kopijuoti mėgstamąjį Ticianą, o priedo dar ant piršto žėri deimantais papuoštas žiedas, kurį prieš išvykstant jam padovanojo karalius. Per Prancūziją vėl pervažiuoja paskubomis. Gegužės tryliktą jau atvyksta į Briuselį. Infantė jį maldauja, kad nedelsdamas leistųsi kelionėn, nes nauji įvykiai sukomplikavo padėtį: Anglijos karalius, užsigavęs dėl nuolatinių Ispanijos išsisukinėjimų, nori sudaryti taiką su Prancūzija. Rubensas trumpam sustoja Antverpene, iš kur kartu su savo svainiu Janu Brantu leidžiasi į tolimesnę kelionę. Diunkerke įlipa į anglų laivą ir birželio 5 dieną jau atvyksta į Londoną.

Tučtuojau nukreipiamas į Grinvičą ir patenka pas Anglijos karalių. Karolis I — patrauklios išvaizdos, didingo stoto ir santūrių manierų žmogus. Pasikliaudamas savo prerogatyvomis, atvirai kovoja su parlamentu. Ši padėtis ypač pablogėjo pastaraisiais metais. Daug čia prisidėjo nelemta Bekingemo politika. Tačiau net patys rimčiausi kaltinimai, keliami šiam ministrui, nepajėgtų susilpninti karaliaus prieraišumo jam ir ištikimos draugystės. Nors Karolis I protestantas, jis įtarinėjamas prielankumu katalikams, nes nepritaria puritonų reikalavimams imtis griežtų priemonių prieš popiežiaus šalininkus. Jo žmona Henrieta Prancūzietė, kurią jis labai myli, katalikė, ir tai dar la-

biau kursto įtarinėjimus. Karalius blaivaus proto žmogus, tačiau jis pasirodė neįžvalgus ir silpnavalis, pernelyg atlaidžiai vertindamas suktus ir dažnai netaktiškus Bekingemo veiksmus. Numylėtinio nužudymas suteikė jam daug sielvarto. Tačiau iš to fakto jis padarė atitinkamą išvadą: nuo šiol valdys pats, o ministrai bus tik jo tarnai.

Rubensas išdėsto karaliui Ispanijos požiūrį. Karolis I pareiškia nuoširdžiai trokštąs sudaryti taiką su Ispanija, tačiau griežtai atmeta pasiūlymą prieš tai sudaryti paliaubų sutartį. Be to, Ispanija privalanti padaryti nuolaidų Pfalce. Derybų pradžia nežada nieko gero, nes sunku patikėti, kad Madridas priimtų tokias sąlygas. Be to, Rubensas dar sužino, kad paruoštas Anglijos ir Prancūzijos puolamojo pobūdžio sutarties projektas. Londone jau laukiama Prancūzijos ambasadoriaus, įgalioto tartis šiuo klausimu. Karalius Rubensui pažada, kad, vykstant deryboms su Ispanija, su kitomis šalimis nebus daroma jokių sutarčių. Tai jau šiokie tokie pasiekimai, tačiau nelabai dideli, kadangi Ričardas Vestonas ir Frensis Kotingtonas, du svarbūs Anglijos politiniai veikėjai, įspėja tapytoją, kad karalius per daug paskubėjo su pažadais ir ministrų taryba gali jų nepripažinti. Susirūpinęs Rubensas prašo karalių raštiškų garantijų. Jas gauna, bet jos taip neaiškiai išdėstytos, jog, atrodo, daugiau nieko nepavyks pasiekti. Nors karalius ir kiti įtakingi asmenys, kaip Vestonas ir Kotingtonas, jį priima draugiškai, tačiau prieš jį nusistatę frankofilai, taip pat Venecijos ir Olandijos pasiuntiniai.

Rubensas jaučia, kad jo misija jau iš anksto pasmerkta sužlugti. Jis prašo infantę leisti jam grįžti į tėvynę. Tuščios pastangos. Jis privalo likti vietoje. Jo padėtis nelengva. Į Londoną atvyksta Prancūzijos pasiuntinys Šatonefas, ir tada prancūzų šalininkai dar labiau sutelkia pastangas sužlugdyti Ispanijos delegato ketinimus. Šatonefas net siūlo užimti Pfalcą. Tarpusavy grumiasi katalikiškosios karališkosios didenybės ir krikščioniškiausiosios karališkosios didenybės atstovai, varžydamiesi dėl eretiškosios Anglijos! Beje, Prancūzijos karalius savo šalyje persekioja hugenotus, palaikydamas Olandijos protestantus, tuo tarpu Pilypas IV, nenorėdamas tartis su Generaliniais štatais dėl religinių nesutarimų, finansiškai remia Subizą, prancūzų hugenotų vadą. Nieko nepadarysi — politika... Tik šviesiausioji in-

fantė, nuoširdi ir didžiai dievobaiminga katalikė, šiame žaidime nieko nesupranta.

Prancūzijos pasiuntinys į pagalbą pasitelkia savo sąjungininkus — popiežių, Venecijos respubliką, Mantujos hercogą ir Savojos hercogą. Be to, už šio žmogaus dar ryškėja iš visų grėsmingiausia aukšto liekno žmogaus figūra subtiliais ir liguistais veido bruožais. Tai kardinolas Rišelje. Visi žino, kad tikrasis Prancūzijos valdovas — tai jis. Pats apie save sako, kad „budžiu, kai karalius miega". Ir tai sakoma ne tik perkeltine prasme — didesnę nakties dalį jis iš tiesų skiria darbui. Jis palaužė bajorų pasipriešinimą ir įveikė hugenotus. Nesunkiai suseka sąmokslus ir užgniaužia intrigas, kurias pina gausūs jo priešai. Labai apsukriai vairuoja Liudviką XIII, šį silpną, bailų, bet kartu ir energingą žmogų. Jo veikimo būdas labai paprastas, apie tai pats sukūrė aforizmą: „Ne tiek pavojinga veikti kaip valdovui, kiek reikšti savo nuomonę kaip nedera pavaldiniui." Todėl Rišelje tarnauja savo karaliui, bet taip, kad nenukentėtų jo planai. Jo tikslas suvaržyti Ispaniją ir susilpninti imperatoriaus valdžią. Jis pasisavino Henriko IV idėją: sunaikinti austriškąją dinastiją! Iš pradžių dėjosi Ispanijos draugu, ir Bentivoljas buvo linkęs tuo patikėti. Ne be reikalo kardinolas kartoja posakį: „Veržtis į tikslą reikia kaip irklininkams, vis pasislenkant atgal." Kovodamas su protestantais savo krašte, kardinolas leidžia dėl jo politikos žudytis kitų šalių protestantams: dviguba nauda! Nors tvirtina, kad didžiausias jam malonumas rašyti eilėraščius, tačiau jo siekimų tikslas — Prancūzijos didybė ir asmeninė garbė, nes jis didelis garbėtroška ir labai geros nuomonės apie save. Siekti tikslo jam visos priemonės geros. Dievina kates, o žmonių neapkenčia, tačiau greit juos perpranta ir panaudoja savo tikslams. Savo idėjoms įgyvendinti šiuo metu jam reikalinga Anglija. Tam jis nieko nepagailės. Siunčia kitą pasiuntinį su naujais dar naudingesniais pasiūlymais — Prancūzija sutinka kariauti su Ispanija. Ji gali užpulti Italiją ir Burgundiją. Olandai patrauks į Ispanijos Niderlandus. Anglija į pagalbą atsiųs tik laivyną, o Prancūzija už tai atsilygins viskuo, ką tik ji turės... Viliojamas pasiūlymas!

Rubenso prašomas, karalius sutinka išsiųsti į Madridą Kotingtoną, tačiau Prancūzijos šalininkai, sužinoję apie šį planą, tučtuojau ieško būdų jam sutrukdyti. Ir pats Kotingtonas nelabai skuba išvažiuoti — jis abejoja šios misijos sėkme ir nenori ri-

žikuoti savo padėtimi. Tuo tarpu įteikiama Ispanijai nota su Anglijos reikalavimais: Anglija reikalauja, kad atvyktų Ispanijos įgaliotinis su atsakymu į laišką, pasiųstą per jų atstovą. Rubensas ragina, kad ispanai greičiau duotų atsakymą. Tačiau reikia turėti galvoje, kad Ispanijos karalių rūmai nepratę skubėti. Pagaliau šiai misijai paskiriamas donas Karlas Koloma, ir tai šiek tiek nuramina tapytoją. Deja, neilgam! Atsakymo į anglų notą dar nėra, o prancūzų pasiūlymai vis dosnesni — ir tai nepaprastai sunkina Rubenso padėtį. Jį labai erzina Ispanijos delsimas, kenkiantis jo misijai, kurią jis gina su didžiausiu įsitikinimu. Svajoja grįžti į tėvynę, bet ne todėl, kad galėtų kuo nors skųstis Anglijoje. „Čia visais požiūriais su manimi elgiamasi gerai ir pagarbiai,— rašo jis.— Man skiriama daugiau dėmesio, negu aš vertas. Tačiau aš negaliu pasilikti čia ilgiau, negu to reikia karaliaus pavestiems uždaviniams įvykdyti. Man to neleidžia ir mano privatūs reikalai." Jis sako tiesą.

Anglijos karalių rūmai — vieni iš maloniausių. Karalienė Henrieta Marija didelė dailininkų ir dramaturgų globėja. Kartais ir ji pati su damomis Somerseto rūmuose vaidina pastorales. Nors ir smarkiai puritonų puolamas, Anglijos teatras turėjo daug ištikimų entuziastų. Kad ir nebėra jau Šekspyro, bet dar tebegyvena Čepmenas, Fletčeris, Benas Džonsonas, Mesindžeris ir Fordas.

Šioje šalyje, kur toks nepalankus klimatas, Rubensas randa nuostabias paveikslų kolekcijas. Jos ne tik karaliaus rūmuose, velionio Bekingemo rezidencijoje. Jo klientas grafas Arundelis turi Holbeino, Rafaelio, Leonardo da Vinčio, Ticiano, Veronezės ir daugelio senųjų vokiečių bei flamandų meistrų kūrinių. Garsi jo ir antikinių marmuro skulptūrų kolekcija. Grafas pirmasis Anglijoje pradėjo statyti plytinius namus, tai buvo didžiulė pažanga, ypač Londonui, kur namai buvo tik mediniai, o gyventojų nepaprastai greitai daugėjo. Jo atrastas architektas Ainigas Džonsas, Vaitholo rūmų bei kitų itališko stiliaus pastatų kūrėjas, padėjo Anglijai ištrūkti iš gotikos nelaisvės. Prieš dešimtį metų Rubensas nutapė puikų Arundelio šeimos portretą, o dabar tapo grafą su šarvais. Šis kariškas portretas turi priminti, kad įtakingas meno mecenatas yra ir Anglijos maršalas.

Rubensas užmezga ryšius su mokslininkais ir meno eruditais, kaip antai su seru Kotonu ir sekretorium Bosvelu. Kiek mažiau, atrodo, domisi Kornelijum van Drebelu, olandų mokslininku,

mikroskopo ir termometro išradėju. Tapytojo nuomone, „jo talentas priklauso prie tų reiškinių, apie kuriuos Makiavelis rašė, kad iš tolo arba vertinant juos pagal visuotinę nuomonę jie atrodo žymiai didesni, negu iš tiesų yra".

Jis nesivaržo pasmerkti plačiai Anglijoje žinomo teisininko ir istoriko Džono Seldeno, įkalinto karaliaus įsakymu. Netenka tuo stebėtis: Rubensas visada karaliaus pusėje. Šis lengvapėdis ir išdidus valdovas, darantis viską, kas tik šauna į galvą, tapytojo požiūriu turi vieną neįkainojamą vertybę: dievina tapybą, ypač savo svečio flamando kūrinius. Argi atsiras dailininkas, kuris neparemtų tokio monarcho?

Rubensas pagerbiamas dar ir kitais būdais: apsilankęs Kembridžo universitete, jis gauna magistro *in artibus* titulą. Ir vis vien nesusilaiko neparašęs Gevartijui: „Baisiai trokštu parvažiuoti, nors man labai liūdna grįžti tokiomis nemaloniomis aplinkybėmis."

Donas Karlas Koloma vis dar neatvyksta. Anglai nepatenkinti, jų kantrybė jau baigiasi, tuo labiau kad juos gudriai kursto prancūzų pasiuntinys. Vestonas netgi siūlo nutraukti derybas ir atšaukti Kotingtoną. Didžiai susikrimtęs Rubensas skundžiasi infantei: „Šis vėlavimas dabartinėmis aplinkybėmis toks nepageidautinas, jog gailiuosi, kad mano koja palietė šios karalystės žemę. Būtų didelė dievo malonė, jei aš pats gyvas ir sveikas išsikapstyčiau iš šitų pinklių."

Pagaliau atvažiuoja donas Karlas Koloma. Rubensas tučtuojau rašo Olivaresui: „Tvarkau savo reikalus ir ruošiuosi grįžti... Iš tikrųjų čia negaliu ilgiau laukti, nes tai labai pakenktų mano asmeniniams reikalams. Aštuonis mėnesius išbuvęs svetur, aš turiu tiek daug nuostolių, kad tiktai pats galiu šį tą ištaisyti." Gal jį pasiekė gandai, kokią šlovę jam nesant Antverpene pelnė van Deikas?

Buvęs jo padėjėjas grįžo iš Italijos labai išgarsėjęs. Jau dveji metai gyvena Antverpene, tapo portretus ir paveikslus religiniais siužetais. Jo kūriniai žavi flamandus iki šiol neregėtu grožiu. Van Deiko tapyti portretai ne tokie puošnūs, kaip Rubenso, bet užtat psichologiškai gilesni, visuomet pasižymintys rafinuotu grakštumu. Jie pataikauja modeliui nemeluodami ir nesinaudodami išoriniais efektais. Van Deikas moka derinti juodas ir sidabrinio atspalvio pilkas spalvas, ir nuo to modelių veidai atrodo matiniai. Stebuklingas jo teptukas suteikia Antverpeno

miestiečiams aristokratiško spindesio, lyg kokiems Genujos patricijams. Tapo van Deikas aukštos kilmės damas, kaip antai, hercogienę d'Arenberg arba hercogienę de Krua. Nemaža ir vyrų: dvasininkus, jų tarpe vyskupą Malderų ir jėzuitą Skribanį; mokslininkus ir kitus įžymius žmones: Voverijų, Puteaną, Aleksandrą dela Fajį; dailininkus: Vorstermaną, tėvą ir sūnų de Jode, Karelą van Malerį, Kasparą de Krajerį... Jų labai daug. Jo paveikslai religinėmis temomis, nors blankūs ir tradiciniai, taip pat turi pasisekimą. Van Deiko kūriniai, kaip ir jo asmenybė, skleidžia aplinkui žavesį, prieš kurį sunku atsilaikyti. *Il pittore cavalleresco* — tai iš tiesų gyvenimu trykštantis jaunuolis, kurio veidas, nors ir su šviesia barzdele bei ūsais, turi moteriškų bruožų. Rengiasi jis kaip didžiūnas. Ar galima stebėtis, kad visi dėl jo varžosi? Net rūsčioji infantė, vilkinti tik vienuolės drabužiais, nori jį įdarbinti savo rūmuose, skirdama atlyginimo du šimtus penkiasdešimt florinų per metus.

Tad nieko nuostabaus, jei, visa tai sužinojęs, Rubensas nori grįžti į Antverpeną. Savo misiją Anglijoje baigė, pats apie ją štai kaip sako: „Nelengva buvo išlaikyti mūsų padėtį ir vykdyti savo misiją, turint labai skurdžias priemones ir dar tokiu momentu, kai pagrindinis mano kelionės tikslas jau atrodė bežlungąs." Todėl laukia, „jei ne padėkos, tai bent jau atleidimo". Madridas jau ne kartą jam reiškė savo pasitenkinimą. Tik Olivaresas vieną kartą buvo nepatenkintas. Tačiau tapytojas diplomatas visuomet mokėjo viską užglostyti. Donas Karlas Koloma jį sulaiko dar porai savaičių Anglijoje. Kovo pradžioje Rubensas išvyksta iš Londono. Kai nuvyksta atsisveikinti karaliaus į Vaitholą, Karolis I jam padovanoja kardą, žiedą, aukso grandinę, skrybėlei kaspiną ir dar pakelia jį į riterius. Visiškai teisingai rašė Venecijos pasiuntinys, kad gausiau apdovanoti neįmanoma net ministro...

Kovo pabaigoje Duvre Rubensas įlipa į laivą. Diunkerkas, Briuselis, kur jis praneša infantei apie savo misiją, paskui Antverpenas.

Pagaliau ir namai prie Vaperio!

XII

TRIUMFO METAI

1630

Štai Rubensas jau gimtinėje. Dailininko šlovę nušviečia nauja aureolė. Jis atliko savo vaidmenį didžiojoje Europos šachmatų lentoje. Nors jo tėvynė neturi tikros politinės nepriklausomybės, jo gentainiai su nuostaba žvelgia į žmogų, kuris, kad ir nebūdamas aukštos kilmės, sugebėjo įveikti lemtį ir bendrauti su karaliais ir ministrais kaip su sau lygiais. Žmonėms, stebintiems iš šalies, kur kas svarbiau užmojis žaidime, negu pats žaidimas. Jie nekreipia dėmesio į pralaimėjimus, nemalonumus, sunkius išbandymus, kuriais tenka mokėti už tam tikro vaidmens atlikimą. Pašalinis stebėtojas mato vien tai, kas spindi, apie ką kuriamos legendos: vieną iš šio pasaulio galingųjų, kurio balsas nustelbia beviltišką bevardės minios šauksmą. Bet argi pats Peteris Paulius, žinantis visą tiesą, patenkintas savo misija? Vėl sugrįžo atgal į turtingus savo namus, į savo dirbtuvę, vėl tarp savo padėjėjų ir užsakovų. Bičiuliai jam surengė iškilmingą sutikimą, erchercogienė pareiškė pasitenkinimą. Jo pastangos nenuėjo veltui — Anglijos pasiuntinys vyksta į Ispaniją pasirašyti taikos, kurios įgyvendinimą visokiomis priemonėmis trukdė jos priešai. Teko susidurti net su grėsminguoju kardinolu Rišelje, bet ši partija dar iki šiol nebaigta. Anglai jam dėkingi už jo lankstumą. Kaip Ispanijos įgaliotinis, jis pelnė savo valdovų pagarbą ir priešininkų simpatijas. Bet ką jis pats apie tai galvoja?

Rubensas nepriklauso prie atvirų žmonių. Jis labai mandagus, draugiškas, gerų manierų. Tai maloni kaukė, kurią lengvai galima pakeisti. Abejingas laiškų tonas, pomėgis kalbėti mokslinėmis temomis byloja apie dvasinę ramybę. Visa kita galime tik spėlioti. O gal bandyti išsiaiškinti prieštaravimus, pasitaikančius jo laiškuose, rašytuose įvairiems asmenims. Bet tai nebūtų įmanoma nė vienam Rubenso korespondentui. Jeigu jo bičiuliai prancūzai Peireskas ir Diupiuji nuoširdžiai tiki, kad tapytojas

nemėgsta anglų, tai Žerbje bus visiškai kitos nuomonės. Infantė įsitikinusi jo ištikimybe, ir ji neapsirinka. Tuo tarpu Olivaresas neabejoja Rubenso ištikimybe Ispanijai. Ir, tiesą sakant, taip pat neklysta. Olandai, kuriuos Rubensas laiko tiesiog priešais, neturi jokio pagrindo įtarti Rubenso priešiškumu. Kuo gi paaiškinti aiškią neapykantą Prancūzijai? Argi nieko nereiškia jo pasisakymai prieš Madrido politiką? Galima tai pavadinti gudravimu. Galbūt, tačiau tokią išvadą reikia pagrįsti. Rubenso nuomonės kartais, rodos, viena kitai prieštarauja, tačiau beveik visuomet jos nuoširdžios. Vadinasi, jis nepastovus žmogus,— pasakytų jo kritikai. Irgi netiesa. Jis tik visuomet būna pats savimi.

Jeigu į kai kurias problemas nekreipia dėmesio, tai ne todėl, kad palaikytų kurią nors pusę. Savaime suprantama, reikia būti atsargiam, antraip joks žaidimas neįmanomas. Jei nori išsilaikyti savo poste, negali sakyti visagaliui Olivaresui, ką galvoji apie jo politiką. Taip pat ir laiške Žerbje negali pareikšti tikros savo nuomonės apie hercogą Bekingemą, jei nenori prarasti šio įtakingo asmens pasitikėjimo. Jeigu jo korespondentas būtų tik žiūrovas, o ne aktorius, Rubensas nepagailėtų aštresnių žodžių. Todėl ir pasitaiko, kad jis priekaištauja prancūzams, anglams, ispanams ir olandams, nes būtent taip ir galvoja. Tikras politikas tiki tik savo idėjomis ir metodais ir niekina svetimus, nors tai būtų net jo šalininkų metodai. Tai vienas ryškiausių šios rūšies žmonių bruožų. Valdžios troškimas užgožia visa kita. Ir jeigu politikas neniekina išorinių pagarbos ženklų, rodančių jo vertę ir pasiekimus, tai visų pirma todėl, kad jie daro didelį įspūdį paprastiems žmonėms, o tokių žmonių legionas. Vienu žodžiu, tai tik paprastas manevras, siekiant to paties tikslo: valdžios tvirtumo. Kas rimtai susivilioja šios garbės blizgučiais, tas nėra tikras politikas, priemonės lieka tik priemonėmis ir niekad netampa tikslu.

Tikrai didis žmogus privalo tikėti tiktai pats savimi. Natūraliausiomis priemonėmis visuomet ir visur primesti savo valią. Toks yra tikslas, bet jį pasiekti nelengva, jei nori išsiveržti iš savo aplinkos. Pasaulio tvarka paremta ceremonialu. Tapytojas, panoręs tapti politiku, pernelyg žiauriai pažeis taisykles. Kodėl čia pasirinktas dailininkas? — šį klausimą kelia ne tiktai Ispanijos karalius. Juk netrūksta žmonių, kuriems politika amatas, ne pašaukimas. Jie labai pasipiktinę, kad tapytojas taip įžūliai

Autoportretas su Izabele Brant. 1609—1610 m.

Šv. Bavono atsivertimas. Apie 1612 m.

Nuėmimas nuo kryžiaus. 1611—1614 m.

Negrų galvos. Apie 1614 m.

Liūtų medžioklė. 1617–1618 m.

Trijų karalių pasveikinimas. 1624 m.

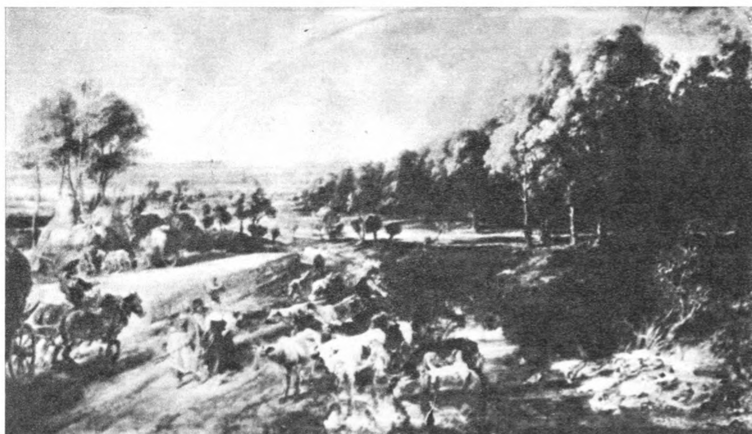
Grafas Arundelis. Apie 1629 m.

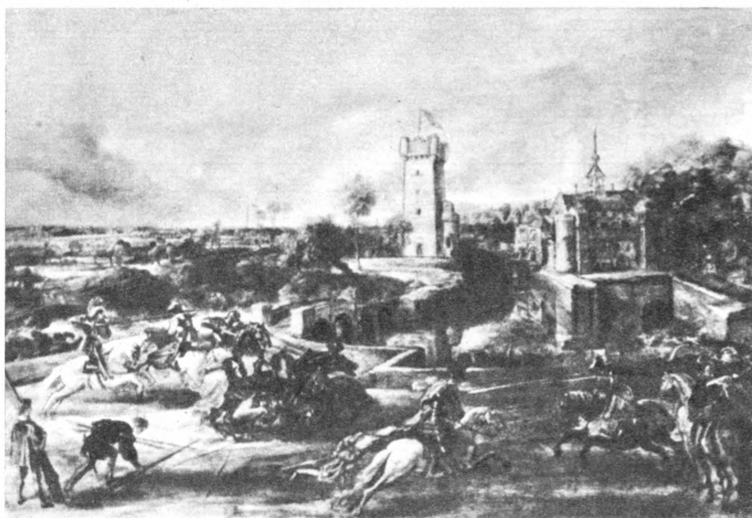
Elenos Fourment portretas. 1630—1631 m.

Mugė (fragmentas). Apie 1630 m.

Peizažas su vaivorykšte. 1635—1637 m.

Peizažas su turnyru. 1635—1640 m.

Rubenso sūnų Alberto ir Nikolo portretas. 1626—1627 m.

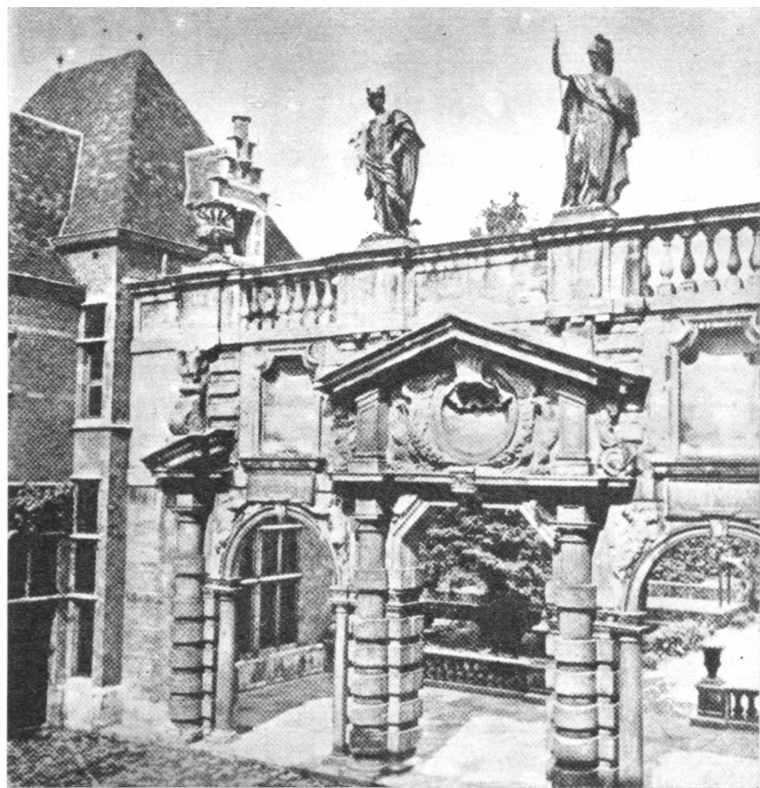
Leukipo dukterų pagrobimas. 1619—1620 m.

Marijos Mediči portretas. 1622—1625 m.

Betsabė prie šaltinio. Apie 1635 m.

Rubenso namas Antverpene

Steno pilis

įsibrovė į jų pasaulį, mato čia grėsmę profesiniams savo interesams. Tapytojas diplomatas turi būti labai įžvalgus ir pakankamai gudrus, jei nori iki galo atlikti savo vaidmenį ir ko ilgiau išsilaikyti. Reikia skaitytis su įtakingais žmonėmis ir dėtis kukliam, nors jų ištižimas labai ryškus, o pikta valia pernelyg akivaizdi. Kas aiškiai viską mato, negali išsižadėti savo nuomonės tik todėl, kad kiti akli. O kiekvienas politikas tiki, jog jis aiškiai mato. Todėl mes ir galime kelti klausimą, ar tapytojas diplomatas, grįžęs iš savo misijos, nors ir pelnęs šlovę, iš tiesų savimi patenkintas?

Rasi jis pats davė atsakymą į šį klausimą, kai, prieš išvykdamas iš Londono, visus nustebino savo vizitu Jungtinių provincijų atstovui. Ispanija ir Anglija formaliai dar nepasirašė taikos sutarties, o jis jau bando zonduoti Generalinių štatų atstovo nuotaikas dėl galimybių sudaryti paliaubas tarp Ispanijos ir Olandijos. Nežabotas garbės troškimas — pasakys priešai. Noras išgarsėti — tvirtins pavyduoliai. Tačiau tiesa, jo tiesa, be abejo, daug paprastesnė. Rubensas nėra labai sužavėtas diplomatais, į kurių tarpą pats pateko. Jis tiki vien savo metodu. Norint ką nors pasiekti, reikia veikti. Jame slypi veiklumo talentas. Jokia darbo sėkmė ir joks atpildas negali nuslopinti šio nežaboto troškimo. Jis iš tų žmonių, kurie apdovanoti užkariautojo siela,— kiekviena pasiekta pergalė jiems nustoja reikšmės, nes jie gyvena nuolat žvelgdami į didžiąją nežinomybę — į ateitį.

Vis dėlto kodėl Rubensas ryžosi šiam netikėtam žingsniui? Ryždamasis šiam poelgiui, jis, be abejo, peržengė savo įgaliojimų ribas. Jis nustebino jo poelgio nesupratusį Olandijos diplomatą, papiktino anglus. O ką dėl šio žygio pasakys ispanai? Tai jam visiškai nerūpi. Mandagus diplomatas nusiima kaukę. Užmiršta svetimus valdovus ir galvoja tik apie savo šalį, tą „bendrą tėvynę", taip skaudžiai sudraskytą. Tik dėl jos svajoja apie taiką. Deja, veltui...

Birželio mėnesį prisiekia kaip slaptosios karališkosios tarybos sekretorius. Ir išgauna pažadą, kad jo mirties arba atsisakymo nuo pareigų atveju šios aukštos pareigos atiteks jo sūnui. Iš naujo užmezga ryšius su senais savo bičiuliais Prancūzijoje. Vėl imasi teptuko ir, be kitų darbų, tapo galerijai eskizus, kuriuose šlovinamas Henrikas IV, labai pagrįstai vadinamas didžiuoju. Tuo pat metu skundžiasi, kad jam sumažino anksčiau duotus kūrinio išmatavimus, todėl kreipiasi į šv. Ambraziejaus vienuolyno

priorą, prašydamas malonės bent puse pėdos padidinti paveikslą, „kad karaliui, važiuojančiam iškilmių karietoje, nenukirstų galvos". Jis ir toliau atidžiai seka politinius įvykius. Sužinojęs, kad imperatoriaus kariuomenė užėmė Mantują, rašo: „Esu didžiai susikrimtęs, nes jaunystėje daugelį metų tarnavau Gonzagų giminei ir labai buvau laimingas toje šalyje." Laikui bėgant, dažnai keičiasi jaunystės įspūdžiai. Spinolos mirtis jo nestebina. Rubensas puikiai žinojo, kad Madride prieš markizą be paliovos rezgamos intrigos. Čia nemaža prisidėjo ir abatas Skalja. Puikus karvedys mirė iš sielvarto, nusivylęs gyvenimu, kai jau buvo tikras, kad jo pareigos bus perduotos markizui de Santa Krusui. Rubensas rašo: „Kiek teko girdėti, jis baigė savo kovą su gyvenimu visiškai nualintas. Tai byloja apie jo pareigų didybę ir genijaus ištvermę. Netekau vieno iš didžiausių savo globėjų ir bičiulių, kokius tik turėjau pasaulyje. Tai gali paliudyti gausybė mano laiškų." Galėtų dar pridurti, kad Ispanija neteko vieno geriausių savo tarnų. Bet argi tai rūpi Olivaresui? Tačiau Rubensas saugojasi tokių samprotavimų. Pernelyg jis susidomėjęs visu tuo, kas vyksta Madride. Nors ir daug buvo kliūčių, reikalai eina į pabaigą. Ispanija ir Anglija pasirašo taikos sutartį. Šiaip ar taip, ši sutartis iš dalies ir jo nuopelnas! Tai didelis laimėjimas nuolatinių karų siaubiamoje Europoje.

Labore et Constantia[1],— sakė Plantenas. Darbu ir atkaklumu galima daug ką pasiekti. Tai tiesa, tik nereikia pamiršti temperamentų skirtumo: Spinola miršta sulaukęs penkiasdešimt devynerių metų savo poste, o Rubensas, turėdamas penkiasdešimt trejus metus, galvoja apie naujo šeimos židinio sukūrimą. Ir kodėl gi ne! Jis gražus vyras, stotingas ir solidus. Be to, turtingas ir įžymus. Tiesa, kartais jį kamuoja podagra. Tačiau šie smulkūs nemalonumai negali jo prislėgti, tik retkarčiais jam primena, kad ir jo laukia paprasta žmonių dalia, nors jis jau beveik galėtų patikėti esąs nemirtingas. Jei kartais laiške ir prisipažįsta turįs kokią graužatį, tai vien tik tam, kad šia proga galėtų įterpti moralinę ir save iškeliančią maksimą. Ano meto kultūros elitas mėgo save laikyti stoikais. Tačiau niekam nedraudžiama duoti pirmenybę prabangai. Ką gi pasirinks Rubensas?

Rubensas gali siekti labai aukštai. Argi jam nepatarta imti į žmonas kurią nors damą iš infantės rūmų? Tačiau jis rūminin-

---

[1] Darbštumas ir atkaklumas *(lot.)*.

kas ne iš vergiško klusnumo, o veikiau iš pamėgimo valdyti... Jis iš vadų padermės ir jaučia poreikį įsakinėti. Jo bajoriškas herbas dar pernelyg naujas, kad jis galėtų tikėtis pirmaujančio vaidmens, sprendžiant valstybės reikalus. Gerai žino, kad bus priverstas nusileisti aukštesnės kilmės žmonėms, nors jie ir mažiau už jį verti. Ir jeigu jis imasi šio klastingo žaidimo, tai tik todėl, kad labai trokšta veikti, jo noras vaidinti nors ir antraeilį vaidmenį nustelbia visus samprotavimus. Tačiau vedybos visai kas kita. Savo namuose jis visuomet buvo valdovas. Jis valdė savo šeimą, savo padėjėjus ir mokinius. Jo valdžiai neprieštarauja nė vienas žmogus Antverpene; Rubensas žino, kad to pasiekti jam iš dalies padėjo maloni išvaizda, įgimtas protas ir geros manieros. Bet kiekvienam aišku, kad visa tai antraeiliai požymiai,— šio žmogaus įtaką lemia jo menas. Jis apie tai nekalba, užtenka, kad jis tapo. Kuria savo paveikslus be jokių pastangų, kaip kiti ilsisi arba svajoja. Jis supranta, kad žmonės, kurie tėra tik stebuklų ištroškę vaikai, jį laiko tikru burtininku. Toks jis ir nori būti.

Kam jam tokia žmona, kuri galbūt raustų, kai jis paimtų į rankas teptuką? Juk jis tik todėl ir gali ramiausiai dėtis rūmininku, kad turi magišką priemonę pasitraukti į savo pasaulį. Ar galima rizikuoti, vedant kilmingą žmoną? Niekada! Kam jam tos rūmų damos? Ne todėl, kad jis bijotų rizikuoti. Jeigu reikės — rizikuos. Vesdamas šešiolikametę mergaitę, sukels juoką ir apkalbas. Bet Rubensas ne per daug dėl to jaudinasi, nes tiki, kad šis pasirinkimas jo galimybių ribose. Tai užvis svarbiausia. Jam nerūpi, ką pasakys kiti, svarbu jo paties sprendimas. Šešiolika metų — jo sūnaus Alberto amžius. Ką gi, šiuose dideliuose namuose apsigyvens dar vienas vaikas, kuris kartu bus ir jo žmona. Kuo jaunesnė, tuo mažiau jam bus rūpesčių ir tuo lengviau bus tvarkyti šeimyninį gyvenimą.

Žmogus, kaip protinga būtybė, visuomet stengiasi pateisinti savo veiksmus ir išsiaiškinti tai, ką ne visuomet pavyksta išsiaiškinti. Be to, mėgsta klaidinti ir apgaudinėti pats save. O tai įvyksta tuomet, kai slapti troškimai prieštarauja šaltam protui. Jei penkiasdešimties metų žmogus veda šešiolikametę, gali rasti ir suranda tūkstantį pateisinamų priežasčių, tačiau yra tik viena tikroji, kurios neprisipažįsta: jis patekęs į gašlumo demono pinkles, geidulingai verda jo kraujas ir trokšta šio vaiko beveik kraujomaišos aistra. Jis matė ją augančią ir ji galėtų būti jo duktė.

Ji vadinasi Elena Fourment. Jos tėvai turtingi miestiečiai, pas kuriuos Rubensas lankosi jau daug metų. Jo mirusios žmonos Izabelės Brant sesuo Klara ištekėjusi už Elenos brolio Danielio. Fourment tėvas, taip pat Danielis, turi vienuolika vaikų, Elena jauniausioji. Jos sesuo Susana ne kartą pozavo Rubensui. Mirus jos vyrui Raimondui del Montei, antrą kartą ištekėjo už Arnoldo Lundeno. Rubensas daug kartų tapė šią subtilių veido bruožų, didelėmis svajingomis akimis ir išraiškingomis lūpomis moterį. Vienas šių portretų, kur ji pavaizduota su didele skrybėle ant galvos, pagrįstai priskiriamas prie geriausių jo darbų. Nedaug jo paveikslų nutapyta su tokiu įkvėpimu, kaip šis puikus portretas, kuriame jaučiamas net kažkoks ypatingas švelnumas.[1] Kažin ar tai tiesa, ką šneka pikti liežuviai, kad ši moteris buvo Rubenso meilužė?

Elena — tai Susana, tik jaunesnė ir šviesiaplaukė. Neturi tokių subtilių veido bruožų, bet jai tik šešiolika metų, ir veido bruožai dar ne tokie raiškūs. Tačiau jos oda dar baltesnė, negu sesers. Jaunatviškas gaivumas ir amžina jaunystė! Kokia neapsakoma laimė turėti tokią moterį, apie kurią svajojai visą gyvenimą ir kurios atvaizdą tapei visą gyvenimą! Juk tokią Eleną su baltomis, truputį rausvo atspalvio krūtimis, švelniu putliu kūnu, akinamai skaidria oda jis tapė tada, kai pačios Elenos dar net nebuvo. Tikras stebuklas, kad ši putni antverpenietė atitiko jo išsvajotos moters tipą. Ji dar vaikas ir todėl galbūt nėra labai protinga. Bet tai ne taip svarbu. Rubensas puikiai žino, kaip nedaug reiškia visi jo ligšioliniai triumfai. Jam, jo nuosavai karalystei pakanka šio puikaus, šilto ir paslaugaus jaunos moters kūno. Jis jau ramus. Gali senti ir net numirti, jis pasiekė viską. Iki paskutinės gyvenimo dienos jaunystės žavesys ir šypsena skaidrins jo gyvenimą. Jausdamas kasdien šalia savęs jaunystę kaip gyvą tikrovę, pagaliau ir pats patikės savo jaunyste arba nemirtingumu. Peteris Paulius turėjo daug pergalių, tačiau turbūt didžiausia jo pergalė buvo 1630 metų gruodžio 6 dieną. Nes ką gi reiškia šlovė ir turtas, palyginus su jaunyste?

---

[1] Kalbama apie portretą, kuris visur žinomas kaip *Chapeau de paille* (Šiaudinė skrybėlaitė). Garsus Rubenso kūrybos tyrinėtojas H. G. Eversas šį keistą pavadinimą aiškina kaip žodžio *poile* arba *poele* iškraipymą. Šis žodis reiškia medžiagą, panašią į fetrą.

Šią odę kūnui, kurios pirmuosius posmus jau sudainavo, galės dabar iškelti į neregėtas aukštumas. Jis ne pavydus meilužis, slepiantis savo mylimąją. Jam nepakanka džiaugtis šiuo puikiu kūnu, kuriam pasaulyje nėra lygių. Tegu su juo džiaugiasi visas pasaulis! Savo teptuku dailininkas vis naujai atskleis pasauliui Elenos žavingumą. Šį gražų naivaus žvilgsnio vaiką mėgsta rodyti labai prabangiai, tačiau toji prabanga čia yra tik mažareikšmis priedas. Aksomai, šilkai, brokatai, plunksnos, kailiai ir brangenybės tai tik blizgučiai, kurie padeda dailininkui sukurti ko puikesnę šios triumfuojančios nuogybės viziją. Rubensas turi parodyti visiems savo Elenos grožį. Gėrisi ja be paliovos, o ji, nustebusi ir sužavėta, su viskuo sutinka. Ji amžinas tapytojo jaunystės šaltinis. Ji jo dievaitė ir tokiu pavidalu jis rodo ją pasauliui. Olimpo deivės šio dailininko vaizduotėje įgauna jos bruožus ir kūną. Tačiau dažniausiai ji įsikūnija į vieną iš jų, į Venerą — nemirtingąją meilės deivę. Kol Elena būna tik Elena, Rubensas instinktyviai vengia rodyti visą jos žavesį. Bet kada ji rodoma kaip Venera, dailininkas atpalaiduoja ją nuo bet kokių skrupulų, Venera triumfuoja be jokių paslapčių. Niekada joks tapytojas taip neišaukštino moters kūno, kaip Rubensas.

XIII

ATVIRKŠČIOJI MEDALIO PUSĖ

1630 — 1633

Gruodžio 6 dieną linksmai suskambo švento Jokūbo bažnyčios varpai, skelbdami Peterio Pauliaus Rubenso ir jaunutės jo žmonos santuoką. Po poros dienų karalius Karolis I pasirašė įsakymą, kuriuo Rubensui suteikiamas Aukso vilnos ordino kavalieriaus titulas. Norint juo naudotis Flandrijoje, būtina, kad šį titulą patvirtintų Ispanijos karalius, todėl Rubensas stengiasi gauti šį patvirtinimą: nors ir labai įsimylėjęs, neužmiršta žemiškų reikalų. Tuo tarpu iš Londono sugrįžo Koloma. Ambasadoriaus vieta laisva. Tarp numatytų kandidatų yra ir Rubensas, tačiau Madrido karališkiesiems rūmams atrodo neįmanoma skirti į šį postą to, „kuris užsiima menu ir gyvena iš savo rankų darbo", ir parenkamas Chuanas de Nekolaldė. Bet jis negali iš karto vykti į Angliją, ir infantė nusprendžia laikinai jį pakeisti anglu. Šis patvarkymas nepatinka Pilypui IV. Jo nuomone, šiam reikalui tinkamiausias yra tapytojas. „Rubensas labai maloniai sutinkamas Anglijos rūmuose,— rašo jis,— ir dėl savo įžvalgumo labai sėkmingai veda bet kokias derybas." Rubensui šis antraeilis vaidmuo visiškai ne prie širdies, tačiau stengiasi to neparodyti. Pripažintas netinkamu atstovauti karaliui, dabar naudojamas paprasčiausiai „užkimšti skylei". Jis neva sutinka atlikti šį vaidmenį, tačiau griebiasi visokių diplomatinių gudrybių, vilkindamas išvykimo dieną.

Galima pagalvoti, kad, vos prieš keletą mėnesių vedęs, Rubensas nelabai nori leistis į kelionę arba gal jį nustojo dominti politiniai reikalai — būtent taip jis stengėsi įtikinti kitus. Tačiau priežastis buvo ne ta. Jis delsia išvykti todėl, kad įžeista jo savimeilė. Bet ir toliau palaiko gerus santykius su infantės rūmais Briuselyje ir, pirmai progai pasitaikius, vėl leisis įtraukiamas į politinę veiklą, kuriai turi įgimtą potraukį. Prancūzijos įvykiai buvo pretekstas vėl įsitraukti į kovos sūkurį. Daugelį metų trukęs Marijos Medičі ir anksčiau jos proteguoto kardi-

nolo Rišelje šaltasis karas tampa atvira kova. Liudvikas XIII priverstas nusileisti savo galingajam ministrui ir išsiunčia karalienę motiną į Kompjenę. Ši žinia visus apstulbina.

Rubensas baisiai pasipiktinęs. Pjerui Diupiuji rašo, kad džiaugiasi nutraukęs darbus Henriko IV galerijai, kilus ginčui dėl paveikslų išmatavimų, „kadangi iki šiol atliktą darbą laikau tuščiai sugaištu laiku". Dėl pastarųjų įvykių apsiriboja neaiškia pastaba: „Apskritai, gyvenimą karaliaus rūmuose lemia daugybė atsitiktinumų, ypač Prancūzijos rūmuose. Tačiau sunku vertinti įvykius toli nuo mūsų, todėl verčiau patylėti, negu pareikšti lengvabūdišką nuomonę."

Netrukus reikalai komplikuojasi. Marija Mediči, savo sūnaus Gastono Orleaniečio ir Lotaringijos hercogo padedama, bėga iš Kompjenės į La Šapelę, kur tikisi būti saugi. Bet ji pamiršo visažinantį kardinolą — jai miesto vartai uždaryti. Belieka vienintelė išeitis — bėgti į užsienį. Kai Lotaringijos hercogas pasiunčia pas infantę bajorą, prašydamas priimti viešnagėn karalienę motiną, tartis su šiuo bajoru paskiriamas Rubensas... Karalienė, net nelaukdama, kol baigsis derybos, atvyksta į Nıderlandus. Infantė tučtuojau siunčia markizą d'Aitoną pasveikinti viešnią Ispanijos karaliaus vardu. Kartu su juo vyksta ir Rubensas. Aitona pakviečia karalienę į Monsą. Karalienė sutinka. Jai įvažiuojant į miestą, gaudžia litaurai ir rago balsai, skambina varpai, aidi šūvių salvės.

Madridas šiais įvykiais anaiptol nesužavėtas. Olivaresas mano, kad reikia prašyti karalienę vykti toliau — į Eks-la-Šapelę. Infantė sako negalėjusi laukti Madrido nurodymų. Pagaliau Ispanijos valdžia nusileidžia, ir infantė gali važiuoti pasitikti pabėgėlės karalienės. Abiejų moterų susitikimas buvo toks jaudinantis, kad, pamiršusios etiketą, damos puolė viena kitai į glėbį.

Rubenso vaizduotė įsismagina. Iš Monso jis siunčia Olivaresui ilgą laišką, kurį pradeda kardinolo Rišelje puolimu: „Karalienė motina puolė į jos didenybės infantės glėbį, ieškodama prieglobsčio ir bėgdama nuo kardinolo Rišelje smurto. Juk šis žmogus už viską turi būti dėkingas karalienei. Ji ne tik ištraukė jį iš purvo, bet ir paskyrė jam tokias svarbias pareigas, todėl dabar jis galėjo veikti prieš ją ir demonstruoti savo nedėkingumą." Įkarščio pagautas, sušunka: „Štai kur akivaizdus pavyzdys, kiek blogio gali padaryti karaliaus favoritas, jeigu jam rūpi tik nauda, o ne krašto gerovė ir ištikimybė karaliui, ir kaip taurus,

bet suklaidintas monarchas gali žiauriai pasielgti su savo artimaisiais, net su motina, pamindamas elementariausius gamtos dėsnius."

Susivokęs, kad ant vienos ugnies galima iškepti du kepsnius, Rubensas įžvalgiai traukiasi iš griežtų pozicijų: „Antra vertus — kadangi visur pasitaiko išimčių — kalbant apie Jūsų ekscelenciją, visi mato, koks ramstis tokiai monarchijai, kaip mūsų, gali būti išmintingas ministras, kurio vienintelis tikslas — didinti karaliaus šlovę." Toliau seka patarimas, primenantis tikrą „meškos paslaugą": „Kuo ryžtingiau Jūsų ekscelencija priešinsitės bet kokiam suartėjimui ar slaptam susitarimui su kardinolu Rišelje, tuo sėkmingiau įrodysite, kokia neteisinga žmonių nuomonė apie visus karalių favoritus, ir išsklaidysite visuotinę neapykantą. Be to, Jūsų ekscelencija dar labiau sutvirtinsite pasitikėjimą ir gerą nuomonę apie Jūsų valdymo metodų nuoširdumą ir tobulumą."

Toliau Rubensas dėsto savo planą. Pirmiausia apsidraudžia: „Jūsų ekscelencija galite paliudyti, kad niekada neraginau griebtis karo, priešingai, kiek galėdamas, stengiausi skatinti taiką." Parašęs šią įžangą, Rubensas gali sau leisti padaryti išimtį. Jis karštai įtikinėja Olivaresą padėti Marijos Mediči jaunesniajam sūnui Gastonui Orleaniečiui ir su pasitenkinimu sumini visus kilmingus jo šalininkus. Karaliaus brolis, regis, dar sykį nori iškelti maišto vėliavą. Tad nereikia praleisti tokios puikios progos. Rubensas iš anksto atremia visus priekaištus: „Labai galimas daiktas, kad, pasinaudojęs mūsų parama, princas neparodys mums pernelyg didelio dėkingumo. Tačiau aišku, kad šiose vidaus kovose žus daug prancūzų ir tuo būdu susilpnės ši žiauri tauta. Nesvarbu, kokia partija laimės, šiaip ar taip, mes turėsime vienu priešu mažiau."

Nesitenkindamas šiuo makiavelizmu, Rubensas yra numatęs, ką daryti visais atvejais, net galimu nepasisekimo atveju. „Be to, manau, jei kartais būtinai reikėtų toliau teikti paramą, nepakenktų net karališkojo iždo sąskaita paremti Prancūzijos pilietinį karą mūsų krašto saugumo labui." Ir priduria su ironija, gal ir netyčia prasprūdusia: „Maldauju Jūsų ekscelenciją duoti atkirtį tradiciniams priekaištams, kurie nuo seno — ir visai nepelnytai — daromi karštai ispanų tautai: ji kaltinama, kad visuomet yra labai neryžtinga, kad nemoka pasinaudoti proga, per

ilgai svarsto ir pasiunčia *auxilium post bellum*[1]. Visa tai visiškai nesiderina su pagrindine Jūsų ekscelencijos dorybe — greitumu." Ir tikriausiai todėl, kad ryžosi tokiam drąsiam žygiui, Rubensas pirmą kartą baigia savo laišką Olivaresui šiais žodžiais: „Iš visos širdies bučiuoju Jūsų ekscelencijai kojas."

Nors ir prišnekėjęs meilių žodžių, Rubensas nieko nelaimi. Olivaresui atrodo, kad tapytojo laiškas pilnas nesąmonių ir plepalų, būdingų italų stiliui, tačiau jis vertina gerus autoriaus ketinimus. Niekas Madride nesiruošia vaidytis su Prancūzija dėl karalienės motinos ir nenuolankaus Gastono Orleaniečio. Visiškai nesuinteresuota remti maištininkus, Ispanija tegali būti besivaidijančių partijų tarpininkė. Tuo tarpu Marija Mediči keliauja toliau. Briuselyje ją pasveikina patrankų salvėmis. Didžiojoje aikštėje, kuri buvo „išpuošta ir iliuminuota, o rotušė puikavosi raudona gelumbe su žaliais kutais", ją pasitinka aukštas miesto pareigūnas. Rytojaus dieną karalienė aplanko jėzuitų vienuolyną, „kur jos garbei surengtos įvairiausios pramogos: baletas, koncertas, fejerverkai, fontanai ir laukinių žvėrių kovos".

Rugsėjo pradžioje Marija Mediči ir infantė atvyksta į Antverpeną. Ir čia ją pasitinka iliuminuotas miestas. Ryšium su jų atvykimu, buvo specialiai suvėluota mugė, ir abi valdovės dalyvauja kavalkados palydoje, o jėzuitai jų garbei surengia spektaklį — vaidinama tragedija. Karalienė ir infantė aplanko Rubensą jo rūmuose prie Vaperio. Taip pat aplanko van Deiką, kuris kaip tik tuo metu trumpam buvo atvykęs į gimtąjį miestą ir pasinaudojo proga nutapyti puikų karalienės motinos portretą. Aplanko taip pat „nuostabiąją Planteno spaustuvę, kuriai vadovauja garbingasis Baltazaras Moretus ir kurioje pasirodys aprašymas visų iškilmių, surengtų Marijai Mediči jos atvykimo proga. Šį pompastišką kūrinį parašė karalienės svitos narys de la Seras, pasivadinęs „Prancūzijos istoriografu".

Šis apmokamas rūmininkas, kaip reikia ir tikėtis, baisus pataikūnas. Jis žavisi Antverpenu. „Jei sumanyčiau papasakoti jums apie šios tautos gerumą ir nuoširdumą, kuriuos patyriau ilgai būdamas jų mieste, turėčiau vietoj šių kelių eilučių pateikti visuomenei didelį tomą. Bet trūksta laiko ir darbų gausybė man neleidžia to imtis, todėl apsiriboju šiuo raštišku pareiškimu, kad

---

[1] Pagalbą po karo *(lot.)*.

ši tauta iš visų mano kada nors matytų tautų pati draugiškiausia svetimšaliams, religingiausia ir nepaprastai atsidavusi valdovui."

Ne mažiau de la Seras pataikauja ir „ponui Rubensui", bet kartu taip aukština van Deiką, kad visai aišku, ką labiau vertina Marija Mediči ir jos artimieji. „Jos karališkoji didenybė su dideliu įdomumu apžiūrėjo puikius ir labai turtingus paveikslus pono Rubenso namuose. Šio žmogaus paveikslai, kad ir nepaprasti, ir nuostabūs, vis dėlto nėra pagrindinė jo vertybė· valstybinių reikalų išmanymas ir įžvalgumas politikoje iškelia jį aukščiau, negu jo užsiėmimas, ir stebina ne mažiau kaip jo teptuko kūriniai. Jos didenybė su didžiausiu malonumu gėrėjosi šio tapytojo įkvėpimo kupinais kūriniais. Mus stebina ne tik spalvos, bet ir pats grožis, ir tobulumas, prieš šiuos kerus neįmanoma atsilaikyti.

Tačiau, norėdamas būti teisingas, turiu pasakyti, kad ponas van Deikas pranoko visus didžiausius tapytojus, kurie kada nors drąsia ranka drįso tapyti jos karališkąją didenybę. Tiesą sakant, tik dabar atsirado tapytojas, kuris savo portrete sugebėjo parodyti karališkąją jos didybę. Kalbama, kad Apelesas, norėdamas Elenos paveikslu pavaizduoti tobulą moters grožį, rinko atskirus įvairių moterų veido bruožus. Bet šis tapytojas, būdamas labiau genialus už antikinį, vienu karalienės portretu mums atskleidė viso pasaulio grožį, tepasiskolindamas iš gamtos vien sugebėjimą žavėti savuoju menu. Jos karališkoji didenybė suteikė dailininkui garbę, jį aplankydama, ir jo namuose išvydo Ticiano salę, kitaip sakant, visus didžiojo meistro šedevrus. Nepataikaudamas drįstu tvirtinti, kad ponas van Deikas netrukus savo šlove prilygs šiam didžiajam dailininkui. Jei anas nuostabus dailininkas buvo tikras savo amžiaus papuošalas, tai van Deikas taps savo gyvenamo amžiaus stebuklu."

Beveik du mėnesius karalienė motina ir infantė vieši Antverpene. Jos dalyvauja išplaukiant flotilei užimti Overflakės salos Zelandijoje. Šis drąsus planas turėjo užtikrinti Ispanijai bazę, lengvinančią sujungti Olandiją ir Zelandiją! Flotilę, kuriai vadovauja princo Oraniečio giminaitis Janas iš Nasau (dėl meilės intrigų perėjęs į priešo pusę) ir Brabanto princas, sudaro beveik keturiasdešimt laivų su beveik šešiais tūkstančiais kareivių. Nors ir nuncijaus palaimintas, žygis baigėsi pralaimėjimu. Užpulti laivyno, kuriam vadovavo Marinus de Holarė, ispanų flo-

tilės laivai buvo arba paskandinti, arba turėjo skubiai pasitraukti. Priešui pateko keturi tūkstančiai kareivių. Metų gale Rubensas buvo pasukęs į Hagą labai slaptai tartis su princu Oraniečiu. Ši misija, „nors ir labai slapta, išaiškėjo ir didžiai nepatiko daugeliui žmonių, nes buvo įspėtas jos tikslas",— pareiškė Prancūzijos ambasadorius. Beje, Rubenso pastangos nuėjo niekais.

Ar čia kaltas bodėjimasis, ar nuovargis? 1632 metų balandžio mėnesį Rubensas lyg ir pareiškia norą mesti politinę veiklą. Grįžta į Antverpeną. Jis tapo ir tvarko savo reikalus. Jo bičiulis Žerbje paskirtas Anglijos karaliaus įgaliotiniu Briuselyje, kur, atrodo, turi nemaža rūpesčių su Gastonui artimais žmonėmis. Rubensas jį guodžia: „Labai man nemalonu, kad Jūsų ekscelencijai prancūzai daro kliūčių santykiuose su Jos karališka didenybe ir ministrais. Prašau dėl šito per daug nesijaudinti, nes Jūsų ekscelencija priklausote tik savo karaliui. Žinoma, santykiai su šiais žmonėmis Jūsų ekscelencijai gali būti labai nemalonūs!"

Tuo pat metu reiškia pasitenkinimą, kad jaučiasi esąs apdraustas nuo panašių įžeidinėjimų: „Laiku pasitraukiau ir savo gyvenime niekad tiek mažai neapgailestavau dėl savo sprendimo." Bet šis sprendimas, atrodo, dar ne galutinis. Po mėnesio pas tapytoją atvyksta hercogo Bujoniečio siųstas prancūzų karininkas su slaptu pavedimu, ir Rubensas vėl grįžta į sceną! Bujonietis nori įvelti Gastoną Orleanietį į naują avantiūrą, tačiau bando užsitikrinti infantės garantijas. Ji privalanti jam prižadėti „savo ir Ispanijos karaliaus vardu, kad gins jį ne tiktai nuo Prancūzijos karaliaus, bet ir nuo kiekvieno, kas jį užpultų", be to, dar turinti užtikrinti, „kad Orleanietis tesės duotąjį žodį", kadangi nepanašus į labai ištikimą sąjungininką. Prieš pradėdamas puolimą, Bujonietis nori „pasikviesti pas save brolį vikontą de Tiureną, esantį Prancūzijos karaliaus rūmuose, kuriam gresia kalėjimas Bastilijoje, jeigu jis nepasislėps saugioje vietoje, prieš pradedant priešiškus veiksmus". Nejau Rubensas vėl nori tapti svarbia asmenybe? Jis duoda suprasti esąs viso šio reikalo ašimi. „Nors hercogo Bujoniečio pasiuntinys vyksta į Briuselį tartis su prancūzų bajorais, bet hercogo sprendimas priklausys nuo to, ką aš jam pranešiu Jūsų didenybės vardu." Tačiau Briuselio rūmai turi didesnių rūpesčių, ir hercogo Bujoniečio kėslai nepavyksta.

Štai jau vienuolika metų, kai, pasibaigus paliauboms, Jungtinės provincijos ir Ispanija nuolat kariauja, ir užvis daugiausia nuo to kenčia ispanų Niderlandai. Prekyba sunykus, pramonė smunka, visur baisi suirutė. Gausūs žygiai baigiasi čia pralaimėjimu, čia pergale, bet kad ir kas laimėtų, visada labiausiai nukenčia nelaimingi gyventojai. Nepasitenkinimas šalyje didžiulis. Tačiau Briuselio valdžia vis vien laikosi ispanų politikos. Jei kas nori trukdyti šiai politikai, su tais susidorojama. 1629 metais buvo anuliuotas nuncijaus kardinolo Bentivoljo pareiškimas, padarytas Briuselyje, kadangi jame buvo karaliaus valdžiai nepriimtinų pažiūrų... Ir vis dėlto svarbiausias šios politikos ramstis — kardinolas de la Kueva — dėl viešosios nuomonės spaudimo atšaukiamas, kaip kadaise, esant analogiškoms aplinkybėms, buvo atšauktas kardinolas Granvelas.

Tuo tarpu olandų admirolai, vadovaujami Pito Heino, tampa pabaisa Ispanijos laivams jūroje, ir, nors Pitas Heinas kovos metu žūsta, jo įpėdiniai narsūs kaip ir jis.

O sausumoje vietoj princo Morico vyriausiuoju vadu tampa netikras jo brolis Fridrichas Henrikas. Šis Vilhelmo Tyliojo ir Luizos de Kolinji sūnus, malonus, linksmas žmogus, pasirodė esąs ir puikus vadas, ne blogesnis už vyresnįjį savo brolį. Per porą metų jis užėmė Oldenzalį, Grolį, Venlą, Straleną, Sitardą, Ruremondą ir apgulė Mastrichtą — vieną galingiausių Ispanijos tvirtovių ir svarbų strateginį punktą. Bet tai dar ne viskas. Po Spinolos armijos vado postą turintis grafas Hendrikas van der Bergas, kurio portretą buvo nutapęs van Deikas, perėjo priešo pusėn. Įtūžęs, jog į jo vietą paskirtas markizas de Santa Krusas, jis ragina belgus, „kad, sekdami garbingu protėvių pavyzdžiu, nusimestų nuo pečių nepakenčiamą ispanų jungą". Norint pasakyti visą tiesą, reikia dar pridurti, kad šis įtūžis buvo paremtas atitinkama pinigų suma...

Siekdama taikos, sunerimusi infantė ryžtasi imtis naujų žygių. Siunčia Rubensą į Lježą susitikti su Jungtinių provincijų delegacija. Tuščios pastangos. Spalio mėnesį Mastrichto tvirtovė pasiduoda. Apsvaigę nuo laimėjimų, olandai nesukalbami. Rubensas grįžta į Briuselį pranešti erchercogienei apie nepavykusią misiją.

Padėtis darosi kritiška. Bajorai rengia sąmokslus. Šalyje visuotinis bruzdėjimas. Norėdama nuraminti kylančią audrą, infantė pirmą kartą per trisdešimt dvejus metus sušaukia Genera-

linius štatus. Savo nuožmiais reikalavimais Ispanija siekia visiškai užgniaužti bet kokią laisvę ir apriboti vietines privilegijas. Po erchercogo Alberto mirties padėtis vis blogėja. Už infantės nugaros viešpatauja žymiai galingesnis už ją Ispanijos ambasadorius žiaurusis kardinolas de la Kueva. Pagaliau šis pasipūtęs be jokių skrupulų žmogus atšaukiamas iš savo posto. Jo vieton atvykęs markizas Aitona žymiai jautriau reaguoja į šio krašto reikalus, tačiau ir jis ispanas, o tauta ir toliau negali pati nieko spręsti.

Jau pirmajame Generalinių štatų posėdyje iškeliamas reikalavimas, kad būtų leidžiama betarpiškai tartis su Olandija, ir šis reikalavimas patenkinamas. Gruodžio pradžioje sušaukiama bendra konferencija Hagoje. Bet nuolaidos tik tariamos. Briuselio rūmai šias tarpusavio derybas leidžia, tik norėdami nuraminti įsisiautėjusius gyventojus.

Iš tiesų visiškai neketina atsisakyti jokių privilegijų, be to, ir Madridas šito neleistų. Todėl į Hagą turi būti pasiųstas patikimas žmogus, kad stebėtų derybų eigą ir veiktų infantės rūmų labui. Šis dviprasmiškas vaidmuo derybose tenka Rubensui. Nežinia, kokiu būdu tai sužino hercogas Arschotas. Šiaip ar taip, išdidus aristokratas šį infantės planą praneša konferencijos dalyviams ir sukelia visuotinį pasipiktinimą. Tučtuojau pas infantę siunčiami delegatai su protestu. Infantė stengiasi juos nuraminti: Rubensas visai neturįs teisės dalyvauti derybose. Jis paskiriamas jų žinion, „jei tektų peržiūrėti dokumentus, liečiančius paliaubų derybas, kuriose jis dalyvavo".

Kai, grįždama atgal į Hagą, delegacija dvidešimt keturioms valandoms apsistoja Antverpene, Rubensas teisindamasis rašo hercogui Arschotui laišką: „Mano valdovai nieko daugiau man nebuvo pavedę, tik visais būdais tarnauti Jūsų ekscelencijai, sprendžiant šį svarbų tiek karaliui, tiek ir mano tėvynei reikalą. Jei kas dėl asmeninių sumetimų vilkintų šį reikalą, tokį žmogų aš laikyčiau nevertu gyventi." Hercogas Arschotas atsako Rubensui akiplėšišku rašteliu: „Galėčiau Ponui nesuteikti šios garbės ir neatsakyti į laišką, kadangi pirmoji Pono pareiga buvo susitikti su manimi asmeniškai, užuot familiariai rašius man laišką, nes šitaip galite elgtis tik su sau lygiu asmeniu." Hercogas Rubensui atsako tik todėl, kad yra puiki proga pažeminti tapytoją. „Viena tegaliu pasakyti, kad man bus labai malonu, jei Ponas ateičiai padarysite išvadą, kaip jūsų luomo žmonės turi

kreiptis į tokius asmenis, kaip aš." Kad kerštas būtų dar didesnis, jis įsako išplatinti Rubenso laiško ir savo atsakymo kopijas. Abiejose pusėse tai sukelia sensaciją. Briuselio delegatai su pasitenkinimu tvirtina, kad Rubensas peržengė savo įgaliojimų ribas. Bet, galimas dalykas, jie ir prisibijo Rubenso, kadangi, kaip tvirtino Anglijos ambasadorius Hagoje Bosvelas, „jis žymiai apsukresnis už daugelį iš jų". Perdėtai išdidus Arschoto laiško tonas šlykštus, bet delegatų protestas irgi turi pagrindą. Išsigandusi visuotinio tautos pasipiktinimo, infantė ir jos patarėjai pagaliau leidžia Briuselio delegatams tartis su Olandijos pasiuntiniais. Delegatai kupini vilčių ir tiki, „kad po ilgos ir tamsios nakties, šio nelemto karo, pagaliau prašvis taikos ir ramybės aušra". Jie turi pagrindo Rubenso dalyvavimą laikyti rodomu jiems nepasitikėjimu. Pernelyg ilgai buvo žaisliukai Ispanijos rankose. Ir dabar, kai jiems atsirado galimybė savarankiškai spręsti šalies reikalus,— bent jie taip manė,— jų deryboms trukdytų Ispanijos agentas. Juk iš esmės toks Rubenso vaidmuo — jis, be abejo, Ispanijos pusėje prieš savo tėvynės delegatus. Jis prašė princą Oranietį duoti leidimą išvykti tik todėl, kad norėjo žinoti jų ketinimus ir laiku juos sutrukdyti. Bajorų ir dvasininkijos atstovų gaivus energijos prasiveržimas jam anaiptol nekelia simpatijų. Pakanka vieno infantės mosto, ir jis iš visų jėgų rems Madrido diktuojamą politiką. Bet Arschoto budrumas triumfuoja: Rubensas į Hagą nevažiuos! Delegatai apsieis be tapytojų — pareiškia hercogas. Dabar kupini vilčių štatų atstovai imasi darbo.

Tikėdamosi Prancūzijos paramos, Jungtinės provincijos kelia reikalavimus, kurių Ispanija negali priimti. Bet Generalinių štatų atstovai dėl to nepergyvena. Jų gera valia, matyt, žymiai didesnė, negu politinis įžvalgumas. Norėdami susivienyti, jie pasirengę visokioms nuolaidoms ir guodžiasi apgaulinga viltimi, kad pavyks susitarti su Pilypu IV. Tuo tarpu Madride ne tiktai niekas į tai rimtai nepasižiūrėjo, bet netgi šlykščiai iš jų pasijuokė. Karalius atėmė iš infantės duotus įgaliojimus jo vardu vesti derybas. Tuo pačiu štatų delegatai, neturėdami jokios oficialios teisės, tuščiai gaišta laiką plepalams. Briuselis palaiko glaudžius ryšius su Madridu, o infantė lyg niekur nieko toliau duoda nurodymus delegatams. Slenka mėnesiai. Deryboms nėra galo. Pagaliau delegatai pradeda suprasti atvirą Madrido ir Hagos tyčiojimąsi ir ketina grįžti namo. Štai tik vienas būdingas

faktas, bylojantis apie tuometinės Briuselio valdžios nuotaikas: mokslininkas humanistas Ericijus Puteanus išdrįso atspausdinti savo veikalą *Belli et pacis statera*[1], kuriame jis aukštino taikią politiką, ir tučtuojau pasirodė aštrus pamfletas *Antiputeanus*, nukreiptas prieš pernelyg pacifistiškai nusiteikusį mokslininką.

1633 metų gruodžio 1 dieną, išgyvenusi šešiasdešimt septynerius metus, miršta infantė Izabelė. Rubensas netenka didžiosios savo globėjos. Daugelį metų jis buvo jos patikėtinis. Pilypo II-ojo duktė Izabelė galbūt nebuvo didžiai protinga, tačiau jai netrūko geros valios. Kaip valdovė, o paskui ir vietininkė, gerai suprato, kad vien tiktai taika gali apsaugoti jos globai pavestą nelaimingą šalį. Kaip išmanydama saugojo šį kraštą nuo kastiliško Ispanijos valdovų išdidumo. Ištikimiausi jos patarėjai, ypač Spinola, visuomet rėmė šias jos pastangas. Šis taurus vadas, nepaisydamas Pilypo III prisiųstų drakoniškų įpareigojimų, buvo stipriausia Briuselio rūmų atrama. Madridas visuomet siekė pirmiausia užgniaužti Ispanijos Niderlandų autonomiją. Dėl savo pernelyg liberalių pažiūrų Spinola galiausiai buvo priverstas savo vietą užleisti kardinolui de la Kuevai. Infantė turėjo drąsos priešintis kardinolui ir pasistengė, kad jį atšauktų. Jai galėjo atrodyti, kad tai pergalė, tačiau iš tiesų ji tuo nieko nepasiekė. La Kuevos vieton atvyko liberalesnis Aitona, tačiau vis vien iš esmės niekas nepasikeitė. Jis taip pat buvo griežčiausių instrukcijų vergas. Tokiu būdu infantė, nors ir turėjo geriausių norų, buvo tik įrankis Madrido rankose. Amžiną jai atilsį!

Infantė mirė baisiai kritišku momentu. Padėtis šalyje nepaprastai įtempta. Dvasininkai piktinasi, bajorai tik per plauką nuo atviro maišto. Bet ir į tai Ispanija nekreipia dėmesio. Į Niderlandus atsiunčia naują vietininką. Juo paskiriamas iš anksto numatytas žinomas Pilypo IV tikrasis brolis donas Ferdinandas, kardinolas infantas. Karalius paskelbė gražius pažadus: „Mūsų šalyse bus santarvė ir tvarka, kaip ir iki šiol. Esame tvirtai pasiryžę verčiau netekti gyvybės, sosto ir valdų, kurias viešpats atidavė mūsų globai, negu būti neteisingi." Kaip matome, niekas nesikeičia. Ispanija turi svarbesnių rūpesčių, negu niderlandiškųjų jos valdinių gerovė. Savo politikoje visuomet vieninga su Vienos karalių rūmais, ji svajoja pavergti Jungtines provincijas ir išardyti jų sąjungą su Prancūzija, nes Prancūzija

[1] Karo ir taikos svarstyklės *(lot.)*.

padeda švedams kovoti prieš imperatorių ir trukdo ispanų įtakai Lotaringijoje. Po Gustavo Adolfo mirties Habsburgai ir Vienoje, ir Madride užsidegė nauja aistra. Jiems atrodo, kad atėjo tinkamas metas galutinai sunaikinti netekusius garsaus sąjungininko protestantus valdovus. Nuostabi intriga!

Mirtis paprastai atgaivina prisiminimus, aiškiau parodo kai kuriuos velionio darbus, apvalo nuo mažareikšmių apnašų ir padeda įvertinti tai, kas svarbiausia. Kai nurimsta šis bruzdesys, kurį vadiname gyvenimu, mums atrodo, kad aiškiau matome mirusiuosius, lygindami juos su savimi, ir patys tampame aiškesni, palyginus save su jais. Jau dešimt metų Rubensas aktyviai dalyvauja savo tėvynės politiniame gyvenime. Buvo ištikimas infantės, tuo pačiu ir Ispanijos politikos tarnas. Rubensas neretai rūsčiai smerkė ispanus. Tačiau noras dalyvauti politiniame gyvenime nustelbdavo visus kitus sumetimus, todėl ir vykstant deryboms su Olandija, jis atsidūrė Ispanijos pusėje. Priežastis labai paprasta: buvo tų pusėje, kurie panoro naudotis jo pagalba. Tik gaila, kad tai buvo ne jo tėvynainiai... Atrodo, jiems visai nerūpėjo, kad šis miestietis veda derybas Olandijoje, Ispanijoje ir Anglijoje ir kad visur jam taip gerai sekasi. Nors jo šlovė greitai didėjo, tačiau jis niekad negalėjo turėti sprendžiamojo vaidmens. Visuomet reikėjo lenkti galvą prieš vidutinybes arba nevykėlius, kurie tik per atsitiktinumą priklausė tam, o ne kitam luomui ir todėl turėjo tokį aukštą postą. Pats save vadino nuolankiausiu tarnu tų žmonių, kurie neverti plauti jo teptukų. Savo laiškuose nuolankiai bučiuoja jiems rankas ar kojas, žiūrint, kokie jų titulai bei reikšmė. Tačiau žmogus, gerai žinantis savo vertę, visa tai daro nelabai nuoširdžiai. Rubensas nė kiek neklydo, vertindamas karalius ir ministrus. Žinojo, kad tai paprasčiausi žmonės, turį keisčiausių silpnybių bei dorybių. Argi jis pats kitoks? Argi nesigriebė paskutinės nepavykusios misijos lyg skęstantis šiaudo? Argi iki pat pabaigos nesitikėjo, kad ir čia suvaidins savo vaidmenį? Jo priešai tvirtina, kad tai buvo garbės troškimas arba tuščias didžiavimasis. Galbūt, tačiau kai kalbama apie priešą, sprendimai būna labai paviršutiniški. Mes neturime pagrindo abejoti, kad atkakliai besireiškianti Rubenso aistra politiniams reikalams galėjo būti nepaprastai didelis ir neįveikiamas poreikis — jis stumia žmogų į visokius kompromisus. Žmogus tada verčiau iškentės įvairiausius pažeminimus, negu atsisakys savo aistros.

Žmogus mokosi būti protingas. Jei kalbėtume apie ką nors kitą, būtų galima pasakyti, kad į senatvę jis darosi protingesnis. Rubensas jau artėja prie šeštos dešimties. Argi tai priežastis pasitraukti iš aktyvaus gyvenimo? Tiesa, į daugelį dalykų dabar jis žiūri kitaip. Bet kaip gali pasiduoti tas, kuris turi jauną žmoną, beveik dar vaiką? Kaip gali jis laikyti save seniu, jeigu ištaiginguose jo namuose be paliovos krykštauja kūdikiai, jeigu čia nuolat girdisi vis atsinaujinantis koncertas? 1632 metų sausio mėnesį gimsta Klara Joana. 1633 metų liepos mėnesį — Franciskas... Vyresnieji Rubenso sūnūs jau suaugę. Jis vis turi daug draugų, savo knygas ir kolekcijas. Pagaliau turi savo darbą, kurio jam niekada netrūksta. Kaip tik dabar baigė naują kartonų seriją kilimams, kuriuose bus vaizduojamas Achilo gyvenimas. Tokius užsakymus gali sau leisti tik karaliai. Tikrai nuostabūs tie kartonai. Paprastai jie tapomi tempera — Rubensas juos nutapė aliejiniais dažais ant dekoratyvinės medžio plokštės. Mėgstantis visose dailės srityse palikti savo įtakos žymę, veikiausiai norėjo atnaujinti ir austinių kilimų meną. Tačiau jis pernelyg didelis tapytojas, ir perdaug nežaboti jo polėkiai, kad jam gerai vyktų šioje dailės srityje, kur reikia būti santūriam ir labai kruopščiai derinti spalvas.

Tapytojas kaip tiktai baigia didelę kompoziciją, kuri dėl puikaus kolorito gali būti laikoma vienu geriausių jo kūrinių. Tai milžiniškas triptikas, skirtas erchercogo Alberto įsteigtos šv. Ildefonso brolijos altoriui, esančiame šv. Jokūbo bažnyčioje Briuselyje. Centrinėje dalyje Mergelė Marija dovanoja šv. Ildefonsui kunigo apdarą. Sąvarose pavaizduotas erchercogas Albertas ir Izabelė, taip pat jų šventieji patronai, išorinėje sąvarų pusėje tapytojas pavaizdavo šventąją šeimyną po obelimi. Nedaug paveikslų Rubensas tapė su tokiu įkvėpimu, kaip šitą kompoziciją. Ji susideda iš penkių dalių, kupina kūrybinio užmojo, tačiau čia nėra įprastinio chaoso. Dėl to nutapyti objektai įgavo naujo žavesio, o teptuko prisilietimai tapo žymiai švelnesni.

Ta pačia dvasia Rubensas dar kartą tapo savo mėgstamą siužetą „Trijų karalių pasveikinimą". Jam labai magėjo keisti apie dievo kūdikį susispietusių legendinių personažų išvaizdą. Jie atvyko su dovanomis iš Rytų, o vienintelis jų vadovas buvo žvaigždė. Kartais ši scena jo paveiksluose įgauna žymiai intymesnį charakterį, bet dažniausiai tai tik pretekstas, kad visame paveiksle atsirastų daugiau prabangos. Pirmiausia tapytojui rūpi

teatrališka kūrinio pusė. Didžiausias kūrybinis jo užsidegimas esti tada, kai jis gali žaisti besimainančiais medžiagų atspalviais, egzotiškomis žmonių figūromis, turtingomis dovanomis, įvairiais gyvuliais. Todėl šis paveikslas nutapytas Antverpene šv. Mykolo vienuolyno didžiajam altoriui papuošti, yra vienas geriausių jo kūrinių. Dar ne kartą Rubensas grįš prie šios temos, keis pagrindinius jos akcentus, įvairius efektus, tačiau jau niekada jam nepavyks pralenkti šio savo šedevro.

Nutapo ir save su Elena savo rūmų prie Vaperio sode. Šis sodas ir jo rūmų architektūra netrukus panaudojama dar lyriškesniam kūriniui. Čia mes regime pilną sodą puošniai apsirengusių vyrų ir moterų, kurie, atrodo, gyvena ir mylisi tokiame pasaulyje, kur nėra jokių rūpesčių. „Meilės sodas"— tai laimingo žmogaus kūrinys. Jis nešykšti pasidalinti su kitais savo laime. Ne taip lengvai jam pavyko įveikti aistrą politikai. Žmogui, turinčiam nugalėtojo charakterį, iš viso nelengva ko nors atsisakyti. Bet pamažu jis nusiramina ir įsitikina, kad yra džiaugsmų, labiau atitinkančių žmogaus prigimtį, negu klastingas politinis žaidimas. Rubensas laimingas žmogus, gausiai likimo apdovanotas, todėl jam nėra pavojaus persisotinti, jis visuomet žino, ką daro, be to, dar turi nuostabią priemonę nuo visko pabėgti: stebuklingą teptuką.

XIV

IŠMINTIS

1634 — 1636

Nors ir sunkūs laikai, Rubenso dirbtuvėje darbo netrūksta. Šio pasaulio didžiūnai ir toliau palankūs žymiajam Antverpeno meistrui, tik honorarai išmokami pavėluotai. Dailininkas visiškai pasinėręs įvairiausiuose darbuose — pradedant didelėmis temomis, kurias užsako valdovai, ir baigiant iliustracijomis, kurias jam patiki bičiulis Moretus. Apie meistrą sukasi gausus padėjėjų būrys. Keičiasi jų pavardės, bet visiškai nesikeičia drausmė, kuri visiems privaloma. Meistras greitomis apmeta eskizus, o padėjėjai didina juos, kiek reikia, drobėje ar medyje. Rubensas tarytum vadas seka darbus, pataiso kokią nors detalę, išbaigia figūrą. Didžiosiose kompozicijose pirmiausiai retušuoja apatinę dalį, esančią arčiau žiūrovo. Kitką palieka padėjėjams. Iš kur imsi laiko visiems užsakymams tapyti? Argi gali nustoti domėjęsis naujausiomis knygomis, išradimais fizikos srityje, paskutiniais Romos archeologijos atradimais?

Netekęs Vorstermano, perėjusio dirbti pas van Deiką, Rubensas priėmė į savo dirbtuvę Paulių Pontijų. Šis Vorstermano mokinys nėra toks gabus, kaip jo mokytojas, bet dailiose savo graviūrose jis puikiai perteikia visus paletės atspalvius, o juk Rubensui šitai užvis svarbiausia. Jis nelabai jaudinasi, jei graviravimo adata atliktas kūrinys toliau patenka į abejotinas rankas ir pigūs efektai nustelbia natūralų šio meno žavesį. Pirmiausia jam rūpi, kad būtų tiksliai perteikta jo tapyba. Taip pat per daug nesirūpina, kad šiam tikslui tenka naudotis vario graviūromis ir apriboti atlikėjo savarankiškumą. Pagaliau jis suranda tokius padėjėjus, kokių jam reikia: iš Olandijos kilusius brolius Bolsvertus. Vyresniojo, Boetijaus, darbams būdingi stiprūs štrichai ir aiškiai nužymėti kontūrai. Jis drąsiai ir tiksliai perteikia modelio formas ir šviesotamsos efektus; tiesa, jo technika griežtoka, tačiau Rubensas suteiks jai plastiškumo. Jaunesnysis, Schelderikas, vadinamas Schelte, subtiliau perteikia šešėlius, be dide-

lių pastangų išgaudamas žavesį ir išraiškos jėgą. Jis dvasingesnis ir švelnesnis už Boetiją. Vienas geriausių Rubenso peizažo interpretorių. Broliai puikiai papildo vienas kitą ir daugiau už kitus graverius atitinka tapytojo reikalavimus.

Be vario graviūrų virtuozų, Rubensas turi savo dirbtuvėje ir medžio raižinių meistrą — Antverpene gyvenantį vokietį Kristofelį Jegerį. Medžio raižiniai — labiau populiarūs, parduodami mugėse, turguose. Rubensas negali praleisti tokios galimybės savo šlovei didinti. Tačiau jo nepatenkina kruopšti, smulkmeniška, bet gana sustingusi vietinių medžio raižytojų darbo maniera,— jis nori ir šiai meno šakai suteikti savo individualumo žymę. Jo vadovaujamas Kristofelis Jegeris triuškina iki tol buvusį medžio raižinių stilių ir suteikia jiems dar nematyto faktūros sodrumo...

Medžio raižinių arba vario graviūrų atspaudai — tai jau tik pardavimui skirta prekė. Šalies viduje yra daug realizavimo rinkų, bet, norint pardavinėti užsienyje, reikia turėti specialią privilegiją. Be to, dar reikia gintis nuo „piratų". Prancūzijoje Rubensas apskundė Paryžiaus parlamentui vieną graverį, kuris kopijavo jo estampus. Šioje byloje jau galėjo jam padėti sūnus Albertas. Norėdamas atnaujinti savo privilegiją Prancūzijoje, dailininkas pasinaudoja savo bičiulio Peiresko pagalba. Turint galvoje ne per geriausius Prancūzijos ir Ispanijos santykius, tokiam leidimui gauti reikia labai geros protekcijos.

Tuo tarpu politiniame gyvenime telkiasi debesys. Generalinių štatų delegatai siunčia į Madridą hercogą Arschotą išsiaiškinti beveik metus trukusių ir nepavykusių derybų žlugimo priežastis. Pats sumanymas nelabai vykęs, kadangi jau nuo 1631 metų bajorai ruošia sąmokslą. Jie nori, „sekdami savo protėvių šlovingu pavyzdžiu, nusimesti neapkenčiamą ispanų jungą". Ši žinia pasiekė infantę, ir jos įsakymu į vienuolyną uždaromas ambicingas Kambre dekanas Fransua Karondele, apie kurį telkėsi maištaujantys didžiūnai: Brabanto princas ir princas d'Epinua, grafas Burnonvilis ir grafas Egmontas. Savo brolio, klastingojo kapucino Šarlio d'Arenbergo įkalbėtas, hercogas Arschotas, žymiausias iš šalies didžiūnų, prisijungia prie sąmokslininkų. Tačiau konspiratoriai delsė ir iki šiol nieko konkretaus nesiėmė, o papirkto grafo Hendriko van der Bergo perėjimas į olandų pusę buvo tik atskiras faktas. Jie ne veiksmo, o tuščių kalbų žmonės.

Visko laukia iš Prancūzijos, tuo tarpu Prancūzija visai nesiruošia jiems padėti, kol patys nesiims ryžtingų veiksmų.

Žerbje, vis dar einąs Anglijos karaliaus įgaliotinio Briuselyje pareigas, už dvidešimt tūkstančių talerių išduoda visas sąmokslo smulkmenas ir tuo užbaigia sąmokslininkų dvejones. Karaliaus įsakymu markizas d'Aitona paveda areštuoti sąmokslo vadovus, o hercogas Arschotas sulaikomas Madride. Pilypas IV tai praneša Briuselyje susirinkusiems Generalinių štatų atstovams ir įsako jiems tučtuojau išvažiuoti į savo provincijas. Šie nesipriešindami vykdo jo valią. Taip liūdnai baigiasi niderlandų svajonė apie nepriklausomybę. Iš naujo prasideda karas. Jungtinės provincijos su Prancūzija pasirašo gynybos sutartį, o štathalteris Fridrichas Henrikas netgi pasiūlo Prancūzijai pasidalinti ispaniškuosius Niderlandus!

Tuo tarpu į Flandriją pagaliau atvyksta žadėtasis valdytojas donas Ferdinandas. Turėdamas dešimt metų, jis tapo Toledo arkivyskupu, vėliau kardinolu. Šis jaunas dvidešimt penkerių metų žmogus, jau trijų vaikų tėvas, neseniai pradėjo ir karinę karjerą, nemaža prisidėdamas laimint pergalę prie Nordlingeno: ten buvo sutriuškinta liuteronų armija, kuriai vadovavo Bernardas von Sachsenas Veimarietis ir švedų generolas Hornas. Po ilgo nesėkmių laikotarpio šis šaunus karo žygis vėl suteikia Ispanijai šlovės spindesio, o kardinolas infantas sveikinamas kaip katalikiškojo pasaulio didvyris. Iš Vokietijos jis atsigabena naujų kariuomenės dalinių, ir tučtuojau nušvinta taikos viltis, nors ir gana nepagrįsta, nes Olandijoje siaučianti sumaištis ir toliau lieka neišnarpliota.

Rubensas rašo: „Ačiū dievui, prieš trejus metus ramia širdimi išsižadėjau visko, kas nesusiję su tikruoju mano amatu." Paskui didžiuodamasis: „Man labai pavyko kelionės į Ispaniją ir Angliją", ir pasipūtėliškai priduria: „Derybos dėl karalienės motinos ir Orleano princo pabėgimo buvo pavestos tiktai man. Ir buvo sutarta, kad karalienei prieglobstis suteikiamas mūsų šalyje. Kokiam nors istorikui galėčiau pateikti daug tikslesnių ir teisingesnių duomenų, negu tie, kuriais paprastai visi tiki." Ir dar papildo patenkintas: „Turėjau visišką Jos didenybės infantės (tepriima dievas jos sielą!) ir karaliaus pirmųjų ministrų pasitikėjimą. Mokėjau taip pat pelnyti svetimšalių partnerių prielankumą. Štai tada ir nutariau viską užbaigti, atsisakyti garbės ir iš naujo tapti laisvu žmogumi. Reikia mokėti pasitraukti

tada, kai esi sėkmės viršūnėje, o ne tada, kai tau ima nesisekti. Tad palieku fortūną, kol ji dar man palanki, nelaukdamas, kol nuo manęs nusigręš."

Todėl nutarė prašyti infantę, kad nepavestų jam naujų misijų, ir „tą malonę" gavo, nors „ir gana sunkiai". Dabar jis, „ačiū dievui, ramiai gyvena su žmona ir vaikais", bet vis vien prašo savo bičiulį Peireską, kad, rašydamas jam, laiškus adresuotų: „Jo karališkosios ir katalikiškosios didenybės slaptosios ir privačiosios tarybos sekretoriui", o ne *gentilhomme ordinaire de la maison, etc*[1]. Šis prašymas anaiptol „ne iš tuščio didžiavimosi, o tik norint, kad laiškai jį tikrai pasiektų". Bet ką gali apgauti šis vaikiškas aiškinimas? Rubensas ne iš tų žmonių, kurie taip lengvai atsisako garbės, ir jeigu atsisveikino su politika, tai tik todėl, kad privalėjo taip pasielgti... Jo išmintis įvairiapusiška, bet šiuo atveju tai neturi reikšmės! Dabar, kai politinė padėtis vis blogėja, šiuo sprendimu galima tik džiaugtis, nors tai ir buvo susidariusių aplinkybių rezultatas, o ne laisva valia priimtas sprendimas. „Nieko labiau netrokštu, tik džiaugtis, kad pasitraukiau",— rašo jis, neteikdamas šiems žodžiams didelės reikšmės.

1635 metų pradžioje Antverpenas rengiasi iškilmingai sutikti kardinolą infantą. Magistratas paveda Rubensui dekoruoti miestą. „Neturiu laiko nei gyventi, nei rašyti",— prisipažįsta jis Peireskui. Jį, kaip išradėją, pagauna įkvėpimas. Gausėja piešinių ir eskizų. Jis kuria neapsakomai prašmatnius projektus: čia ir portikai, triumfo arkos, teatrų pakylos, iškilmių karietos. Rubenso vadovaujami, dirba garsiausieji Antverpeno tapytojai: Jakobas Jordansas, Kornelis de Vosas, Erazmas Kvelinas, Teodoras Romboutsas, Kornelis Schiutas, van Tiuldenas, abu van Baleno sūnūs... daugiau kaip dvidešimt jo talentui klusnių dailininkų. Šeši skulptoriai kala figūras iš akmens, drožia iš medžio. Tarp jų Kvelinas, van Mildertas ir van den Eindė. Gevartijus kuria užrašams tekstus. Nenorėdamas nusileisti savo bičiuliui, mokytasis sekretorius į pagalbą šaukiasi visą Olimpą. Jo tekstai, primenantieji antikinius autorius, savo iškilmingumu ir neaiškumu gali varžytis su Rubenso alegorijomis. Mokslininkai stengsis šias mįsles įspėti, o prastuoliai priims jas su patiklia nuostaba.

---

[1] Kaip eiliniam bajorui *(pranc.)*.

Mobilizuojama daugybė amatininkų: dailidžių, dažytojų, auksuotojų, kalvių, apmušėjų, gelumbės audėjų, pirotechnikų, skardininkų ir stiklių. O ką jau kalbėti apie darbininkus, verslininkus, sargus, raštininkus, durininkus, varpininkus, krautuvininkus, trimitininkus, pasiuntinius ir kitokius, kurie įvairiausiais būdais padeda ruoštis šioms nepaprastoms iškilmėms. Įvairiose miesto vietose pastatyta vienuolika triumfo arkų, užvis gražiausia pastatyta Meire. Dvylika balto akmens skulptūrų, vaizduojančių Austrijos valdovus, ir dvylika mitologinių dievų figūrų papuoš dvylika portikų, kiekvienas iš jų remiasi į keturias kolonas. Visumą sudaro pusė šešiakampio su obelisku viršuje. Kitose vietose pastatytos teatro pakylos. Iškilmių vežimai išstatyti minioms pasigrožėti. Visur gausybė girliandų, stiebų, festonų ir vėliavų.

Vakare miestas nutviekstas šviesų, o iškilmių pabaigoje leidžiami nuostabūs fejerverkai. Visuomet dosnus Antverpenas šį kartą pranoko pats save. Šitokių iškilmių dar nebuvo susilaukęs nė vienas valdovas! Tokiam reikalui negaila ir daugiau išleisti! Buvo manoma, kad iškilmėms užteks penkiasdešimt tūkstančių florinų, bet buvo išleista net septyniasdešimt tūkstančių. Skoloms išmokėti magistratas nori padidinti mokesčius. Kai šis pasiūlymas nepatvirtinamas, tapytojai ir kiti kreditoriai bylą perduoda teismui. Bet tai menkniekis. Sena dainelė! Svarbiausia, kad miestas surengė didingą ir gražią šventę. Genialusis dekoratorius, sugebėjęs panaudoti už Alpių įgytą patyrimą ir antverpeniečio išdidumą, tiesiog pakeitė miestą. Visiškai nesvarbu, kad už savo darbą Rubensas tegavo penkis tūkstančius florinų! Dailininkui pasitaikė laiminga galimybė, panaudojant savo padėjėjus, visiškai laisvai pasireikšti kaip šio spektaklio režisieriui, pasisekė ir jo tėvynainiams, kurie jo valia tapo šių iškilmių aktoriais. Juk šis menas skirtas ne šventykloms ir rūmams, šis menas užvaldė gatvę, tapo džiūgaujančio miesto sudėtine dalimi ir padėjo kiekvienam gyventojui atlikti savo vaidmenį. Šios rūšies menas galingas, kupinas užmojo, jam reikia judrios, puošnios minios. Tik tada galima sukurti šioms pompastiškoms dekoracijoms tinkamą aplinką. Ir niekas labiau netiktų tokiam vaidmeniui, kaip Antverpeno gyventojai, kurie save vadina dideliais ponais —„senjorais".

Tačiau šio triumfalinio priėmimo kūrėjas pats negalėjo jame dalyvauti. Parblokštas podagros, turėjo likti namuose. Užtat jam

buvo suteikta ypatinga garbė: ligonį aplankė pats kardinolas infantas.

Kaip ir visa karališka jo giminė, donas Ferdinandas aistringas tapybos mylėtojas. Kur kitur, jei ne Rubenso namuose, jis gali rasti paveikslus, taip atitinkančius jo skonį? Be to, namų šeimininkas nepaprastai mielas, ir, nors kartais dėl pablogėjusios sveikatos nieko negali dirbti, jo dvasia visuomet gyva. O apie tą moterį, kuri buvo daugelio Rubenso šedevrų gyvasis modelis, kardinolas infantas nesvyruodamas rašo savo broliui, Ispanijos karaliui, kad ji esanti gražiausia Antverpeno moteris.

Vien tik podagra galėjo atitraukti Rubensą nuo darbo. Įsivėlęs į bylą su vienu Paryžiaus raižytoju, kopijuojančiu jo raižinius ir „darančiu jam didelius nuostolius", jis prašo Peireską pagalbos, kadangi kaltinamasis tvirtina, esą „Rubensas plėšia iš Prancūzijos milžiniškas sumas". Atremdamas šį kaltinimą, tapytojas teigia, kad „visa tai grynas melas. Galiu prisiekti, kad niekada nesu siuntęs į Prancūziją jokių savo estampų nei tiesiai, nei per tarpininkus, nebent tik tuos, kurie skirti karališkajai bibliotekai arba dovanojami mano bičiuliams; be to, dar Jūsų ekscelencijai pageidaujant, esu pasiuntęs nedidelį kiekį ponui Tavernje, kuris daugiau nebeprašo. Jei bus man uždrausta siuntinėti į Prancūziją estampus, tiesą sakant, didelių nemalonumų neturėsiu, kadangi visa Europa man rodo pagarbą, kuri mano akyse žymiai vertesnė, nei truputis sidabro". Atsakymas, be abejo, išdidus, tačiau nelabai logiškas. Jei Rubensas visiškai tuo nesuinteresuotas, tai koks gi bylos tikslas ir kaip suprasti tuos „didelius nuostolius"? Pagaliau jis visiškai pasiruošęs „susitaikyti su priešininku". Progai pasitaikius, save apibūdina tokiais žodžiais: „Aš mėgstu ramybę. Kaip antkryčio nekenčiu visokių bylų ir panašių kivirčų. Man rodos, kiekvieno kultūringo žmogaus svarbiausias troškimas turėtų būti — ramus gyvenimas *publice et privatim et prodesse multis nocere nemini*[1]. Ir dar išdidžiai priduria: „Labai gailiuosi, kad karaliai ir kunigaikščiai nepritaria šiems mano įsitikinimams."

Tuo metu tapytojas baigia paveikslus, kurie jam buvo užsakyti dar Anglijoje. Jie skirti Vaitholo rūmams Londone. Šiuose banketų salės plafonuose pompastinėmis alegorijomis šlovinamas Jokūbo I viešpatavimas. Jie ištapyti tuo pačiu principu, kaip ir

---

[1] Naudinga niekam nekenkti nei viešai, nei privačiai *(lot.)*.

paveikslai, skirti Marijai Medìči, tiktai tapybos pobūdis kitoks. Visur jaučiama didelė įtampa. Kiekviena kompozicija nepaprastai perkrauta ir pernelyg dinamiška. Už šitą darbą Rubensas gauna apvalią sumą — tris tūkstančius svarų sterlingų. Ką ir sakyti, jis sugeba išaukštinti paprasčiausią blankų gyvenimą. Paliestas kerinčio jo teptuko, jis jau nebebūna blankus. Ką tik Rubensas paliečia, viską taip išraiškingai pakeičia, kad nenorom užmiršti patį objektą, kuris pasitarnavo kuriant paveikslą. Ir pats burtininkas galų gale pasiduoda savo kerams.

Politinė padėtis Europoje diena po dienos blogėja. Prancūzija ir Ispanija jau galutinai nutraukė diplomatinius santykius. „Dėl to jaučiuosi labai nelaimingas,— rašo Rubensas,— nes aš pagal savo charakterį mėgstu taiką ir nekenčiu karų, procesų, vaidų ir ginčų *publice et privatim*[1]. Ir vis dėlto savo bylos Paryžiuje nenutraukia.

1635 metų gegužės mėnesį Elena pagimdo dukterį Izabelę Eleną. Netrukus po to Rubensas perka Steno pilį Eleveite. Tai gana plačios valdos — miškai, laukai ir vingiuojanti upė Dar 1627 metais Rubensas įsigijo nejudamo turto Ekerene, į šiaurę nuo Antverpeno Čia jo poilsio vieta. Šis „Hof van Ursele" pastatytas tvenkinio salos viduryje. XV amžiaus pastatas daugiau panašus į tvirtovę. Steno pilis visiškai kitokia. Tai erdvi užmiesčio vila su bokšteliais, pakeliamu tiltu, bokštu; žodžiu yra viskas, ko tik reikia, norint įrodyti, jog šiuolaikinis senjoras vertas buvusių didikų varžovas. Ką tik iškeltas į bajorus, miestietis mėgsta puikuotis išoriniu blizgesiu, būtent toks ir yra „Steno pilies ponas". Dailininkas su užsidegimu rekonstruoja ir puošia šią pilį, kaip kadaise savo rūmus prie Vaperio. Be to, pilį jis gali panaudoti kaip dekoraciją paveikslams, jos fone vaizduotė jam piešia puikius turnyrus...

Be to, šis nuosavybės įsigijimas šeimos tėvui yra geras kapitalo investavimo būdas. Ką gi daugiau galėjo daryti su pinigais toks žmogus, kaip Rubensas? Antverpene gyvena turtais pertekusiuose rūmuose. Jis didžiausias kolekcionierius mieste: turi paveikslų, marmurinių skulptūrų, agato dirbinių, dramblio kaulo drožinių knygų ir piešinių rinkinius. Jo nuosavybėje namai, žemės valdos, gausybė įvairiausių pajamų šaltinių. Nors ir labai sunkūs laikai, į jo kasą nuolat plaukia pinigai. Šio pasaulio di-

---

[1] Viešų ir privačių *(lot.)*.

džiūnai ir toliau varžosi dėl Rubenso drobių, už kurias jis anksčiau ar vėliau gauna priklausantį atlyginimą. Tapytojas juos smerkia be jokio gailesčio: „Jau seniai pripratau, kad valdovai visuomet vilkina atsilyginti, ir gerai žinau, kad jiems daug lengviau ką nors nuskriausti, negu padaryti gera." Ir visgi kažkodėl tapytojui jie daro vien tik gera...

Norėdamas padaryti akibrokštą prancūzams, kurie sudarė puolimo ir gynybos sutartį su Jungtinėmis provincijomis, kardinolas infantas netikėtai užima Triro miestą, esantį Prancūzijos protektorate. Elektorius paimamas į nelaisvę ir išvežamas į Briuselį. Kardinolo Rišelje sukurstytas, Liudvikas XIII nusprendžia už šį įžeidimą atkeršyti. Pasiunčia vieną pasiuntinį į Briuselį, o antrą į Madridą paskelbti Ispanijai karą. Tučtuojau prancūzų armija, vadovaujama maršalų Šatijono ir de Breze, užima Liuksemburgą, prie Aveno netoli Rošforo sutriuškina Tomaso Savojiečio armiją ir susijungia su štathalterio kariuomene. Abi sąjungininkų armijos pagaliau pasiekia Brabantą, užima ir nusiaubia Tirlemoną. Čia sutinka pasipriešinimą. Kardinolas infantas, remiamas penkiolikos tūkstančių imperatoriaus kareivių, kuriems vadovauja Pikolominis, pradeda pergalingą puolimą. Rubensas rašo Peireskui: „Jei prieš keletą savaičių šešiasdešimt tūkstančių priešo kareivių buvo pačioje Brabanto širdyje, tai dabar mes — šalies šeimininkai." Ir leidžia sau pareikšti keletą niekinamų pastabų apie „dvi galingas armijas", kurios „dėl neryžtingumo, kvailos strategijos, apsnūdimo, netvarkos, dėl įžvalgumo ir drausmės stokos", pagaliau „turėjo gėdingai bėgti".

Atrodo, kad Rubensui atgijo sena aistra. Nors taip rašyti savo bičiuliui prancūzui nelabai taktiška, šiuo atveju Rubensas teisus. Karas dabar persimetė į Jungtinių provincijų teritoriją, ir, kadangi šito jau seniai nėra buvę, ten kyla tikra panika. Tačiau daugeliui garbingų žmonių atrodo, kad atėjo tinkamas metas iš naujo pradėti derybas dėl taikos. Gento vyskupas Antonis van Tristas, atsidavęs šiam kilniam reikalui, užmezga ryšius su Rubensu. Tapytojas irgi įsitikinęs, kad atėjo tinkamas metas pradėti derybas. Kaip visuomet norėdamas būti priešakyje, jis pasiruošęs vykti pas princą Fridrichą Henriką. Kad nekiltų įtarimo, jis ten ketina važiuoti su sūnumis, neva norėdamas apžiūrėti paveikslus ir kitas įžymybes. Deja, sumanymas greit išaiškėja, ir Ispanijos priešai deda visas pastangas, kad Rubenso kelionė neįvyktų. Venecijos ambasadorius rašo: „Rubensas be galo klas-

tingas, reikalus tvarko labai apsukriai, todėl ispanai jau naudojosi jo paslaugomis kitais svarbiais atvejais." Priešai bijo, kad Rubensas nenuvyktų į Angliją. Prancūzų ambasadorius rūpinasi, kad Rubensui nebūtų išduotas pasas, ir tai jam pavyksta.

Jau nuvykęs į Briuselį, Rubensas grįžta tuščiomis. Tačiau kaip visuomet lieka ramus. Atsakydamas į Peiresko laišką, jau porą mėnesių pavėlavęs, Rubensas tvirtina: „Mane sulaikė Briuselyje privatūs reikalai, o ne oficiali misija, kaip teikėtės manyti Jūsų didenybė." Bet, matyt, jam pasirodė, kad jo korespondentas kažką žino ar, pažinodamas Rubensą, tiesiog pats nutuokia, todėl toliau rašo: „Prisipažįstu, kad iš pradžių buvo bandyta sužinoti, ar aš imsiuos tokios misijos, bet, matyt, įsitikinta, kad aš ne toks žmogus, kuriam galima suteikti visišką veikimo laisvę, todėl buvo daromos kliūtys gauti pasą. Aš tučtuojau nutariau negaišti laiko ir kaip įmanydamas bandžiau išsisukti. Antra vertus, netrūko žmonių, norinčių imtis šios misijos, tad, ačiū dievui, man pasisekė išsaugoti savo ramybę — ir štai jau esu namuose."

Nėra abejonės, kad dailininkas visiškai nuoširdžiai tame pačiame laiške tvirtina, kad „pasibjaurėjau visais karalių rūmais". Visiškai suprantama, kad jais pasibjaurėjo, nes jam jau nebeleidžiama vaidinti svarbaus vaidmens. Priešingu atveju, nors ir penkiasdešimt devynerių metų, noriai būtų vėl ėmęsis šios veiklos, ir kaip tik karalių rūmuose.

1636 metų balandžio mėnesį kardinolas infantas paskiria Rubensą rūmų dailininku. Kadaise šį titulą buvo gavęs ir iš erchercogo ir jo žmonos. Taigi vienu blizgučiu daugiau. Susidaro įspūdis, tarytum norėta priminti šiam aistringam politikui, kad jis tapytojas. Ir dar koks tapytojas! Kardinolas infantas įžvalgesnis už infantę Izabelę ir labiau vertina jį kaip tapytoją, negu kaip diplomatą. Be abejo, šiek tiek lėmė ir Ispanijos politika. Pastarieji Belgijos provincijų bandymai atgauti nepriklausomybę nuėjo niekais. Tuo blogiau provincijoms, ir tuo geriau Rubensui. Slaptosios tarybos sekretorius, riteris, diplomatas — visa tai tuštybių tuštybė. Tegu tapo!

XV

BŪTI PAČIU SAVIMI

1636 — 1638

Rubensas artėja prie šešiasdešimt. Nėra pasaulyje kolekcionieriaus, kuris nežinotų jo pavardės ir neieškotų jo kūrinių. Jau dvidešimt metų jis ir gausus būrys pagalbininkų grumiasi su vis didėjančia užsakymų banga. Turtingiausi klientai ir išrankiausi žinovai atkakliai reikalauja, kad paveikslai būtų nutapyti „jo paties ranka", tarytum jis pats vienas būtų galėjęs patenkinti visų užsakymus! Jo pajėgumas dirbti iš tiesų milžiniškas, bet ir jis turi ribas. Rubensas griebiasi įvairiausių gudrybių guosti tiems, kurie jau nebeturi kantrybės laukti. Įtikinėja juos, kad kaip tik tapąs užsakytą paveikslą, viskas einą puikiai, reikią tik trupučio laiko, kad galėtų ramiai užbaigti. Laimėti laiko — tai geriausias būdas atsidėti kitiems darbams, kurie jį labiausiai vilioja, būti pačiu savimi.

Strateginių pergalių laikotarpis jau praeityje. Rubensas niekada neatsisako užsakymų; bet ne tiek iš godumo, kiek bijodamas prarasti pirmenybę. Mat, šlovė turi ir savo reikalavimus. Kuo anksčiau ją įgysi, tuo sunkiau bus ją išlaikyti nesuteptą. Visai kas kita pomirtinė šlovė. Virš jos jau nesiautėja kovų tvaikas. Bet kol tu gyvas, šlovę reikia ginti lyg sunkiai iškovotą laimikį. Netekti jos — tai reikštų žlugti savo paties akyse. Ją ginti galima tik darbu. Įrodant savo darbu, kad vis dar esi pranokęs varžovus.

Van Deikas išvyko į užsienį, sugrįžo į tėvynę, vėl išvyko ir nuo 1635 metų gyvena Anglijoje; tačiau niekas nežino, ar jis ten pasiliks. Kiekvienas jo pasirodymas Antverpene — tai tarytum bandymas parungtyniauti su buvusiu savo meistru, ir kiekvieną kartą van Deiko šlovė vis didėja. Bet jeigu jis išvyksta, užleisdamas vietą Rubensui, argi tai ne įrodymas, kad nesijaučia turįs jėgų užtemdyti čia viešpataujančio meistro šlovę? Be van Deiko, čia dar yra Adamo van Norto žentas, Jordansas: kaip kadaise Rubensas, Jordansas buvo van Norto mokinys. Gimęs Antverpe-

ne, nors ir niekada nebuvęs Italijoje, seka Karavadžu. Jordansas — neeilinio talento tapytojas, vaizduojamą objektą traktuoja kaip skulptūrą, jo kompozicija griežta, paletė turtinga, gal net ryškesnė, negu Rubenso. Tapybos mokyklos kūrėjui daro garbę tokie varžovai, bet dar didesnė garbė pranokti tokius varžovus.

Kiekvienam dailininkui malonu būti karalių paveikslų kolekcijose kartu su didžiaisiais praeities meistrais, tačiau ne mažiau naudinga užimti deramą vietą kurio nors Antverpeno patricijaus „kunstkameroje". Nuo praėjusio šimtmečio antrosios pusės įsigalėjo mada turėti „kunstkameras" (taip vadino kabinetus meno kūriniams laikyti), ir tai paskatino kolekcionierius kaupti meno kūrinius. Jų būstai nukabinėjami paveikslais nuo slenksčio iki pastogės, neaplenkiant net virtuvės, sandėliuko, tarnų kambario. Pagrindiniuose kambariuose paveikslai kabo vienas prie kito iki pat lubų, uždengdami brangius odinius apmušalus, lyg visai nė nebūtų sienų. Susidaro kažkokia nuostabi atmosfera, ir ne vienam tapytojui maga imtis šios fantastinės temos: „Tapyba, kurios motyvas paveikslo triumfas!" Kornelis de Vosas nutapo Rubenso „kunstkamerą", o Vilemas van Hachtas vaizduoja, kaip erchercogas ir infantė 1615 metais apžiūri garsiąją Kornelijaus van der Gesto kolekciją.

Įžymūs Antverpeno piliečiai laiko garbe turėti dailės kūrinių kolekciją; tarp jų ir Rubenso bičiuliai: Janas Brantas, Nikolas Rokoksas ir Danielis Fourmentas. Visus juos apsėdusi kolekcionavimo aistra, ir, nė kiek nesidrovėdami, jie užsakinėja patikusių dailės kūrinių kopijas. Tuo būdu kiekvienoje „kunstkameroje" greta originalų yra tiek pat kopijų. Šių kolekcionierių skonis labai eklektiškas. Nors ir didelė Rubenso šlovė, jie, kaip ir pirma, aukština Breigelį Vyresnįjį, garbina jo sūnus ir brolius Grimerius. Jie mėgsta Kventino Maseiso, Joso van Klevės, vadinamo Klevenu Pasiutėliu, Franso Florio, Koksio, Mostartų ir van Koninkslo kūrinius. Manydami, kad didingi siužetai geriau dera bažnyčioms ir rūmams, jie labiau linkę turėti portretus, buitines scenas, peizažus, gėles, natiurmortus arba jų širdžiai mielą alegoriją. Todėl jie ypač žavisi grakščiu peizažistu Josu de Momperu ir Adrianu Brouveriu, kurio linksmi siužetai skatina juos pasilinksminimams ir puotoms. Jie gėrisi ir italų menu, bet tapybos darbų nėra, todėl kolekcionuoja piešinius. Turi Rafaelio, Mikelandželo, Veronezės, Ticiano, Basano piešinių. Rinkinių

vertę papildo antikinės marmuro skulptūros arba jų kopijos, graviūros ir kilimai.

Visiškai suprantama, Rubensas norėtų, kad šiuose namuose, kur taip pagarbiai žiūrima į tapybą, dominuotų jo kūriniai. Ar tik ne todėl jis, visada labiau linkęs į stambias kompozicijas, taip dažnai tapo nedideles drobes? Matyt, nori, kad jo paveikslai atsidurtų „kunstkamerose", kur sienų plotas ne toks didelis. Jis iš tų senųjų imtynininkų, kurie nepratę trauktis iš kovos arenos. Dar vis kupinas jėgų. Jam vis dar neužtenka laiko. Politikos atsisakė, vengia karalių rūmų, dažnai gyvena kaime, tačiau vis vien maža laiko. Jis žino, kuo labiau skubės, tuo turiningesnis bus jo gyvenimas. O tai labai svarbu, ypač tada, kai tau jau šešiasdešimt metų. Kai žmogus jaunas, jis save laiko nemirtingu. Turėdamas šešiasdešimt metų, mąsto apie gyvenimą, kadangi prisimena mirtį. Menas, moteris, mokslas, turtas, giminaičiai, bičiuliai — štai gyvenimo simboliai, jo gyvenimo, vienintelio, kurį jis pripažįsta. Juk žmogus vienišas pragyvena savo gyvenimą ir vienišas yra šalia kitų žmonių gyvenimo. Beje, dar yra dievas. Žmogus turi pasirinkti: arba tikėti vien savimi, arba pasikliauti dievu. Pasirinkti žemišką kelią arba dangišką kelią. Tačiau kai kurie pasirenka aplinkinį kelią: dedasi, kad pasikliauja dievu, o iš tiesų tiki tik savimi. Kai nekankina podagra, Rubensas eina kasdien klausyti mišių, bet sielos gilumoje dievu nesidomi. Tarp kitų į jį panašių žmonių jaučiasi paliktas savo valiai. „Padėk pats sau, ir dievas tau padės." Jis persiėmęs stoicizmu. O stoikas — tai krikščionis, tik netikintis. Ar galima pavadinti krikščioniu kardinolą Rišelje, kuris, išnaikinęs protestantus Prancūzijoje, paskui juos remia Olandijoje ir Anglijoje prieš ispanų katalikus? Ar galima pavadinti krikščioniu kardinolą infantą, kuris vadovauja kariuomenei kovos lauke?

Laikai pasikeitė. Tridento susirinkimas patvirtino naują Romos katalikų bažnyčios doktriną. Jėzuitų ordinas skelbia moralę, kurios pagrindai jau ne tokie griežti. Kaip geri žmogaus sielos žinovai, norėdami sušvelninti religiją, jėzuitai atsižvelgia ne tiktai į darbus, bet ir į tikslus. Jiems daug padeda architektai, skulptoriai ir tapytojai, kurie labai palaiko naują stilių. Geras katalikas jau nebeprivalo be reikalo kankintis. Tegu tik vykdo savo pareigas, nerodydamas pernelyg didelio uolumo,— daugiau iš jo nieko nereikalaujama. Taip galvoja ir Rubensas, ir jo ne-

graužia metafizinis nerimas. Jis godžiai viską semia iš gyvenimo, o visa kita, pagal seną taisyklę, palieka dievo valiai.

Nors jis nuolat užverstas gausių klientų užsakymais, visų pirma dirba sau, savo malonumui. Jo technika nepastebimai kinta. Jis visuomet tapė atskiestais dažais, o dabar atranda dar subtilesnį tapybos būdą. Jo teptukas vos liečia drobę arba lentą. Iš šitų švelnių, skaidrių ir sklandžių potėpių gimsta formos, sukurtos jo vaizduotės. Kad ir labai gabūs, Rubenso padėjėjai niekaip negali su juo spėti. Tenka atsisakyti bendradarbiavimo. Neapčiuopiamas koloritas tarsi srovena iš pačios medžiagos. Gal todėl, kad jis ilgai gyvena kaime? Šiaip ar taip, tapytojas atranda gamtą. Dabar gamta liovėsi jo paveiksluose būti tik dekoratyviniu fonu, kurį tapyti jis visuomet pavesdavo savo padėjėjams. Dabar ji atsiduria pirmame plane ir pati tampa veikiančiuoju paveikslo asmeniu.

Tiesą sakant, Rubensas niekad nebuvo jai abejingas. Retkarčiais jis tapydavo ir peizažus, tarsi norėdamas įrodyti, kad ir šis tapybos žanras jam nesvetimas. Tapė, pavyzdžiui, kaimo siužetus, kaip antai „Sūnaus paklydėlio sugrįžimas". Šis paveikslas nutapytas paties Rubenso ir pasižymi nepaprasta harmonija. Panašiu stiliumi nutapyta „Žiema": tvartas, galvijai, žemės ūkio įrankiai ir peizažo fragmentas. Pamažu peizažas paveiksluose pradeda užimti vis daugiau vietos. Štai „Ferma Lakene"— puikiausias gerai apgalvotas kompozicijos pavyzdys. Formos modeliuojamos su išraiškos jėga ir tiksliai. Arba kiti peizažai: čia banda, o ten vežimas, įklimpęs purve, ir vėjo lengvai linguojami medžiai. Pagaliau atsiranda ir audros. Vėtra, žaibai ir vaivorykštė. Galingo vėjo gūsiuose virpa medžių lapai, suteikdami vaizduojamai scenai dramatinio nerimo. Tokie peizažai paveiksluose „Atalantės medžioklė", „Enėjo laivo žuvimas" ir „Filemonas ir Baukidė".

Šalin van Koninkslo, Joso de Mompero ir Jano Breigelio tapybos tradicijas! Šie dailininkai perdaug ramūs ir pedantiški! Jie kruopščiai išdailina kiekvieną detalę, kenkdami kūrinio emocionalumui. Svarbiausias dalykas paveiksle — judėjimas. Tegu vėjas drebina peizažą! Tegu ten bus debesys, žaibai, saulė, pragiedruliai, šešėlio ir šviesos kontrastai. Šalin pernelyg tikslų piešinį! Kai siautėja uraganas, išnyksta lapų kontūrai, virsdami ištisa virpančia mase. Siautėjančios audros metu viską nudažo viena tragiška spalva ir užgožia lokalinę spalvą. Bet jeigu net

viskas aplinkui tamsu arba pilka, paveikslas neturi būti blausus. Spalva turi savo neliečiamas teises: koloritas privalo likti šiltas, net jeigu atmosfera ir neigtų šią galimybę! Kas gerai išmano savo amatą, gali pasinaudoti raudonu gruntu, kaip padarė tapytojas paveiksle „Enėjo laivo žuvimas". Raudonas gruntas persišviesdamas pagyvina visas tamsias ar pilkas spalvas. Tuo būdu spalvų magija ir linijų dinamizmu Rubensui pavyko išgauti visiškai naują peizažą — herojinį ir kartu lyrinį. Patenkintas, kad pavyko ir šiame žanre pasiekti savitumo, jis nusiramina ir tapo jau santūresnius peizažus.

Kai jau pavaizdavo gamtos gaivalus, matytus polderiuose, niokojamuose siautulingų audrų, dabar gali džiaugtis Brabanto kaimo vaizdais. Kai tapo Steno pilies ponu, šis kaimas jam labai gerai pažįstamas. Čia jis mato nuostabią gamtos darną ir santūrų grožį. Akys ilsisi, žvelgdamos į švelniai banguotas platybes, kurios nuolat keičiasi, priklausomai nuo laiko ir oro. Tapytojas gėrisi šiuo permainingu gamtos žaismu. Jis taip juo žavisi, kad net pamiršta pamėgtąjį heroizavimą. Jis tapo „Vakarą", tapo „Rytą". „Mėnesienoje" vaizduoja žvaigždėtą naktį, o „Peizaže su raiteliu"— ryto rūką. Išdrįsta nutapyti net saulės diską. Putlių formų garbintojas, tampa subtiliu atmosferos reiškinių mėgėju, tačiau net dabar, piešdamas neįprastus vaizdus, išlieka paprastas ir santūrus.

Rubenso žvilgsnyje jau nėra to užsidegimo, kuris jį skatino „heroizuoti", į aplinkinį pasaulį žiūri paprastai, kaip žmogus, randantis čia malonumą. Sutinka nusileisti iš Olimpo ir užmiršta bibliją, bent jau tada, kai ištrūksta iš savo nepasotinamų klientų. Pagautas paprasto pačios tapybos džiaugsmo, į šiuos laime spindinčius paveikslus mielai talpina savo artimuosius ir viską, kas tik puošia jo gyvenimą. Stebuklingas jo teptukas tapo žmoną, vaikus, sodą ir pilį, itališko stiliaus parką prie tapytojo rezidencijos netoli Vaperio, su jos portikais ir paviljonu — štai tas grožis, kurį dabar garbina. Šios dekoracijos fone gali nutapyti žmoną ir vieną vaiką, kartais net ir save su efektinga fetrine skrybėle. Vaizdą gali pagyvinti nutapydamas linksmai besikalbančius jaunus vyrus ir dailias moteris ir pavadinti šį kūrinį „Meilės sodu". Puikus siužetas! Ir koks optimizmas jo amžiuje, nežiūrint įkyrios podagros ir sunkių laikų! „Meilės sodas"— tai jo nuosavas sodas, jame yra jo Elena, laiminga tarp kitų laimingų porų. Elena, kuri nuolankiai vykdo visas tapytojo užgaidas,

kuri rengiasi brangiausiais drabužiais ir taip pat dosniai juos nusirengia. Jis ne iš tų išpuikusių meilužių, kurie pavydžiai sergsti nuo svetimų akių savo žmonos grožį. Visas pasaulis gali gėrėtis šiuo baltu, lyg iš pieno plaukusiu kūnu. Štai Elenos portretas, kur ji pridengta juodais kailiais, bet rankos, kojos ir krūtys parodytos visame gražume. Šį paveikslą, tapytojo pavadintą „Kailinukais", jis nutapė tiktai jai ir sau.

Jis negali atsigėrėti šia šviesiaplauke flamande ir be paliovos ją tapo. Kai kam ji gal atrodo truputį stamboka, bet ji tiksliai atitinka Rubenso skonį: putlios formos, sveikata ir grožis. Žodžiu, visa tai, ką jis myli. Kažin, ar ši šviesiaplaukė mergaitė turi sielą? Sunku pasakyti, ir, regis, dailininkui tai visai nerūpi. Ji žvelgia paprastai ir meiliai. Ar ji stovi nejudri šilko ir aksomo suknia, ar visiškai nuoga, ar tik šiek tiek apnuoginta, neatrodo, kad dėl to varžytųsi. Tiktai viename portrete ji atrodo kiek susimąsčiusi — kai tapytojas ją pavaizdavo sėdinčią palenkta galva su dviem vaikais. Ar tai jau baigtas paveikslas, ar tik genialus eskizas? Niekada jam nepavyko tokiomis šykščiomis priemonėmis pasiekti tokio nuostabaus rezultato. Lengva ir beveik nemateriali spalva prašoka savo išraiškos ribas. Laimės poezija! Motina, vaikai, palaima. Jo laimė. Žmogaus laimė pasiekta pilnai. O jam jau šešiasdešimt metų!

Prie jo jau sėlina senatvė — ne prie tapytojo rankos, kuri guvesnė, negu bet kada, bet prie jo kūno. Jis puikiai visa tai mato, kai paskubomis daro savo portreto eskizą. Suprantama, turėdamas tokį nuostabų talentą, gali meistriškai manipuliuoti fetrine skrybėle ir plačiu apsiaustu. Tačiau veidas — tai veidrodis, kurio negali išvengti. Pamėlę paakiai, įdubę skruostai, ūsai nebegali paslėpti senatviškų lūpų. Veltui triūsia jo pieštukas, jis bejėgis padaryti tai, kas neįmanoma. Šis piešinys byloja apie dideles dailininko pastangas. Jei reikia apgaudinėti, pirmiausia privalu žinoti, kur yra silpnosios vietos. Tada ir pavyks. Stebuklingas Rubenso teptukas imasi sunkiausio uždavinio — pagyvinti išvargusį veidą. Siekia panašumo, kaip visuomet, idealizuodamas... Juoda skrybėlė ir apsiaustas pabrėžia šviesias kūno dėmes — veidą ir ranką, besiremiančią į durklo rankeną. Tamsūs plaukai — negi tai perukas? — pritemdyti skrybėlės šešėlio. Barzda ir ūsai taip pat tamsūs. Ūsai, dailiau nei piešinyje užriesti į viršų, gražiai paslepia lūpas. Panaudojant tradicinį šviesotamsos žaismą, šis uždavinys puikiai įveikiamas. O dabar —

akys: truputį užkritę vokai, miglotas žvilgsnis. Kai kas čia įžiūri melancholiją, net liūdesį. O gal dailininkas tiesiog nenorėjo per daug jaunintis?

Prieš penkiolika metų, Velso princo, būsimojo karaliaus Karolio I užsakymu, Rubensas buvo nutapęs kitą autoportretą. Kaip pasakoja, princas įtikinęs Rubensą įveikti savo kuklumą! Jis ir tenai pavaizdavo save su juodu plačiu apsiaustu ir didele juoda skrybėle. Bet tada nereikėjo griebtis suktybių. Nereikėjo nieko slėpti: nei akių, nei lūpų, nei plaukų, juk tada dar buvo kupinas jėgų. Tvirta ranka jis brėžė pagrindinius veido štrichus. Tai nė kiek nekenkia vyrui. Dabar jis bijo per daug išryškinti kontūrus, ranka lengvai slysta paveikslo paviršiumi. Tačiau viskas turi ribas, net koketavimas. Eskize jis prisipažįsta, kad jau peržengė šešiasdešimt metų, bet drobėje labai sumaniai sumažina savo amžių bent dešimčia metų. Be abejo, tiek užtenka. Jis nenori atsidurti nemalonioje padėtyje. Šis atsijauninimas — tai pagarbos duoklė mylimam gyvenimui, savo jaunai žmonai, vaikams, pačiam sau ir visam pasauliui. Taip jis išreiškia optimizmą, kurio niekas negali susilpninti. O tas kiek apsiblausęs žvilgsnis — tai tapytojo duoklė tiesai, kad šis taip drąsiai pagražintas kūrinys nekeltų žiūrovui abejonių.

Iš pažiūros jo gyvenime niekas nepasikeitė. Rubensas, kaip ir pirma, Steno pilies ponas, jo karališkosios katalikiškosios didenybės Slaptosios tarybos sekretorius, šv. Dvasios ordino kavalierius ir kardinolo infanto rūmų dailininkas. Žodžiu, žmogus, kuris bendrauja tik su šio pasaulio didžiūnais. Ir pačiame Antverpene jo bičiuliai — magistrato nariai, aukšti pareigūnai ir turtingi mecenatai, kaip Rokoksas arba Brantas; Gevartijus, Moretus ir van der Gestas — tai vėlgi mokslo žmonės, šiek tiek pasipūtę, pamaldūs, koplyčių ir ligoninių fundatoriai, negailintys pinigų joms prabangiai išpuošti. Bet tai tik viena antverpeniečių gyvenimo pusė. Mieste vis dar klesti girtavimas ir apsirijimas. O juk, rodos, po tokių sunkumų ir skaudžių nuostolių karo metu kiekvienas pilietis turėtų labiau laikytis saiko. Bet kur tau! Visuose sluoksniuose įsigalėjęs pomėgis lėbauti. Veltui valdžia stengiasi užkirsti tam kelią, leisdama daugybę potvarkių, netgi tokį, kuris draudžia per daug „apsiryti ir girtuokliauti per vestuvių iškilmes". Nuo šiol vestuvių dalyvių skaičius neturi viršyti keturiasdešimt žmonių o vestuvių puota negali „trukti ilgiau, kaip vieną dieną ir pusę sekančios dienos". Tik vienas kitas la-

bai dorovingas pilietis pritaria valdžios potvarkiams. Pavyzdžiui, Puteanus paskelbia savo „Komusą", pasmerkdamas šią visuotinę blogybę. Iš Antverpeno gyventojų jis susilaukia daugiau nemalonumų, nei padėkos. Netgi mokslininkai humanistai, kaip, pavyzdžiui, Bejerlinkas ir Voverijus, artimi Rubenso bičiuliai, užsipuola pernelyg uolų profesorių. Nors ir daug leidžiama potvarkių, Richardas Verstegenas vis dėlto rado būdą aprašyti dvidešimt penkias girtuoklystės rūšis. Tuo tarpu Ogiras parašo savąjį „De Gulsigheydt" (Apsirijimą), arba septynių didžiųjų nuodėmių ciklo pirmąją dalį. Prieš tai šią temą Adrianas Brouveris jau buvo sprendęs tapyboje.

Šis flamandas, trumpai pagyvenęs Olandijoje, kur buvo Franso Halso mokiniu, prieš keletą metų apsigyveno Antverpene. Jis meistriškai tapo žanrinius paveikslus, kurie pasižymi laisva faktūra ir dideliu pajautimu viso to, kas žmogiška. Galbūt čia išryškėja kalviniškosios ir miesčioniškosios Olandijos įtaka? Jo kūriniuose nėra nė ženklo kontrreformacijos. Nei paveikslų tematika, visuomet šiuolaikine ir realistine, nei tapybine palete, paprastai vienspalve, nei mažu paveikslų formatu jis nėra panašus į garbingus kolegas, kurie tapo spalvingus paveikslus bažnyčioms. Brouveris įkyrus, bet kartu ir lyriškas žmogaus interpretuotojas, žmogaus, kurį pagavęs įniršis, žmogaus, kuris geria ir retkarčiais mėgsta muštis, kadangi jis tamsus ir pasigailėjimo vertas sutvėrimas. Kažkokia paslaptinga, bet kartu ir artimo meilės misija dvelkia iš šio dailininko kūrinių. Jo mokinys, buvęs kepėjas Josas van Krasbekas kuria tokio pat pobūdžio drobes. Netgi Jordansas, uolus herojinės tapybos gynėjas, puikių paveikslų bibliniais ir mitologiniais siužetais kūrėjas, ima linkti prie žanrinių kūrinių. Vis dažniau tapo paveikslus iš šeimos gyvenimo, kuriuose trys kartos, susirinkę prie vieno bendro stalo, geria, valgo, šūkauja ir dainuoja. Tai geriausi jo kūriniai — niekada anksčiau Jordansas nebuvo toks įkvėptas, kaip šiose scenose, ir niekada jo teptukas nesukūrė šiltesnių bronzos bei karmino raudonų atspalvių harmonijos.

Veltui žmogus stengiasi apgauti gamtą, ji visuomet priverčia jį paklusti. Iki šiol Rubensui lengvai pavyko savo gyvenime ir savo mene išvengti paprastų žmonių. Juos jam priminė ne tiktai tapytojai, bet taip pat spaustuvininkai ir humanistai. Šitie šiauriečiai, kad ir labai susižavėję poezija, parašyta lotynų kalba, kai kurioms temoms nagrinėti griebiasi savo gimtosios kalbos.

Jie negali atsiskirti nuo liaudies, kuri limpa prie jų, kaip gliti žemė prie apavo. Čia ir glūdi žmogaus gyvenimo prasmė. Kas taip pasipučia, jog patiki, kad nebeteko ryšio su liaudimi, tas klysta. Kas pasišalina nuo savo liaudies, vis vien kažkokiu paslaptingu būdu prie jos sugrįžta. Negi Rubensui iš tiesų reikėjo tai priminti? Žmogui, kuris pasiekė didžiausios garbės ir yra prie senatvės slenksčio, lengviau atsisakyti visokių varžymų ir niekur savęs netramdyti.

Štai viename iš savo nuostabių paveikslų jis išaukština primityvų, šiurkštų flamandų mugės džiaugsmą. Juk nežiūrint visų titulų ir turtų, jis vis dėlto yra plebėjas, todėl teisus buvo hercogas Arschotas, kai rašė Rubensui, kad jis nepriklauso jo luomui. Ir ačiū dievui! Jeigu būtų priklausęs pasipūtusių ir sustingusių aristokratų luomui, kuris tegerbia tariamas savo privilegijas, niekada nebūtų sukūręs šio paveikslo. Jo gyslose teka liaudies kraujas. Tyli ir kantri Flandrijos liaudis, kurios džiaugsmas staiga pratrūksta lyg fanfarų gausmas. Džiaugsmas dėl paties džiaugsmo, nepaisant sunkių išbandymų ir sunkių laikų — ūmus, spontaniškas. Džiaugsmas! Juo persiėmusios spalvos pasidaro lengvos, o piešinys virsta siautulinga arabeska.

Breigelis Vyresnysis irgi tapė kaimo šventes. Bet argi jos linksmos? Argi šio garsaus dailininko drobėse yra nors vienas besišypsantis veidas? Jeigu jis buvo pramintas „Linksmintoju", tai, pasak Karelą van Manderį, tik todėl, kad tapė fantastinius paveikslus Boscho stiliumi. Breigelio valstiečiai kartais šoka vestuvių ar kitų švenčių proga, tačiau šoka labai rimtai, o jų veidai labai susirūpinę. Čia tik pati iškilmių pradžia. O Rubensas, kaip ir visuomet, taiko į pačią kulminaciją. Šventė pačiame smarkume. Poras pagavęs pašėliškas siausmas niekur neregėto šokio sūkuryje. Valgymas, gėrimas, muzika, šokis — štai tikrojo džiaugsmo pranašai. Džiaugsmas užvaldęs visą minią. Rankos drąsios, gestai ryžtingi. Juk tai šokiruoja jus, veidmainiai šventeivos ir niūrūs dogmatikai! Nežinote, kas yra tas svaiginantis džiaugsmas, kuris savo egzaltuotu siautulingumu pagauna viską, net menkiausias smulkmenas!

Tą dieną, kai Rubensas sukūrė šį himną džiaugsmui, jis galutinai nusimetė kaukę. Dabar jis paprastas žmogus, toks pat, kaip žmonės jo paveiksle, svaigstantis nuo džiaugsmo, trokštantis išbandyti visus gyvenimo smagumus, godus ir nepasotinamas... Nors jau peržengė šešiasdešimt, šis pagonis iš prigimties su ka-

taliko kauke vis vien myli gyvenimą! „Kaimiečių šokyje" dar grįžta prie šios temos, tačiau pašėliškas šokio ratas jau nepasiekia tokio užmojo, kaip „Mugėje". Čia jau tik linksmų žmonių būrelis, o ne minia. Nors šiame paveiksle daugiau judesio, čia trūksta to gyvo džiaugsmo. Kažkokia pora apsikabinusi, kažkoks vyriškis šliejasi prie savo kaimynės, tačiau šokio sūkurys jį pagauna. „Mugėje", priešingai, linksminasi visi, nuo vaikų iki senių. Žindomi kūdikiai ir didesni vaikai, kurie nori iki dugno išgerti džiaugsmo taurę. Suaugusieji šoka. Kažkieno rankos liečia krūtis ir pečius. Visur aistringi bučiniai. O seniai tuština ąsočius. Atrodo, nė vienas dailininkas dar nebuvo įkūnijęs šitokio džiaugsmo himno tokiomis žaviomis kūnų formomis. Šie žmonės džiūgauja ramaus Brabanto peizažo fone.

Rubensas ir toliau tapo paveikslus religiniais siužetais. Turi nemaža užsakymų! Bet jis nelabai skuba juos vykdyti. Kai dailininkas Geldorpas bankininko Eberhardo Jabacho pavedimu užsako jam paveikslą, skirtą šv. Petro bažnyčios altoriui Kelne, Rubensas labai rimtai atsako: „Kad neskubėdamas ir nevaržydamas savęs patenkinčiau Jūsų bičiulio pageidavimą, man reikia pusantrų metų." Jis reikalauja pusantrų metų, net nežinodamas, kokia tema jam reikės tapyti paveikslą. Kadangi turi būti nutapytas koks nors epizodas iš švento Petro gyvenimo, pasiūlo nutapyti jį „nukryžiuotą žemyn galva, kadangi manau,— rašo jis,— paėmęs šį motyvą, suprantama, savo talento ribose, galiu pasiekti kažką nepaprasta". Labai charakteringas jo požiūris į religines temas. Beje, Rubensas — sumanus žmogus ir moka derėtis su klientais. Todėl laiško pabaigoje rašo: „Siaip ar taip, galutinis sprendimas priklauso tam, kuris moka už paveikslą."

Po dešimties mėnesių Rubensas praneša, kad „darbas gerokai pasistūmėjęs". Tuo vis dėlto galima paabejoti, nes jis priduria: „Tačiau labai pageidaučiau, kad manęs neragintų jo užbaigti ir būtų tai palikta mano nuožiūrai ir mano galimybėms, tada paveikslą užbaigsiu su džiaugsmu." Kadangi jis „užverstas darbais". Čia jis sako tiesą, nes iš tiesų be atvangos tapo. Gento jėzuitams baigia „Švento Livinijaus kančias". Šis kūrinys be galo dinamiškas. „Kryžiaus kelias", nežiūrint šitokios temos,— džiaugsmingas spalvų žaismas. „Šventos Uršulės kančios" ir „Kūdikių žudymas"— puikios drobės, kuriose viską užgožia dailininko kūrybinis polėkis. Čia piešinys lyriškas, o teptuko prisilietimas lengvas tarytum sparno mostelėjimas. Ankstesnės Ru-

benso drobės, žavėjusios savo dinamiškumu, atrodo statiškos, palyginus su šiais naujais kūriniais, kurie nutapyti kone su nematerialiu lengvumu.

Jei darbas tikrai yra pasitenkinimo šaltinis, ne taip jau lengva atsisakyti užsakymų. Rubensas tik leido sau atsisakyti iliustracijų savo bičiuliui Moretui. Iliustratoriaus darbą jis paveda savo bendradarbiui Erazmui Kvelinui. Šiaip jau jo dirbtuvė, kaip ir pirma, reguliariai ir gausiai teikia produkciją. Jam padeda gausus būrys padėjėjų. Dirbtuvėje šalia senųjų bendradarbių arba vietoje jų atsiranda naujos pavardės: Vilemas Panelsas, ištikimas meistro namų globėjas, kai šis keliauja po užsienį, Abrahamas van Dipenbekas, Janas van den Hukė ir kiti.

Betgi visai nesvarbu, kas tie žmonės! Tai tik satelitai, kuriuos jis įtraukė į savo orbitą. Dažnai atsitinka, kad, jį palikę, jie tuojau netenka tariamo spindesio, kuriuo patys tikėjo, kadangi paprasčiausiai gyveno savo meistro šviesos nutvieksti. Tačiau Rubensui svarbiausia, kad darbas gerai eitų. Kaip visos įmonės vadovas, jis turi patenkinti gausų klientų būrį. Svarbu išlaikyti prestižą ir populiarumą. Tad ir tapo įvairaus pobūdžio ir įvairių dydžių religines scenas. Užsakymai plaukia beveik iš visų šalių.

Kartais jis prašo kokį nors klientą, jeigu šis bent truputį nulaiko rankoje teptuką, paretušuoti kelionėje apgadintus paveikslus. Tokios paslaugos jis prašo Justų Sustermansą, dvidešimčia metų už save jaunesnį kolegą. Šis Antverpene gimęs tapytojas, kurio portretą, būdamas Florencijoje, nutapė van Deikas, šiuo metu yra Medičių rūmų portretistas ir tam tikra prasme jų įgaliotinis meną liečiančiais klausimais. Labai lengvai nutapo prašmatnius įžymių asmenybių portretus: popiežiaus Urbono VIII, imperatoriaus Ferdinando II, Danijos princo Christijano, Galilėjaus... Rubensas ramia širdimi gali jį prašyti truputį paretušuoti paveikslus: „Esu susirūpinęs, kad ilgas laikymas dėžėje galėjo pakenkti šviežiai tapyto paveikslo spalvoms, ypač kūno spalvai ir baltai spalvai, kurios galėjo pagelsti. Viliuosi, kad Jūsų malonybė, būdamas didelis tapytojas, lengvai viską pataisysite, retkarčiais paveikslą pastatydamas saulėje. Bet jeigu Jūsų malonybei atrodytų būtina pataisyti kokius nors trūkumus, atsiradusius dėl paveikslui padarytos žalos ar dėl mano neapdairumo, mielu noru pavedu Jums viską pataisyti savo ranka."

Tuo tarpu Rubenso šeima dar padidėja. 1637 metų vasario mėnesį gimsta dar vienas palikuonis, kuris pavadinamas Peteriu

Paulium. Būtent dėl šio gyvenimo, kuris aplink jį leidžia daigus, ir dar todėl, kad čia jis mato savo paskirtį, Rubensas dirba be atvangos ir reikalauja darbo iš kitų. Štai didžiulis drobių ansamblis karališkajam medžiotojų paviljonui Tore de la Parada, netoli Madrido. Tai stambus užsakymas, visais požiūriais vertas tapybos titano: šimtas dvylika paveikslų! Temas šioms kompozicijoms reikia imti iš Ovidijaus „Metamorfozių" ir „Heraklio žygių": „Apolonas ir Marsas", „Apolonas ir Pitonas", „Arachnė ir Minerva", „Ariadnė ir Bakchas", „Atlantas, laikantis žemę", „Bakcho triumfas", „Kefalas ir Prokrustas", „Kupidonas, jojantis ant delfino", „Heraklio apoteozė", „Heraklis ir Cerberis", „Prometėjas", „Titanų nužudymas", „Veneros gimimas", „Orfėjas ir Euridikė", „Venera ir Adonis", „Persėjas, išvaduojantis Andromedą" ir dar daug kitų. Šias įvairiausias temas jungia vienas bruožas: jos teikia galimybę aukštinti nuogą kūną įvairiausiomis, kokios tik įmanoma, pozomis. Kai kurioms figūroms būdingas statiškumas, tačiau daugumą jų gyvina siautulingas judesys. Nieko tai nestebina. Jau įprasta žavėtis viskuo, net klaidomis, kurias daro madingi dailininkai.

Darbo metodas pasilieka tas pats. Meistras ruošia eskizus, o padėjėjai tapo reikiamo dydžio paveikslus. Rubenso žinioje tokie dailininkai, kaip Erazmas Kvelinas, Janas Kosirsas, Kornelis Schiutas, Lukas van Judenas, Kornelis de Vosas, Janas van Eikas, Peteris Seimonsas, J. P. Gauvis, J. B. Borekensas. Tai gabūs žmonės, gerai perpratę Rubenso stilių. Klusnūs vykdytojai, neturintys kūrybinės ugnies. Vis tiek atsiras kas nors, kas iš karto pažins, kad tai ne meistro ranka! Tačiau daug prabėgs laiko, kol žmonės atskirs išorines dailės kūrinio žymes nuo vidinės jo prasmės. Todėl Rubensas gali tik prižiūrėti darbą, tai šen, tai ten paretušuodamas. Jeigu tema jam patinka, jis tapo ją pats, ir kūrinys tada prabyla visai kita kalba. Bet ką padarysi?! Meistras juk neturi laiko, o klientai ragina. Nespėjusios išdžiūti drobės pakuojamos į dėžes ir — gero kelio! Reikia imtis kitų darbų, o jų niekad netrūksta...

Tiktai Steno pilyje, pabėgęs nuo žmonių, Rubensas pamiršta svarbius užsakymus ir tapo savo malonumui. Yra jam prilygstančių tapytojų, tačiau nė vienas jo nepralenkia. Jis tapo taip meistriškai, kad niekada neabejoja, niekada nereikia nieko taisyti, todėl jo potėpiai nepaprastai lengvi. Kiti tapytojai, nė kiek ne mažiau talentingi, grumiasi su medžiaga Rubensas

taip laisvai ją valdo, kad kiekvienas teptuko prisilytėjimas yra galutinis. Taip įvyksta stebuklas: sukuriami paveikslai, skambantys tartum litaurai, o jie vos palytėti dažų. Rubensas vis rečiau imasi tokių temų, kaip nukryžiavimas arba kiti kankinimai. Jau visiškai nebeieško sunkių pozų, kad galėtų savo sugebėjimais nustebinti pasaulį. Šis žaidimas jau baigtas. Jeigu dar jam prisireiks temų, teikiančių laisvę vaizduotei, jis sugrįš prie mitologijos. Ji geras pretekstas tapyti putnius nuogus kūnus. Ar tai būtų „Trys gracijos", ar „Pario sprendimas", ar „Sabiniečių pagrobimas"— visur triumfuoja nuogas moters kūnas.

Pačios temos kartais keičiamos, bet rezultatas visuomet tas pats: ar tai bus žaltys, ar kūdikėlių žudymas, ar pagaliau Betsabė — visuomet tai himnas kūno garbei. Net tada, kai jis tapo savo Eleną kaip šv. Ceciliją — tema be abejonės primesta dailininkui — ir reikia pridengti jos kūną, vis vien palieka per didelį dekolte, negu derėtų paveikslo siužetui, ir apsupa ją putliais amūriukais. Bet netrukus ją išrengs, paversdamas stambių formų Andromeda, kurios jaudinantis žvilgsnis labai artimas šventosios įkvėptam žvilgsniui.

Rubensas visiškai nesidomi, ką galvoja įvairiais vardais vadinamos jo kūrinių herojės. Jis be atodairos šlovina moterį, ir tai, kas joje amžina bei kasdieniška — jos kūną. Tiktai kūnas padaro moterį meninio polėkio objektu, džiaugsmo šaltiniu ir giminės pratęsėja; valdo ją kaip ir kiekvieną vyrą. Nepakanka ją pasiekti ir jos kūnu patenkinti savo geismą, kuris, vos apmalšintas, vėl stebuklingai atgyja. Savo svajonėse vėl trokšta ją glamonėti ir stebuklinga meno jėga atkurti gausybėje paveikslų. Niekada joks tapytojas nėra tapęs baltesnio ir tokio gyvybe pulsuojančio kūno. Niekada joks dailininkas savo teptuku taip išraiškingai jo nešlovino.

Aiškiai jaučiama, jog Rubensas su tokia aistra tapo moters kūną, kad jį patį skatina geismų liepsna. Kuo labiau jį slegia metų našta, tuo aistringesnė jo meilė. Dabar jau pakankamai aiškiai tuo įsitikinom. Dar prieš keletą metų, norėdamas paslėpti kurią nors kūno dalį, jis žaidė draperijos klostėmis arba lengvais banguojančiais vualiais. Dabar jau trokšta visiškos laisvės. Dabar jo deivės jau vis nuogesnės, ir būtent tokias jis jas myli. Jis atsisako ką nors keisti „Pario sprendime", kurį jam buvo užsakęs Ispanijos karalius, kai kardinolas infantas prašo kai ką

pridengti. Rubensas jau nesilaiko tos nuomonės, kad lemiamas žodis yra to, „kas moka už paveikslą", ir nenusileidžia net karaliui. Mat, šitą paveikslą, nors ir užsakytą, Rubensas tapė savo malonumui. Jo Elena, įkūnijusi jau tiek jo vaizduotės sukurtų personažų, Veneros pavidalu pasiekia didžiausio išraiškingumo.

Jau trisdešimt metų Rubensas tapo moteris be jokių skraisčių. Kodėl užsakovai ėmė laikyti jas pernelyg nuogomis? Kardinolas infantas ne iš droviųjų Kas čia jį šokiruoja? Matyt, pajuto Rubenso tapysenos pasikeitimus. Nuogos moterys ankstesniuose Rubenso paveiksluose, kaip „Sužvarbusi Venera", „Veneros tualetas", „Susana ir seniai" stebino formų putlumu bei kūnų grožio spindėjimu. Žiūrovai žavėjosi faktūros meistriškumu. Tačiau po truputį tie nuogi kūnai ima keistis. Nutapytos lengvesne ranka, formos ne tokios ryškios, ne tokios sustingusios savo marmuriniame grožyje. Galima sakyti, jos tarsi atgijo. „Anželikoje ir atsiskyrėlyje" galima tik numanyti, kad adoruojamas pernelyg nuogas moters kūnas, kadangi paveikslas nedidelio formato ir į jį žiūrima iš tam tikro atstumo. Baltas kūnas su karmino šešėliais, raudona drapiruote prailgintos dailios formos, balta užuolaida ir tamsus fonas — visa tai daro užslėpto goslumo įspūdį. Tačiau, kaip jau buvo anksčiau sakyta, paveikslo dydis čia daug lemia. Mes nepamirštame, kad čia tik paveikslas. Bet kai figūros nutapytos natūralaus dydžio, žiūrėjimo pobūdis keičiasi. Bet tai dar ne viskas. Keičiasi ir pačios formos. Užtenka pažiūrėti į „Tris gracijas" ir į „Pario sprendimą".

Čia kūno formų žaismas visai naujai interpretuojamas. Tapytojas atsisako harmoningų linijų, taip būdingų nepriekaištingiems akademiniams kūriniams. Linijos vientisumą nuolat laužo putlios kūno formos. Nebėra per nugarą tobulai išlinkusios pagrindinės linijos. Dabar raityta linija pabrėžia nugaros ir strėnų riebumą, sėdmenų sunkumą. Lygiai taip pat nutapytas pilvas, pečiai ir kojos. Galbūt šios moterys perdaug apkūnios, bet jų kūnas tarsi virpa. Nejučia dingteli mintis, jog dailininkas tyčia jas vaizduoja tokias, kad lengviau būtų perteikti tą šėtonišką virpulį. Tikriausiai čia ir yra to netikėto protesto priežastis: šie paveikslai tapo pernelyg geidulingi. Jie perdaug atvirai gundo. Per daug pabrėžiamas pats moteriškumas, neidealizuotas ir menininko vaizduotės neperkurtas. Tai amžinoji Ieva, kurios ginklas — jos kūnas, ir kuo puikesnis kūnas, tuo sėkmingesnis ginklas.

Jausmingasis Ticianas tapė sudvasintos aistros moteris. Sunku spręsti, ar šie švelnūs kūnai dar laukia meilės, ar jau šia meile smaguriavo. Rubenso paveikslai nekelia abejonių: šie kūnai virpėjo nuo vyro glamonių ir buvo kupini meilės Jie byloja apie tai taip įžūliai, kad galima suprasti, kodėl žiūrovai, sukrėsti pernelyg iškalbingų vaizdų, ėmė reikalauti skraisčių. Tačiau Rubensas, artėdamas prie savo kelio pabaigos, visiškai nesijaudina dėl tokių menkų rūpesčių Ir tarytum norėdamas patvirtinti, kad niekas neabejotų jo siekimais, tapo „Piemenį ir piemenaitę". Čia jis dosniai atiduoda savo Eleną piemeniui, kuris labai panašus į satyrą. Aistringas puolimas, silpnas gynimasis. Elenos veidas, rodos, šypsosi, įsivaizduodamas būsimą malonumą. Peteris Paulius čia nutapė tarsi paties geismo paveikslą. To geismo, kuris vis dar jame liepsnoja, nors ir sulaukus tokio amžiaus. Kaip olimpiečiai, jis vis dar tebėra jaunas ne tiktai dvasia, bet ir kūnu.

XVI

IR GRAŽIAI PABAIGTI GYVENIMĄ

1638 — 1640

Išskyrus keletą šviesių protų, kaip Erazmas Roterdamietis arba Rable, savo plunksna atskleidusių karo absurdiškumą, niekas niekada nesipriešino šiam nuo amžių įsigalėjusiam būdui daryti pasaulyje tvarką, o tikriau — ją griauti. Menininkai — tapytojai, skulptoriai, rašytojai — dažnai garbino kovas ir karo žygius. Niekam neateidavo į galvą pasmerkti karą. Nebent tiktai Breigelis savo „Beprotėje Gretoje" *(Dulle Griet)* paliečia šią temą, bet kažin ar jis turėjo galvoje vien tik karą? Jo tikslas, atrodo, kur kas didesnis. Savo genialia satyra jis norėjo pasmerkti bet kokią žmonių kvailybę ir žiaurumą.

O gal šis tylėjimas būdingas tam laikui reiškinys, pasekmė karo, daug metų siaubiančio didesnę Europos dalį? Išimtis čia gali būti 1635 metais miręs žinomas Niderlandų dailininkas Žakas Kalo. Bredos apsiausties metu Spinola jam buvo pavedęs nubraižyti šio miesto topografinį žemėlapį. Van Deikas nutapė jo portretą, iš kurio Vorstermanas padarė raižinį. Gimęs Lotaringijoje, kuri buvo užgrobta švedų, vokiečių, prancūzų, Kalo sukūrė du graviūrų ciklus, pavadintus „Karo nelaimės", kuriuose buvo negailestingai pasmerktas žmonių žiaurumas. Aštria adata raižytos nedidelės graviūros dėl savo meninio užmojo atrodo didelės. Kalo negarbina karo žygdarbių. Parodo atvirkščiąją medalio pusę — baisią karo tikrovę: žudynes, kankinimus, plėšikavimus ir prievartą. Tikrąjį karo veidą. Kalo išraiškos jėga — paprastumas. Jis nekelia tono. Jam užtenka prisiminti savo tėviškę, kurią siaubė siautėjanti samdyta kariuomenė.

Raižytojo temos imasi ir tapytojas. Kai Justus Sustermansas savo valdovų pavedimu užsako Rubensui paveikslą, tasai pasiūlo temą: „Karo pasekmės". Rubensui toks siužetas neįprastas. Bet ar galima stebėtis dailininko pasirinkimu po viso to, ką jam teko matyti ir girdėti? Tačiau jis nevaizduoja karo padarinių

taip betarpiškai, kaip jo kolega iš Nansi. Čia jis irgi neatsisako savo stiliaus.

1638 metų kovo mėnesį, išsiuntęs paveikslą Medičiams, siunčia jiems ir tokį paaiškinimą: „Čia svarbiausia figūra — Marsas, jis išeina iš Januso šventyklos (Jūsų didenybė veikiausiai žinote, kad pagal Romos įstatymą ši šventovė taikos metu buvo uždaryta) ir kruvinu kardu ginkluotas skuba link minios, kuriai pranašauja didelę nelaimę. Jo mylimoji Venera, apsupta amūrų ir genijų būrio, bučiniais ir glamonėmis nori jį sulaikyti. Tačiau furija Alektė su deglu rankoje traukia už rankos Marsą paskui save. Šalia jų neatskiriami karo draugai: Maras ir Badas. Žemėje gulinti moteris laiko sudaužytą liutnią. Tai Harmonija, kuri nesantaikos ir karo metu negali egzistuoti. Ten taip pat regime motiną su kūdikiu ant rankų. Ji primena, kad demoralizuojantis ir viską naikinantis karas nužudo meilę, motinystę ir vaisingumą. Jūsų malonybė paveiksle rasite ir architektą, parblokštą ant žemės su visais įrankiais, nes viską, ką taika stato didžiųjų miestų puošnumui ir patogumui, naikina ir griauna brutalūs karo ginklai. Pagaliau, jei neapsirinku, Jūsų malonybė taip pat pastebėsite po Marso kojomis žemėje numestas knygas ir piešinius. Tuo norėjau parodyti, jog karas niekina literatūrą ir dailę. Atrodo, ten dar yra išbarstytas strėlių ir iečių ryšulėlis, taip pat numesta virvė, kuria jos buvo surištos. Tos ietys — tai santarvės simbolis, kaip Merkurijaus lazda ir alyvos šakelė — taikos simboliai. Jos taip pat numestos paveikslo kampe. Pagaliau ten yra liūdna moteris su vualiu, be papuošalų ir brangenybių, gedulo drabužiais. Tai nelaiminga Europa, daugelį metų kenčianti nuolatinį plėšikavimą, įvairiausias patyčias, nesuskaičiuojamas nelaimes ir kiekvieno iš mūsų neapsakomas kančias. Ji turi rankoje amūro ir genijaus prilaikomą žemės rutulį, kurį vainikuoja krikščionybės simbolis — kryžius."[1]

Paveikslas aiškinamas gana sudėtingai, bet vis vien jis labai puikus. Nutapytas su nuostabiu temperamentu, jis daro įspūdį

---

[1] Knygos autoriaus cituojamas aiškinimas iš Rubenso laiško fragmento nesutampa su pačiu paveikslu. Europos personifikacija su iškeltomis į viršų rankomis nelaiko žemės gaublio. Jį laiko šalia šventyklos stovintis amūras. Tikslus Rubenso paveikslo aprašymas yra A. Rozenbergo monografijoje apie Rubensą. Ji išleista serijoje *Klassiker der Kunst V Rubens, Stuttgart* 1905, 486 psl.

kompozicijos vieningumu, nors visos judesio poza pavaizduotos figūros atsigręžusios tik į dešinę pusę. Kyla klausimas, ar lengvai galima suvokti dailininko sumanymą? Tai herojinio stiliaus paveikslas, idealizuojantis temą pagal užsakytojo pageidavimą. O gal toks buvo Rubenso sumanymas?

Be „Karo pasekmių", jis dar nutapė „Karo pabaigą". Tai galbūt ne toks tobulas kūrinys, tačiau tos pačios kilnios idėjos įkvėptas. Geras Rubenso sumanymas vertas pagyrimo — juk karas jį lydėjo nuo mažumės ir persekiojo visą gyvenimą. Jis matė, kaip nuo jo kenčia visos Europos šalys. Jo tėvynė buvo nesiliaujančių kovų, apsiausčių ir užkariavimų objektas. Didžiausi vadai, Spinola ir Pikolominis, nepajėgė pasiekti taikos, kuri vienintelė galėjo atlyginti žalą, padarytą šios naikinančios jėgos.

Tačiau nei išdidžioji Ispanija, nei atkaklioji Olandija neatsisako karo. Prieš metus Fridrichas Henrikas Oranietis atkovojo Bredą. Tuo būdu niekais paverčiama Spinolos pergalė, kurią taip genialiai įamžino Velaskesas. 1638 metų birželio mėnesį nenuilstantis štathalteris bando užgrobti Antverpeną, bet jo pavaduotojas Vilhelmas iš Nasau buvo kardinolo infanto nugalėtas prie Kalo ir mūšyje neteko vienintelio savo sūnaus. Panikos apimta, Olandijos armija kovos lauke paliko artileriją, vėliavas, visas gurguoles. Tai buvo tikras sutriuškinimas. Rubensas iš Antverpeno galėjo stebėti parako dūmus. Antverpenas iškilmingai švenčia ispanų pergalę, tarytum šis mažas epizodas galėtų visam laikui užbaigti karą. Per iškilmes rieda tradiciniai pergalės vežimai, o prie jų dar prisijungia visiškai naujas triumfo vežimas, padarytas pagal Rubenso piešinį. Vakare miestas žėri nuo šviesų, visur plyksčioja fejerverkai. Minios džiaugsmas toks pats trumpas, kaip tas ugnies švystelėjimas. Karas vyksta toliau.

Atėjus vasarai, Rubensas išvažiuoja į Steno pilį. Gal ten užmirš žmonijos siautėjimą. Jis tapo, rūpinasi savais reikalais. Kaip ir visuomet, jį kankina podagra. Dažnai prirakinamas prie lovos, bet, vos pasijutęs geriau, tučtuojau imasi darbo Nei jo mintis, nei ranka nejaučia silpnumo ar nuovargio. Kaip ir visą gyvenimą, jis tikras darbo galiūnas. Iki paskutiniųjų išnaudoti mums skirtą laiką — argi tai nereiškia gyventi ko intensyviau? Iš savosios Steno pilies rašo brangiajam Lukui Faiderbei, kad „artimiausiu metu jam reikalingas vienas pano". Tad reikia ko greičiau jį prisiųsti, gal pats Faiderbė gali asmeniškai atvežti. Taip Rubensas ilsisi Steno pilyje. Šis jaunas skulptorius iš Me-

chelno nuo 1636 metų padeda Rubensui. Saugo jo namus prie Vaperio. Anksčiau tai darydavo Panelsas. Maestro jam pataria: „Atvažiuokite ko greičiau, kad būtų galima užrakinti namus. Kol jūs ten esate, negalima bus išprašyti svečių. Manau, kad Jūs įvykdėte mano pageidavimą ir paslėpėte į saugią vietą aukso grandinę — kai su dievo pagalba grįšime į namus, mes ją surasime." Nepamiršta pasirūpinti ir apie kriaušes bei figas, kurias sodininkas turi laiku jam prisiųsti, be to, primena kažkokį vyną iš Ai, kadangi „buteliai, kuriuos čia atsivežėme, jau tušti". Kaip matom, podagra netrukdo jam pasilepinti šampanu..

1639 metai pralekia taip pat greitai, kaip ir ankstesnieji. Aplinkui vis siautėja karas. Ispanams nesiseka. Iš šešiasdešimt septynių laivų, plaukiančių į Niderlandus su trylikos tūkstančių kareivių įgula, tik septyni išsigelbėjo nuo naujo karo dievo, puikaus karvedžio, Olandijos admirolo Trompo.

Nors podagros priepuoliai vis dažnėja, Rubensas nesiliauja tapyti ir domėtis naujais darbais. Vos tik Anglijos karalius Karolis I išreiškia norą pavesti Jordansui ištapyti karalienės Henrietos apartamentus Grinviče, tuojau į šį reikalą aktyviai įsijungia Žerbje. Šis apsukruolis deraši, pina intrigas ir daro viską, kad šis užsakymas tektų garsiajam jo bičiuliui. Įsitikinęs, kad Londone nieko nelaimės, jis, kaip mitrus komersantas, bando laimėti bent pusę užsakymo. Kadangi čia eina kalba apie devynis plafonus ir trylika dekoratyvinių pano, Žerbje siūlo, kad plafonai atitektų Rubensui, nes Jordansas nieko neišmanąs apie šiuos dalykus. Žerbje uolumas ne be išskaičiavimo. lengvai galime susivokti, kieno inspiruojamas visa tai daro. Beje, viskas veltui...

Kitą pavasarį Rubensas gauna keletą Briuselio skulptoriaus Franso Diukenua kūrinių Šis dailininkas gyvena Romoje ir turi didelį pasisekimą. Popiežius Urbonas VIII užsakė jam milžinišką švento Andriejaus skulptūrą, kuri turėjo būti patalpinta į nišą prie vieno iš keturiolikos piliorių, laikančių šv. Petro bazilikos kupolą[1]. Diukenua skulptūrą sukūrė pagal to meto reikalavimus, pompastišku, teatriniu stiliumi. Rubensas pasinaudoja proga jį pasveikinti: „Savo paties ir savo šalies vardu, reiškiu džiaugsmą

[1] Autorius apsiriko. Švento Andriejaus skulptūra patalpinta nišoje prie vieno iš keturių, o ne keturiolikos piliorių, laikančių šv. Petro bazilikos kupolą.

dėl Jūsų malonybės atsiekimų ir didžiuojuosi Jūsų šlove. Jeigu ne mano amžius ir podagra, kuri mane kausto, važiuočiau į Romą, kad galėčiau apžiūrėti ir gėrėtis tokiu puikiu ir taip pagarsėjusiu kūriniu. Tačiau turiu viltį, kad man bus leista pamatyti Jūsų malonybę pas mus, brangiojoje mūsų Flandrijoje, kuri kada nors dar didžiuosis jūsų kūriniais. Labai norėčiau, jog tai įvyktų prieš mano mirtį, kad galėčiau matyti šedevrus, sukurtus Jūsų malonybės ranka."

Šis laiškas rašytas balandžio 17 dieną. Prieš porą dienų Rubensas buvo parašęs iš jo dirbtuvės išeinančiam Lukui Faiderbei labai nuoširdžią rekomendaciją: „Dėka mano nurodymų, savo uolumo ir nepaprasto talento jis sugebėjo perimti viską, kas tik buvo geriausio mūsų tapybos ir skulptūros mene." Meistras labai smulkiai aprašo vieną iš savo mokinio darbų, būtent dievo motinos skulptūrą, esančią beginiečių vienuolyno bažnyčioje Mechelne. „Ši nuostabi skulptūra buvo sukurta mano dirbtuvėje, labai abejoju, ar kuris nors mūsų krašto skulptorius galėtų ją geriau atlikti."

Deja, Rubenso sveikata blogėja. Balandžio pabaigoje jis jau beveik paraližuotas. Pirmomis gegužės dienomis jam vėl šiek tiek pasidaro geriau. Luko Faiderbės vestuvių proga rašo savo mokiniui malonų laiškutį su linkėjimais: „Su dideliu malonumu sužinojau, kad gegužės pirmą dieną Jūs brangiosios savo žmonos sode pasodinote gegužės medelį. Turiu viltį, kad prigis ir vieną gražią dieną duos jums vaisių." Be to, jauną skulptorių prašo sukurti iš dramblio kaulo mažo vaiko skulptūrėlę. „Tai ne taip jau skubu,— rašo jis,— jums dabar reikia sukurti kitą vaiką — žymiai svarbesnį!" Kaip matome, jis vis dar tebėra kupinas aistringos meilės gyvenimui! Argi visas jo gyvenimas nėra tos meilės pavyzdys? Vos tik pasibaigia ligos sukeltos kančios, jis vėl mėgaujasi iš džiaugsmo taurės. Žino, kad kiekvieną akimirką gali numirti, bet, kol gyvena, stengiasi naudotis gyvenimo teikiamais malonumais. Nė vieno žodžio nerašo Faiderbei apie savo sveikatą. Priešingai, kviečia jį atvykti: „Jūsų apsilankymas man visuomet bus malonus."

Gegužės pabaigoje Rubenso sveikata žymiai pablogėja. Gegužės 27 dieną surašo testamentą. Apgalvotai ir teisingai paskirstęs turtą, ragina paveldėtojus gyventi santaikoje ir vengti bylinėjimosi. 1640 metų gegužės 30 dieną apie pietus širdis nebeišlaiko podagros priepuolio. Rubensas miršta.

Tą pačią dieną Rubenso kūnas pernešamas į Fourmentų šeimos rūsį šv. Jokūbo bažnyčioje. Liepos 2 dieną įvyksta laidotuvių iškilmės ir tradicinės šermenys. 1641 metų vasario mėnesį, tai yra po aštuonių su puse mėnesių nuo vyro mirties Elena Fourment pagimdo dukterį Konstanciją Albertiną, paskutinį tapytojo gyvybingumo įrodymą. Paskui prasideda palikimo dalinimas ir su tuo susijęs notarų, vykdytojų ir pirklių šurmuliavimas. Popiergaliai ir rašliava. Visiems tiems reikalams sutvarkyti prireikė net penkerių metų!

Pirmiausia reikėjo sudaryti „paveikslų, meno kūrinių, antikinių kūrinių, vertybinių popierių, dokumentų ir nuosavybės liudijimų sąrašus". Dalybos pradedamos nuo papuošalų, priklausiusių „mirusiam ponui Peteriui Pauliui Rubensui, riterių luomo Jos didenybės mirusios infantės rūmų bajorui, Steno pilies ponui ir t. t."

Sidabras ir juvelyriniai dirbiniai padalinami jo įpėdiniams: pirmųjų vedybų sūnums Albertui ir Nikolui, taip pat Elenai Fourment ir penkiems jos vaikams: Klarai Joanai, Franciskui, Izabelei Elenai, Peteriui Pauliui ir Konstancijai Albertinai. Medaliai ir agatai tenka abiem vyresniesiems sūnums. Albertas, kuris iš tėvo paveldėjo Slaptosios tarybos sekretoriaus titulą, dar gauna knygas ir bibliotekos rinkinius. Šeimos narių portretai atiduodami modeliams. Tuo būdu „Kailinukai" pasilieka našlei. Visa kita pereina į kieno nors rankas. Parduodami dramblio kaulo gaminiai, gipso lipdiniai, kriauklės ir net gaubliai. Išparduotas net dailininko garderobas. Paskui atėjo eilė paties tapytojo bei jo kolekcijos paveikslams. Inventoriaus sąraše išvardijama jų apie tris šimtus. Pirmiausia surašyta Venecijos mokykla: „Ticiano, Tintoreto, Veronezės, Palmos ir Mucijano drobės. Labai gausu portretų. Daugiausia nutapyti šiauriečių dailininkų — Jano van Eiko, Hugo van der Guso, Diurerio, Holbeino, Kventino Maseiso, Vilemo Kejo, Luko Leideniečio, van Hemeseno, Moro, van Skorelo ir Florio. Tik Breigelio Vyresniojo paveikslai daugiausia peizažai: Rubenso kolekcijoje yra trylika jo darbų. Sąraše yra taip pat Perudžinas, Heri met de Blesas, Josas van Kelvė, Koksis, Bronzinas, Paulius Brilis, Ribera ir Elsheimeris. Iš bendradarbių ir Antverpene gyvenančių tapytojo amžininkų yra van Deikas, Fransas Sneidersas, Paulius ir Simonas de Vosai, tėvas Segersas, Vildensas, Eikensas, Sebastianas Vranksas ir van Esas. Gana netikėta olandų dailininkų grupė: Palamedas, Pulenburgas,

Heda, Porselis, de Vligeris. Tarp šių pavardžių išsiskiria tik viena — Fransas Halsas.

Bet štai dar staigmena! Rubenso kolekcijoje septyniolika Adriano Brouverio kūrinių. Kuo paaiškinti meistro domėjimąsi šiuo buitinių scenų ir peizažų tapytoju, kurio tapysena taip skiriasi nuo Rubenso. Šis flamandas, prieš sugrįždamas į Antverpeną, dirbo pas Fransą Halsą. Mirė tesulaukęs trisdešimt metų. Turbūt jis žavėjo Rubensą savo mažų paveikslų nuoširdumu. Rubensas puikiai mokėjo valdyti medžiagą, tačiau niekada nepasiekė tokio paprastumo, kuris leidžia tapyboje išsiversti beveik be siužeto. Nors ir stengiasi pavaizduoti vėjo šuorą, lenkiantį medžius ir virpinantį lapus, nors paveikslo ansamblis ir dvelkia herojišku dinamizmu, jo peizažai visada atrodo šiek tiek nenatūralūs. Brouveris pasiduodavo savo vaizduotei. Jis tapė ne tiek peizažą, kiek savo dvasinę būseną. Ir ėjo šiuo keliu pirmasis. Įžvalgusis Rubensas, be abejo, šitai įvertino. Kita staigmena sąrašuose — didelė daugybė paliktų kopijų. Vien Ticiano jis padarė daugiau kaip trisdešimt kopijų, iš kurių dvidešimt vienas portretas. Kopijavo jis ir Rafaelio, Leonardo, Tintoreto, Breigelio Vyresniojo, Moro ir Elsheimerio kūrinius. Tai be abejo byloja apie didžiojo dailininko kuklumą. Su teptuku rankoje jis studijavo kitų tapytojų paveikslus.

Pirmosios Rubenso turto varžytinės davė penkiasdešimt du tūkstančius florinų, antrosios vos aštuonis tūkstančius su viršum. Ispanijos karaliaus pavedimu, buvo nupirktos keturios drobės už keturiasdešimt du tūkstančius florinų. Tas pat karalius nupirko dar kelias dešimtis paveikslų už dvidešimt septynis tūkstančius šimtą florinų, tarp jų tris Ticiano drobes, dvi Tintoreto, tris Veronezės, vieną Pauliaus Brilio, keturias Elsheimerio, vieną Mucijano, penkias Ticiano paveikslų kopijas ir trylika paties Rubenso drobių. Įdomi detalė — už Rubenso padarytas Ticiano kopijas karalius moka nuo tūkstančio dviejų šimtų iki tūkstančio aštuonių šimtų florinų, o už paties Ticiano originalą vos keturis šimtus! Dar penkiasdešimt drobių parduodama už labai skirtingas kainas. „Vienas žmogus iš Kelno už „šv. Petrą" mokėjo tūkstantį du šimtus florinų, princas Oranietis už „Silviją" davė tris šimtus florinų, o už „Atalantės medžioklę" sumokama vos trisdešimt šeši florinai. Keletą kūrinių nupirko šeima. Elena Fourment, be kitų paveikslų, už šimtą dvidešimt florinų įsigijo „Meilės sodą", o Albertas už didelį peizažą su Steno pilimi sumokėjo tūks-

tantį du šimtus penkiasdešimt florinų. Pagaliau Arnoldas Lundenas įsigijo du savo žmonos, nepaprastai gyvybingos Susanos Fourment portretus. Jos portretai sąrašuose pažymėti septynis kartus.

Po paveikslų seka ne mažiau gausi kita nuosavybė. Pirmiausia rūmai prie Vaperio. Jie tokie brangūs, kad neatsirado pirkėjo. Elena Fourment gyvena juose iki savo naujų vedybų. 1655 metais ji išteka už Jano Baptisto van Brukhoveno, Bergeikos savininko, buvusio Antverpeno miesto patarėjo. Po to seka aštuoni namukai su sodeliais netoli rūmų prie Vaperio. Vienas iš jų, kur pastaraisiais metais gyveno dailininkas Davidas Reikartas, buvo naudojamas kaip biblioteka ir sandėlis „prastiems paveikslams bei kopijoms". Kiti namukai nuomojami. Žemės valdas sudarė tokie dvarai: Ekerene, Antverpeno šiaurėje,—„Hof van Ursele" su ferma, medžių alėjomis ir dideliu sodu. Du dvarai Flandrijoje — Svindrechte ir Biurgte. Taip pat žemės valdos Šapel-o-Bua, Brabante. Ferma su žeme Dulėje, Šeldės pakrantėje. Ir pagaliau puikus dvaras su Steno pilimi, laukais, pievomis ir miškais. Šis nepaprastai puošnus dvaras — tai didžiulis turtas: jis įkainotas šimtą tūkstančių florinų. Pusę jo Rubensas paliko žmonai, kitą pusę vaikams.

Neįmanoma išvardinti visų vertybinių popierių — jų labai daug. Žmogus iš nuostabos netenka žado, matydamas tokius milžiniškus turtus, kuriuos savo darbu sukaupė vienas žmogus! Šio turto šaltinis — Rubenso tapyba — paveldėtojų rankose ėmė tarnauti įvairiausiems tikslams. Donas Fransiskas de Rochas, Ispanijos karaliaus tarpininkas perkant paveikslus, už pagalbą palengvinant šį sandėrį gavo dovanų „šv. Augustiną". Tapytojas Kasparas de Krajeris, taip pat tarpininkas, gauna „Nimfą su vaisių krepšiu", o iždininkas Van Ophemas „už greitą išmokėjimą" gauna „šv. Ceciliją". Prajodinėtojas Peteris, kadaise pirkęs Rubensui arklį, gavo „Satyrus su vaisių pintine". Norint gauti kiek galima didesnį atlyginimą, kuris išmokamas kam nors mirus, viena tapytojo drobė duodama vyriausiam mokesčių rinkėjui. Gydytojai, smuklininkas ir netgi krosnius, kažką dirbęs Steno pilyje — visi gavo kaip atlyginimą kokį nors meistro paveikslą.

Norint įvykdyti tapytojo prisiimtus užsakymus, buvo užsakyta keletas Rubenso paveikslų kopijų. Taip pat buvo nutarta pavesti tapytojui senjorui Jordansui užbaigti du Rubenso paveikslus — „Andromedą" ir „Heraklį". Geresnio tapytojo neįmanoma pasi-

rinkti. Ne veltui Žerbje rašo: „Prieš tris dienas mirė ponas Rubensas, ir dabar čia geriausias tapytojas — Jordansas." Be to, kaip rodo paliktos sąskaitos, Jordansas labai kuklus. Už savo darbą jis tepaima du šimtus keturiasdešimt florinų, kai tuo tarpu už jo užbaigtus Rubenso paveikslus ir dar du kitus Ispanijos karalius sumokėjo keturis tūkstančius du šimtus florinų, tai yra maždaug po tūkstantį penkiasdešimt florinų už kiekvieną. Sandėriai nesibaigia!

Rubensas buvo pageidavęs išsaugoti tiek savo, tiek ir kitų meistrų piešinius, kuriuos jis su meile kolekcionavo visą gyvenimą. Norėdamas išaukštinti savo meną, piešinius paskiria tam sūnui, „kuris panūs atsidėti tapybos menui". O jeigu nė vienas iš jų neturėtų tokio polinkio, paskirti tai dukteriai, „kuri ištekės už garsaus tapytojo". Bet pono Rubenso sūnūs — išlepę ponaičiukai, kurie nė nemano gyventi iš savo rankų darbo, o dukterys neketina tekėti už dailininkų. Paveldėtojai taip tvirtai įsitikinę, kad šis testamento paragrafas neįgyvendinamas, jog nekreipia dėmesio į velionio reikalavimą saugoti piešinius, kol jauniausiam vaikui sukaks septyniolika metų. Piešiniai taip pat iššvaistomi.

1642 metais šv. Jokūbo bažnyčios presbiterijoje buvo pastatyta koplytėlė. Vykdant mirusiojo valią, ji buvo papuošta jo paveikslu „Švenčiausioji Mergelė su kūdikiu" ir dievo motinos marmurine skulptūra. Kai kurių žinovų nuomone, tai paskutinis ir tobuliausias Rubenso šedevras. Bet ar galima tikėti atkakliu tvirtinimu, jog tapytojas šiame paveiksle norėjęs apie madoną pavaizduoti visus, kurie jam buvo brangiausi,— būtent abi savo žmonas, jauniausiąjį sūnelį ir savo tėvą? Puikioje švento Jurgio figūroje net buvo įžiūrima paties Rubenso bruožų. Bet Magdalena paveiksle brunetė, o Elena Fourment buvo blondinė. Gal Rubensas prisiminė Izabelę Brant? Tačiau, jeigu kalbama apie artimųjų atvaizdus šiame paveiksle, kodėl jis tapė tėvą, kurio visiškai nepažinojo, o ne motiną, ištvermingąją Mariją Peipelinks? Ir kodėl toks neaiškus panašumas? Visai gali būti ir netgi beveik tikra, jog Rubensas šiam kūriniui, kurį pasirinko savo paties antkapiui papuošti, suteikė tam tikrą prasmę, bet kas gali ją suvokti? Argi jis pats nerašė apie savo paveikslus: „Jų turinio negalima atspėti, čia reikalingi paties autoriaus komentarai." Argi ne jo lūpos ištarė ir tokį prisipažinimą: „Mano paveikslus galima aiškinti tik taip, kaip esu aprašęs, tik bijau, kad mano at-

mintis jau nėra tokia tiksli, kokios norėčiau." Gal tuo ir apsiribοti. Gal paveikslas ir slepia kokią paslaptį, bet vis dėlto jis yra vienas nuostabiausių didžiojo tapytojo kūrinių. Argi ne vis tiek, kokie ten vyrai, moterys bei vaikai? Šis paveikslas — tai laimingo gyvenimo pavaizdavimas, kurį su meile ir įkvėpimu nutapė genialusis dailininkas, žmogus, kuris pats buvo laimingas!

Rubensai!

Pagaliau tu laisvas nuo visų žemiškų atsitiktinumų. Tavęs nėra tarp mūsų. Bet tavo kūriniai, išblaškyti po visą pasaulį, puošia tavo vardą neblėstančiu spindesiu. Nėra nė vienos rimtesnės paveikslų kolekcijos, kuri nesididžiuotų tavo kūriniais. Dar ir šiandien tavo šlovinga pavardė puošia ne vieną tavo mokinių darbą. Bet tai nesvarbu, nes tavo šlovei kritikai negali pakenkti. O paprastus žmones, kurie, įsispyrę į šlepetes, vaikšto po muziejus, tu stebinsi nepaprasto grožio kūriniais, nutapytais tavo dirbtuvėje. Tapybos žinovai mieliau sustoja prie puikių tavo eskizų, nes juose labiau jaučiamas tavo genijus, arba susimąstę žvelgia į tuos šedevrus, kurių nepalietė padėjėjų rankos, ir per tave patiria tapyboje spinduliuojantį džiaugsmą, kuris yra ne kas kita, kaip gyvenimo džiaugsmo sublimacija. Būtent čia, Rubensai, ir slypi tavo meno esmė. Kaip tik dėl to tavo tapyba, kuri kartais stulbina žmogų savo pompastiškumu ir siužetų turtingumu, tampa didžiausia žmonijos vertybe. Tavo menas — tai himnas džiaugsmui. Gyvendamas neramiais laikais, patyręs ištremties ir nelaimių kartėlį, svajodamas apie taiką, nes aplinkui siautėjo karas, išsaugojai nepalaužiamą tikėjimą gyvenimu, ir, regis, prieš tavo valią tavyje spinduliavo džiaugsmas, tartum žmogaus iššūkis nelaimingos žmonijos negandoms.

PAAIŠKINIMAS IR IŠVADOS

Kiekvienam meno kūriniui būtinas pasirinkimas. Jis sudaro kiekvienos kūrybos esmę. Pasirinkimas apsprendžia kūrinį, yra kūrinio užuomazga. Kai kuriose meno srityse, pavyzdžiui, romano žanre, autorius pats sau šeimininkas. Visiškai kitaip būna biografinio žanro autoriams. Bet ir iš daugybės dokumentų jie gali pasirinkti tuos, kurie jiems atrodo įdomūs, iškalbingi arba charakteringi. Tai vienas iš pagrindinių darbo etapų. Tačiau autorius neturi teisės nuslėpti kai kurių faktų arba dokumentų. Gali tik juos atmesti, bet tada privalo tai paaiškinti.

Štai mano pasiaiškinimas.

Įvadiniai knygos puslapiai pakankamai pasako, koks buvo sumanymas. Todėl nebūtų reikalo prie to grįžti. Bet vis dėlto autorius nutylėjo vieną liudijimą, o antru galima suabejoti.

Pirmasis, kuris taip dažnai cituojamas, daug prisidėjo kuriant legendą apie Rubensą kaip apie antžmogį. Tai Danijos karaliaus gydytojo Oto Šperlingo pasakojimas apie karaliaus vizitą tapytojui 1621 metais. Štai ką jis pasakė: „Mes apsilankėme pas garbingą ir nuostabų tapytoją Rubensą. Radome jį dirbantį, jis tapė paveikslą, tuo pat metu klausėsi skaitomo Tacito ir diktavo laišką. Nenorėdami jam trukdyti, mes tylėjome, bet jis pats pradėjo su mumis kalbėti, nesiliaudamas tapyti, diktuoti laiško ir klausytis Tacito. Ir dar atsakinėjo į mūsų klausimus, tarsi norėdamas pademonstruoti nepaprastus savo sugebėjimus." Netgi Maksas Rosas, kuris laikomas didžiausiu tapytojo panegiriku, ir tas blaiviai samprotauja, kad dano gydytojo pasakojimą reikia laikyti nesveikos fantazijos išdava.

Antras liudijimas susijęs su teiginiu esą Rubensas buvęs pažu. Mums jis žinomas. Baigęs mokyklą, Peteris Paulius, prieš pradėdamas tapybos praktiką, esą buvęs pas grafienę Laleng pažu. Šią detalę randame visose Rubenso biografijose. Pirmiausia šis tei-

ginys atsirado Rože de Pilio knygoje *Conversations sur la connoissance de la peinture*" (Paris, 1677)[1]; pasak autoriaus, jis paremtas „Rubenso giminių ir artimųjų prisiminimais, kuriuos jie man maloniai pateikė". Iš karto atrodo, kad šio dokumento neįmanoma paneigti. Tačiau pradėjus giliau analizuoti, paaiškėja, kad tose biografinėse žiniose yra daug klaidų ir netikslumų. Visiškai pateisinama, kad autorius nurodo Kelną, kaip Rubenso gimimo vietą. Ši versija eina nuo pačios Marijos Peipelinks, ir mes negalime būti tikri, ar jos vaikai žinojo apie įvykius Zigene. Nieko nepaaiškina ir paties Rubenso tvirtinimas: „Labai myliu Kelną, kur buvau auklėjamas iki dešimties metų." (1637 metų liepos 25 dienos laiškas Geldorpui.) Kas tai — atsargumas ar nežinojimas? Šito mes nežinom.

Rože de Pilio biografijoje nė žodžio neužsimenama apie pirmąjį Rubenso mokytoją Tobiją Verhachtą, pamiršta ir tapytojo duktė Klara Serena. Nelabai čia tikslios ir kitos mažiau svarbios detalės. Visa tai turėjo sužadinti biografų budrumą. Deja, taip neatsitiko. Joks naujas Rože de Pilio įrodymas nesusilaukia jų atkirčio; priešingai, nerūpestingai kartojamos visos jo kruopščiai surašytos nesąmonės. Štai, pavyzdžiui, ką rašo de Pilis apie dailininko gyvenimo būdą: „Kasdien keldavosi ketvirtą valandą ryto ir, jei tik jam nesutrukdydavo podagra, pirmiausia eidavo klausyti šventų mišių. Paskui imdavosi darbo; kol jis dirbdavo, apmokamas skaitovas visada jam garsiai skaitydavo kokią nors gerą knygą, dažniausiai Plutarchą, Titą Liviją arba Seneką.

Kadangi jis labai mėgo savo darbą, gyveno taip, kad galėtų dirbti be jokių sunkumų, nepakenkdamas savo sveikatai. Todėl per pietus valgė labai mažai, kad užkietėję viduriai netrukdytų dirbti, o darbas neapsunkintų virškinimo. Taip jis dirbdavo iki penktos valandos vakaro, o paskui jodinėdavo už miesto ar miesto pylimu arba užsiimdavo dar kuo nors, kas padėdavo prasiblaškyti. Grįžęs namo, paprastai rasdavo keletą bičiulių, su kuriais valgydavo vakarienę ir maloniai leisdavo laiką."

O štai kaip de Pilis apibūdina Rubensą kaip neeilinę asmenybę: „Nors buvo labai atsidavęs savo menui, jis visada rasdavo laiko kasdien skaityti grožinę literatūrą, arba, tiksliau, Romos istoriją bei lotynų poetus; juos pažinojo gana tobulai, nes lotynų kalbą mokėjo taip pat gerai, kaip ir italų. Tuo galime įsitikinti, susi-

[1] Pašnekesiai apie tapybą *(pranc.)*.

pažinę su Rubenso rankraščiais, kuriuose samprotaujama apie tapybą ir cituojamas Vergilijus ir kiti poetai, pasisakę šia tema. Todėl netenka stebėtis jo tapytų alegorinių paveikslų išradingumu, erudicija, tikslumu, turtingumu, ir kad, plėtodamas tas temas, visuomet joms taikliai parinkdavo tinkamas detales. Tobulai pažindamas objektą, kurį norėjo pavaizduoti, jis skverbdavosi dar giliau, dar labiau jį pagyvindavo, tačiau visuomet išlikdamas ištikimas gamtos dėsniams."

Pabaigoje de Pilis aprašo Rubensą kaip gerą kolegą, kuris „su tėvišku gerumu dėstė tapytojams savo pažiūras, kartais, negailėdamas triūso, pataisydavo jų paveikslus, tačiau niekad nepeikdavo jokio kūrinio ir kiekvieno tapysenoj surasdavo ką nors vertinga".

Čia jau labai akivaizdus autoriaus polinkis „persūdyti". Galimas dalykas, jog Rubensas turėjo skaitovą (iš dalies tai paaiškina Šperlingo fantazijas). Dabar taip pat kai kurie dailininkai dirbdami klausosi radijo. Jiems muzika, kaip Rubensui skaitymas, sudaro dailininko aplinkos dalį. Taip pat galima sutikti, kad Rubensas buvo pratęs keltis švintant ir santūriai valgė. Bet, kaip sakoma, iš tonų susidaro muzika! Sunku įsivaizduoti, kad žiemą jis būtų kėlęsis ketvirtą valandą ir, išklausęs mišias, ėmęsis darbo. Taip pat ir jodinėti penktą valandą jis galėjo tik esant geram orui. Rubensas visai ne taip griežtai planavo savo laiką, kaip nori mums įkalbėti biografas, jam visada jo pakakdavo užsiimti visuomeniniais reikalais, ir ne dėl savo kaltės jiems neskyrė dar daugiau laiko. Nors daugeliu klausimų turėjo savo nuomonę, tačiau mes nieko nežinome apie tikrąją jo kultūrą. Galima ir daugiau rasti pavyzdžių Pakanka įrodymų, jog šis biografas turėjo didelį polinkį heroizuoti.

Kadangi Rubensas meistro Verdonko mokyklą paliko dar būdamas berniukas, o paskui mokėsi net pas tris tapybos meistrus: Verhachtą, van Nortą ir Venijų, nesuprantama, kada jis spėjo būti pažu. Pagaliau, kodėl būtent turėjo būti pažu? Argi tai tinkama karjera našlės sūnui? Juk ji turėjo stengtis gerai paruošti savo vaikus gyvenimui. Psichologiniu požiūriu pažo versija visai suprantama. Jei Peteris Paulius visiškai paprastai būtų pradėjęs tik mokytis tapybos, tai būtų visai neįspūdinga. Tuo tarpu kai jaunas žmogus patenka į lengvo gyvenimo aplinką — taip šį gyvenimą žmonės įsivaizduoja, nors nieko tikro apie jį nežino — ir su pasibjaurėjimu nuo jo nusigręžia, norėdamas atsidėti

menui — čia jau visai kas kita! Antra vertus, žinoma, kad Rubensui labai magėjo būti pranašesniam. Senjoras Pjetras Pauolas, kaip tada buvo liepęs save vadinti, remdamasis legenda apie pažą, galėjo įrodinėti, kad jis dirba „savo rankomis" tiktai todėl, jog toks jo pašaukimas, o iš tiesų visuomet priklausė „aukštesnei visuomenei".

Ar tai reiškia, kad istorija apie Rubenso buvimą pažu visiškai išgalvota? Argi Marija Peipelinks nesistengė užmaskuoti savo vyro nuotykio? Jeigu jos sūnus Peteris Paulius nebūtų tapęs garsiu tapytoju ir jeigu jos vyras nebūtų sanguliavęs su garsaus Vilhelmo Oraniečio žmona, istorikai nebūtų taip atkakliai stengęsi prisikasti iki tiesos... Kiekvienas sutiks, kad istorija su pažu labai nekalta. Ne vienas miestietis, pasiekęs aukštesnę padėtį, stengiasi prie savo šeimos portretų priderinti riterių šarvus. Bet ar tai vien tik tuščios garbės troškimas? Galbūt. Tik nereikėtų skubiai daryti išvadų: Rubenso biografai buvo labai sutrikę, nežinodami, kaip suderinti garsiais įvykiais per daug nepasižymintį tapytojo gyvenimą ir herojinį jo kūrybos charakterį. Iš čia ir atsirado poros liudijimų paremtas siekimas menkiausiame dailininko žingsnyje įžvelgti kažką didinga.

Pavyzdžiu čia gali būti ir pirmoji tapytojo kelionė į Ispaniją. Labiau egzaltuotų biografų akyse ši kelionė virto diplomatine misija, kai tuo tarpu iš tiesų Rubensas tebuvo siunčiamas lydėti hercogo dovanas... Argi reikia priminti, kaip atkakliai biografai daro užuominas apie aukštą jo kilmę? Jų netrūksta netgi paskutiniuose veikaluose, nors jau pakankamai įrodyta, kokie nepagrįsti tie argumentai. Susidaro įspūdis, kad didžiojo žmogaus garbintojai nenori atsisakyti šios romantiškos hipotezės. Peteris Paulius, Jano Rubenso ir Onos Saksonietės sūnus, buvo kaip savas išaugintas vyro apgautos, bet kilniaširdės Marijos Peipelinks, kuri, norėdama nuslėpti prasižengimą, pati tapo nusikaltimo bendrininke. Bet tada Peteris Paulius būtų netikras Morico iš Nasau brolis. Kiek paaiškėtų dalykų! Puiki tema graikų tragedijai,— deja, nors ir tenka apvilti stiprių emocijų mėgėjus, ji išlaužta iš piršto! Fanatiški Rubenso gerbėjai visomis priemonėmis stengėsi didinti jo šlovę ir karštai troško, kad jis, kaip žmogus, nebūtų menkesnis už Rubensą dailininką. Bijodami, kad jis neatrodytų lėkšta asmenybė, nusprendė paversti jį didvyriu, neturinčiu nei ydų, nei baimės, visažinančiu ir nepaprastai dorovingu. Reikia pripažinti, kad be šių blizgučių Rubenso paveikslas

gana neryškus, ypač tas, kurį jis slėpė savo viduje. Bet anaiptol tai dar neįrodo, kad jis buvo paviršutiniškas. Ar galima vadinti paviršutinišku žmogų, saugantį savo paslaptį? (Paviršutiniškas žmogus kaip tik tas, kas taip samprotauja.) Visų pirma, Rubensas labai užsidaręs žmogus. Uždarumas ne visuomet reiškia gilumą. Tai charakterio bruožas, bylojantis, kad žmogus sąmoningai užsisklendžia savyje arba neatveria širdies iš įgimto santūrumo. Kai kurie žmonės yra ir iš prigimties santūrūs, ir sąmoningai užsisklendžia. Rubensas, matyt, kaip tik toks žmogus.

Išlikusiuose laiškuose jis tik vieną kartą užsimena apie Izabelę Brant — mes jau anksčiau tai minėjome; du kartus rašo apie Eleną Fourment: pirmą kartą, kai, ketverius metus pavėlavęs, praneša Peireskui apie antrąsias savo vedybas, o antrą kartą laiške Lukui Faiderbei rašo, kad kartu su žmona laukia jo Steno pilyje. Vieną kartą teprisimena motiną — kai aiškina savo išvykimo į Romą priežastį. Tik vieną kartą jis su meile rašo apie vyriausiąjį sūnų: „Myliu šį vaikelį, kaip patį save." Tai ir viskas, kas skirta artimiesiems. Didesnė Rubenso laiškų dalis dingo, o tie, kurie išliko, rašyti įvairiausiems adresatams ir apima tokį didelį laikotarpį, jog iš jų susidaro įspūdis, kad Peteris Paulius nemėgsta atverti širdies ir nuoširdžiai išsipasakoti. Jeigu ir turi kokių nemalonumų, visuomet stengiasi būti ramus. Šiuolaikine sporto kalba sakant: moka mikliai atremti smūgius. Anuometiniai humanistai visuomet didžiavosi esą stoikai, todėl mes nedaug ką sužinotume iš filosofine ramybe dvelkiančių Rubenso laiškų, jei ši ramybė nebūtų paremta jo meno optimizmu. Negi ši gyvenimo džiaugsmu, sveikata, jaunyste alsuojanti jo kūryba nėra vienintelis tikrai patikimas liudininkas?

Žmogus, kuris Kalvariją ir kankinių kančias paverčia herojiniais, efektingai iškilmingais vaizdais, niekada nebus jautriu žmogiškojo skausmo interpretatorium. Fromantenas imtų prieštarauti: o kaipgi „Švento Pranciškaus Asyžiečio komunija"? Bet ir tai galima būtų paaiškinti: jeigu šis paveikslas tapytojo kūryboje nebūtų išimtis, nieko nepaprasto apie jį ir nebūtų kalbama. Kenčiantis žmogus nėra toks gražus. Perteikti žmogaus kančią tapyba — vadinasi, parodyti bjaurumą dar ekspresyviau. Didelis menas dėl to nenukenčia. Tik prisiminkime Griunevaldą. Bet tai neatitinka Rubenso skonio — juk jis mokėsi iš Renesanso ir antikinio meno meistrų, Rubensas aukština tik idealų grožį. Ar tik ne dėl to jo portretai daugiau dekoratyvūs, nei išraiškin-

gi? Bendrai paėmus, žmonės dažniausiai negražūs ir niekuo nėišsiskiria. Norint suteikti jiems daugiau ekspresyvumo, reikia išryškinti charakteringus bruožus — kitaip sakant, padaryti juos dar negražesnius. Juos gražinant, visuomet iškreipiamas įgimtas jų charakteris. Van Deikui pasisekė šiek tiek to išvengti, tačiau ir jo negalima lyginti su tokiais tapytojais, kaip Velaskesas arba Rembrantas, kurie skverbiasi į žmogaus vidų, visiškai neteikdami reikšmės idealiam grožiui. Rubensas išsisuka pasitelkdamas dekorą. Tuo būdu jis patenkina ne tiktai klientų reikalavimus, bet ir daug reiklesnius savo skonio reikalavimus.

Rembrantas, tas didysis vientulys, visą amžių išgyvena veidas į veidą su kenčiančio žmogaus atvaizdu. Visi jo gyvenimo žingsniai nužymėti daugybe šios temos paveikslų. Tuo tarpu Rubensas saugojosi žmogaus ir jo nelaimių, kurdamas jam patinkantį pasaulį: visos paveiksluose pavaizduotos moterys, kaip žinia. yra panašios į jo šeimos moteris, o vyrai apribojami keletu pagrindinių tipų, muskulingi, gerai įmitę. Galimas daiktas, kad Rubensas nesidomėjo žmogumi kaip individu. Bet tai visai nereiškia, kad jis buvo paviršutiniškas. Norint išsaugoti save, galima iškilti į aukštumas arba nusileisti į bedugnę. Norint išsaugoti save, galima tapti neprieinamu, kaip Rembrantas, arba tokiu valdingu egocentriku, kaip Rubensas. Reikia įrodymų? Štai jie...

Apie dailininką geriausia spręsti, kai jis įkopęs į savo šlovės viršūnę — daugumai dailininkų tai sutampa su paskutiniais jų gyvenimo metais. Kai prieš trejetą metų iki mirties Rubensui reikėjo nutapyti paveikslą, kuriame būtų vaizduojamas švento Petro gyvenimo epizodas, Rubensas pasiūlo nutapyti nukryžiavimą galva žemyn, kadangi, jo nuomone, ši poza jam suteiksianti naujų „nepaprastų galimybių". Bet jis prašo palaukti, kadangi paveikslą, kuris jį domina labiau negu koks kitas, norėtų „užbaigti su džiaugsmu". (Vis dėlto užbaigti jo nebesuspėjo...) Tuo pat metu savo malonumui tapo nelabai rimtus geidulingus ir netgi nerūpestingai nemalonius paveikslus.

Nereikia klaidinti skaitytojo, kad jis kasdien keldavosi prieš ketvirtą valandą, o prieš imdamasis darbo, išklausydavo mišias. Rubensas, šis gyvenimo džiaugsmo dainius, atlikdavo savo religines pareigas, bet nesusidaro įspūdis, kad šie dalykai jį būtų labai jaudinę. Nukryžiavimo scenoje jam pirmiausia rūpi meniškai naujas šios temos perteikimas. Iš teisybės vienintelis jo įsta-

tymas ir religija — tai ištikimybė sau, karštas tikėjimas savo lemtimi, kas būdinga visiems tikrai dideliems žmonėms.

Rubensas priskiriamas prie religingų tapytojų. Sprendžiant iš išorinių požymių, galima būtų su tuo sutikti. Tačiau jis ne toks tikrąja šio žodžio prasme. Be abejo, jis reiškėsi kaip katalikas tapytojas, vykdęs Tridento susirinkimo nurodymus, kur buvo reikalaujama, kad dailės kūriniai būtų tobuli ir žadintų tikintiesiems prakilnius jausmus. Tačiau šie kūriniai savo vaizdais turėjo griauti kai kurias reformacijos skelbtas tiesas. Visi šventųjų gyvenimo epizodai nuo šiol kone kūniškais saitais jungia bažnyčią su tikinčiaisiais. Tai afirmacija bažnyčios, kuri nori būti žymiai nuoširdesnė, negu protestantų bažnyčia. Jie žadina tikintiesiems viltį, kad kiekvienas iš jų gali priartėti prie dievo ir užimti savo vietą nuostabioje bažnyčios hierarchijoje.

Šiuo požiūriu Rubensas buvo tiktai tarnas, sąžiningai vykdąs savo pareigas, bet ar verta priminti, kad panašų darbą dirbo tūkstančiai tapytojų, tačiau jų paveikslų didaktika nieko nejaudina. O tie iš jų, kurių drobės dar ir dabar artimos mūsų širdžiai, tai išrinktieji — jie daug ką sako mums, nepaisant įmantrybių ir jiems primesto nenatūralumo. Rubensas brangus mums ne dėl religinio jo paveikslų turinio. Jeigu jo paveiksluose aiškiai jaučiamą patosą, kurį sunku būtų užginčyti, laikysime Rubenso religingumo įrodymu, tai čia pat tektų kalbėti apie giliai įsišaknijusią jo pagonybę, kadangi jis su dar didesniu susižavėjimu tapė Olimpo dievus. Tačiau, tiesą sakant, su didžiausiu įkvėpimu ir lyriniu nusiteikimu jis tapo nuogą moters kūną, nes jį myli.

Ne toks rafinuotas ir ne toks aristokratiškas, kaip Ticianas, šis iš Flandrijos kilęs tapytojas kaip ir Ticianas myli moterį. Nors tėvynę užplūdusi šventeiviškumo banga, Rubensas be atvangos ir su didžiausiu įsijautimu šlovina moterį. Galbūt Elena Fourment nebuvo pernelyg protinga. Bet argi tai įrodymas, kad jinai jam netiko arba jis dėl to graužėsi? Tačiau šis spėjimas nuolat kartojamas atkakliausių Rubenso garbintojų: jis toks protingas, toks išsilavinęs, o dar tas amžiaus skirtumas, be abejo, jis buvęs raguotas vyras... Jie apie tai nerašo taip grubiai, bet šių teisėjų akyse žmonos portretas iš Vienos muziejaus vienas didžiausių Elenos apkaltinimo įrodymų. Tačiau kaip paaiškins šie cenzoriai, kad Rubensas taip kilniadvasiškai nuolat atskleidžia šios dailios moters žavesį? Argi taip elgtųsi pavydus vyras? O gal jie Rubensą laiko atlaidžiu vyru? Rubensas „kilniadvasiškas raguota-

sis". Betgi tai jau groteskas, todėl, atrodo, atėjo metas viską kitaip išaiškinti. Norėdami užkelti Rubensą ant visokių dorybių ir moralinių privalumų pjedestalo, jo garbintojai pamiršo vienintelę priimtiną hipotezę: Rubensas mylėjo moterį paprasčiausia kūniška meile, todėl ir vedė šešiolikametę mergaitę. Norėjo, kad, be smagumų miegamajame, ji dar džiugintų akį dailininko dirbtuvėje. Šito jam pilnai pakako. Daugelis vyrų, kurie kartais tvirtina visai ką kita, iš esmės galvoja tik apie tokį moters vaidmenį. Beje, toks požiūris būdingas vyrams, mėgstantiems valdyti.

Argi ne taip buvo Rubenso atveju? Nepagrįstos prielaidos — pasakys užsispyrėliai; šventvagystė — pridės šventeivos. Tačiau jie pamiršta dailininko kūrybą. Jo paveikslai iškalbingesni už bet kokius spėliojimus. Visi žinovai pripažįsta, kad paskutiniai tapytojo kūriniai geriausi. O kas gi iš jų spinduliuoja, jei ne džiaugsmas? Tai laimingo žmogaus nenutylanti daina. Ir tas užvis geriausiai apgina Eleną Fourment.

Kaip tapytojas, Rubensas apie save telkia tik satelitus. Tai galima paremti daugeliu pavyzdžių. Keletą kartų jis minėjo van Deiką, bet tik tada, kai jis dirbo jo dirbtuvėje. Paskui apie jį neužsimena nė vienu žodžiu. Savo gausių kelionių metu susitiko su vienu didžiausių tapytojų — Velaskesu. Paskui susidaro įspūdis lyg apie jį būtų visiškai pamiršęs. Tiesa, jis dievina Ticianą, tačiau šis tapytojas jau miręs, kaip ir daugelis kitų, kurių drobės yra jo kolekcijoje. O kalbant apie gyvuosius, tai minimi tik bendradarbiai, antraeiliai dailininkai. Vienintelė išimtis — tai Adrianas Brouveris. Tenka pripažinti, kad Rubensas mėgo jo kūrybą. Rubenso laikais šis puikus dailininkas dar nebuvo pasiekęs tokios šlovės, kokios buvo vertas. (Nepasiekė jos ir iki šiol.)

Tą patį galima pasakyti ir apie graverius. Jis pripažino tik padėjėjus. Jei tik kuris iš jų užsigeisdavo būti nepriklausomas, tuoj su juo išsiskirdavo.

Politikos srityje Rubensas svaido perkūnus tai prieš vieną partiją, tai prieš kitą. Ir jeigu jis visuomet remia Ispanijos interesus, tai tik todėl, kad nebuvo kitos dirvos jam veikti. Tačiau būtų neteisinga manyti, kad jis visiškai atsidavęs Ispanijai — kai kurie laiškai labai aiškiai tai patvirtina. Rubensas be jokios abejonės politikas, o tikri politikai visuomet ištikimi tik patys sau. Kiekvienas tikras politikas pasižymi valdingumu. Tuo ir galima aiškinti, kad dorovingi žmonės jais bodisi. Politikų nepasto-

vumas iš tiesų yra ištikimybė patiems sau. Jei politikas pajunta grėsmę arba pradeda bijoti, kad gali netekti valdžios, reikšmės, jis tuoj keičia ideologiją arba partiją. Saugodamas save, jis išduos net savo šalininkus. Mėgins pasiteisinti ir viskas baigsis tuo, kad patikės savo įrodymų tikrumu ir pasirodys esąs neišmanėlis. Doktrinos, partijos ir įsitikinimai — tai tik pretekstai, kuriais slepiamas, o kartais ir savo paties akyse pateisinamas noras iškilti. Politikų ištikimybę arba neištikimybę kokiems nors principams dažniausiai nulemia aplinkybės. Tačiau niekas šito nenori pripažinti, ypač politikas. Jis skelbia idėjos suverenumą, nenorėdamas pripažinti, kad idėja tai tik labai nepatvari didelės aistros išraiška, neleidžianti net atsikvėpti tiems, kuriuos ji užvaldė.

Rubensas vienas iš tokių žmonių. Visos jo pastangos nukreiptos pasotinti nuolatinį valdžios troškimą. Pinigai, šlovė, titulai, diplomatija — tai priemonės, padedančios jam viešpatauti. Būtų beprasmiška čia suplakti moralines pažiūras ir spręsti apie žmogų pagal visuotinai įsigalėjusį gėrio ir blogio mastelį. Jei jis pasirodo kaip dorovingas žmogus, tai tik todėl, kad dorovė derinasi su jo tikslais. Jeigu jis yra infantės pusėje, tai tik todėl, kad jinai dažnai prašo jo paslaugų. Rubensas beveik visuomet remia taiką, nes tiki, kad čia gali šį tą nuveikti, o gal tiesiog mano, kad jis sutvertas taikai? Bet vos tik Gastonas Orleanietis pradeda Briuselyje regzti intrigas, mes Rubensą jau matome karo šalininkų pusėje. Matyt, tikėdamasis šioje avantiūroje įterpti savo žodį, jis užmezga ryšius su Marija Mediči. Veltui čia ieškotume logikos. Logika dera samprotavimams, bet ji tolima gyvenimui. Gyvenimas turi savo reikalavimus. Jo gyvenimas. Reikia mokėt gyventi.

Reikia mokėt gyventi. Čia slypi visa esmė. Yra žmonių labai kuklių. Yra ir nepasotinamų. Rubensas iš nepasotinamų žmonių. Jis anaiptol ne miesčioniškų dorybių pavyzdys, nors ir stengiasi jį taip vaizduoti trumparegiai jo garbintojai. Visų pirma, jis valdovas ir užkariautojas. Jis naudojosi gyvenimu, nepraleisdamas nė vienos pasitaikiusios galimybės. Tiktai šiuo požiūriu reikia vertinti jo santykius su žmonėmis. Jam žmonės tai įrankiai, kuriuos naudoja, trokšdamas patenkinti savo aistrą — viešpatauti. Žinoma, jis egoistas, kaip ir visi didieji žmonės. Ir vienišas, kaip ir visos didingosios viršūnės.

ROŽE AVERMATAS

Šios knygos autorius belgų rašytojas Rože Avermatas plačiai žinomas savo tėvynėje ir už jos ribų. Jo plunksnai priklauso romanai, apysakos, novelės, pjesės, eilėraščiai, inscenizacijos radijui ir televizijai. Tačiau bene didžiausią populiarumą pelnė jo knygos apie dailę, daugiausia apie savo šalies dailininkus. Iš literatūrinių jo kūrinių paminėtini „Legenda apie mažąjį karalių", „Dešimt senųjų puikiosios Flandrijos dainų", „Vilhelmas Tylusis" ir kt. Dailei skirtos jo knygos —„Rembrantas ir jo epocha", „Rubensas", „Džeimsas Ensoras", „Rikas Vautersas", „Fransas Mazerelis", „Menas mirė — menas gyvena!" ir daugelis kitų.

Rože Avermatas gimė 1893 metais Antverpene. Literatūrinę veiklą pradėjo 1919 metais, kai savo paties suorganizuotame žurnale „Lumjer" (Šviesa) pradėjo spausdinti savo kūrinius. R. Avermatas Belgijos Karališkosios dailės akademijos narys. Jo knygos pažymėtos premijomis Belgijoje ir Prancūzijoje.

Rože Avermatas knygą apie Rubensą parašė jam būdingu gyvu ir temperamentingu stiliumi. Jis sangvinikas ir optimistas — tai galima spręsti iš emocingo jo pasakojimo. Ir tikras flamandas, mylintis savo kraštą, prisimenantis jo praeitį ir susirūpinęs dabartimi. Jis sukūrė patrauklią apysaką apie savo tėvynainį, bandydamas nejučia perkelti mus, savo skaitytojus, į XVII šimtmetį ir atskleisdamas mums visas svarbiausias šio nepaprasto žmogaus likimo peripetijas.

R. Avermato knyga apie Rubensą nėra dailininko kūrybos nagrinėjimas, nors autorius, savaime suprantama, dažnai paliečia šią temą. Ją veikiau galima būtų pavadinti lyrine didžiojo žmogaus biografija. Jis Rubensą pamatė tokį, koks jis buvo iš tikrųjų, be legendų aureolės, su visomis geromis ir blogomis ypatybėmis, prieštaravimais, trūkumais ir privalumais. Tai rašytojo kūrinys, o ne meno istoriko tyrinėjimas, ir todėl subjekty-

vios prielaidos ir vaizduotės polėkis čia vaidina didesnį vaidmenį, negu griežtas reiklumas ir objektyvi nuomonė, kurie bet kokiame moksliniame darbe yra būtini ir nepakeičiami.

Per pastarąjį šimtmetį Belgijoje galime rasti ištisą plejadą mokslininkų rubensistų, kurie savo gyvenimą paskyrė genialiojo tėvynainio kūrybai nagrinėti. Avermatas sau kėlė visai kitus uždavinius.

Žinomą belgų beletristą labiau domino ne kūrybos nagrinėjimas, o savitas ir nepaprastas Rubenso gyvenimo kelias, psichologinės jo veiksmų, poelgių, sprendimų priežastys, menininko žmogiškosios esmės atsiskleidimas įvairiausiomis dvasinio gyvenimo ir charakterio pasireiškimo formomis. R. Avermatas šiame kūrinyje, skirtame platiesiems skaitytojų sluoksniams, daugiausia rėmėsi stropiai patikrintais faktais. Jis pasinaudojo daugybe dokumentų, susijusių su didžiojo flamandų tapytojo gyvenimu, kurį galima lengvai atsekti iš jo susirašinėjimo bei XVII amžiaus rašytojų pasisakymų apie jį. Nors Rubenso biografijoje yra šiokių tokių neaiškumų, tačiau išlikę žinios leidžia atkurti šio įžymiojo XVII amžiaus menininko ir politinio veikėjo tiek kūrybinį gyvenimą, tiek ir dvasinį veidą. Bet norėdamas sugriauti vieną legendą, Avermatas neišvengiamai sukūrė kitą, nes jo daromos išvados apie Rubensą žmogų būna gerokai tiesmukiškos, pritemptos ir gana subjektyvios. Jis ėmėsi uždavinio — nuplėšti apie įžymųjį žmogų susidariusią legendos aureolę, tačiau dėl pasekmių pats kaltas. Iš nebūties prikeltas, tarytum atgijęs paveikslas priverstas gyventi pagal paties burtininko rašytojo jam primestus dėsnius. Todėl šis paveikslas atrodo ginčytinas. Vis dėlto Avermatas moka įtikinti ne tik savo gražbylyste, bet ir nuoširdžiu tikėjimu savo metodo ir priemonių teisingumu. Ir vis vien jo suformuluotas tikslas — parodyti didįjį dailininką kaip paprastą žmogų ir tuo jį padaryti labiau artimą ir visiems suprantamą,— tendencija, šiuo metu labai paplitusi, mums atrodo ne visai įtikima ir, mūsų manymu, neduodanti paties svarbiausio — galimybės arčiau pažinti dvasinį genijaus pasaulį. Pasakodamas apie asmeninį genialaus žmogaus gyvenimą, autorius neišvengiamai ėmė jį vertinti, ieškoti jo silpnybių, kelti aikštėn tuščią garbės troškimą — tai gana sunkus ir nedėkingas uždavinys, dažniausiai be vaisingų rezultatų. Šiuo požiūriu Avermato darbas šių eilučių autorei kelia rimtų prieštaravimų. Labiausiai tai liečia diplomatinės ir politinės Rubenso veiklos nagrinėjimą,

tai yra tą sritį, kur dažnai neįmanomi tiesmukiški moraliniai etiniai vertinimai, o tuo labiau priekaištai, daromi praėjus keliems šimtmečiams.

Rubensas pasižymėjo dideliu protu, nepaprastu politiniu brandumu, blaiviu istorinių situacijų ir realių galimybių vertinimu. Jo laiškai kupini objektyvių ir tikslių sprendimų, juose jaučiamas kartėlis ir pasipiktinimas, kad pasaulio likimas yra „vaikezų", jaunų ir negabių Prancūzijos, Ispanijos ir Anglijos karalių — Liudviko XIII, Pilypo IV, Karolio I rankose. Erchercogienės Izabelės reikalavimu, jis aktyviai įsijungia į diplomatinį darbą ne trokšdamas garbės, o todėl, kad Flandrijoje neatsiranda išmintingesnio, tinkamesnio ir įžvalgesnio politiko, nuoširdžiai ir nesavanaudiškai besirūpinančio savo šalies likimu ir turinčio visus duomenis tokiam darbui. O gauti apdovanojimai, tarp jų ir bajoro titulas, tokio masto žmogui, kaip Rubensas, labai jau menki ir galbūt pirmą kartą suteikti už tikrai vertus nuopelnus. Legenda apie Rubensą, susidariusi XVIII amžiuje ir daugiausia besiremianti vėlesniųjų jo biografų spėliojimais, deja, išlikusi ir po šiai dienai, iš tikrųjų yra klaidinga tada, kai kalbama apie didįjį menininką, kaip apie likimo lepūną, gimusį po laiminga žvaigžde. Šis požiūris iškreipia tiesą, nes Rubensas buvo be galo darbštus, nepaprastai valingas žmogus, galįs susikaupti ir paklusti savo disciplinai. Įprasta Rubensui priekaištauti dėl jo turtų, užmirštant, kad jie įgyti savo paties rankų darbu. Kai kada apie jį rašoma, kaip apie buržuazinį iškilėlį, nepasotinamą garbėtrošką, godžiai siekiantį garbės. Dažnai beveik smerkiamu tonu pasakojama, kad jis savo dirbtuvėje buvo sutelkęs daugelį talentingų tapytojų, nors ne tiktai Rafaelis ir daugelis italų meistrų, bet ir XVI amžiaus Antverpeno tapytojai turėjo didžiules dirbtuves. O jeigu jis brangiai vertino savo darbą, tai todėl, kad jo darbas buvo to vertas, o Rubensas, būdamas laisvas dailininkas, už viską labiau brangindamas nepriklausomumą, reikalavo tikros pagarbos savo, kaip tapytojo, amatui.

Feodaliniame XVII amžiaus pasaulyje su luominiais prietarais ir sudėtingai pasiskirsčiusia vertybių hierarchija, kur buvo paisoma tiktai kilmės nuopelnų, kur buvo niekinama bet kokia veikla, išskyrus karaliaus rūmininko ir kariškio pareigas, Rubensas dėl savo talento, proto ir asmeninių savybių užėmė vieną žymiausių vietų, išdidžiai ir kilniai gynė kūrybinio darbo žmogaus orumą. Argi galima matuoti tuštybės, pinigų ir šlovės sie-

kimo masteliu tą iš tiesų nepasotinamą kūrybos troškimą, kuris buvo užvaldęs Rubensą? Minėtos neigiamos savybės būdingos tik eiliniams žmonėms ir vertinamos tik vidutinybių, ir jeigu šios savybės būtų buvusios svarbiausios jo prigimtyje, jos visu nuožmumu ir aiškumu būtų iškilusios jo kūryboje, kuri lyg jautrus barometras parodo tuštybę, falšą, nesąžiningumą. Verteiva ir gobšuolis niekada nebūtų galėjęs mums įteigti to galingo gyvenimo džiaugsmo ir pilnatvės jausmo, to užmojo ir pilnakrauiiškumo, kuriuos mes pajuntame, gėrėdamiesi Rubenso kūriniais. Aukštas etinis meno turinys — tai geriausia jo kūrėjo dvasinio pasaulio charakteristika.

Laimei, Rože Avermatą taip užbūrė Rubenso proto ir talento žavesys, kad jis negalėjo iki galo įgyvendinti savo sumanymo.

T. SEDOVA

SVARBIAUSIOS PETERIO PAULIAUS RUBENSO GYVENIMO DATOS

1577 — *Birželio 28 d.*— gimė Zigene.
1587 — Miršta tėvas Janas Rubensas.
1598 — Kaip laisvas menininkas priimamas į šv. Luko gildiją.
1600 — *Gegužės 9 d.*— išvažiuoja į Italiją.
Priimamas į Vinčenco Gonzagos rūmus Mantujoje.
1601 — Kelionė iš Mantujos į Romą.
1608 — *Spalio 19 d.*— miršta motina Marija Peipelinks.
Spalio 28 d.— išvyksta iš Romos.
Gruodžio 11 d.— grįžta į Antverpeną.
1609 — *Rugsėjo 23 d.*— tampa erchercogų Alberto ir Izabelės rūmų dailininku.
Spalio 3 d.— veda Izabelę Brant.
1610 — Antverpene prie Vaperio perka žemės sklypą.
1611 — Antverpene gimsta duktė Klara Serena.
Miršta tapytojo brolis Filipas.
1613 — Išrenkamas romanistų gildijos vyresniuoju.
1614 — Gimsta sūnus Albertas.
1616 — Vykdomi Rubenso rūmų prie Vaperio baigiamieji darbai.
1618 — *Kovo 13 d.*— gimsta sūnus Nikolas.
Van Deikas tampa šv. Luko gildijos laisvu menininku.
1622 — *Sausio 11 d.*— kelionė į Paryžių. Sudaroma sutartis su Marija Mediči nutapyti paveikslų seriją Liuksemburgo rūmų galerijai.
1623 — *Gegužės 3 d.*— kelionė į Paryžių. Marija Mediči ir Rišelje lankosi Liuksemburgo rūmų galerijoje.
Liepos 14 d.— grįžta į Antverpeną.
1624 — *Birželio 3 d.*— Ispanijos karalius suteikia bajoro titulą.
1625 — *Vasario 4 d.*— atvyksta į Paryžių.
Vasario 12 d.— grįžta į Antverpeną.
Išvyksta į Briuselį ir Diunkerką.
Hercogas Bekingemas aplanko Rubensą.

1626 — *Birželio 20 d.*— miršta pirmoji žmona Izabelė Brant.
Viešnagė Kale ir Paryžiuje.

1627 — Kelionė su Žerbje.

1628 — *Rugsėjo 28 d.*— išvyksta į Ispaniją.

1629 — Iki *balandžio 29 d.* išbūna Madride. *Balandžio 27 d.* — paskiriamas Slaptosios Niderlandų tarybos sekretoriumi.
Kelionė į Londoną.
Kelis kartus gauna audienciją Grinviče pas karalių Karolį I.

1630 — Anglijos karalius suteikia riterio titulą.
Kovo 8 d.— išvyksta iš Londono.
Balandžio 6 d.— grįžta į Antverpeną.
Gruodžio 6 d.— veda Eleną Fourment.

1631 — Marija Mediči atvyksta į Antverpeną.
Kelionė į Olandiją.

1635 — Įsigyja Steno pilį.

1637 — Kardinolas infantas aplanko Rubensą Antverpene.

1640 — *Gegužės 27 d.*— surašo testamentą.
Gegužės 30 d.— miršta.

TURINYS

Įžanga 7

I. Išsvajotasis miestas 11

II. Tėvo romanas 15

III. Mokymosi laikotarpis 24

IV. Anapus Alpių 32

V. Kelias į tikslą 42

VI. Grįžimas į tėvynę 57

VII. Laimė ir šlovė 65

VIII. „Fabrikas" veikia 79

IX. Nauja aistra 92

X. Didysis žaidimas 105

XI. Europos šachmatų lenta 116

XII. Triumfo metai 127

XIII. Atvirkščioji medalio pusė 134

XIV. Išmintis 147

XV. Būti pačiu savimi 156

XVI. Ir gražiai pabaigti gyvenimą 171

Paaiškinimas ir išvados 181

Rože Avermatas 190

Svarbiausios Peterio Pauliaus Rubenso gyvenimo datos 194

ИБ № 834

РОЖЕ АВЕРМАТ

РУБЕНС

На литовском языке
Перевел с польского Й о н а с Ч е к и с
Серия «Силуэты»

Издательство «Вага», Вильнюс, пр Ленина 50

ROŽE AVERMATAS

RUBENSAS

Redaktorė *M. Subatavičienė*
Dailininkė G. *Jurkūnienė*
Techn. redaktorė *D. Vitkevičienė*
Korektorė *L. Greblikienė*

Duota rinkti 1978. VII. 18. Pasirašyta spaudai 1978. VIII. 28. Leidinio Nr. 9160. Spaudos kreidinis, formatas $84 \times 108^{1}/_{32}$ — 3,188 pop. l. 10,7 sp. l. +1,3 (įkl.) sp. l.; 12,4 leid. l. 45 000 egz. Užsak. Nr. 1003. Kaina 75 kp

„Vagos" leidykla, Vilnius, Lenino pr. 50
Spaudė K. Poželos spaustuvė, Kaunas, Gedimino 10

$A \frac{70803-342}{M\ 852(10)\text{-}78}$ 250—78

75 U
Av 28